

İ. Arda Odabaşı
OSMANLI'DA
SOSYALİZM TÜRKÇÜLÜK
VE İTTİHATÇILIK
-Rasim Haşmet Bey-

2. Basım

2. Basım

İ. Arda Odabaşı
OSMANLI'DA
SOSYALİZM TÜRKÇÜLÜK
VE İTTİHATÇILIK
-Rasim Haşmet Bey-

© Bu kitabın yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.nindir.

Birinci Basım: Ekim 2011

İkinci Basım: Mayıs 2012

Teknik Hazırlık: Analiz Basım Yayın

Baskı: Analiz Basım Yayın

ISBN: 978-975-343-618-2

KAYNAK YAYINLARI: 597

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA

TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 6/3

34430 Galatasaray-İstanbul

web adresi: www.kaynakyayinlari.com

e-posta: iletisim@kaynakyayinlari.com

Tel: (0212) 252 21 56-99 Faks: (0212) 249 28 92

Matbaa: 0212 501 82 87

İ. Arda Odabaşı
OSMANLI'DA
SOSYALİZM TÜRKÇÜLÜK
VE İTTİHATÇILIK
-Rasim Haşmet Bey-

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	7
ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	
II. MEŞRUTİYET SELANİK'İNDE	
SOSYALİZM, TÜRKÇÜLÜK VE İTTİHATÇILIK	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
RASİM HAŞMET BEY'İN HAYATI ve ESERLERİ	47
A) Hayatı, Çevresi ve Kişiliği	47
1) Doğumundan Hürriyet'in İlanı'na (1886-1908)	49
2) Hürriyet'in İlanı'ndan Balkan Savaşı'na (1908-1913)	61
3) Balkan Savaşı'ndan Ölümüne (1913-1918)	80
B) Sosyal ve Siyasal Faaliyetleri	93
1) Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu	93
2) Yeni Hayat / Yeni Lisan Hareketi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti	120
3) SİF – İTC İlişkileri ve Rasim Haşmet Bey	131
C) Yazı Hayatı ve Eserleri	147
1) Kullandığı Takma Adlar ve Rumuzlar	147
2) Süreli Yayınlar	154
	5

3) Kitaplar	177
4) Yazma Eserler	182

İKİNCİ BÖLÜM

RASİM HAŞMET BEY'İN DÜŞÜNCE YAPISI	185
A) Sol Düşünce	189
B) Osmanlıcılık ve Türkçülük	229
C) Siyaset	247
D) Bilim, Felsefe, Din ve Çağdaşlaşma	263
E) Sabataycılık	282
F) Dil, Edebiyat ve Eğitim	285
G) Kadın ve Aile	308

SONUÇ **311**

KAYNAKÇA	323
A) Rasim Haşmet Bey'in Eserleri	323
B) Diğer Kaynaklar	331

DİZİN **349**

YAŞAMÖYKÜSÜ **359**

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
akt.	: Aktaran
bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BYEK	: Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi (Konya)
c.	: Cilt
câ. ve mu.	: Câmî' ve muharriri
ev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
ed.	: Editör
hzl.	: Hazırlayan
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
KMA	: Konya Maarif Arşivi
mt.	: Mütercim
s.	: Sayfa
SİF	: Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu
top.	: Toplayan
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve devamı
vol.	: Volume

ÖNSÖZ

1908 Jön Türk Devrimi ile açılan II. Meşrutiyet dönemi, Türkiye'de hayatın her alanında köklü dönüşümlerin yaşandığı bir tarihsel kesit olmuştur. Sultan II. Abdülhamit'in neredeyse 30 yıl süren baskı ve korku rejiminin devrilmesinin ardından, değişik fikir akımlarının ortaya çıkıp geliştiği, çok sayıda siyasi parti ve derneğin kurulduğu, basın-yayın alanında gerçek anlamda bir patlamanın yaşandığı, aydınların ve kitlelerin siyasileşme sürecine girdiği bir dönem söz konusudur. Kadın hareketi bu yıllarda istim almış, işçi hareketi tarihimizde ilk büyük kabarışını yaşamış, gençlik ön plana gerçek anlamıyla ilk kez bu dönemde çıkmıştır. Diğer bir deyişle, toplum, fikir üretmeye, örgütlenmeye, dillenmeye, mobilize olmaya, gençleşmeye girişmiştir. Burjuva demokratik karakterdeki siyasi devrim ile birlikte toplumsal devrim de işaretlerini vermeye başlamış, Türkiye'de 23 Temmuz 1908'den sonra hiçbir şey eskisi gibi olmamıştır.

Milliyetçilik ve sosyalizm, II. Meşrutiyet yıllarında (1908-1918) dikkate değer bir atılım gösteren siyasi ve ideolojik akımlar arasındadır. 1908 Devrimi hem Türk sosyalizmi hem de Türkçülük açısından bir milattır. Dönemin siyasi düzlemde olduğu kadar, ideolojik ve kültürel düzlemde de en etkin oluşumlarından biri ve belki de birincisi ise, İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur.

Bu kitapta, anılan akımların ilk temsilcilerinden biri ele alınmaktadır. İlk Türk sosyalistlerinden olmasına karşın yeterince tanınmayan Rasim Haşmet Bey'in hayat hikâyesi ve düşünce dünyası konu

edilmiştir. Rasim Haşmet Bey aynı zamanda bir Türkçü ve bir İttihatçıdır. Rasim Haşmet noktasından hareketle, ideoloji ve siyaset yumaklarıyla örülü II. Meşrutiyet döneminde sosyalizm, Türkçülük ve İttihatçılık arasındaki girift ilişkilere bir nebze olsun ışık tutulabilir. Rasim Haşmet gibi isimler bu süreci analiz etmek, bir dönemin ve akımın ruhunu kavramak bakımından bir manivela işlevi görebilir. Bu çalışmanın amaçlarından biri de budur. Rasim Haşmet Bey eksen alınarak sosyalizm, Türkçülük ve İttihatçılık arasındaki ilişkilerin köklerinin irdelenmesine bir giriş yapılmaya çalışılmıştır.

Hüseyin Hilmi henüz daha "İştirakçi veya Sosyalist Hilmi" olarak anılmazken, Mustafa Suphi ve Ethem Nejat henüz sosyalist değilken, Şefik Hüsnü henüz matbuat ve siyaset sahnesine bile çıkmamışken, Rasim Haşmet, çevresinde "sosyalist" olarak nitelenmekte, sol içerikte eserler vermekte, sosyalist bir oluşumda (Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nda) örgütlenmekte, Türkçe ilk sosyalist yayınlardan birini (*Amele Gazetesi*'ni) yönetmektedir. II. Meşrutiyet dönemi matbuat ve fikir dünyasının gelecek vaat eden gençlerindendir. Buna karşın, erken yaştaki ölümünün ardından unutulmuş aydınlarımız arasına karışmıştır.

Dolayısıyla Rasim Haşmet Bey hakkında yapılması tasarlanan bir araştırmanın karşılaşılabileceği ilk güçlük, ilgili kaynakların sınırlılığı olacaktır. İlk kuşak Türk sosyalistlerinden sayılmasına karşın, Türkiye'de solun tarihini konu edinen çalışmaların çoğunda ismi dahi geçmemekte ve bazen de yanlış geçmekte, fark edildiğinde ise, çok kısa ve doyurucu olmaktan uzak anlatımlarla yetinilmektedir. İlk sosyalist şairimiz olmasına karşın, ismine ne edebiyat tarihlerinde ne de antolojilerde rastlandığını söyleyen Asım Bezirci'nin sayesinde bu eksiklik bugün biraz giderilmiş gibidir. Ancak, yine Bezirci'nin belirttiği gibi, ilk sosyalist gazetecilerimizden olmasına karşın, basın tarihlerinde ismine rastlanmaması hâli devam etmektedir.

Uzunca bir zamandır sürdürmekte olduğum daha kapsamlı bir çalışmanın bir tür yan ürünü olan elinizdeki kitap, dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde gerek Türk sosyalizmi gerekse Türkçülük tarihini yakından ilgilendiren bir dizi iddia öne sürülmüş ve tartışılmıştır. Türkiye'de sosyalizmin tarihini konu edinen çalışmalarda görülmeyen, 1908-1909'da Selanik'te beliren ve Türklerden oluşan sol/sosyalist çevre ve Rasim Haşmet'in de dâhil bulunduğu bu çevrenin 1911'den itibaren geçirdiği Türkçüleşme süreci, bu bölümün odak noktasını oluşturmaktadır.

Kitabın, kronolojik seyrin esas alındığı birinci bölümünde önce Rasim Haşmet Bey'in yaşamı, çevresi ve kişiliği anlatılmış, ayrıntılı bir biyografisi sunulmaya çalışılmıştır. Daha önce değişik kaynaklarda hakkında yanlış bilgiler verilmişse bunlar düzeltilmiştir.

Bunun ardından gelen alt başlıkta, sosyal ve siyasal faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Rasim Haşmet Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile organik bağı bulunan Türkçü Yeni Hayat hareketi ve Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu içinde yer aldığı için, bu iki yapılanma ele alınmış, Rasim Haşmet'in bu yapılanmalardaki konumu belirlenmiştir. Ayrıca, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun ilişkileri irdelenmiş ve ortaya çıkan reel tablonun şimdiye dek hüküm süren "anti-İttihatçı" (İttihat ve Terakki'yi önsel olarak işçi ve sosyalizm düşmanı gösteren) anlatımlara pek de uymadığı görülmüştür.

Bu bölümün son alt başlığında ise, Rasim Haşmet Bey'in yazı hayatı ve eserleri konu edilmiş, siyasal ve sosyal faaliyetleri açısından da gayet önemli olan ve şimdiye dek bilinmeyen takma isimleri ve kullandığı rumuzlar gün ışığına çıkarılmıştır. Rasim Haşmet Bey aynı zamanda bir gazeteci olduğu ve eserlerinin büyük çoğunluğunu basın kanalıyla verdiği için, matbuat dünyasındaki konumu üzerinde ayrıntılı şekilde durulmuştur.

Kitabın ikinci bölümünde, Rasim Haşmet Bey'in fikir dünyası, düşünce yapısı farklı başlıklar altında tematik düzlemde incelen-

miştir. Buradaki tematik tasnif, yazılı ürünlerinin içeriği eksen alınarak yapılmıştır. Ağırlık, sol düşünce ile milliyetçiliğe verilmiştir. Rasim Haşmet Bey sadece ilk sosyalistlerden olmayıp, aynı zamanda ilk aleni, yani basına dökülen "Dönmelik" tartışmasını başlatan kişi olduğu için, bu bölümde bir de "Sabataycılık" alt başlığı açılmıştır.

Sonuç bölümünde Rasim Haşmet ve onun dünya görüşü hakkında genel bir değerlendirmede bulunulurken, II. Meşrutiyet dönemi sosyalizmi, sosyalizmin İttihatçı Türkçülükle bağintısı ve 1918 sonrası ile bu dönem solu arasındaki ilişkiler üzerine bazı yorumlar getirilmiş ve sonuçlar çıkarılmıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, Rasim Haşmet gibi az tanınan, araştırmalara konu olacak denli ünlenmemiş bir şahsiyet üzerine yapılan monografik bir çalışmanın karşılaşacağı en büyük güçlük, hakkındaki kaynakların sınırlılığıdır.

Elinizdeki çalışmanın temel kaynak grubunu devrin süreli yayınları oluşturmuştur. Pek çok gazete ve derginin koleksiyonlarının kütüphanelerde eksik olması veya hiç bulunmayışı, İstibdat dönemi matbuatının sansür mekanizmalarıyla karartılmış olması, II. Meşrutiyet dönemi matbuatının nicelik itibarıyla yoğun ve oldukça karmaşık oluşu gibi olumsuzluklara karşın, Rasim Haşmet Bey hakkında hazırlanan bu monografi büyük oranda dönem süreli yayınları sayesinde vücut bulabilmiştir. Kendisinin yazdığı, çalıştığı ve yöneticisi olduğu dergiler ile gazetelerden başka, dönem süreli yayınlarının bir kısmı da onun hayat hikâyesinin ortaya çıkarılması ve faaliyetlerinin tespitinde kullanılmıştır. Çalışma içinde atıf yapılan ve kaynakçada adı anılanların dışında çok sayıda gazete, dergi ve yıllık da imzasına veya kendisi hakkında bilgiye rastlanır umuduyla taranmıştır. Oldukça kapsamlı olduğu söylenebilecek olan bu taramaya rağmen, yine de tespit edemediğim eserleri ve hakkında yazılar bulunduğu ve bunların zaman içinde gün ışığına çıkacağına inanıyorum.

Sürelî yayınların aksine, çalışmamız açısından arşivlerin çok da lütufkâr davranmadığı belirtilmelidir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden başka, Rasim Haşmet Bey'in belirli dönemlerde çalıştığı ve bugün halen ayakta olan okulların arşivlerinden de umut edildiği ölçüde sonuç alınamamıştır. Bununla birlikte, Osmanlı arşivlerinin olağanüstü hacmi ve tasnifinin hâlen sürmekte olduğu düşünülecek olursa, bu kaynağın henüz neredeyse hiç tüketilememiş olduğu anlaşılır.

Çağdaşları, kendisini tanıyanlar veya arkadaşları tarafından kelleme alınmış hatıralar ise, sayıca az da olsa, şimdilik nispeten daha verimli bir kaynak grubunu teşkil etmiştir.

Ayrıca, Rasim Haşmet Bey'in bugün Almanya'da yaşayan torunu İlkin Akal ile temas kurulmuş ve onun verdiği bilgilerden yararlanılmıştır.

Kitabın "kaynakça"sı iki kısımdan oluşmuştur. İlkinde Rasim Haşmet Bey'in bulunabilen bütün eserleri ile imzasız oldukları için ona ait olup olmadığı kesin olarak tespit edilemeyen ama ait olması çeşitli nedenlerle muhtemel görülen yazılar listelenmiştir. İkinci kısım ise, genel kaynakçadır.

Her çalışmanın olduğu gibi, bu çalışmanın da oluşumuna katkıda bulunan isimler ve kurumlar var. Her şeyden önce, eserlerinden şu veya bu oranda yararlandığım, kaynakçada adı anılan tüm isimlere teşekkür ediyorum. Ama bunlar arasında, bu çalışmaya ilk ivmeyi veren üçünü özel olarak anmak isterim.

Nüzhet Haşım Sinanoğlu, 1918'de basılan kitabında Rasim Haşmet Bey'in çok kısa da olsa ilk ve en güvenilir biyografisini sunmuştur. Türk sosyalizm tarihi içindeki yeri açısından Rasim Haşmet'e dikkat çeken ilk araştırmacı ise, 1965'te basılan kitapçığıyla Ahmet Nevzat Cerrahlar (Kerim Sadi/A. Cerrahoğlu) olmuştur. 1970 yılında Asım Bezirci, Rasim Haşmet Bey hakkında topladığı

cüzi bilgiyi, "ilerde tamamlanması dileğiyle" yayımlamıştır. Bu dileğin 41 yıl sonra elinizdeki kitapla bir nebze olsun gerçekleştiği umuduyla bu üç işmi minnetle anıyorum.

Ayrıca, Rasim Haşmet Bey'in torunu İlkin Akal başta olmak üzere, Güngör Gençay'a, Gelenbevi Anadolu Lisesi Müdür Başyardımcısı Yaşar Aslan ve edebiyat öğretmeni Fazlullah Sancan'a, Konya Lisesi Müdür Başyardımcısı Mehmet Altunyaprak'a, *Konya Lisesi Tarihi* yazarı Hüseyin Köroğlu'na, Erzurum Atatürk Üniversitesi'nden Ali Utku'ya, ABD Furman Üniversitesi'nden Cengiz Şişman'a, İskender Akkan'a, H. Necdet İşli'ye, Lütfü Seymen'e (Müteferrika Sahaf), Emin Nedret İşli'ye (Sahaf Turkuaz), Sadık Usta'ya; Atatürk Kitaplığı Belediye Kütüphanesi, Hakkı Tarık Us Kütüphanesi (Beyazıt Devlet Kütüphanesi), İSAM Kütüphanesi, Konya Yazma Eserler Kütüphanesi, Atıf Efendi Kütüphanesi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi yetkilileri ve çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Tabii ki hayatı benim için daha bir anlamlı kılan, her zaman sabır gösterip destek olan eşim Ebru'yu ve hayatın her daim bir devim olduğunu mütemadiyen hatırlatıp bana ilham veren kızım Ayça'yı anmadan geçmem.

Hataların ve eksiklerin tek sorumlusunun ise, yazar olduğuna şüphe yoktur.

Bu kitabı, neredeyse 20 yıl önce, karşısında mütehayyir kalınan o kıvrak zekâsıyla beni eleştirmek üzere açtığı kitap yazmam bahsini unutmadığım, Türkiye sosyalist hareketinin müstesna siması Hasan Yalçın'a, kendisini özlemle anarak ve aziz hatrası önünde saygıyla eğilerek ithaf ediyorum. Bir iş zîk oldukça müttesi' olur...

İ. ARDA ODABAŞI
13 Eylül 2011 / Göztepe

GİRİŞ

II. MEŞRUTİYET SELANİK'İNDE SOSYALİZM, TÜRKÇÜLÜK VE İTTİHATÇILIK

1908 Jön Türk Devrimi hem Türk milliyetçiliği hem de Türk sosyalizmi¹ açısından bir dönüm noktasıdır.

Her ne kadar Türk milliyetçiliğinin kökleri 1860'lara, İbrahim Şinasi Efendi ile Yeni Osmanlılara kadar götürülebilecek ve ardından II. Abdülhamit'in İstibdat rejiminin engellemelerine rağmen gelişimini sürdürecektir olsa da, bu akımın büyük sıçraması Hürriyet'in İlanı'ndan sonra gerçekleşmiştir. Bu dönemde Türkçülük ilk kez örgütlenmiş, kendi basın patlamasını 1911'de yaşamış, kitleselleşmesi yavaş olmakla birlikte aydınlar arasında hızla yayılmış ve en önemlisi, dönemin siyasi iktidara yönelen yükselen ideolojisi olmuştur.²

1 Bugün "sosyalizm" denilince akla ilk gelen, "Marksist sol" veya aynı anlama gelecek şekilde "Bilimsel Sosyalizm"dir. Bu çalışmada kişisel bir tercihin sonucu olarak değil ama incelenen döneme ilişkin tarihsel bir gereklilik olarak, "sosyalizm" terimi en geniş anlamıyla kullanılacaktır. Bu kavramsallaştırma problematiğinin tartışılması "Sonuç" bölümüne bırakılmıştır. Osmanlı söz konusu olduğunda "sosyalizm" in en geniş anlamıyla ele alınması gerektiğine dair bir savunuyu için ayrıca bkz. Feroz Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, Mete Tunçay ve Erik Jan Zürcher (der.), Mete Tunçay (çev.), İletişim Yayınları, 3. basım, İstanbul, 2004, s. 13-21. "Türk sosyalizmi" ile kastedilen de Türkler tarafından ortaya konmuş (mesela "Avusturya Marksizmi" gibi) özgün bir akım veya ekol değil, basitçe, sosyalizmin Türkler tarafından benimsenmesi hâlidir.

2 Genel bilgi için bkz. Yusuf Sarıncay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Neşriyat, 1. basım, İstanbul, 1994, s.23-250.

Millî demokratik (burjuva) karakterdeki 1908 Devrimi, sosyalist hareket açısından da bir dönüm noktasıdır. II. Meşrutiyet'ten önce bir Türk sosyalizminden söz etmek mümkün görünmemektedir. Bu dönemde ise, Türkçe sosyalist yayınlar ve kendini sosyalist olarak niteleyen aydınlar ortaya çıkmış, Türkler tarafından ilk kez bu ad altında bir siyasi parti kurulmuştur. Türkçülüğün bu dönemdeki gelişimi ve yükselişiyle hayaslanması mümkün değilse de Türkiye'de çağdaş sol, Temmuz 1908'den itibaren şekillenmeye başlayacaktır.³

II. Meşrutiyet dönemi Türkçülüğüne genel hatlarıyla bakılacak olursa, özellikle Balkan Savaşı (1913) öncesinde bu akımın iki ana merkezde öbeklendiği tespit edilebilir: İstanbul ve Selanik. Türkçü akım ilk kez İmparatorluğun başkentinde örgütlenmeye girişmiştir. Aralık 1908'de kurulan Türk Derneği, Türkiye'de Türk milliyetçiliği esasına dayanarak kurulan ilk örgüt olmuştur. 1909'da *Türk Derneği* dergisi yayın hayatına girmiştir.⁴ Ağustos 1911'de Türk Yurdu Cemiyeti kurulmuş, yine 1911'de *Türk Yurdu* dergisi yayın hayatına girmiştir. 1911 yılının Haziran ayında fiilen kurulan Türk Ocağı'nın resmen kuruluşu ise, Mart 1912'dedir.

İstanbul'daki Türkçü hareket daha çok dernekler temelinde örgütlenmiştir. Siyasi nitelik taşımaz; daha doğrusu, siyasete bulaşmamaya özen gösterir. Göreceli olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mesafelidir. Cemiyet'ten destek görmüşse bile, bütünüyle "İt-

3 Genel bilgi için bkz. Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, BDS Yayınları, 2. basım, İstanbul, Ağustos 2000, s.20-70, ("Belgeler" kısmında) s. 15-161.

4 *Türk Derneği* dergisinin üzerinde ay belirtilmemiş, sadece yıl (1327) kaydıyla yetinilmiştir ve ilgili kaynakların çoğunda bu derginin 1911'de yayın hayatına girdiği ifade edilir. Örneğin bkz. Sarıay, s. 106. Ancak, dönem gazetelerindeki duyurulara bakılacak olursa, derginin yayın hayatı 1909'da başlamış, 1910'da tamamlanmıştır. Bkz. "Türk Derneği", *Tanin*, ikinci sene numara 419 (20 Teşrinievvel 1325 / 2 Teşrinisani 1909), s.4 ; "Türk Derneği", *Tanin*, ikinci sene numara 454 (24 Teşrinisani 1325 / 7 Kânunuevvel 1909), s. 4; "Türk Derneği", *Rumeli*, birinci sene numara 22 (6 Şubat 1325), s.4; "Türk Derneği", *Sabah*, yirmi birinci sene numara 7334 (8 Şubat 1325 / 21 Şubat 1910), s.3. Anlaşılan, derginin üzerindeki "1327" tarihi Rumî değil, hicri takvime göredir ve bu da araştırmacıları yanıltmıştır.

tihatçı" olarak nitelenmesi özellikle Balkan Savaşı öncesi için biraz zorlama olacaktır. İçinde Çarlık Rusya'sının hâkimiyeti altındaki bölgelerden gelen Türk ve Türkçü aydınlar vardır ve bunların sayıca değil ama belli bir entelektüel ağırlığı söz konusudur. Ayrıca, II. Abdülhamit döneminden kalan, yani 1908 öncesinde de "Türk milliyetçisi" olarak nitelenebilecek önemli ve tanınmış şahsiyetler bu oluşumlarda yer almışlardır. Bu açıdan hareketin "vitrin"i oldukça parlak sayılabilir ve özellikle önderliğini de 1908 öncesinde de Türkçü kimliğe sahip ve yaş itibarıyla de olgun (görece yaşlı) kişiler oluşturur.

İstanbul'daki sosyalist hareket ise, 1910'da *İştirak* dergisi ve Hüseyin Hilmi Bey (İştirakçi veya Sosyalist Hilmi) etrafında şekillenmiş, aynı yıl içinde Osmanlı Sosyalist Fırkası kurulmuştur. Siyasi ve kısmen de ideolojik düzlemde II. Meşrutiyet liberallerine (Kasım 1911'de kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na) yakın duran bu grubun yukarıda bahsi geçen Türkçü hareketle hiçbir ciddi ilişkisi söz konusu değildir.

Selanik'teki tablo ise İstanbul'dakinden oldukça farklı görünmektedir. Selanik'te Türkçü hareket 1911 yılının ilk yarısında başlar. *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe Mecmuası* temel yayın organlarıdır. Selanik de siyasetle görünürde fazla ilgili değildir. Ancak, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile organik bağı çok daha açık ve siyasi yönü de çok daha belirgindir. Belki de bu nedenle dernekler düzleminde örgütlenmez çünkü zaten bir ana örgütü ve ona bağlı küçük örgütlenme birimleri vardır; özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti ve onunla ilişkili yapılanmalarda (okullar, kulüpler) yaşam alanı bulur. Ağırlıklı olarak Rumelililerden, yaşça oldukça genç ve II. Meşrutiyet dönemine girilirken hiç tanınmayan simalardan oluşur. 1905'te *Çocuk Bahçesi* dergisindeki "Türkçe Şiirler" tartışmasının esintileriyle Türkçü bir etki olsa bile, bu grubun mensuplarının daha evvel Türk milliyetçisi olduklarını söylemek mümkün değildir.

Türkiye'de sosyalizmin tarihini konu edinen çalışmalarda, Selanik'in 1908'den itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyalizmin merkezi olduğu genellikle kabul görmekle birlikte, bu akım ve/veya düşünce tartışmasız şekilde gayrimüslim unsurlara atfedilmiştir. Diğer bir deyişle, sosyalizmin merkezi Selanik için bir "Türk sosyalizmi"nden söz edilmez.

Aynı literatürde Osmanlı/Türk sosyalizmi tartışmasız şekilde, sosyalizm anlayışı çoğu kez hiç de makbul bulunmayıp küçümsenmekle birlikte, İstanbul'da ortaya çıkan İştirakçi Hilmi çevresi ve bu çevrenin kurduğu Osmanlı Sosyalist Fırkası'yla, 1910'dan başlatılır.⁵ Bu historiyoğrafiye hâkim olan, sosyalizm ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ve Türkçülüğün asla yan yana gelemeyeceği önkabulü, başka şeylerin yanı sıra, İştirakçi çevresinin Cemiyet'e muhalif siyasi çizgisi ve Türkçülüğe r. esafeli ideolojik çizgisi dolayısıyla da pekiştirilmiş olur.

Hâlbuki Türkiye sol hareketinin erken döneminde öne çıkmış isimlerin büyük bölümünün Balkan kökenli oluşları, dikkat edilmesi lazım gelen ilk ayrıntıdır. Rasim Haşmet Bey bir yana, Şefik Hüsnü Deymer, Reşat Fuat Baraner, Şevket Süreyya Aydemir, Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Sabiha Sertel, Ali Cevdet ve Hasan Âli Ediz hep Rumeli kökenlidirler. Bunun yanında, birçok Türk sosyalistinin İttihatçılıktan ve aynı zamanda Türkçülükten gelmiş olması da uyarıcı olması gereken ikinci bir olgudur.⁶ "O dönemde

⁵ Bu konuda bir istisna teşkil etmeyen Tevetoğlu, Balkan ülkelerinde sosyalist cereyanların 1908'den önce başlamış bulunduğunu, bu vadiye yerli ve yabancı propaganda yayınlarının Selanik'te rahatlıkla satılıp okunduğunu, bu yayınların Yahudiler, Rumlar ve Bulgarlar tarafından Türkler arasına da yayıldığını ve bazı çevrelerde (herhâlde ihtilalci İttihat ve Terakki çevrelerinde) bu cereyana karşı ilgi ve sempati duyulduğunu ifade etmekle yetinmiştir; Fethi Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, Ayyıldız Matbaası, 1. basım, Ankara, Şubat 1967, s.14. Benzer bir görüşü, "Dr. Samih Çoruhlu" takma ismiyle yazan Akdes Nimet Kurat da dillendirmiştir. Onun yorumları 1908 sonrasına da uzandığından, aşağıda ayrıca değinilecektir.

⁶ Mete Tunçay, "Sonuç Yerine", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, s.251-252, 255.

milliyetçilik ve sosyalizm birbirine çok yakındır. Birçok sosyalist ve komünist milliyetçi saflardan çıkmıştır.⁷ Türkçülükten sosyalizme kayanlar iyi bilinir: Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Şevket Süreyya Aydemir, Nazım Hikmet, Fuat Sabit Ağacık.⁸ Asıl pek tanınmayanlar, sosyalizmle Türkçülüklerinden evvel tanışıp şu veya bu oranda onun nüfuzu altına girmiş olanlardır.

Bu giriş bölümünde ve kısmen de genel olarak kitapta, Türkiye sol/sosyalizm tarihine dair az önce aktarılan kanıksanmış ve dolayısıyla pek tartışılmayan şema sorgulanacaktır. Bu minvalde, Türk milliyetçiliği tarihini de yakından ilgilendiren beş temel sav öne sürülecektir:

1) Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyalist akımın merkezinin Selanik olduğu olgusal bir gerçektir. Ancak, hâkim kanunun aksine, bu akım yalnızca gayrimüslim Osmanlılara atfedilemez. Çünkü 1908 Devrimi'nin hemen ardından Selanik'te esmeye başlayan sosyalizm rüzgârı Türkleri de etkilemiş ve hatta Türklerden oluşan küçük ve gevşek de olsa sol/sosyalist bir çevre ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Türk sosyalizminin 1910'dan (İştirakçi Hilmi çevresinden) başlatılması tartışmaya açılabilir.

2) Hürriyet Devrimi'nin ardından devrimin ve sosyalizmin merkezi olan Selanik'te şekillenen, sosyalizmden etkilenmiş Türklerden oluşan bu çevre, birkaç yıl sonra, 1911-1912'de yine Selanik'te ortaya çıkan halkçı Türkçülük hareketi içinde belirli bir ideolojik dönüşüme uğramış olarak yer alacaktır.

3) Selanik'te görülen her iki akım da kesintisiz şekilde İttihatçıdır. Jön Türk geleneğine ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlıdır. Ayrıca, 1910 yılının sonlarına dek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin

7 "Sosyalizmle milliyetçiliğin bu buluşması o dönemin Türk milliyetçiliğine ilerci bir renk kazandıran bir diğer etkidir." François Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, Ali Berkay (çev.), YKY, 1. basım, İstanbul, Ocak 2006, s.9.

8 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, c.2, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2001, s.459-465; Abidin Nesimi, *Yılların İçinden*, Gözlem Yayınları, 1. basım, İstanbul, Mayıs 1977, s.156; Georgeon, s.9.

ülkedeki sosyalist örgütlerle ilişkileri çoğunlukla olumlu bir seyir izlemiştir.

4) Selanik veya Rumeli sosyalistleri ve Türkçüleri İstanbul sosyalistleri ve milliyetçilerinden, başta siyasi çizgileri olmak üzere bazı farklılıklar gösterir. Bu, arada hiçbir bağıntı ve geçişkenlik olmadığı anlamına gelmez.

5) Yukarıda sıralanan savların simgeleştiği bir isim, Türk milliyetçiliği ve Türk sosyalizmi historiyoğrafları için büyük oranda bir bilinmez olan ve bu kitabın konusunu teşkil eden Rasim Haşmet Bey'dir.

Aşağıda bu iddiaların tartışılmasına bir giriş yapılacak ve çalışmanın değişik kısımlarında yeri geldikçe sürdürülecektir. Ancak, tartışmanın hiçbir şekilde bu çalışmayla tüketileceği düşünülmemekte veya iddia edilmemektedir.

"... İnkılâbın sevinçlerle titreyen günlerinde idi. ...

... Bulgaristan'dan, Sırbistan'dan, daha bazı memleketlerden sevimli sakallı, siyah kravatlı, geniş şapkalı insaniyet hamileri, sosyalistler geldi. Hayatta nasıl bir usul tutmak lazım geleceğini anlatacaklardı, ooh, ne güzel!..

Bunlar sosyalist haa... Pek büyük adamlar.

Biz niyetlerimizin saflığı, samimiliği ile sakallarından şefkat şelaleleri akıtırken, onların yüreklerinden insaniyet, o büyük ve mevhum insaniyet yerine ihtilaller, facialar, kanlı sahneler geçiyordu. Ve bunu, itiraf edelim ki: pek çoğumuz göremiyorduk. Sosyalistlik, bu iri kelimeyi anlamadan cümlemiz bir ağızdan demek istiyorduk ki:

- Ey Osmanlılar, bu en büyük içtimai bir manzume (systeme)dir.

Bu cereyan, sosyalistlik fikri, karşısında hiçbir müdafî bulmak-sızın gidiyordu. Birçok genç zekâlar, dimağlarında muzır izlerin yaşamasına meydan veriyordu. Öyle bir zaman oldu ki gençle-rin bir kısmı, ceplerinde Fransızca kırmızı kaplı sosyalist risale-leri taşımaya başladı. Sosyalistlik güneş[i] doğacak, zulmetler yırtılacak, beşeriyet istediği devre vasıl olmuş bulunacaktı. Bun-dan iyi bir şey mi olabilirdi? O vakit Feylesof,⁹ 'Bahçe' risalesi idarehanesine derç edilmek için birçok fotoğraflar, pehlivan kı-yafetleri gönderiyordu. Birçok gençlerden iştiiyordum:

- Hükümet, diyorlardı, o yirminci asırda niçin yaşamalı,¹⁰ top-lar, tüfekler, zırhlılar bir memleketin bütçesinde ehemmiyetli bir yekûn teşkil etmiyor mu? Bunlarla mektep açmalı, kanlı devirleri hâlâ mı göreceğiz, düşünelim, bizim babamız Âdem (a.s) anamız Havva (a.s) değil mi? Bütün insanlar kardeş... O hâlde birbirimize niçin kurşun atalım? Birbirimizi niçin öldü-relim? Askerlik vahşettir, onda hiçbir mukaddeslik yoktur.

Sevgili vatandaşlar, bütün bu sözler söylenildi. Bunları ben uydurmuyorum. Lakin esas ne idi? Bu fikirler memleketimi-ze nasıl girdi? Bunlar, hariçten gelen sosyalistlerden menkul idi. Biz ne kadar saf[ız] ki nakledilen şeyleri derhal kabul edi-yoruz!..."¹¹

Burada ilk kez gün ışığına çıkan bu satırlar, 1919 Berlin'inde Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası'nı kuran ve *Kurtuluş* dergisini çıkaran "Türk Spartakistleri" arasında göreceğimiz¹² Mustafa Nermi Bey'e aittir. Köprülü'de doğan, rüştiye tahsilini Selanik'te Selimiye Mek-tebi'nde, idadi tahsilini Üsküp'te tamamlayan Mustafa Nermi Bey,

9 "Feylesof", Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Bey'in lakabıdır.

10 Metnin orijinalinde bu kelime "yaşamamalı" şeklinde geçmekteyse de anlam iti-bariyle bunun bir dizgi hatası olması gerekir.

11 Alpaslan, "Avrupa Dehlizlerinde: Vatan ve Sosyalistlik", *Rumeli*, ikinci sene, numara 613 (7 Kânunuevvel 1327/20 Kânunuevvel 1911), s.1.

12 Tunçay (2000), s.467-473 ("Belgeler" kısmı); Vedat Nedim Tör, *Yıllar Böyle Geçti*, YKY, 1. basım, İstanbul, Eylül 1999, s.13-14.

1908 Devrimi'nin akabinde Selanik'e gelerek Hukuk Mektebi'ne girmiş, aynı zamanda Enis Avni Bey'in yönetiminde çıkan *Kadın* dergisinde çalışmaya başlamıştır.¹³ İlk yazıları 1908-1909'da, yazı heyeti üyesi olduğu *Kadın*'dan¹⁴ başka, *Bahçe* ve *Tenvir-i Efkâr* gibi dergilerde görülür. Aynı süreli yayınlara yazdığı, aynı okula gittiği veya birlikte çalıştığı Ali Canip (Yöntem), Enis Avni (nam-ı diğer Aka Gündüz), Rasim Haşmet gibi isimlerle arkadaşır.

Mustafa Nermi Bey yukarıdaki alıntının yapıldığı yazısını artık bir Türkçü olduğu dönemde, 15 Aralık 1911'de, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından sosyoloji tahsili için gönderildiği Paris'te kaleme almış ve "Alpaslan" imzasıyla Cemiyet'in yayın organı olan *Rumeli* gazetesine göndermiştir.¹⁵

Mustafa Nermi Bey'in 1911'deki dünya görüşü her ne olursa olsun, Hürriyet'in İlanı sonrası Selanik'ine ilişkin olarak verdiği bilgiler gayet değerlidir. Çünkü 1908-1911'de Selanik'in basın ve eğitim hayatında faal olan, şehrin entelektüel çevreleri içinde yer almış genç aydınlardandır.¹⁶ Ve belki daha da önemlisi, yukarıdaki

13 Nüzhet Haşim, *Millî Edebiyat'a Doğru Birinci Cilt Şairler Kısımı*, Nefaset Matbaası, İstanbul, 1918, s.122.

14 *Kadın* dergisinde çalıştığı sırada kaleme aldığı şahsi bir mektubu tarafımızdan yayımlanmıştır; bkz. İ. Arda Odabaşı, "*Kadın* Dergisi (Selanik) Üzerine Bazı Notlar ve Basına Yansıyan İlk Sabatayizm Tartışması", *Müteferrika*, sayı 37 (Yaz 2010), s.87, 110-112.

15 Bu yazı, "Paris: 15 Kânunuevvel 1911" kayıtlıdır. İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisi tarafından 1911'de Paris'e sosyoloji tahsiline gönderilişine dair bkz. "Avrupa'ya İzâm", *Tabiat*, numara 1 (10 Temmuz 1327), s.31-32; M. Nermi, "Gökalp Etrafında Selanik Hatıraları (Ziya Gökalp Etrafında Hatıralar I)", *İş*, yıl 1, sayı 3-4 (Temmuz-Teşrin 1934), s.182; M. Nermi'den akt. Tahir Alangu, *Ömer Seyfeddin: Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, May Yayınları, İstanbul, 1968, s. 429. "Alpaslan" müstearının ona ait olduğu, *Genç Kalemler*'de çıkan bir yazısına dergi idaresi tarafından düşülen dipnottan öğrenilmektedir; bkz. M. Nermi, "Yeni Lisan İstilasına Karşısında", *Genç Kalemler*, c.3, numara 22 (6 Haziran 1328), s.226.

16 Örneğin askerlik/savaş konusunda aktardığı görüşlerin örneklerine Rasim Haşmet Bey'in bazı yazılarında rastlanmaktadır. Bu fikirlerin de aslında bu çevreye özgü veya yerel olmadığı belirtilmelidir. II. Meşrutiyet yıllarında, daha doğrusu

alıntıda sözünü ettiği "sosyalist gençler"den biri de kuvvetle muhtemelen kendisidir.

Bu tanıklığa bakılacak olursa, 1908 Devrimi'nden sonra komşu Balkan ülkelerinden sosyalist militanlar Selanik'e gelmiş ve sosyalist propagandaya girişmişlerdir.¹⁷ Bunlar bazı gençlerden kabul görmüş, sosyalizm cereyanı hiçbir engelle karşılaşmadan gelişmiş, pek çok genç bu fikirleri benimsemiş, sosyalizm bu gençler tarafından "en büyük toplumsal sistem" olarak kabul edilir olmuştur. Hatta bazıları ceplerinde kırmızı kaplı Fransızca sosyalist yayınlar taşıyacak derecede bu düşünceyi ve kimliği benimsemişlerdir. Bahsi geçenler gayrimüslim Osmanlılar değil, Türk gençleridir.

Mustafa Nermi Bey, o vakit "Feylesof" lakabıyla tanınan Rıza Tevfik Bey'in *Bahçe* dergisi idarehanesine yayımlanmak üzere birçok fotoğraf, pehlivan fotoğrafları göndermekte olduğunu söylerken, bu gelişmenin hangi çevrede ve hangi tarihte yaşandığına dair önemli bir ipucu vermiştir.

Söz konusu çevre daha çok, Hürriyet'in İlanı'ndan sadece 11 gün sonra yayın hayatına giren *Bahçe* dergisi etrafında öbeklenmiştir. Rıza Tevfik Bey'in çok sayıda fotoğrafının yer aldığı bu dergide, bahsi geçen pehlivan fotoğrafları 1909 yılının Haziran-Temmuz aylarında (43 ve 44. sayılarda) yayımlanmıştır. Rıza Tevfik Bey'in kendisinin böyle bir fotoğrafı, "Meclis-i Mebusan'ımızın pehlivanı"

I. Dünya Savaşı'na kadar dünya sosyalist hareketine II. Enternasyonal hâkimdir ve II. Enternasyonal de -Dr. Şefik Hüsnü'nün deyişiyle- "savaş ve askerlik aleyhtarlığını şiar edinmişti"; Şefik Hüsnü, *Türkiye'de Sosyal Sınıflar*, Memet Türkkan (çevriyazı), Kaynak Yayınları, 2. basım, İstanbul, Nisan 1997, s.204. Savaşa karşı uluslararası eylem neredeyse II. Enternasyonal'in varlık nedeni olarak her kongresinde tartışılmıştır. Rasim Haşmet Bey'in hayran olduğu ünlü Fransız sosyalist lider Jean Jaures'in özellikle 1904'ten itibaren ana ilgisi de yaklaşan büyük savaşın önlenmesine yoğunlaşmıştır. James Joll, *İkinci Enternasyonal 1889-1914*, Kudret Emiroğlu (çev.), Belge Yayınları, İstanbul, Aralık 2002, s.68, 98, 103-104, 117, 122, 135.

17 Bunun en güzel örneklerinden biri, bahsi bu çalışmada sıkça geçecek olan Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun kurucusu Benaroya'dır.

altyazısıyla 23 Haziran 1325 (6 Temmuz 1909) tarihli 44. sayının dış kapağında sunulmuştur.

Mustafa Nermi Bey'in 1908 Devrimi sonrasında Selanik'te ortaya çıkan bu sosyalist çevreye dair verdiği bilgiyi dolaylı ve dolaysız olarak çeşitli yönlerden doğrulayacak, az sayıda olmayan olgu ve tanıklık tespit etmek mümkündür.

Yine aynı çevre içinde yer alan Ali Canip Yöntem, Mehmet Emin Erişirgil'in Selanik gençlerinin Ziya Gökalp'in etrafında "pervane" oldukları şeklindeki iddiasını¹⁸ sert bir şekilde reddederken, bu gençlerden Akil Koyuncu, Yusuf Osman ve Rasim Haşmet'in sosyalizmi çoktan beridir tanıdıklarını vurgular. Hemen hepsinin fakir, çalışmaya muhtaç gençler olduğunu yazar.¹⁹

Bu imzaların hepsine *Bahçe* dergisinde, sol içerikli yazıları ve ya tercümeleriyle rastlamak mümkündür. Bu İttihatçı derginin imtiyaz sahibi Necip Necati (Özeren) Bey ile yönetici ve yazarlarından Ali Ulvi (Elöve) Bey, Akil Fevzi Koyuncu Bey'in ağabeyleridirler.²⁰ Akil Koyuncu Bey'in Fransızcadan tercüme ederek "Hayat-ı İctimâiyye" üst başlığıyla *Bahçe*'nin Haziran-Temmuz aylarında çıkan sayılarında tefrika ettiği "Yarın Ne Olacağız?" ve "Kırımızı ve Kan" başlıklı metinler bu içeriktedir.

"Yarın Ne Olacağız?"da kolektivizm (iştirak-i emval/iştirakiyye-komünizm) konu edilmiş; Jean Grave, Paul Brousse, Jean Allemane, Jules Guesde, Hamon, Peter Kropotkin, Edouard Vaillant, Jean Jaures, Lucien Deslinieres gibi dönemin tanınmış ve çoğun-

18 Mehmet Emin Erişirgil, *Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp*, Aykut Kazancıgil-Cem Alpar (hızl.), Remzi Kitabevi Yayınları, 2. basım, İstanbul, 1984, s.69.

19 Ali Canip Yöntem, "'Milliyetperverlik' Cereyanının En Büyük ve Kuvvetli Şahsiyeti Ziya Gökalp", *Yakın Tarihimiz*, c.3, sayı 38 (15 Kasım 1962), s.353. Gökalp, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1910 yılının Ekim ayında düzenlenen kongresinde Merkez-i Umumi üyeliğine seçilince Selanik'e yerleşmiştir.

20 *Bahçe* dergisinin kadroları ve dergi hakkında genel bilgi için bkz. İ. Arda Oda-başı, "1908 Devrimi'nin İttihatçı Dergisi: *Bağçe* (I), *Müteferrika*, Sayı 34 (Güz 2008), s.49-98.

lukla Fransız sol/sosyalist/anarşist düşünce adamlarının kolektivizmin yürürlükte olacağı geleceğin toplumunun nasıl bir toplum olacağına dair görüşleri aktarılmıştır.²¹ "Mabadi var" kaydına rağmen ikinci bölümü yayımlanmayan "Kırmızı ve Kan"da ise, "ihtilal ve anarşi amelesi"nin hükümdarlara ve siyaset adamlarına yönelik suikastları konu edilir.²²

Her iki yazı da ilginç resimlerle süslenmiştir. Mesela ilkinde "Sosyalizm ve İhtilal Ejderi - Guesde, Vaillant, Gerault-Richard, Allemane, Lafargue, Jaures ve Brousse cemiyet-i müstakbelenin topraklarını kürekliyorlar" alt yazısıyla adı geçen sol düşünce ve eylem adamlarının portreleri, toprağı kürekleyen tek bir vücuttan çıkmış hâlde verilmiştir.²³ İkincisinde ise, suikast sonucu öldürülen hükümdarlar ve siyaset adamları ile suikastçıların resimleri her biri ayrı ve toplu hâlde yer almıştır. "Sosyalizm ve İhtilal Ejderi" ile "Öldürülenler" Haziran ve Temmuz aylarında çıkan 42 ve 45. sayılarında derginin dış kapağında da kullanılmıştır. Diğer bir deyişle, sol/sosyalizm içerikli metinler aynı içerikte görsel malzeme ile desteklenmiştir. Bu görsel malzemenin kapağa da çıkarılmış olması, dergi idaresinin tuttuğu yayın çizgisi açısından anlamlı bulunabilir.

21 "Hayat-ı İctimâiyye: Yarın Ne Olacağız? 1", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 42 (9 Haziran 1325), s.248-251; "Hayat-ı İctimâiyye: Yarın Ne Olacağız? 2", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 43 (16 Haziran 1325), s.262-268. Mütercimi: Ayın. (Akil) Kaf. (Koyuncu).

22 "Hayat-ı İctimâiyye: Kırmızı ve Kan 1", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 45 (30 Haziran 1325), s.297-301. Mütercimi: Ayın. (Akil) Kaf. (Koyuncu). "Avrupa'da sıradan insanlar uluslararası sosyalistleri düşündüğünde akıllarına gelen ... cebinde fitili tüten bombasıyla anarşistti. Çünkü bu saldırılar seksenlerde ve doksanlarda oldukça yoğundu. En çarpıcı ve açık biçimi devlet başkanlarının öldürülüydü." Joll, s.57.

23 Sosyalist gazeteci ve milletvekili Gerault-Richard hariç, adı geçenlerin hepsi de Fransız solunun değişik kanatlarının önderleridir. 1871 Paris Komünü sonrasında belirgin bir bölünmüşlük gösteren Fransız solu ancak 1905'te birleşebilecek ve anılan isimler birleşik parti içinde yer alacaklardır. *Bahçe*'de yayımlanan resim, bu birleşmeyi simgeliyor gibidir. 1871-1905 dönemi Fransız solu için bkz. Paul Louis, *Fransız Sosyalizmi Tarihi (1789-1950)*, Şerif Hulûsi (çev.), Dördüncü Yayınevi, İstanbul, 1966, s.189-227.

Aynı sıralarda (Temmuz ayında) Yusuf Osman Bey de Meclis'te yasalaşmak üzere olan Tatil-i Eşgal Kanunu'nu eleştirmekte, işçi sınıfının grev yapma ve sendika kurma hakkını savunmaktadır.²⁴ Hakkında çok az malumat bulunan Yusuf Osman Bey, 1917'de Bolşevik Devrimi arifesinde karşımıza yeniden çıkacaktır. Sekiz yıl kadar ileriye gitmek pahasına bu noktada bir parantez açmakta fayda var.

İstanbul'da Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey'in başyazarlığı altında çıkan *Tasvir-i Efkâr*²⁵ gazetesinin yazı heyeti üyeleri arasında, 1917-1918'de Yusuf Osman ve Rasim Haşmet Beyler de bulunmaktadır. Rasim Haşmet Bey o sırada bu gazetede mütercim olarak çalışmaktadır.²⁶

Tasvir-i Efkâr'ın Rusya'da Bolşevik Devrimi'nin gerçekleştiği dönemdeki yayın çizgisi devrim ve sosyalizm noktasından irdelenmeye değerdir. *Tasvir-i Efkâr*'ın Rus Devrimi hakkında sürekli yayın yaptığına, Lenin'in adının ilk defa bu gazetede çıktığına, *Tasvir-i Efkâr*'ın Lenin'in 1917 ilkbaharında Rusya'ya dönüşünü haber verdiği (18 Nisan 1917),²⁷ "Bolşevik" ve "Sovyet" tabirlerinin ilk kez bu gazetenin sayfalarında görüldüğüne (3 Temmuz 1917 ve 28 Eylül 1917),²⁸ Bolşevik Devrimi hakkında ilk haberlerin (*Vakit* gazetesinden bir gün sonra) *Tasvir-i Efkâr*'da yer aldığına (10 Ka-

24 Yusuf Osman, "Musâhabe: Sendikalizm", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 46 (10 Temmuz 1325), s.314-315.

25 Bu gazete 1917-1918'de "Tasvir-i Efkâr" başlığıyla çıkmıştır. Asıl adı olduğu ve daha iyi bilindiği için "Tasvir-i Efkâr" demeyi tercih ediyoruz. Dipnotlarda ise gazete üzerindeki başlık kullanılacaktır.

26 Ayrıntılar için birinci bölümün ilgili kısımlarına bkz.

27 Gerçekte bu haber bir gün önceki nüshada çıkmıştır: "Rus İhtilali: Rus İhtilalcilerinin Almanya'dan Mürûru", *Tasvir-i Efkâr*, numara 2074 (17 Nisan 1333/1917), s.1. *Tasvir-i Efkâr* bu haberi veren ilk gazetelerden biridir. Bir diğeri için bkz. "Rus İhtilali'nden Sulh Ümitleri", *İkdam*, 24. sene, numara 725 (17 Nisan 1333/1917), s.1.

28 "Mülkcebat-ı Hususiyye: Rusya'da Mukabil İhtilal İhtimali", *Tasvir-i Efkâr*, numara 2152 (3 Temmuz 1333/1917), s.1 ("Lenin taraftan Bolşevikler" şeklinde geçer); "Sovyet Nihayet Sulhu Yapacak mı?", *Tasvir-i Efkâr*, numara 2236 (28 Eylül 1333/1917), s.1.

sım 1917),²⁹ Lenin'le 1916'da İsviçre'de görüşen Aziz Bey isimli öğretmeninin anılarının burada yayımladığına (20 Aralık 1917),³⁰ Lenin'in resminin ilk kez *Tasvir-i Efkâr*'da basıldığına (24 Aralık 1917)³¹ dikkat çekilmiş, *Tasvir-i Efkâr*'ın ve onu takip eden diğer gazetelerin böylece Lenin'e ve Bolşeviklere karşı Türkiye'de sempati uyandırdıkları yorumunda bulunulmuş ve *Tasvir-i Efkâr*'ın bu yayın çizgisi de daha çok Yunus Nadi Bey'e bağlanmıştır.³² Tutulan bu yolda Rasim Haşmet ve Yusuf Osman gibi yazı heyeti üyelerinin payı ise, sorgulanmaya muhtaçtır.

Nitekim Yusuf Osman Bey'in 5 Haziran 1917'de "Sosyalizm Nedir?" başlıklı nitelikli bir makalesi gazetede yayımlanmıştır.³³

29 "Kerenski'nin Sukutu - Müfrit Sulhperverler Mevki-i İktidarda", *Tasvir-i Efkâr*, numara 2276 (10 Teşrinisani 1333/1917), s.1.

30 "Lenin ile Mülakat", *Tasvir-i Efkâr*, numara 2316 (20 Kânunuevvel 1333/1917), s.1. Lenin'le bu görüşmeyi Aziz Meker, Yusuf Akçura ile birlikte yapmıştır. "Lenin ile Mülakat"ın çevriyazısı için bkz. François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, Alev Er (çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. basım, İstanbul, Aralık 1999, s.199-201.

31 Bu resim, "Bütün dünyada bir inkılâp-ı azim vücuda getirecek derece efkâr-ı necibe ve insaniyetperverane sahibi olan Rus ahali komiserleri reisi (Lenin)in hakkiki resmi" altyazısıyla verilmiş ve Viyana'dan *Tasvir-i Efkâr* için özel olarak gönderildiği de belirtilmiştir; bkz. *Tasvir-i Efkâr*, numara 2320 (24 Kânunuevvel 1333/1917), s.1.

32 Bkz. Dr. Samih Çoruhlu (Akdes Nimet Kurat), "İstiklâl Savaşında Komünizm Faaliyeti 7", *Yeni İstanbul*, yıl 17, sayı 5894 (22 Mayıs 1966), s.3. 1917-1918'de *Tasvir-i Efkâr*'ın Rusya'daki devrimci gelişmelerle yoğun şekilde ilgilendiği doğru ise de bu ilginin sadece bu gazeteye mahsus olmayıp Osmanlı basınının büyük kısmına şamil olduğu belirtilmelidir. Konuyla ilgili olarak bkz. Uygur Kocabaşoğlu - Metin Berge, *Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar*, Kebikeç Yayınları, Ankara, Kasım 1994, s.33-172. Ama yine de *Tasvir-i Efkâr*'ın daha farklı bir profil sunduğu söylenebilir. Yukarıda sıralananlara ek olarak, mesela Lenin'in kapsamlı şekilde tanıtıldığı ilk yazı bu gazetede çıkmıştır. Bu tanıtım da olduğu gibi, Lenin'e yönelik ilk suikast girişimiyle ilgili haberde de Lenin'den övgü ve hatta hayranlıkla söz edilmesi dikkatten kaçmamaktadır. Bu iki metin için bkz. "Lenin Kimdir?", *Tasvir-i Efkâr*, numara 2283 (17 Teşrinisani 1333/1917), s.2; "Lenin'e Suikast", *Tasvir-i Efkâr*, numara 2346 (19 Kânunusani 1334/1918), s.1. Bu ikincisi büyükçe bir Lenin fotoğrafıyla birlikte basılmıştır. Ayrıca bkz. Kocabaşoğlu - Berge, s.112-113, 141-142.

33 Yusuf Osman, "Sosyalizm Nedir?", *Tasvir-i Efkâr*, numara 2124 (5 Haziran 1333/1917), s.2. Çoruhlu (yani Kurat) bu yazının Yunus Nadi'ye ait olduğunu

Gazetenin yazı heyetinden olduğu, bu makalenin başındaki sunuştan öğrenilmektedir. Ayrıca, "sosyalizm hakkında müdekkik (araştırmacı) gençler"den sayılması da kayda değerdir: "... Binaenaleyh sosyalistlerin kesb-i ehemmiyet eylediği bu günlerde sosyalizm hakkında müdekkik gençlerimizden ve heyet-i tahririyyemizden Yusuf Osman Bey'in yazdığı vâkıf-âne makaleyi ber-vech-i zîr derc ediyoruz."

Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar başlıklı çalışmada, Haziran 1917'den itibaren Rusya'daki devrimci gelişmeleri Osmanlı basınıının ne şekilde karşıladığına değinildikten sonra, Yusuf Osman Bey'in (çevriyazısı da ek olarak verilen) makalesi için şu değerlendirme bulunulmuştur:

politik gelişmelere, ideolojik ve örgütsel oluşumlara ilişkin kimi değerlendirmeler de yapıldı bu arada. Bunların en önemlisi, 5 Haziran 1917'de *Tasvir-i Efkar*'da yer alan 'Sosyalizm Nedir?' başlıklı, Yusuf Osman imzalı yazıdır.

Bu yazı 1917 yılı başından itibaren basında yer alan Sosyalizm hakkında yazılmış en ciddi, nesnel ve bilgilendirici yazıdır ve bizim görebildiğimiz kadıyla bu dönem için günlük basındaki türünün tek örneğidir. Sosyalizmin dünya görüşünün, amacının, Sosyalistlerin savaş, aile, mülkiyet, din, eğitim gibi konulardaki tutumlarının açıklandığı bu yazı o dönem için oldukça doğru bilgiler aktaran bir yazı niteliğindedir. ..."³⁴

Parantez kapatılıp yeniden 1909'a dönülecek olursa, Rasim Haşmet Bey *Bahçe* dergisinin "erkân-ı tahrîriyye"sindendir.³⁵ Diğer bir deyişle, bu dergideki konumu sıradan bir yazar veya yazı heyeti üyesi olmanın ötesindedir. Fransız Sosyalist Partisi'nin yayın organlarından *Le Socialisme* ile (bir dönem Marx ile Engels'in de çalışma-

söyler ve tarih olarak da (5 Haziran) "1918" yılını zikrederken yanlış bilgi vermektedir.

³⁴ Kocabaşoğlu - Berge, s.68-69.

³⁵ *Bahçe*, birinci sene c.2, numara 52 (25 Ağustos 1325), s.arka kapak dış yüz.

larına katıldığı) *Revue Socialiste*'i takip ettiği anlaşılan³⁶ Rasim Haşmet Bey'in sosyalist içerikte eserlerini yayımladığı ve en çok yazdığı dergi olan (ki onun bu dergideki yazıları ileride değerlendirilecektir) *Bahçe*'de, Maksim Gorki'den Ömer Seyfettin Bey tarafından yapılmış bir çeviri ile "asrımızın en büyük dehalarından biri" şeklinde tanıtılan Tolstoy'u konu edinen bir dizi imzasız yazı da dikkat çekmektedir.³⁷ Ayrıca, Tolstoy'un fotoğrafları derginin 36. sayısının kapağında kullanılmıştır.³⁸

Tüm bunlar, 1909'da *Bahçe* dergisi çevresinde sol/sosyalist düşünceye yönelik kuvvetli bir ilginin bulunduğunu gösterirken, tam da Mustafa Nermi'nin işaret ettiği zaman diliminde, Mayıs-Haziran 1909'da, fazla uzun olmayan bir süre sonra "Selanik Sosyalist Amele Heyet-i Müttehidesi" (Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu) adını alacak olan Selanik Amele Cemiyeti'nin kurulduğu kaydedilmelidir. İleride ayrıntıları görüleceği üzere, bu örgüt Bulgar sosyalist hareketi içinde yetişmiş Yahudi sosyalistler tarafından kurulmuş ama diğer etnik gruplardan ve bu arada Türklerden de örgüte katılanlar olmuştur. Bunlardan biri olan Rasim Haşmet Bey, Federasyon'un 1909 Ağustos'unda çıkarmaya başlayacağı Türkçe yayın organı *Amele Gazetesi*'nin yöneticisidir. Üstelik yayın hayatına girişini *Bahçe* dergisinin de duyurup tebrik ve başarısını temenni ettiği³⁹ *Amele Gazetesi*'nin yazarları arasında, Mustafa Nermi Bey de vardır.⁴⁰

36 İkinci bölüme bkz.

37 "Mebâhis-i İlmiyyeden: Tolstoy, Rus Muharriri", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 36 (24 Mart 1325), s.146-149; "Mebâhis-i İctimâiyyeden: Tolstoy, Rus Muharriri 2", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 37 (31 Mart 1325), s.163-166; "Tolstoy'un Nasihatleri", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 39 (5 Mayıs 1325), s.205; Maksim Gorki, "Küçük Hikâye: Çocuğun Sefaleti", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 40 (26 Mayıs 1325), s.221-222 (mütercimi: Perviz).

38 II. Meşrutiyet matbuatında görülen Tolstoy ilgisinin, bağımsız bir çalışmaya konu olabilecek denli kapsamlı olduğu belirtilmelidir.

39 *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 52 (25 Ağustos 1325), s.arka kapak dış yüz.

40 "Müellif ve mütercim" olarak "Sendikalizm" başlıklı bir yazı dizisi yayımlanmıştır; Tunçay (2000), s.473 ("Belgeler" kısmı).

Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun kurucusu Avraam Benaroya'nın hatıralarından, en az üç Türkün bu örgüte katıldığı öğrenilebilmektedir: bir öğretmen (Rasim Haşmet Bey), tütün işçisi (aynı zamanda Türk tütün işçileri sekreteri) İhsan ve bir marangoz.⁴¹

Buraya kadar adı anılan hemen herkesin (Yusuf Osman, Enis Avni, Ali Canip, Rasim Haşmet, Mustafa Nermi, Akil Koyuncu) az veya çok yazdığı, Selanik'in günlük gazetelerinden ve İttihatçı çizgideki *Zaman*'ın, Sosyalist Federasyon'a karşı gayet olumlu bir tutumu olduğu da yine bu kitabın ilgili bölümünde ayrıntılarıyla görülecektir.

1909'un Ekim ayında sosyalist/anarşist ve ateist Katalan öğretmen Francisco Ferrer'in İspanya'da idamı üzerine, Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu ile birlikte, sözünü ettiğimiz sol çevrenin çıkardığı veya yazdığı (*Bahçe*, *Zaman* ve *Hak* gibi) İttihatçı yayın organlarında ciddi bir duyarlılığın ve sert bir tepkinin gösterilmiş olması da kayda değerdir.⁴²

1908 Devrimi'nin ardından Selanik'te çok sayıda sendika kurulmuştur. *Bahçe* dergisi yöneticilerinden Ali Ulvi (Elöve) Bey Tüccar-ı Kâtip ve Müstahdemîni Sendikası'na Ekim 1908'de üyedir. Kazım Nami (Duru) Bey tarafından yazılan *Nasıl Oldu?* başlıklı piyes bu sendika menfaatine olmak üzere sahnelenmiş, sendika üyesi ve *Bahçe* dergisi yazarı Ali Ulvi Bey eser sahnelenmeden önce yaptığı konuşmada, sendikanın esas teşekkülü ve takip ettiği mesleği, grevleri teşvik değil durdurmak için sarf eylediği mesaiyi anlatmış, Errera ve Orosdi-Back grevlerine sendikanın bütününe ilgisiz bulunduğunu izah etmiştir. *Bahçe*, sırf bir insaniyet eseri olarak piyesini sendikanın menfaatine sahnelettiği için Kazım Nami Bey'e büyük bir samimiyetle teşekkür etmiş ve İttihat ve Terakki Cemiyeti-

41 "Abraam Benaroya'nın Anıları", George Haupt/Paul Dumont, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler*, Tuğrul Artunkal (çev.), Gözlem Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1977 içinde s.295, 305-306.

42 Birinci bölümün ilgili kısmına bkz.

ti'nin sendika hakkında gösterdiği lütfü minnetle karşıladıklarını dile getirmiştir.⁴³

Bahsi geçen sendika herhâlde, 1910 yılında Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'na bağlı sendikalardan biri olan Ticarethane Memurları (veya Ticarethane Memur ve Görevlileri) Sendikası'dır.⁴⁴ Fakat Ali Ulvi Bey ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1910'da bu sendikayla ilişkilerine dair elde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Abidin Nesimi'ye göre, Osmanlı Türk sosyalistleri ile Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun yakın ilişkileri olmuş, Osmanlı Türk sosyalistlerinden Rasim Haşmet, Enis Avni (Aka Gündüz), Ali Canip Yöntem ve Ömer Seyfettin Federasyon'a girmiş, örgütün önde gelen isimlerinden Benaroya ve Vlahov ile birlikte çalışmışlardır.⁴⁵

Rasim Haşmet Bey'in Federasyon'a katıldığı biliniyorsa da sayılan diğer isimlerin katıldıklarına ve "sosyalist" sayılabileceklerine ilişkin somut bir kanıt söz konusu değildir. Bununla birlikte, birkaç noktaya işaret etmekte fayda olabilir.

26 Ekim 1908'de Enis Avni Bey, adında "kadın" kelimesi geçen ilk dergiyi (*Kadın* dergisini) Selanik'te çıkarmaya başlar. Bu dergi için seçilen isim sınıfsal bir anlamla yüklüdür. O zamana dek kadınlara yönelik süreli yayınlarda, "iffetli kadınlar" anlamına gelen ve daha ziyade Müslüman kadına işaret eden "muhadderat" ile orta ve üst sınıftan elit kadınları anlatan "hanım" kelimeleri kullanılmıştır. "Kadın" ise, ev içi hizmetlerde çalışan, çamaşır, yemek ve temizlik işiyle meşgul olanlar, yani alt sınıflar için kullanılan bir kelimedir.⁴⁶

"Kadın" gibi bir başlığı seçmekle sınıfsal yönelimleri hakkında bir ipucu veren bu derginin yöneticileri, çıkış yazısında da tercihle-

43 "Nasıl Oldu?", *Bahçe*, numara 10 (23 Eylül 1324), s.5; Odabaşı (2008), s.87. Ayrıca bkz. Arda Odabaşı, "1908 Devrimi Nasıl Oldu?: Bir İttihat ve Terakki Piyesi", *Yeni Tiyatro Dergisi*, yıl 1, sayı 4 (Mart-Nisan 2008), s.24-25.

44 Haupt/Dumont, s.87, 93.

45 Abidin Nesimi, *Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949*, Promete Yayınları, İstanbul, Haziran 1979, s.30-31.

46 Fatma Kılıç Denman, *İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın*, Libra Kitap, 1. basım, İstanbul, Aralık 2009, s.13, 49-50.

rini açıkça dillendirmişlerdir. *Kadın*, umuma şamil, aristokrasiden uzak, kulübeden konağa, saraydan fakirhaneye, havastan avama kadınlık muhitini kapsama hedefi güden bir yayındır.⁴⁷ Enis Avni Bey'in yönetiminde çıkan ve Mustafa Nermi Bey'in çalıştığı *Kadın* dergisi, bu anlayışıyla yeni bir yönelimin temsilcisi gibidir.

Enis Avni Bey'in bu dönemdeki eserlerinde sosyal bir duyarlılık ve halkçı bir ton bulmak mümkündür. Örneğin *Kadın*'da tefrika edilen "Aşk ve İstibdat" başlıklı piyesi hem dili hem de içeriğiyle "halkçı" bir metindir. Oyun, esas itibarıyla bir İstibdat eleştirisidir ve bu yönüyle dönem tiyatrosunun çoğu ürününden farklı değildir. Ancak, en dikkat çeken ve kendisini benzer türde eserlerden ayıran özelliği, bu eleştirinin siyasi olmaktan ziyade sosyal nitelikte olmasıdır. İstibdat rejiminin ürünü olan sosyal eşitsizliklere odaklanmış ve rejimin bu yönünü teşhir etmiştir. Fakir halkın sorunlarına önem vermiş, acılarını dile getirmiştir.⁴⁸ Benzer tavır, Mart 1909'da *Bahçe*'de "muhterem amelelere" ithafıyla yayımladığı bir şiirinde de görülebilir.⁴⁹ Ezilenlerden yana bu saf tutuş, Selanik'te esen ve yakın arkadaş grubuna da sirayet etmiş bulunan sosyalizm rüzgârlarının etkisiyle açıklanabilir.⁵⁰

Üstelik Enis Avni'nin çıkardığı *Hak* gazetesinde, Sosyalist Federasyon'un Ferrer için Ekim 1909'da düzenlediği miting övülmüş, "büyük ve insan Ferrer için, büyük ve insanca miting yapan Osmanlılara", Ferrer adına bir ilkokul kurma teklifinde bulunulmuştur.⁵¹

47 "İfade-i Mahsûsa", *Kadın*, birinci sene, numara 1 (13 Teşrinievvel 1324), s.2.

48 Arda Odabaşı, "1908 Devrimi'nden Bir Piyes: Aşk ve İstibdat", *Yeni Tiyatro*, yıl 1, sayı 6 (Temmuz-Ağustos 2008), s.9-15.

49 Enis Avni, "Nâle-i İstirdâd", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 31 (17 Şubat 1324), s.71.

50 Aka Gündüz 1928'de kendisiyle yapılan bir söyleşide, Tolstoy ve Maksim Gorki'den "İlmi engin atlas denizi" diye söz etmiş, edebiyat dışında çok okuduğu yazarlar olarak da anarşist kuramcılar Bakunin ile Kropotkin'i saymıştır; Mecdi Sadrettin, "Aka Gündüz ile Konuşmalar", Hilmi Yücebaşı, *Bütün Cepheleriyle Aka Gündüz Hayatı-Hâvâları-Eserleri*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1959 içinde s.24.

51 "Ferrer Mektebi" *Hak*, birinci sene, numara 1 (4 Teşrinisani 1325), s.4.

Ali Canip Bey için bu noktada söylenebilecek olan, *İştirak* dergisinin 1910 yılının 26 Şubat günü çıkan ilk sayısında arkadaşı Rasim Haşmet Bey'e ithaf edilmiş "Sosyalizm" başlıklı ve sosyalizme olumlu yaklaşan bir mensur şüurunin yayımlanmış olduğudur.⁵²

1909'da Selanik'te sosyalizmin güçlenişi, doğal olarak karşıt sesleri de beraberinde getirmiştir. Mesela daha çok küçük rütbeli subayların yazdığı *Silah* dergisinde Mülazım Ömer imzalı bir makalede, sosyalizme ve onunla beraber gelen antimilitarizme karşı çıkılır.⁵³

Hürriyet'in İlanı'ndan sonra Selanik'te sosyalizmin gelişmekte ve Türkler arasında da etkin bir düşünce akımı hâline gelmekte olduğunu gösteren başka işaretler de sayılabilir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'te çıkan resmî yayın organı *İttihat ve Terakki* gazetesinde daha Eylül-Kasım 1908'de kabul edilmesi savunulan "devlet sosyalizmi"nin⁵⁴ içerik itibarıyla aslında "devlet kapitalizmi" olduğu doğrudur.⁵⁵ Ama burada asıl vurgulanması gereken, "sosyalizm" ve "komünizm" gibi kavramların İttihatçılar için, hem de resmî düzeyde tartışılır hâle gelmiş, diğer bir deyişle, ilgi çerçevelerine girmiş olması ve savundukları şeye de "devlet sosyalizmi" adını verebilmeleridir. Bu, 1908 Devrimi'nin hemen ardından Selanik'teki ve bazı İttihatçılar arasındaki düşünsel iklimin kavranması bakımından bir örnek değeri taşımaktadır.

1908 Devrimi'nin ardından (Kasım ayında) Selanik'te basılan ilk Türkçe kitaplardan biri, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucu-

52 Ali Canip, "Sosyalizm", *İştirak*, sene 1, numara 1 (13 Şubat 1325), s.13.

53 Köprülülü Mülazım Ömer, "Antimilitarizm", *Silah*, birinci sene, numara 3 (10 Ağustos 1325), s.3-6.

54 "Musahabe-i İctimaiyye: Hükümet - Teşebbüsât-ı Hususiyye 1", *İttihat ve Terakki*, birinci sene, numara 23 (14 Eylül 1324/27 Eylül 1908), s.4; "Musahabe-i İctimaiyye: Hükümet - Teşebbüsât-ı Hususiyye 2", *İttihat ve Terakki*, birinci sene, numara 24 (16 Eylül 1324/29 Eylül 1908), s.4; "Musahabe-i İctimaiyye: Hükümet - Teşebbüsât-ı Hususiyye 3", *İttihat ve Terakki*, birinci sene, numara 39 (23 Teşrinievvel 1324/5 Teşrinisani 1908), s.4.

55 Kerim Sadi (A. Cerrahoğlu), *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İletişim Yayınları, 2. basım, İstanbul, Nisan 1994, s.176-180. Bu kaynakta ilgili yazı dizisinin önemli kısımları aktarılmıştır.

larından⁵⁶ olan Kazım Nami Bey tarafından tercüme edilmiştir. G. Saviç'in *Rus İhtilal Cemiyetine Mensup Bir Kadının Hayatı* başlıklı kitabında ünlü Narodnik (Rus halkçısı) militan Vera Figner'in hayat hikâyesi anlatılmaktadır.⁵⁷ Bu kitabın net hâsılatının yarısı Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne aittir ve ilanları da Cemiyet'in yayın organlarında yer almıştır.⁵⁸ Cemiyet'in önde gelen üyelerinden birinin bu içerikte bir kitabı tercüme edip yayımlaması, bu dönem esen rüzgârın ideolojik rengi konusunda uyarıcı olmaktan başka, Kazım Nami Bey'in Selanik basınında tanınmış bir sima olduğu ve adı anılan genç Selanik aydınlarıyla hep teması bulunduğu da belirtilmelidir.

Rasim Haşmet Bey adı geçen kitabın eleştirel bir tanıtımını, Hakkı Baha (Pars) Bey'in yönetiminde çıkan *Füyuzat* dergisinde yapacak, kitabı (daha doğrusu Narodnik Vera Figner'i) ve mütercimini övgüyle değerlendirirken kendi sosyalist ve hatta devrimci şiddet yanlısı fikirlerini de ortaya koyma fırsatı bulacaktır.⁵⁹

Bir sene kadar sonra (Nisan 1910'da) imzasına *İştirak* dergisinde rastlayacağımız,⁶⁰ İlan-ı Hürriyet öncesinde birlikte çalıştığı Kazım Nami Bey gibi Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucularından biri, önde gelen İttihatçılardan ve Mustafa Kemal Atatürk'ün

56 Kazım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1957, s.13.

57 G. Saviç, *Rus İhtilal Cemiyetine Mensup Bir Kadının Hayatı*, Kazım Nami (mütl.), Selanik, 1326.

58 Kitabın 1908 Kasım'ında çıktığı da bu gazete ilanlarından tespit edilebilmektedir. İlk için bkz. "İlanât: Rus İhtilal Cemiyetine Mensup Bir Kadının Hayatı", *İttihat ve Terakki*, birinci sene, numara 44 (1 Teşrinisani 1324/14 Teşrinisani 1908), s.4. Kitabın üzerindeki tarih hicridir.

59 R. H., "Neşriyat-ı Şehriyye", *Füyuzat*, birinci sene, numara 2 (1 Şubat 1324), s.58-64. Ayrıca, Kazım Nami Bey'in tercüme etmek için neden böyle bir eser seçtiğine dair dikkat çekici bazı yorumlarda bulunmuştur.

60 Hakkı Baha, "Teessüratım 3", *İştirak*, sene 1, numara 8 (3 Nisan 1326), s.116-117. Düşülen dipnotta, bu dizinin ilk iki bölümünün Selanik'te çıkan *Yeni Asır* gazetesinde yayımlandığı belirtilmiştir.

yakın arkadaşı Hakkı Baha Bey⁶¹ ise, yine bu sıralarda (Nisan 1909'da) *Yeni Asır*'da çıkan "zenginlerimize" hitaplı makalesinde, 1908 Devrimi'nin yarattığı coşku ve mutluluk fazla uzun sürmeden karşı karşıya kalınan açlık ve sefalet gerçeğine parmak basmıştır. Yükselen şikâyetlerin tek bir müşterek hedef (hükümet) bulduğuna ama mevcut koşullarda hükümetin elinden fazla bir şey gelemeyeceğini dikkat çeker ve sorumluluklarını yerine getirmedikleri gerekçesiyle zenginleri suçlar. Hükümet bir "serseri nizamnamesi" çıkaracak yerde, zenginlerden nakdî servet vergisi almalıdır.⁶²

Yakın geleceğin önde gelen Türkçülerinden Moiz Kohen Efendi (daha sonra alacağı isimle Munis Tekinalp) de 1909'da sosyalizm üzerine bir kitap yazmayı tasarlamış, hazırlıklara girişmişse de bu tasarısını hayata geçirememiştir.⁶³

Yine *Bahçe*'de imzasına rastlanan Muslihiddin Adil (Taylan) Bey, o sırada Selanik Hukuk Mektebi müdürü, iktisat ve idare hukuku hocasıdır. Rasim Haşmet, Ali Canip, Mustafa Nermi, Hüseyin Hüsnü gibi gençlerin öğrenci oldukları bu okuldaki ders notlarını, *İktisat Dersleri* başlığı altında 1910 yılı sonları veya 1911'de kitaplaştırmıştır. Adil Bey her ne kadar sosyalist olmayıp sosyalizme tümüyle olumsuz yaklaşmayan bir liberalse de kitabının önemli bir bölümü sosyalist düşünceye ve sosyalizmin değişik biçimlerinin anlatımına ayrılmıştır.⁶⁴

61 Bkz. Ö. Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. basım, Ankara, 2000, s.169-174; Duru, s.13, 17.

62 Hakkı Baha, "Makale: Teessüratım 2", *Yeni Asır*, on dördüncü sene, numara 1524 (25 Mart 1325/7 Nisan 1909), s.1. Cumhuriyet yıllarında Hakkı Baha Pars'ın, aynı Akil Koyuncu gibi, kooperatöfçilikle ilgilenip bu konuyla ilgili bazı kitapları Türkçeye tercüme etmiş olduğunu da bir not olarak düşelim. 1940'larda Akil Koyuncu beş, 1930'larda Hakkı Baha Pars kooperatöfçilik konulu üç kitap tercüme etmişlerdir. Bu kitapların künyelerini için bkz. Huyugüzel, s.44, 173.

63 Jacob M. Landau, *Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri (1883-1961)*, İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1996, s.15.

64 M. Adil, *İktisat Dersleri*, birinci kitap, Zaman Matbaası, Selanik, 1328, s.52-87. Bu kitabın ilgili kısımlarının tanıtımı için bkz. Kerim Sadi, s.192-212.

Selanik'te değil ama Rumeli'nin bir diğer önemli şehri olan Edirne'de yaşanan bir olay da son derece ilginç olması dolayısıyla aktarılabılır. Olayı anlatan kişi, Hürriyet'in İlanı'ndan sonra Edirne İdadisi'nde tarih ve coğrafya öğretmenliği yapan Rahmi Apak'tır. Apak'ın anlatımına göre, bu okulda Malkaralı bir altıncı sınıf öğrencisi Karl Marx'ın bir fotoğrafını yanında oturduğu duvara asmış, resmin altına da "Ahir zaman Peygamberi Karl Marks Hazretleri" diye yazmıştır. Bunu hem de din dersinde yapmıştır. Sarıklı din hocası manzarayı görünce "vay bre kâfir" diyerek resmi alır ve okul müdürüne götürür. Okul idaresi öğrenciye bir haftalık geçici uzaklaştırma cezası verir. Malkaralı öğrenci ertesi haftaki din dersine elinde tabancayla gelir ve din hocasına, "Benim Peygamberime hakaret eden sen misin?" diyerek ateş etmeye başlar. Sarıklı hoca kürsünün altına saklanır; bu arada diğer öğrenciler atılarak Malkaralı'nın elinden silahı alır ve cinayeti önlerler.

Apak, o zamanlar komünistlik nedir, Marx kimdir, bunlardan hiç haberi olmadığını, ilk defa o zaman öğrendiğini ve bu fikirlerin okulda okuyan beş-altı Bulgar talebeden "bizimkilere" geçtiğini yazmıştır.⁶⁵

Tüm bu örnekler, 1908-1910 Selanik'inde (ve Rumeli'sinde) sosyalizmin Türk aydınları veya mekteplileri arasında görmezden gelinemeyecek ve kayıtsız kalınamayacak denli etkin bir düşünce alanı hâline gelmiş olduğunu anlatmaktadır.

Nitekim Batılı bir gözlemci (M. Hartmann), 1909'da yayımlanan eserinde, Meşrutiyet'in ilk yıllarında Selanik'teki Türk, aydın çevreleri üstünde önde gelen Alman sosyalistlerinden August Bebel'in fikrî tesirlerinden söz etmektedir.⁶⁶

65 Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s.34-35.

66 Akt. Tunçay, s.20 ("Belgeler" kısmı). Quataert de benzer bir tanıklıktan söz eder. Kuruluşundan birkaç ay sonra, *Journal del Laborador/Amele Gazetesi*'nin ikinci sayısını çıkardığı sırada (yani Eylül 1909'da) Selanik Amele Cemiyeti'ni ziyaret eden bir Alman, o zaman kulübün Alman sosyal demokrasi-

Aslında, Türkler üzerindeki sosyalizm etkisinin daha da erken bir tarihte başladığına dair kimi emareler mevcuttur ve bu açıdan göze çarpan tarih de Avrupa'da sol akımların yükselişe geçtiği ve Rus Devrimi'nin yaşandığı 1905'tir.⁶⁷ Mesela Rasim Haşmet Bey'in ütöpik sosyalist Saint-Simon'a atıfta bulunduğu 1905 yazılarında sosyalizm tınısı duyulur. Şefik Hüsnü Deymer 1905'te henüz Selanik'te iken sosyalizmle ilgilenmeye başlamıştır. Rus Devrimi'nin yankıları, kendi ifadesiyle, muhayyilesini tepe taklak etmiştir. Devrimci sorunlara karşı konulmaz bir ilgi duyar.⁶⁸ Mustafa Kemal Atatürk'ün 1904'te not defterine, "Evvela Socialiste olmalı Maddeyi anlamalı!" şeklinde bir not düşmüş olması da bu minvalde anılmaya değerdir.⁶⁹ Rumeli, işçi hareketleri açısından da dikkat çeker. Örneğin 1905'te Kavala'da tütün işçileri grevi büyük bir katılımla gerçekleşmiş ve geniş yankılar doğurmuştur.⁷⁰ Genel olarak Rume-
li, özel olarak da Selanik'in Avrupa'ya ne denli açık merkezler ol-
duğu hatırlanacak olursa, buna bir de 1905-1914 yılları arasında

si üzerine son derece bilgili 100 üyesi olduğunu kaydetmiştir; Donald Quataert, "Selanik'teki İşçiler 1850-1912", *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, Donald Quataert/Erik Jan Zürcher (der.), Cahide Ekiz (çev.), İletişim Yayınları, 2. basım, İstanbul, 2007, s.120-121.

67 Genelde Sovyet tarihçilerin dikkat çektiği, 1905 Rus Devrimi'nin Osmanlı'ya etkileri konusu halen doyurucu bir araştırmaya konu olamamıştır. Sovyet tarihçilerden bir örnek için bkz. Yuriy Aşatoviç Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Mazlum Beyhan-Ayşe Hacıhasanoğlu (çev.), Bilgi Yayınları, 1. basım, İstanbul, Nisan 1974, s.229 vd; Lenin'in bu etkiye dikkat çektiği yazı ve konuşmaları için bkz. Doğu Perinçek, *Lenin Stalin Mao'nun Türkiye Yazıları*, Kaynak Yayınları, 3. basım, İstanbul, Temmuz 1992, s.47-51, 64-65.

68 Dr. Şefik Hüsnü Deymer *Yaşam öyküsü, Vazife yazıları*, Erden Akbulut (der.), Sosyal Tarih Yayınları, 1. basım, İstanbul, Şubat 2010, s.24-25, 29, 32, 55, 75.

69 Atatürk'ün *Bütün Eserleri*, c.1 (1903-1915), Kaynak Yayınları, 1. basım, İstanbul, Ekim 1998, s.15.

70 Tutku Vardağlı, "1908'e Giden Yolda İşçi Hareketleri: Selanik Vilâyeti Tütün İşçileri", *Düne Bakarak Bugünü Anlamak 2008'den 1908'e Bakmak*, Mutlu Dursun - Tutku Vardağlı (hızl.), Tarem Yayınları, 1. basım, İstanbul, Ekim 2009, s.39.

sosyalizmin tüm Avrupa'da devamlı bir gelişme ve yükselme gösterdiği eklenmelidir.⁷¹

Bu yıllarda Avrupa ülkelerinde bulunan Jön Türkler bu çalışmanın kapsamına girmese de sol düşünce ve akımlarla olan temasları en azından hatırlatılmalıdır. Mesela bugün muhafazakâr kimliğiyle tanınan Yahya Kemal Beyatlı, kilise ve din düşmanlığının azdığı ve sosyalist cereyanın sert bir rüzgâr gibi estiği 1904 Paris'inde mitinglere ve gösterilere katıştığını; sokaklarda Enternasyonal'i dinlerken kalbinin geniş bir insanlık sevgisiyle dolup gözlerinin yaşardığını; Jaures, Pressence, Vaillant, Alman (Allemane), anarşist Sebastien Faure ve Malato'nun nutuklarını hararetle dinlediğini; dinsizlik ve ihtilalcilik hevesinin gitgide artmasıyla anarşist Jean Grave'in gazetesinin ateşli bir takipçisi olduğunu, hatta bu düşünüşle bazı mısralar kekelediğini anlatır.⁷² Benzer bir süreci, 1905 sonlarından itibaren Paris'te öğrenci olarak bulunan ve Jean Jaures'in tutkulu bir hayranı hâline gelen Şefik Hüsnü de yaşamıştır.⁷³ Bir Jön Türk olan, sosyalist kimliği daha çok II. Meşrutiyet yıllarında meydana çıkan Dr. Refik Nevzat'ın sosyalist hareketlere ilgisi, Paris'te 1908 öncesinde başlamış olsa gerektir.⁷⁴ Demek ki 1905 civarında başlayan bir sürecin, 1908 Devrimi ile müsait bir ortama ve dolayısıyla gelişme olanaklarına kavuşmuş olduğu düşünülebilir. 1905'in tohumları 1908'den sonra filizlenmeye başlayacaktır.

71 Louis, s.228-230. Yine Louis'nin deyişiyile, 1905 Rus Devrimi Fransa'daki ve başka ülkelerdeki sosyalistlerin gözlüne hem işçi devriminin öncüsü, hem de Avrupa'daki savaşçı kuvvetlerin azalması gibi görünmüş, coşkuyla selamlanmıştı; *age*, s.265.

72 Yahya Kemal, *Çocukluğum Gençliğim Siyasî ve Edebiî Hatıralarım*, İstanbul Fethi Cemiyeti, 4. basım, İstanbul, 1999, s.102.

73 Dr. Şefik Hüsnü Deymer *Yaşam öyküsü, Vazife yazıları*, s.25, 29, 31-32, 55-56, 75.

74 Huyugüznel, s.509-511. Mardin, 1895'te Paris'e kaçan Refik Nevzat'ın "oradaki Jön Türk sosyalist organlarından olan *Sosyalist'i*" yayımladığını ama kendisinin bu gazeteyi görmediğini yazar; Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, 6. basım, İstanbul, 1999, s.38. Bu arada, sadece Dr. Refik Nevzat'ın değil, ileride çok farklı yollara sapacak olan Yahya Kemal ile Şefik Hüsnü'nün de Jön Türklerle bağlantılı olduğu belirtilmelidir.

Bu gelişmelerin sosyo-ekonomik beşiği, ticaret ve sanayinin Osmanlı koşullarında görece gelişmiş bulunduğu, Batı'ya açık ve her anlamda gayet canlı bir liman kenti olan Selanik'tir.⁷⁵ Daha doğrusu, bu şehirde kapitalizmin belli bir olgunluğa ulaşmış olmasıdır. 1908 Jön Türk Devrimi kapitalizmin gelişimini ve sınıfsal farklılaşmaların derinleşmesini teşvik etmiştir. Devrim'in hemen ardından beliren büyük işçi grevleri dalgası bunun ilk habercisidir. Hiç kuşku yok ki sosyalizmin (ve aynı zamanda milliyetçiliğin de) Selanik'te kök salıp filizlenmesi öncelikle bu ekonomik, toplumsal ve kültürel yapı ile ilişkilidir; yoksa bu şehirde kısa süre başarısız bir valilik yürüten Hüseyin Kazım Kadri Bey'in⁷⁶ sandığı gibi, Selanik'te sosyalizm bir sosyalist militan (Benaroya) tarafından yoktan var edilmiş değildir.⁷⁷ "Sosyalist Türkler" tablosu ancak Selanik veya daha genel olarak Rumeli/Makedonya etkeni ile açıklanabilir. Nitekim Şükrü İlcak'ın yerinde tespitiyle, mesela İstanbul, İzmir ve Edirne'de de genişçe birer Yahudi cemaati bulunmakla birlikte, Yahudiler arasında sosyalizm bu şehirlerde değil, en yaygın şekilde Selanik'te ortaya çıkmıştır.⁷⁸

Fazla şüphe edilemeyecek bir diğer husus ise, Osmanlı sosyalizminin sınırlılıklarının da esas itibarıyla tam da bu aynı yapıdan kaynaklanıyor oluşudur. 20. yüzyıl başı Osmanlısının tarihsel özgünlüğü saklı kalmak şartıyla, Engels'in 19. yüzyıl başı Avrupa'sı için de-

75 Selanik için bkz. *Selanik 1850-1918*, Gilles Veinstein (hızl.), Cüneyt Akalın (çev.), İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1999; Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri: Selanik 1830-1912*, Işık Ergüden (çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Kasım 2001.

76 Onun valilik görevinde ne denli başarısız olduğunu dile getiren kişi, Selanik merkez kaymakamlığı ve Drama mutasarrıflığı görevlerinde bulunmuş ve aslen Selanikli olan Tahsin Uzer'dir. Bkz. Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, TTK, 3. basım, Ankara, 1999, s.232-233, 301-302.

77 Selanik Valisi Hüseyin Kazım, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 17 Mart 1328 (30 Mart 1912) tarihli yazısında, Benaroya'nın birkaç sene zarfında memlekette sosyalistliği yoktan var ettiğini yazmıştır; BOA. DH-SYS. 65/7.

78 H. Şükrü İlcak, "Jewish Socialism in Ottoman Salonica", *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 2, no. 3 (September 2002), s.136.

diği gibi, kapitalist üretim tarzının ve onunla birlikte burjuvazi ile proletarya arasındaki zıtlığın henüz az gelişmiş olması, "sosyalizmin kurucularına" da egemen olmuş, yeterince olgunlaşmamış üretim tarzı ile sınıflara, olgunlaşmamış teoriler (ve tabii örgütler, hareketler de—A.O.) denk düşmüştür. "Ütopyacılar ütopyacı idiler, çünkü kapitalist üretimin henüz çok az geliştiği bir dönemde, başka bir şey olamazlardı."⁷⁹

Türkiye'de sosyalist cereyanların gelişmesi için ancak II. Meşrutiyet'ten sonra müsait bir zemin hazırlandığını belirten Akdes Nîmet Kurat'a göre, bunun kaynakları bir yandan Paris, öbür yandan da Selanik'tir. Paris kaynağında hümanist ve antiemperyalist nutukları ile ad kazanan Jean Jaures'in etkisi söz konusudur. II. Meşrutiyet'ten önce Selanik'te Yahudi, Rum, Bulgar sosyalistler faaliyet içindedirler. Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan'da zaten sosyalist cereyanlar ve işçi hareketleri başlamıştır. Bu yoldaki yayınların Selanik'te okunduğu, Rumlar ve Bulgarlar aracılığıyla Türklere de tesir etmeye başladığı anlaşılmaktadır ve Türklerden bazıları Rumca, Sırpça, Bulgarca okuyup anladığına göre bu neşriyatın doğrudan takip edilmiş olması lazım gelir. Selanik kahvelerinde bu çeşit konuşmaların eksik olmadığı muhakkaktır. Sosyalizmin mahiyeti kavranmış değildir fakat komiteciliğe yakın olması itibariyle bazı çevrelerde bu cereyana karşı sempati beslenmeye başladığı aşikârdır. 1908'in getirdiği özgürlük ile birlikte sosyalist cereyanlar da kendini göstermekte gecikmemiştir ve Benaroya tarafından 1909'da kurulan teşkilatın üyeleri arasında birkaç Türk de vardır.⁸⁰

79 Friedrich Engels, *Bay Eugen Dühring'in Bilimi Altüst Edişi ("Anti-Dühring")*, İsmail H. Yarkın (çev.), İnter Yayınları, 1. basım, İstanbul, Mayıs 2000, s.338-339, 349.

80 Dr. Samih Çoruhlu, "İstiklâl Savaşında Komünizm Faaliyeti 5-6", *Yeni İstanbul*, yıl 17, sayı 5892-5893 (20-21 Mayıs 1966), s.3.

1908 Devrimi'nin ardından Selanik'te sol/sosyalist düşünceden etkilenmiş Türk aydınlardan oluşan bir çevre bulunduğundan bahseden ilk araştırmacılardan biri, Niyazi Berkes olmuştur. Berkes'e göre, hürriyet rejimini bir demokrasi anlayışı olarak görme eğilimi Meşrutiyet'in ilk yıllarında devrimci görüşlerin merkezi olan Selanik'te başlamıştır. Burada küçük bir grup gencin kurduğu fikir çevresi, *Yeni Felsefe Mecmuası* ve *Genç Kalemler* dergilerinde bu yeni fikirleri yaymaya başlamıştır. Bu çevrenin kendi içindeki tartışmalarda bir grup, sosyalizmi benimsemiştir. Batılı sosyalist düşüncüler hakkında okuyucuya bilgi vermekten başka, Batı'yı sosyalist bir görüş açısından eleştirmişlerdir. Türkiye için yeni bir toplumsal görüş gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Bunların tartışmalarından "Yeni Hayat" adını verdikleri bir akım belirmeye başlamıştır. Buna paralel olarak *Genç Kalemler*'deki yazarlar da halkçılık fikrini savunmuş, özellikle dil sorununa odaklanmışlardır. Bunların çabalarından yavaş yavaş bir "halka doğru" hareketi gelişmiştir. Bu derginin asıl yansıttığı fikir Türkçülük değil, halkçılıktır. Bu yüzden İstanbul'un Osmanlıcı aydınları fazla devrimci buldukları bu çevreye saldırmışlardır. Yeni Hayat grubunda başlayan sosyalist akımın arkası gelmeyecek, Türk aydınları arasında başlayan "halka doğru" hareketi çeşitli nedenlerle Türkçülük şekline bürünecektir.

Yine Berkes'e göre, Meşrutiyet gelince aydınlar arasında "toplumcu" denebilecek yeni bir grup oluşmuş, toplumculuk ilk kez bu aydınlar arasında belirmeye başlamıştır. Bu dönemde aydınlar üzerinde Rusya'daki halkçılık (Narodnizm) akımının serpintileri söz konusudur. Narodnizm serpintileri Türk aydınları arasına üç kanaldan gelmiştir: 1) Balkan ve özellikle Bulgar aydınları. 2) Rusya'dan gelen Türkler. 3) Ermenilerin sosyalist Hınçak akımı. Bu üç kanaldan gelen etki serpintileri özellikle, Bulgar aydınlarının halkçılık akımını yakından tanıyan Ömer Seyfettin'in yazılarında bulunur.

Yaygın kanunun aksine milliyetçilik, halkçılık akımından sonra ve onun saldırılar karşısında aldığı biçim olarak doğmuştur.⁸¹

Tekeli ve Şaylan da Berkes ile benzer görüşü paylaşıp İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ve Yeni Hayatçıları adres göstermişlerdir: Türkiye'de halkçılık akımı gelişirken çeşitli dönemlerde Rusya'daki hem Narodnik hem de Marksist akımla dolaylı-dolaysız ilişki içinde olmuş ve ondan etkilenmiştir. Narodnik hareketin Osmanlı'daki etkileri İttihat ve Terakki içinde bulunur. Selanik'teki İttihatçıların arasında halkçılık akımının gelişmesinin ilk izleri *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe Mecmuası* çevresinde görünür. Bu çevrede atılan ilk adımları yalnızca bir diltcilik akımı olarak yorumlamak çok yanıltıcıdır. Bu akımın önemli bir halkçılık içeriği vardır. Bu iki dergi çevresinde gelişen ve "Yeni Hayat" diye adlandırılan akımın önceleri sosyalist bir içeriği vardır.⁸²

Bu alıntılarda sözü edilen; 1911 yılında ortaya çıkan, yayın organları Selanik'te *Genç Kalemler* ile *Yeni Felsefe Mecmuası*, İzmir'de *Gençlik* dergileri olan ve merkezinde Ziya Gökalp'in bulunduğu Yeni Hayat/Yeni Lisan hareketidir.⁸³ Yukarıda bahsi geçen, 1908-1910'da sosyalist veya sosyalizme meyilli Selanik gençlerinin hemen tümü gerçekten de 1911-1913'de halkçı ve milliyetçi Yeni Hayat/Yeni Lisan hareketi içinde yer alacaklardır: Ali Canip, Mustafa Nermi, Akil Koyuncu, Enis Avni (artık Aka Gündüz), Ka-

81 Niyazi Berkes, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, 1. basım, Ankara, Mayıs 1975, s.61-63, 229-233. Berkes, benzer düşüncelerini diğer bir yapıtında da dile getirir; bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ahmet Kuyaş (hzl.), YKY, 3. basım, İstanbul, Kasım 2002, s.419, 421-422.

82 İhan Tekeli-Gencay Şaylan, "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, sayı 5-6 (1978), s.56, 58-59.

83 Gerek Berkes'in, gerekse Tekeli-Şaylan'ın değerlendirmelerinde katılmadığımız noktalar var. Bu değerlendirmeleri aktarmakla altını çizmek istediğimiz, 1908 Devrimi'nden sonra Selanik'te sosyalist Türklerin belirdiği ve bu İttihatçı sosyalistlerin Türkçü akımla birleştiği tespittir.

84 1908-1910'dan 1911-1912'ye geçişin hiç de sancısız gerçekleşmediği iki örnekten anlaşılabilmektedir. Rasim Haşmet örneği ileride görülecektir. Sosyalist de-

zım Nami, Ömer Seyfettin ve Rasim Haşmet Beyler.⁸⁴ Yakın gelecekte komünist hareketin öne çıkacak isimlerinden Ethem Nejat da o sırada bu akımı hararetle desteklemektedir.⁸⁵

Sayılan isimlerin istisnasız tümünün, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne hem 1908-1910'da hem de 1911-1913'te bağlı oldukları belirtilmelidir. Diğer bir deyişle, Türk sosyalizminin tohumları, Türkiye ölçeğinin "Jakobenler Kulübü" olan İttihat ve Terakki Cemiyeti içine düşmüştür. Ana-akım akademik (ve popüler) tarih yazıcılığında İttihatçılık ile sosyalizmi yan yana getirmemeye özen gösteriliyor olması, bu tarihsel olguyu değiştirmemektedir. Dr. Şefik Hüsnü'nün İttihat ve Terakki'ye yönelik tavrı bu noktada belki açıklayıcı olabilir. İttihatçılara yönelik eleştirileri iyi bilinen Şefik Hüsnü, 1950'lerde Orhaniye Askeri Cezaevi'nde siyasi mahkûmlar arasındaki bir söyleşide İttihat ve Terakki'yi sert şekilde eleştiren bir arkadaşına şöyle karşılık verir:

"İttihatçılara gereğinden fazla yüklendin. ... o dönemde Türkiye'de İttihatçıların solunda sözü edilecek bir hareket yoktu. İktidara namzet olan muhalif parti, Hürriyet ve İtilaf Fırkasıydı. Bunlar, İngiliz ve Fransız emperyalistlerinin adamlarıydılar. ..."⁸⁶

ğil ama Osmanlıcı olan Munis Tekinalp içinse bkz; İ. Arda Odabaşı, "Munis Tekinalp (Moiz Kohen)'in Erken Dönem Biyografisine ve Bibliyografyasına Katkı", *Toplumsal Tarih*, sayı 204 (Aralık 2010), s.41-44.

⁸⁵ Ethem Nejat, "Yeni Lisan ve Tekâmül", *Yeni Fikir*, c.2, sayı 8 (Şubat 1328), s.234-239.

⁸⁶ Devamında "kapitülasyon" ve I. Dünya Savaşı'na giriş konusuna geçerek İttihatçılar hakkındaki olumlu söylemini sürdürmektedir. Bu alıntının yapıldığı, Mihri Belli'nin ilk kez 1971'de yayımlanan yazısı şu kaynakta bulunabilir: Dr. Şefik Hüsnü Deymer *Yaşam öyküsü, Vazife yazıları*, s.118. Şefik Hüsnü, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ve onunla birlikte İştirakçi Hilmi'nin "gericiliğine", Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın karşıdevrimci sınıflara dayandığına *Aydınlık*'ta çıkan yazılarında da değinir: Mütareke'den sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile İngiliz Muhiple-ri Cemiyeti'ne yaranmak moda olmuştur. İştirakçi Hilmi Efendi bu gerici partilere ve bizzat İngiliz işgal kuvvetlerine dayanarak büyük bir işçi partisi ortaya

George Harris de sosyalist hareketin, henüz siyasi bir güç olarak pişmemiş ve kemale ermemiş bulunsa bile, Selanik'te gelişmeye başlayan Türkçülük hareketinin fikirleri üzerinde önemli bir tesir yaratmışa benzediğini tespit eder. Ona göre, Ziya Gökalp Türk milliyetçi entelektüel ekolünün esaslarını hazırlarken, bu inceleme ve araştırma devresinde Rasim Haşmet gibi Selanik sosyalistleri önemli bir rol oynamışlardır. "Radikal sosyal reform" kavramını sempatik bulan Gökalp grubu, sosyalist ve milliyetçi fikirleri uzlaştırmaya hatırı sayılır derecede dikkat etmiştir.⁸⁷

Sosyalizm noktasında İttihatçı *Bahçe* dergisinin "özel" durumunu ilk fark eden, Türk sosyalizm tarihi üzerine değerli araştırmaları bulunan Ahmet Nevzat Cerrahlar olmuştur.⁸⁸ 1909'da *Bahçe*'de başlayan ve 1911'e uzanan sürecin izini yayınlar düzleminde sürmek mümkündür. *Bahçe*'nin misyonunu 1910 Nisan'ından itibaren, Rasim Haşmet Bey'in yazı heyeti üyesi olduğu *Hüsün ve Şiir* dergisi almış gibidir. Bu derginin ismi bir süre sonra (Kasım 1910'da) *Genç Kalemler* olarak değiştirilecek ve *Genç Kalemler* de Nisan 1911'de çıkan ikinci cildinin ilk sayısı ile Türkçü bir kimliğe bürünmeye başlayacaktır.

Tüm bu yayınlarda imzasına rastlanan ilk kuşak Türk sosyalistlerinden Rasim Haşmet Bey, yukarıda genel hatları çizilmeye çalışılan 1908-1913 sürecinin aktörlerinden biri olması dolayısıyla, bu karmaşık sürecin çözülmesinde kilit bir rol oynayabilir.

Toparlanacak olursa; 1908 Devrimi'nin ardından Selanik'te Türklerden oluşan sol/sosyalist bir çevre ortaya çıkmıştır. 1911 yılı ortalarında sosyalist Türkler başkalarıyla da birleşerek Türkçülük

çıkarmış, bu parti yabancı himayesine yaslanarak yaklaşık iki yıl yaşamayı başarmıştır. Son yirmi yıllık tarihimizde uğursuz bir yer alan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, softalar ve saray uşakları gibi ölüme mahkûm unsurlardan oluşmuş karşıdevrimci sınıfa dayanmakla ancak yaşayabilmiş ve iktidar makamına kadar yükselmiştir. Şefik Hüsnü, s.114-115, 231.

87 George S. Harris, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, Enis Yedek (çev.), Boğaziçi Yayınları, 2. basım, İstanbul, 1976, s.25.

88 Kerim Sadi, s.326.

akımını oluşturmışlardır. Bu yeni akım sosyalist değildir ama halkçıdır ve sosyalizme külliyen karşı veya düşman değil, ona açıktır. Sosyalist düşünceden etkilenen ve hatta ondan beslenen bir Türkçülüktür. Sosyalist kimliği hâlâ ağır basan kimseleri bünyesinde barındırabilmektedir. 1911 sonrası, bu halkçı Türkçülüğün hızlı gelişim sürecidir. Türkçülüğe iltihak edişyle ve sonra da Selanik'in elden çıkışıyla bir anlamda "sönümlenen" sosyalist akım ise, 1917 Ekim Devrimi'nin ardından yeniden ve yine Türkçülük ile İttihatçılık içinden doğacak ve yepyeni bir mecraya akacaktır. Rasim Haşmet Bey'in hikâyesi, aktörlerinden olduğu bu tarihsel sahnenin kavranabilmesinde işlevsel olabileceği için de önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

RASİM HAŞMET BEY'İN HAYATI VE ESERLERİ

A) Hayatı, Çevresi ve Kişiliği

Rasim Haşmet Bey'e dair sınırlı da olsa biyografik bilgi veren üç temel kaynak söz konusudur. Bunlardan ilki, Nüzhet Haşım Sinanoğlu'nun erken tarihli çalışmasıdır.¹ Rasim Haşmet Bey ile ona şiir ithaf edecek² denli tanışıklığı olan, aynı zamanda ortak arkadaşları bulunan Sinanoğlu, sunduğu biyografik bilgiyi her hâlde ya bizzat Rasim Haşmet Bey'den ya da ailesinden ve/veya kendisinin de dâhil olduğu ve aralarında Ali Canip (Yöntem), Akil Koyuncu gibi onu yakından tanıyanların bulunduğu arkadaş grubundan edinmiştir.³ Kısa da olsa, ilgili kaynaklar arasında maddi bilgi açısından en güvenilir olduğu belirtilmelidir.

İkinci kaynak, Rasim Haşmet Bey'e dair ilk araştırmaları yapanlardan Asım Bezirci'dir.⁴ Bezirci, sunduğu biyografik bilgiyi ağır-

1 Nüzhet Haşım, *Millî Edebiyat'a Doğru Birinci Cilt Şairler Kısım*, Nefaset Matbaası, İstanbul, 1918, s.106-109.

2 Nüzhet Haşım, "Gece ve Kamer", *Erganun*, birinci sene, numara 7 (16 Kânunusani 1327), s.105. Eser "Reff Nevzat'a" ithaf edilmiştir ki bunun Rasim Haşmet Bey'in kullandığı takma isimlerden biri olduğu aşağıda görülecektir.

3 Sinanoğlu'nun kitabı Rasim Haşmet Bey'in öldüğü yıl, onun ölümünden sonra yayımlanmıştır.

4 Asım Bezirci, "İlk Sosyalist Şairimiz: Rasim Haşmet", *Forum*, sayı 374 (16 Şubat 1970), s.14; Asım Bezirci, *Halk ve Sosyalizm İçin Kültür ve Edebiyat*, Evrensel Kültür Kitaplığı, 1. basım, İstanbul, Aralık 1997, s.115-120.

lıklı olarak Rasim Haşmet Bey'in kız kardeşi Kaya Tanca ile Abidin Nesimi'den edinmiştir.⁵

Biyografi noktasında üçüncü ve son kaynak, Rasim Haşmet Bey'in oğlu Ressam Haşmet Akal'ın arkadaşı Güngör Gençay olmuştur. Gençay, Akal'ın ilk eşi Raife Hanım (Emine Raife Ulus) ve çocukları ile temas kurmuş, aile üzerinden bazı yeni bilgilere ve bir belgeye ulaşmıştır.⁶

Bunlara bir de, yine yakın arkadaşı Haşmet Akal'dan babası hakkında edindiği çok sınırlı bilgiyi aktaran Abidin Nesimi Fatinoğlu eklenebilir.⁷

Bunlara ve aşağıda yeri geldikçe atıf yapılacak bazı sınırlı anlatımlara karşın, Rasim Haşmet Bey'in yaşam hikâyesi büyük boşluklarla doludur. Üstelik bahsi geçen kaynaklar arasında çelişkiler, kimi eserlerde de maddi bilgi ve yorum hataları mevcuttur.⁸ Bu kısım-

5 Bezirci'nin makalesi genellikle, sözlük ve ansiklopedilerde ana kaynak olarak kullanılagelmıştır. Örneğin bkz. Şükran Kurdakul, *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, 5. basım, İstanbul, 1989, s. 511-512; Seyit Kemal Karaalioglu, *Resimli Türk Edebiyatçıları Sözlüğü*, İnkılâp ve Aka, 2. basım, İstanbul, 1982, s.456; *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi* c.7, May Yayınları, İstanbul, 1980, s.944; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* c.7, Dergâh Yayınları, Mayıs 1990, s.283-284; İhsan Işık, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi* c.III, Elvan Yayınları, 3. basım, Ankara, 2004, s.1519. Doğal olarak, ilgili makalenin eksikleri ve yanlışları da aktarılmıştır.

6 Güngör Gençay, *İki Haşmet - Şair Haşmet ve Oğlu Ressam Haşmet*, Gerçek Sanat Yayınları, 1. basım, İstanbul, Ocak 2004. Bu kitabın önemli bir kısmı (s.9-31), Rasim Haşmet Bey'e dair şimdiye dek ortaya konulmuş belli başlı anlatımların aktarılmasına ayrılmıştır. Bu minvalde, Asım Bezirci, Kerim Sadi, Abidin Nesimi, Mete Tunçay (ve ondan aktararak Nüzhet Haşim Sinanoğlu), Namdar Rahmi Karatay (ve ondan aktararak Naci Fikret Baştaç) ve Bezmi Nusret Kaygusuz'un ilgili tüm anlatımları bu çalışmada toplu hâlde bulunabilir. Gençay'ın gün ışığına çıkardığı belge ise, Rasim Haşmet Bey'in şiir defteridir.

7 Abidin Nesimi, *Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949*, Promete Yayınları, İstanbul, Haziran 1979, s.30-31, 35, 44. Haşmet Akal'ın, babası konusunda tatmin edici bir kaynak olduğu söylenemez. Abidin Nesimi'nin verdiği bilgiye göre, Akal henüz çocuk yaştayken babası ölmüştür. Bu nedenle onu tanınamamaktadır. Annesinden de babası hakkında bilgi edinemediştir.

8 Dar alanda bol hata içeren bir örnek için bkz. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, c.II, YKY, 2. basım, İstanbul, Mart 2003, s.830.

da, hâlâ önemli boşluklar olmakla birlikte, çok daha kapsamlı ve bütünlüklü bir Rasim Haşmet biyografisi sunulmaya çalışılacaktır.

1) Doğumundan Hürriyet'in İlanı'na (1886-1908)

Selanik'te doğan Rasim Haşmet Bey'in doğum tarihi konusunda muhtelif ve kesinlikten uzak görüşler öne sürülmüştür. Nüzhet Haşim Sinanoğlu'na göre, Rasim Haşmet Bey "1300 tarihlerinde Selanik'te doğmuştur."⁹ Sinanoğlu, kitabında Rumi takvime göre tarih vermiştir. Rumi takvimde 1300 yılı, miladi takvimde 1884/1885 yıllarına tekabül etmektedir.¹⁰

Asım Bezirci, Rasim Haşmet Bey'e dair ilk makalesinde, yanına bir (?) kaydı düşerek, 1888 yılında Selanik'te doğduğunu ifade eder.¹¹ Bu makalenin, daha sonraki yıllarda basılan kitabında yer alan biraz daha geliştirilmiş ve bazı yanlışları düzeltilmiş versiyonunda ise, doğum tarihi olarak yine (?) kaydı ile birlikte 1887 yılı verilmiştir.¹²

Rasim Haşmet Bey'in 1913-1917'de görevli bulunduğu Konya (Sultanisi) Lisesi'nin tarihini lise arşivini kullanarak kaleme alan ve kitabında muallim sicil defterlerine dayanarak, okulda görev almış öğretmenler hakkında kısa bilgiler sunan Hüseyin Köroğlu'nun verdiği bilgiye göre, Rasim Haşmet Bey Selanik'te 1886 yılında doğmuştur.¹³

Bahsi geçen muallim sicil defterlerine ulaşmak bugün mümkün değilse de¹⁴ Köroğlu'nun verdiği 1886 tarihinin doğru olduğu ka-

9 Nüzhet Haşim, s.106.

10 Tarih çevrimleri için Türk Tarih Kurumu'nun web sitesindeki (www.ttk.org.tr) "Tarih Çevirme Kılavuzu" kullanılmıştır.

11 Bezirci, *agm*.

12 Bezirci, *age.*, s.116.

13 Hüseyin Köroğlu, *Konya Lisesi Tarihi*, Yeni Konya Gazetesi Yayını, Konya, 1989, s.101.

14 Konya Lisesi arşivinde ve Konya Maarif Arşivi'nin bulunduğu Konya Yazma Eserler Kütüphanesi'nde yapılan araştırmadan sonuç alınamamıştır. Bunun nedeni, Konya Lisesi'nin erken dönem arşivinin büyük kısmının maalesef SEKA'ya satılmış olmasıdır. Bu konuda bkz. Mehmet Çetin Akın, *Konya Gazi Lisesi ve Tarihi Gelişimi*, Kardelen Yayınları, İstanbul, Eylül 2007, s.13-15. Adı

naatini destekleyen bazı veriler mevcuttur. Nitekim Rasim Haşmet Bey'in doğum tarihine dair bir ipucu, onun *Çocuk Bahçesi* dergisinde yayımlanan "Büyük Olsaydım" başlıklı yazısında bulunabilir.¹⁵ "Kardeşim Ayın. Haşmet'e" ithafını taşıyan ve ithaf edilen kişiye hitaben kaleme alınmış olan¹⁶ bu edebî metinde anlatıcı, 19 yaşında olduğunu ifade etmiştir. *Çocuk Bahçesi*'nin, bu yazının yayımlandığı 24 numaralı nüshası 14 Temmuz 1321 (27 Temmuz 1905) tarihlidir. Şayet Rasim Haşmet Bey 1905'te 19 yaşında ise, 1886 (Rumi 1301 veya 1302) doğumlu olması gerekir.

Benzer bir diğer ipucu da şiir defterinde, yayımlanmamış şiirlerinden birinde bulunabilir. "Konya Kânunusani 332" (yani Ocak/Şubat 1917) kaydı düşülmüş olan bu şiirinde 30 yaşında olduğundan bahsedilir.¹⁷ 1917 yılının başında 30 yaşında olabilmesi için yine 1886'da doğmuş olması gerekir.

Eldeki veriler nispetinde Rasim Haşmet Bey'in doğum yılının 1886 olduğunu veya şimdilik en muhtemel seçeneğin bu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Rasim Haşmet Bey fakir bir ailenin çocuğudur.¹⁸ Annesinin ismi Zekiye Hanım'dır.¹⁹ Babası Haşmet Efendi, Sinanoğlu'na göre

geçen kurumlarda ilgili çok az evraka rastlanmıştır. Konuyla ilgili olarak Hüseyin Köroğlu, Dr. Mehmet Çetin Akın ve Konya Lisesi Müdür Başyardımcısı Mehmet Altunyaprak ile de görüşülmüştür.

15 Rasim Haşmet, "Büyük Olsaydım", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 24 (14 Temmuz 1321), s.3-4.

16 Aşağıda görüleceği üzere, Rasim Haşmet Bey'in kardeşlerinden birinin ismi Ali, bir diğeri'ninki ise Azize'dir. Buradaki "ayın" harfi, Ali'nin veya Azize'nin "a"sı olsa gerektir. Metinde yazar, kardeşi ile olan diyaloglarından söz etmekte ve kardeşine nasihatlerde bulunmaktadır. Metnin otobiyografik unsurlar içerdiği anlaşılmaktadır.

17 Gençay, s.42, 58.

18 Nüzhet Haşim, s.107. Yalnız arkadaşlarından Ali Canip Yöntem de bu hususa başka bir vesileyle işaret eder. Bkz. Ali Canip Yöntem, "'Milliyetperverlik' Cereyanının En Büyük ve Kuvvetli Şahsiyeti Ziya Gökalp", *Yakın Tarihimiz*, c.3, sayı 38 (15 Kasım 1962), s.353.

19 İkinci kuşak torunu İlkin Akal bize, Zekiye Hanım'ın 1958/1959 civarında Ankara'da 102 yaşındayken öldüğünü ve mezarının da Ankara Asri Mezarlığı'nda bulunduğunu bildirmiştir.

belediye komiserlerindendir.²⁰ Gerçekten de 1911 yılında Selanik'te Haşmet Efendi isminde bir belediye komiseri vardır.²¹ Bezirci ise, babasının ticaretle uğraştığını yazar. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı bir kimse olan Haşmet Efendi Balkan Savaşı sırasında başından yaralanacak ve evinde ölecektir.²²

Haşmet Efendi ile Zekiye Hanım'ın yedi çocukları olmuştur. En büyükleri olan Rasim Haşmet Bey'in beş kız ve bir erkek kardeşi vardır: Rasime, Rukiye (veya Rabia), Edibe, Kaya, Ali ve Azize.²³ Rasime Hanım 1897 veya 1898'de (Rumi 1313) Selanik'te doğmuş, Yedigâr-ı Terakki Mektebi'nden (rüştiyesinden) mezun olmuştur. Edibe Hanım 1896 veya 1897'de (Rumi 1312) yine Selanik'te doğmuş ve o da Yedigâr-ı Terakki Mektebi'ni (rüştiyeyi) bitirmiştir.²⁴

1908 Devrimi'nden sonra Selanik'te yayın hayatına atılan ve Rasim Haşmet Bey'in de yazdığı *Kadın* dergisinde rastlanan "Rukiye Haşmet" imzası, Rasim Haşmet Bey'in kız kardeşi Rukiye Hanım'a ait olsa gerektir.²⁵

Yine Rasim Haşmet Bey'in erkân-ı tahririyyesinden bulunduğu *Bahçe* dergisinde çalışan ve dergide bir de şiiri yayımlanan "Haş-

20 Nüzhet Haşım, s.106. İlk Akal büyük dedesinin tam isminin Haşmet Rasim olduğunu büyükbabaannesi Zekiye Hanım'dan öğrendiğini bildirmiştir.

21 Bir yardım etkinliğinde bağışta bulunan belediye komiserleri arasında anılmaktadır. Bkz. "İttihat ve Terakki Cemiyeti Trablusgarp'a Muavenet-i Milliyye Şubesine İânât", *Rumeli*, ikinci sene, numara 605 (28 Teşrinisani 1327/11 Kânunuevvel 1911), s.1.

22 Bezirci, s.116.

23 Kardeşlerine dair bilgi İlk Akal'dan edinilmiştir. Gençay'a göre ise, dört kız kardeşi vardır: Rasime, Rukiye, Kaya ve Azize. Gençay, s.31-32. İlk Akal her ne kadar Rasim Haşmet Bey'in kız kardeşlerinden birinin isminin Rukiye olmayıp Rabia olduğunu ve Rukiye'nin Rasim Haşmet Bey'in kayınvalidesinin ismi olduğunu belirtmişse de aşağıda aktaracağımız, *Kadın* dergisinde çıkan bir şiir nedeniyle biz bu kanaati taşımamaktayız.

24 KMA, *İttihat ve Terakki Mekteplerinin Karar ve Muallim Sicil Defteri* (BYEK, D NO: 52), (sayfa üzerindeki numara itibarıyla) s.91-92.

25 Rukiye Haşmet, "Bir Dulun Feryadı", *Kadın*, birinci sene, numara 6 (17 Teşrinisani 1324), s.5. "Selanik 9 Şubat 1323" kaydını taşıyan bu şiir, İclal Hanım'a ithaf edilmiştir.

met Ali" de Rasim Haşmet Bey'in erkek kardeşi olmalıdır. Nitekim Haşmet Ali imzasını taşıyan şiir sol tandanslı (o sıralarda İspanya'da idam edilen Francisco Ferrer'i savunan) bir içeriğe sahip olmaktan başka, aynı sayının başyazısında Rasim Haşmet Bey'in yine Ferrer konusunu işlemiş olması bu kanaati güçlendirmektedir.²⁶

Ayrıca, Haşmet Ali'nin *Bahçe* dergisinde "muhibir" (muhabir) olarak çalıştığı da dergide yer alan şu açıklamadan öğrenilebilmektedir: "Selanik Dedeagaç – Edirne ve İstanbul hatları üzerinde bulunan aboneler bedelâtının tahsiline muhibirlerimizden Haşmet Ali Efendi tayin olunmuşlardır."²⁷ Bu bilgiden yola çıkarak, yine aynı dergide (ama daha erken tarihli bir sayıda) rastlanan "Tahsildar Haşmet" imzasının da aynı kişiye ait olduğu düşünülebilir.²⁸

Bezirci'nin verdiği bilgiye göre, Rasim Haşmet Bey önceleri cıvı ve hastalıklı bir çocuktur. Okula gidemediği için ilköğrenimini evde tamamlamıştır. Zamanla iyileşmiş ve ortaokula devam etmiştir. Selanik'teki Fransız Mektebi'ni bitirmiştir.²⁹ Bir diğer anlatıma bakılırsa, Yahudi ya da Fransız okulunda okumuştur ve Fransızca bilir.³⁰ İdadi tahsilini, Sinanoğlu'nun belirttiği gibi,³¹ Selanik'te Yedigâr-ı Terakki Mektebi'nde tamamlamıştır. Mezuniyeti 1904 yılında veya biraz daha erken bir tarihte olmalıdır. Nitekim *Çocuk Bahçesi* dergisindeki ilk yazısı, "Yedigâr-ı Terakki Mezunlarından Ra-

26 Bu iki metin için bkz. Rasim Haşmet, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrinievvel 1325), s.81-85; Haşmet Ali, "Ferrer İçin", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrinievvel 1325), s.92. Şiir, "İskeçe'de Hacı Mustafa Nail Efendi'ye" ithafını taşımaktadır.

27 "İhtar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 7 (21 Teşrinievvel 1325), s.arka kapak dış yüz.

28 Tahsildar Haşmet, "Defter-i Hayatımdan: Vasilka'da", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 44 (23 Haziran 1325), s.283. Bu eser de kısa bir şiirdir.

29 Bezirci, s.116.

30 Abidin Nesimi, s.44. Fransızca bildiği kesindir. İleriki tarihlerde tercüme faaliyetlerine katılacak, mütercimlik yapacaktır.

31 Nüzhet Haşım, s.106.

sim Haşmet" imzasını taşımaktadır.³² 17 numaralı bu nüsha, 12 Mayıs 1321 (25 Mayıs 1905) tarihli dir.³³

Rasim Haşmet Bey yazı hayatına 1905 yılında atılmıştır. Tespit edilebilen ilk yazıları 1905'te Selanik'te yayımlanan *Çocuk Bahçesi* dergisinde çıkmıştır. Bunun yanında, bir mensur şiir olan ilk edebî eserini 1903 yılında 17 yaşındayken yazdığı, yine *Çocuk Bahçesi*'nde yayımlanan bu şiirinin altına düştüğü "25 Temmuz 319" (7 Ağustos 1903) kaydından anlaşılmaktadır.³⁴

Rasim Haşmet Bey 1905'te *Çocuk Bahçesi* sayfalarının sahne olduğu "Türkçe Şiirler" tartışmasını³⁵ yakından takip etmiş, bu dönemde dikkatleri üzerinde toplayan Mehmet Emin (Yurdakul) Bey'in çizgisini derhal benimseyip savunmuştur. Mehmet Emin Bey ile çok mektuplaşmıştır.³⁶ Rasim Haşmet Bey'in bu dönemde Mehmet Emin Bey'in etkisi altında kaleme aldığı eserlerin bir kısmı, 1908 Devrimi'nin ardından yayımlanacaktır.

Bezirci, Terakki Mektebi'nden bahsetmeden ve bir tarih vermeden, Rasim Haşmet Bey'in İstanbul'a geldiğini ve Hukuk'ta öğreni-

32 Yadiğâr-ı Terakki Mezunlarından Rasim Haşmet, "Muallim Efendilere", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 17 (12 Mayıs 1321), s.3-4.

33 Mayıs 1905'te hâlihazırda mezun ise, okulu 1904 yılında tamamlamış olmalıdır çünkü bu okulun mezuniyet törenleri çoğunlukla her yılın Ağustos ayında yapılmaktadır. 1904'te Temmuz ayında yapılmıştır. Bkz. Mehmet Ö. Alkan, *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Selanik'ten İstanbul'a Terakki Vakfı ve Terakki Okulları 1877-2000*, Terakki Vakfı, İstanbul, 2003, s.84, 105.

34 Rasim Haşmet, "Esasır Sahifeleri: Çiçekler", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 33 (15 Eylül 1321), s.3-4.

35 1905 yılında Selanik'te çıkan *Çocuk Bahçesi* dergisinde Mehmet Emin Bey'in "Türkçe Şiirler"i dolayısıyla dilde sadeleşme ve hece-aruz vezni üzerine hararetli bir tartışma başlamış, Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Ömer Naci, Tevfik Fikret, Hüseyin Cahit (Yalçın), Raif Necdet (Kestelli) gibi önemli isimlerin taraf olduğu bu tartışma birkaç ay sürmüştü ve en sonunda *Çocuk Bahçesi*'nin hükümet tarafından kapatılmasıyla son bulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Türk Dilinin Sadeleşmesi ve Hece Vezni Üzerine Bir Münakaşa*, Abdullah Uçman (hızl.), Kitabevi, İstanbul, Ekim 1997.

36 Nüzhet Haşım, s.107. Sinanoğlu bu etkilenmeyi, Rasim Haşmet Bey'in fakir bir aileye mensup olmasına bağlar.

mini tamamladığını yazmıştır. Sinanoğlu ise, Hukuk'tan diploma aldığını söylemiş ama bunun hangi hukuk mektebi olduğunu belirtmemiştir.³⁷

Rasim Haşmet Bey 1906 yılında (veya bu yılın büyük bölümünde) gerçekten de İstanbul'dadır ve Hukuk Mektebi talebesidir. Ancak, Bezirci'nin iddiasının aksine, bu okulu tamamlamamıştır. İstanbul'da ayrıca, ileride II. Meşrutiyet döneminde Fecr-i Âtî topluluğunu kuracak olan genç şairlerin oluşturduğu çevre içinde yer almıştır.

Rasim Haşmet Bey'in yakın arkadaşlarından Ali Canip Yöntem, İstibdat döneminin son yıllarında (1902 sonrasında) Selanik'te Namık Kemal'in, Tevfik Fikret'in şiirlerini okuyan kafası çalışır bir gençlik olduğunu, kendisi idadının son sınıfında iken aralarında Mehmet Behçet Yazar'ın da bulunduğu bir grup arkadaşı ile birlikte vapura binip İstanbul'a geldiklerini ve müsabaka imtihanını kazanarak Hukuk Mektebi'ne girdiklerini dile getirmiştir. Fakat bir gün hafiyeler tarafından takip edildiğini fark eder. Selanik'e dönüşlerini şöyle anlatır: "Biz Hukuk Mektebinde imtihanları verdikten sonra Selâniğe döndük. Aka Gündüz, Akil Koyuncu, Rasim Haşmet ve diğer bazı arkadaşlar daima beraberiz."³⁸

Aşağıda aktarılacak olan daha başkalarıyla birleştirildiğinde, bu anlatımdan, İstanbul'a gidip Hukuk Mektebi'ne kaydolan ve yaklaşık bir yıl sonra da Selanik'e geri dönen arkadaş grubunun içinde Rasim Haşmet Bey'in de bulunduğu sonucu çıkarılabilir.

Ali Canip Yöntem'in ismini andığı Mehmet Behçet Yazar 1906'da (1322) Selanik İdadisi'nden mezun olmuş ve hukuk tahsili için İstanbul'a gitmiştir. Onun Selanik döneminde münasebet tesis

37 Bezirci, s.116; Nüzhet Haşim, s.106.

38 Ali Canip Yöntem, "Devirlerden Hatıralar: Selanik'te Toplanan Gençler İstibdadı Karşı Bir Fikir Hareketine Nasıl Başladı Bu Hareketi Nasıl Yürüttüler", *Yakın Tarihimiz*, c.1, sayı 1 (1 Mart 1962), s.3.

ettiği isimler arasında, aynı okuldan mezun olduğu Ali Canip Bey'den başka, Akil Koyuncu ile Rasim Haşmet Beyler de vardır.³⁹

Rasim Haşmet Bey'in II. Meşrutiyet yıllarında *Bahçe ve Servet-i Fünûn* dergilerinde yayımlanan iki şiirinin altına "Beyoğlu 322" ve "Beyoğlu 16 Temmuz 322" kayıtları düşülmüştür.⁴⁰ 1906'da İstanbul'da bulunduğu buradan da anlaşılmaktadır.

Rasim Haşmet Bey'in 1906 yılında İstanbul'da, II. Meşrutiyet döneminde Fecr-i Âtî edebî topluluğunu oluşturacak olan genç edebiyatçılar arasında yer aldığına dair tanıklıklar mevcuttur.

Geleceğin Fecr-i Âtîcilerinden Tahsin Nahit Bey İstanbul Hukuk Mektebi'nde okurken başka şairlerle tanışmış, evi genç şair ve yazarların toplantı yeri haline gelmiştir. Bu mahfilde ileride Fecr-i Âtî topluluğunu oluşturacak olan gençler toplanıp edebî ve bilimsel tartışmalar yapmışlardır. Bu toplantılara düzenli olarak katılan gençler arasında Rasim Haşmet Bey de vardır.⁴¹

1930 yılında *Resimli Uyanış Servetifünun* dergisinde Reşat Feyzi, Fecr-i Âtîci gençlerin Hürriyet'in İlanı'ndan evvelki ilk tanışıklıklarını ve faaliyetlerini, grubun, ismi (her nedense) açıklanmayan (ama anlatımına bakılırsa Selanikli olan) bir mensubunun hatıralarına dayanarak tefrika etmiştir. Burada da Rasim Haşmet Bey ve 1906 yılında İstanbul'da içinde yer aldığı çevre hakkında ilginç bilgiler bulunmaktadır.

Geleceğin Fecr-i Âtîcileri 1322 (1906) senesinden itibaren tanışmaya başlamışlardır. Aralarından pek çoğu Hukuk Mektebi talebesidir. İstibdat rejiminin baskıcı, ağır koşulları altında samimi ar-

39 Rıfat Necdet Evrim, *Fecr-i Âtî Şairleri: Mehmed Behçet ve Tahsin Nahid*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1961, s.6. Mehmet Behçet Yazar'ın Selanik'ten arkadaşlarıyla birlikte geldiği ve İstanbul'da onlarla ilişkisini sürdürdüğü bu kaynaktan da belirlenmiştir.

40 Rasim Haşmet, "İstikbale Doğru", *Servet-i Fünûn*, c.37, no 951 (13 Ağustos 1325), s.235; Rasim Haşmet, "Meşhur Simalar 1: Homeros", *Bahçe*, numara 15 (28 Teşrinievvel 1324), s.6.

41 Evrim, s.6-7, 51-52.

kadaş meclisleri düzenlemişler ama bu toplantıların dikkat çekme-
mesi için  zen göstermişlerdir. 1906-1908'de başta gelen toplantı
yerleri, Cağaloğlu'ndaki Hukuk Mektebi'nin bahçesinde bulunan
büyük  am ağacının altıdır.  am dibinde toplanıp edebiyat bahisleri
konuşmak için can atarlar. Sohbetler edip şiirler okudukları bu
yere bir mabede gider gibi giderler. Tatil günlerinde, teneffüslerde,
hocaların gelmediği derslerde ve bezen de ders kırdıklarında topla-
landıkları yer burasıdır. Aralarında çok sıkı fıkı arkadaş olan ikişer
  er kişilik gruplar da vardır.

O sırada Hukuk Mektebi'ne devam eden ve bu toplantılara katıla-
nan gençler arasında İbrahim Necmi (Dilmen), İbrahim Alaattin
(Gövsa), Tahsin Nahit, Köprülüzade Mehmet Fuat (Fuat Köprülü),
Mehmet Behçet (Yazar) ve Ali Canip (Yöntem) gibi isimlerden
başka, Rasim Haşmet Bey de vardır.

Grubun içindeki herkesin kendine has bir tarzı olduğuna işaret
eden hatıra sahibi eski Fecr-i Âfci, Rasim Haşmet Bey'i şöyle ta-
nıtmıştır: "İçimizde en derbederi Rasim Haşmet idi. Tam bir Ro-
mantik şair tipi... O kadar çok l kırdı söylerdi ki... Bir taraftan da
mütemadiyen hareket yapardı, kalender bir çocuktu... Cepleri k -
  k küçük, eski, yırtık k ğitlerle dolu gezerdi..."⁴²

Bahsi geçen Hukuk Mektebi talebesinin toplandığı bir diğer
mek n da Garbis Efendi'nin Babı ali Caddesi'ndeki Gayret K t p-
hanesi'dir. Gençlerin bir araya gelip sohbet ettikleri, ihtiyaçları olan
kitapları tedarik ettikleri ve kitap okudukları bu Kütüphane'nin m -
davimlerinden biri de Rasim Haşmet Bey'dir.⁴³

Rasim Haşmet Bey'in bu sırada Raif Necdet (Kestelli) Bey'le de
dostluğu olsa gerektir. Nitekim Raif Necdet Bey İlan-ı Hürriyet'in

42 Reşat Feyzi, "Fecri ti Nasıl Bir Teşekk ld ?", *Resimli Uyanış Servetifünun*, se-
ne 40, c.68-4 No: 90 (21 Ağustos 1930), s.184-185, 188.

43 Reşat Feyzi, "Fecri ti Nasıl Bir Teşekk ld ? IX", *Resimli Uyanış Servetifünun*,
sene 40, c.68-4 No: 98 (16 Teşrinievvel 1930), s.314.

ardından yayımlanan ve "12 Nisan 1322" (25 Nisan 1906) kaydını taşıyan bir yazısını Rasim Haşmet Bey'e ithaf etmiştir.⁴⁴

Yukarıda Yöntem'den aktarılan hatıraya bakılacak olursa, Rasim Haşmet Bey İstanbul'da bir yıldan fazla kalmamış olsa gerektir. Herhâlde 1907'de yeniden Selanik'tedir. 9 Aralık 1907 (26 Teşrinisani 1323) Pazartesi günü Selanik'te açılan Hukuk Mektebi'ne girmiştir. Nitekim aşağıda görüleceği üzere, Selanik Hukuk Mektebi'nin 1911 yılında verdiği ilk mezunları arasında yer alacaktır. Ayrıca, 1908 Devrimi'nden sonra *Füyuzat* dergisinde yayımlanan "hukuk" konulu makalesinin altına "Selanik 323" kaydı düşülmüştür.⁴⁵

Rasim Haşmet Bey'in Selanik'teki yakın arkadaş çevresinde Ali Canip Bey'den başka, Akil Fevzi Koyuncu, Abdi İsmet (Ulukut), Yusuf Osman, Enis Avni (bugün tanınan ismiyle Aka Gündüz), Mustafa Nermi gibi isimler vardır.⁴⁶ Bu arkadaş grubunun Hürriyet'in İlanı'ndan evvel, 1907-1908 yıllarındaki faaliyetlerine ve düşünce dünyalarına dair bazı önemli ayrıntılar tespit edilebilmektedir.

Hatipliği ve ihtilalciliğiyle nam salan ünlü İttihatçılardan Ömer Naci Bey'in de bu gençlerle dostluğu vardır. Ali Canip Bey ve arkadaşları, Ömer Naci Bey'in vasıtasıyla o sırada Feyziye Mektebi müdürü olan (geleceğin ünlü İttihatçı maliye nazırı) Mehmet Cavit Bey

44 Raif Necdet, "Devre-i İstibdat Tahassüsâtından: Derinliklerde", *Resimli Kitap*, c.1, numara 1 (Eylül 1324), s.42-43. Bu yazısını aynı ithaf ve aynı tarih kaydıyla çeşitli eserlerini derlediği kitabına da almıştır. Bkz. Raif Necdet, *Hisler ve Fikirler*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul, Mart 1326, s.27-29. İlk temasları 1905 yılında *Çocuk Bahçesi*'ndeki "Türkçe Şiirler" tartışması sırasında olsa gerektir. Bu tartışma esnasında Raif Necdet Bey de Rasim Haşmet Bey gibi Mehmet Emin Bey'in "Türkçe Şiirler"inden yana saf tutmuş ve bu yönde bir yazısı dergide yayımlanmıştır. Bkz. Raif Necdet, "Şair-i Hakikat-bîn Mehmet Emin Beyefendi'ye", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 38 (20 Teşrinievvel 1321), s.1-3. Bu açık mektubu da kitabında yer almıştır; bkz. *age.* s.187-191.

45 Rasim Haşmet, "Fünûn-i Hâzıraya Nispetle Fikr-i Hukuk", *Füyuzat*, birinci sene, numara 1 (1 Kânunusani 1324), s.46.

46 Talat Bey/Paşa ile de yakın arkadaşlıkları olduğunu gösteren bir anekdot için bkz. Ali Canip Yöntem, "Benim Bildiğim Talât Paşa", *Yakın Tarihimiz*, c.1, sayı 6 (5 Nisan 1962), s.161-162.

ile tanışmış ve ahbab olmuşlardır. Cavit Bey gençlerin toplandıkları yeri beğenmemiş, onlara Ulahların Romanya Mektebi'ni tavsiye etmiş ve kendilerine iktisat dersi verebileceğini söylemiştir.⁴⁷

1907-1908 kışında Romanya Mektebi'nde "Sanayi ve Fünûn Sunûf-ı Âliyyesi" adı altında, çeşitli bilim dallarına ilişkin gece dersleri açılmıştır. Burada ders veren muallimlerden olan Cavit Bey, gençlere iktisattan çok toplumsal meselelerden bahsetmiş, bu nedenle beş ay zarfında iktisat bilimine ancak bir giriş yapabilmiştir.⁴⁸ Cavit Bey'in 1907-1908 kışında verdiği iktisat, istatistik konulu ve özellikle de ülkenin kötü durumundan bahsettiği konferansların yanında, katılımcı gençler kendi aralarında da sohbetler düzenlemişlerdir.⁴⁹

Ulahların Romanya Mektebi'nde haftada iki üç defa toplanırlar. Bir yandan Cavit Bey o zaman için en yeni, en enteresan iktisat meselelerinden bahseder, onlar da düzenli olarak not tutarlar. Diğer

47 Ali Canip Yöntem, "Devirlerden Hatıralar: Selanik'te Toplanan Gençler İstibda-da Karşı Bir Fikir Hareketine Nasıl Başladı Bu Hareketi Nasıl Yürüttüler", *Yakın Tarihimiz*, c.1, sayı 1 (1 Mart 1962), s.3.

48 "Rıza Tevfik Bey", *Bahçe*, numara 4 (12 Ağustos 1324), s.2.

49 Ali Canip, "Bir Hatıra", *Hüsün ve Şiir*, numara 3, s.5. Romanya Mektebi'nde çeşitli konularda (sadece Mehmet Cavit Bey değil) değişik kimseler tarafından konferanslar verilmiştir. Örneğin o sırada Romanya Mektepleri Mülfetişi ve II. Meşrutiyet döneminde Meclis-i Âyan üyelerinden Besaria Efendi'nin Fransızca olarak verdiği konferansın Ali Ulvi (Elöve) Bey tarafından yapılan tercümesi, 1908 Devrimi'nden sonra *Kadın* dergisinde beş sayı boyunca tefrika edilmiştir. Tefrikanın başında yapılan açıklamada siyah istibdat devrinin en korkunç zamanlarında Selanik'in hürriyetperest ve hak için pervasız Osmanlı gençleri tarafından Romanya Ticaret Mektebi'nde gece dersleri namında bir irfan ve edeb mahfili oluşturulduğu, burada bilimsel, edebî ve siyasi birçok konferanslar ve tartışmalar düzenlendiği belirtilmiştir. Bkz. "Yunan ve Roma Medeniyetinde Kadın", *Kadın*, numara 8 (1 Kânunuevvel 1324), s.2-5; numara 9 (8 Kânunuevvel 1324), s.8-10; numara 10 (15 Kânunuevvel 1324), s.10-12; numara 11 (22 Kânunuevvel 1324), s.11-12; numara 12 (29 Kânunuevvel 1324), s.8-10. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne 1907'de katılmış bulunan Besaria Efendi'nin hayatı ve hatıraları hakkında bkz. Kemal H. Karpat, "N. Batzaria'nın Anıları: Jön Türkler ve Milliyetçilik", Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. Recep Boztemur (çev.), İmge Kitabevi Yayınları, 1. basım, Ankara, Nisan 2004, s.252-282.

yandan, kendi aralarında edebiyat bahislerini tartışılar. Aralarında en hararetlileri Rasim Haşmet, Akil Koyuncu, Ali Canip, Enis Avni ve Abdi İsmet Beylerdir. En ulemadan geçinenler başta Rasim Haşmet ve sonra da Ali Canip Bey'dir. Çünkü her ikisinde de her meselelerini halleder zannettikleri Larousse Ansiklopedisi vardır. Orada bir bahsi buldular mı aralarında fırtınalar kopar, ateşli ve samimi tartışmalar yaşanır.⁵⁰

Bu tartışmaların en canlısı, "güzellik" bahsinde yaşanmıştır. Abdi İsmet Bey'in ortaya attığı "hüsn meselesi"nde kimisi güzelliğin mutlak, kimisi de göreceli (nesebî) olduğunu ileri sürmüş, hararetlili tartışmalara tutuşmuşlardır. Abdi İsmet Bey'e göre güzellik mutlak, Akil Koyuncu Bey'e göre ise değildir. Yusuf Osman Bey de mutlak olmadığı görüşündedir. Ali Canip ve Rasim Haşmet Beyler, Akil Koyuncu Bey'in tarafını tutuyor olmakla birlikte, biri nutuk atmadaki kısırlığı dolayısıyla cesaretsiz, diğeri her münakaşayı uzlaştırmaya vardırma arzusuyla sakıngan davrandığından işe pek karışmamışlardır. Aralarında bir çözüme varamayınca önce Cavit Bey'e danışmış, onun cevabından da tatmin olmayınca, o dönem toplandıkları mekânlardan biri olan Mısırlı'nın rıhtım üzerindeki kıraathanesinde arkadaşlarını toplayan Ali Canip Bey'in 10 gündür süren tartışmayı bitirmek üzere yaptığı öneriyle, kendilerinden büyüklere, kendilerinden daha çok tettebbu etmiş olanlara müracaat etme kararı almışlardır. Tevfik Fikret, Mehmet Rauf, Ahmet Şuayb, Hüseyin Cahit (Yalçın), Halit Ziya (Uşaklıgil) ve Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Beylere hitaben bu konunun sorulduğu, Ali Canip ve Akil Koyuncu Beyler tarafından kaleme alınmış birer mektup göndermişler, bir tür anket düzenlemişlerdir. Halit Ziya ve Ahmet Şuayb dışındakilerden cevap almışlardır.⁵¹ Soru ve cevap metinlerinin ba-

50 Ali Canip Yöntem, "Tevfik Fikret'in Hiç Bilinmeyen Bir Şiiri", *Yakın Tarihimiz*, c.1, sayı 4 (22 Mart 1962), s.97.

51 "Rıza Tevfik Bey", *Bahçe*, numara 4 (12 Ağustos 1324), s.2-3; "Hüsün ve Mahiyeti", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 49 (28 Temmuz 1325), s.363 (Rıza

zıları ileride *Bahçe, Hüsün ve Şiir* dergilerinde ve *Rumeli* gazetesinde yayımlanacaktır.

Bir diğer tartışma başlığı tabii, "Türkçe Şiirler"dir. Aralarında bunun yegâne savunucusu olan Rasim Haşmet, Mehmet Emin Bey'in lisanımıza ettiği ve edeceği hizmetlerden ve bilhassa kurduğ-u edebî mektepten uzun uzadıya bahseder. Mevcut lisanı savunan ve ona taarruzu kabul etmeyen Ali Canip dayanamamış ve ikisi arasında müthiş bir münakaşa başlamıştır. Bu tartışma da bir hafta sürmüştür. Son sohbetlerinde Ali Canip Bey, 1905'teki tartışmada Ömer Naci Bey'in söylediği söze bir kelime daha ekleyerek ifrata varmış, "Bu akortsuz kaval teranesi hiçbir zaman lisan-ı edebîmiz için bir safha-i tekâmül husule getiremez" demiştir. Her ikisi de fikirinde ayak dirediğinden, sonunda konu ister istemez kapanmış, bahis değişmiştir.⁵²

Her konuyu tartıştıkları, her şeyden bahsettikleri Romanya Mektebi'nde bir gece Rasim Haşmet Bey dayanamamış ve "bugün şu ecnebi bayrağının altında söylediğimiz sözleri inşallah yakın bir zamanda al ve beyaz liva-yı ihtişamımızın zir-i şan ü şerefinde söyleriz" demiştir.⁵³

II. Meşrutiyet yıllarında Selanik'te yeni bir üniversite (veya fakülte) kurulması gündeme geldiğinde, İstibdat devrinde Romanya

Tevfik Bey'in yazısına düşülen açıklama); Ali Canip, "Bir Hatıra", *Hüsün ve Şiir*, numara 3, s.5-7; Kahkaha (Ali Canip), "Hande-kâr Sahife: Yusuf Osman", *Genç Kalemler*, c.2, numara 5 (19 Haziran 1327), s.96; Ali Canip Yöntem, "Tevfik Fikret'in Hiç Bilinmeyen Bir Şiiri", *Yakın Tarihimiz*, c.1, sayı 4 (22 Mart 1962), s.97-98. Bu son kaynaktaki anlatımın ayrıntılarında kimi farklılıklar söz konusudur. Çok daha sağlıklı olduğuna şüphe olmadığından, olaya yakın tarihli kaynaklar esas alınmıştır.

52 Ali Canip, "Bir Hatıra", *Hüsün ve Şiir*, numara 3, s.7.

53 Ali Canip, "Bir Hatıra", *Hüsün ve Şiir*, numara 3, s.7. 1910 yılının Mayıs ayında yayımlanan bu hatırasında Ali Canip Bey, 1908 Devrimi ile yeni devri kast ederek, "işte o zaman geldi" der. Abidin Nesimi, Rasim Haşmet Bey'in Selanik'teki Ulah Kulübü'ne devam ettiğini yazmıştır, *age.*, s.44. Kastettiği, Ulahların Romanya Mektebi'ndeki bu faaliyetler olsa gerektir.

Mektebi'nde düzenlenen bu gece derslerinin "hususî bir darülfünun gibi" açıldığı dile getirilecektir.⁵⁴ Aşağıda görüleceği üzere, II. Meşrutîyet döneminde Selanik'teki bu üniversite girişiminde Rasim Haşmet Bey başı çekecektir.

2) Hürriyet'in İlanı'ndan Balkan Savaşı'na (1908-1913)

Devrim günlerinde (23 Temmuz 1908 ve sonrası) Rasim Haşmet Bey Selanik'tedir. Gösterilere katılan ve kalabalıklara hitap eden (okul arkadaşı Ali Canip Bey gibi) Hukuk Mektebi talebeleri arasında yer almış olması ihtimal dâhilindedir.⁵⁵

Rasim Haşmet Bey'in yazı hayatı gerçek anlamda, onun kuşağına mensup pek çok isim gibi, 1908 Devrimi ile başlamıştır. Bu dönemdeki ilk yazıları, *Çocuk Bahçesi*'nin ardılı olan ve Hürriyet'in İlanı'ndan sadece 11 gün sonra yayın hayatına giren *Bahçe* dergisinde görülür. Bu derginin 10 Ağustos 1908 tarihli ikinci sayısında ilk şiiri çıkmıştır.⁵⁶ *Servet-i Fünûn* dergisinin 26 Eylül 1908 günü yayımlanan nüshasında yer alan şiirinin altına ise, "Selanik 10 Ağustos 1324" (23 Ağustos 1908) kaydı düşülmüştür.⁵⁷

1908-1909'da İstanbul'da çıkan *Servet-i Fünûn*, *Aşîyan* ve *Eşref / Musavver Eşref*, Selanik'te çıkan *Bahçe*, *Füyuzat* ve *Kadın* dergileri ile *Zaman* gazetesine yazmıştır. 1909 yılının sonlarına gelindiğinde

54 "Selanik'te Darülfünun", *Rumeli*, birinci sene, numara 288 (6 Teşrinisani 1326), s.2.

55 Ünlü İttihatçılardan Manyasizade Refik Bey, Selanik Hukuk Mektebi hocalarındandır. Öğrencisi Ali Canip Bey devrim günlerinde bir iki arkadaşıyla birlikte, hocasının isteği doğrultusunda halka nutuklar vermiştir. Ali Canip Yöntem, "Selanik'te 10 Temmuz Sabahı", *Yakın Tarihimiz*, c.2 sayı 22 (26 Temmuz 1962), s.258-259. Ali Canip Bey'in yönetiminde çıkan *Genç Kalemler* dergisinin 10 Temmuz 1328 (23 Temmuz 1912) tarihli ve 24-25 numaralı özel sayısının ilk sayfasında yer alan, "İlk On Temmuz Sabahı: Selanik Hukuk talebesi ahaliye nutuklar ırat ederken" altyazılı fotoğraf da Yöntem'in bu anlattıklarını akla getirmektedir.

56 Rasim Haşmet, "Davul", *Bahçe*, numara 2 (28 Temmuz 1324), s.3-4.

57 Rasim Haşmet, "Kahraman Niyazi: Nasıl Oldu?", *Servet-i Fünûn*, c.35, no 905 (13 Eylül 1324), s.322.

Rasim Haşmet Bey matbuat ve edebiyat dünyasında dikkat çeken ve gelecek vaat eden genç simalardan biri hâline gelmiştir. Rumeli'nin genç aydınlarını yakından tanıyan Ethem Hidayet (Yörük) Bey, Türkiye'nin gelecekteki edebiyatını oluşturacak şairleri konu edindiği 25 Kasım 1909 tarihli *Servet-i Fünûn*'daki makalesinde, bazı İstanbullu genç edipler, Enis Avni, Ali Canip ve Akil Koyuncu Beylerden sonra, Rasim Haşmet Bey için şu değerlendirmeyi yapar:

"Rasim Haşmet... Mütefekkir ve hassas genç simalardan biri de bu gençtir... Eserlerinde daima taşmak isteyen bir ruhun ulviyyet-i bâlâ-pervâzı vardır. Her hâlde istikbalin iftihar edeceği gençler meyanında Rasim Haşmet de bir mevki-i edebî ihraz edecektir."⁵⁸

25 Mart 1909 tarihli *Servet-i Fünûn*'da kurulduğu bildirilen,⁵⁹ yine aynı derginin 24 Şubat 1910 tarihli nüshasında yayımlanan beyannameyle de kamuoyuna kendisini resmen duyuran⁶⁰ Fecr-i Âtî Encümen-i Edebîsi'ni oluşturan gençlerle 1906'dan dostluğu bulunmakla ve gruba katılması için davet almış olmakla birlikte, Rasim Haşmet Bey Fecr-i Âtîcilere katılmamıştır.⁶¹

Bezmi Nusret Kaygusuz, hatıratının II. Meşrutiyet döneminin ilk aylarından (31 Mart Vakası'ndan – Nisan 1909'dan – evvelki dönemden) bahsettiği bölümünde, İstanbul Sirkeci'de Sotiri'nin işlet-

58 Behlül Mübin (Ethem Hidayet Yörük), "Musahabe-i Edebiyye: Nesl-i Ahir-i Edebimiz –Şairler–", *Servet-i Fünûn*, c.38, numara 964 (12 Teşrinisani 1325), s.20.

59 "Fecr-i Âtî", *Servet-i Fünûn* (ilave kısmı), c.36, numara 930 (12 Mart 1325), s.147.

60 "Fecr-i Âtî Encümen-i Edebîsi Beyanname", *Servet-i Fünûn*, c.38, numara 977 (11 Şubat 1325), s.227.

61 Fecr-i Âtî konusundaki fikirlerini açıkladığı bir makalesinde şöyle yazar: "... Biz de bu hususta düşündüklerimizi izah etmek isteriz. Fakat her şeyden evvel muhterem karilerimize arz edelim ki [İttihat]ın hafta-i edebî muharriri ne bu encümene dâhildir, hatta duhulü için vaki olan talep-i mültefit-âneye maatteessüf cevap-ı kabul verebilmiştir, ne de ihtiyardır, mektep-i kadim taraftandır. ..." R. H., "Hafta-i Edebî", *İttihat*, üçüncü sene, numara 629-771 (11 Mayıs 1327/24 Mayıs 1911), s.3.

tiği ve Selanikli gençlerin merkez ittihaz ettiği Selanik Kırathane-si'nde Rasim Haşmet Bey ile tanıştığını ifade eder. *Bahçe ve Genç Kalemler* dergilerinde çıkan şiirlerini zevkle okumuş olduğunu belirtir ve Rasim Haşmet Bey'i şöyle tanıtır: "Tab'an gayet velûd idi. Çok ve kolay yazardı. Fikren sosyalizme meyyaldi."⁶²

Kaygusuz her ne kadar Rasim Haşmet Bey ile tanışmasını Temmuz 1908-Nisan 1909 arası bir tarihte gerçekleşmiş gibi anlatıyor olsa da bu hatıranın kronolojik boyutuna kuşkuyla yaklaşmakta fayda vardır. Çünkü bahsi geçen dönemde Rasim Haşmet Bey, en azından bilindiği kadarıyla, İstanbul'da bulunmamıştır. 1906'daki Hukuk Mektebi talebeliğinden sonra, 1911 yılında kısa bir ziyareti olduğu biliniyorsa da Balkan Savaşı sonrasına, yani 1913 yılının ikinci yarısına dek İstanbul'da bulunduğu dair bir işaret yoktur. Kaygusuz'un hatıratında, olayların üzerinden uzunca bir zaman geçtikten sonra kaleme alınan bu türden eserlerde doğal olarak sıkça görüldüğü üzere, bazı hatalar bulunabilmektedir. Nitekim zevkle okuduğunu söylediği *Genç Kalemler*'deki şiiri 1911 yılında yayımlanmıştır ve hatta bahsi geçen dönemde *Genç Kalemler* henüz yayın hayatına girmiş bile değildir.⁶³ Bu nedenle, sözü edilen tanışma başka bir tarihte (1906, 1911 veya 1913'te) gerçekleşmiş olsa gerektir.

Rasim Haşmet Bey 1908 Devrimi'nin ardından Selanik'te ortaya çıkan sosyalist akımlara katılmıştır. II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan ilk önemli sol örgüt olan Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun üyesidir.

Hürriyet'in İlanı'ndan hemen sonra Bulgaristan'dan Selanik'e gelen Avraam Benaroya'nın bir grup arkadaşı ile birlikte Mayıs-Ha-

62 Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2. basım, İzmir, Ekim 2002, s.35.

63 Rasim Haşmet Bey'in de adının geçtiği bir başka yanlış anımsama örneği, *Çocuk Bahçesi* dergisine ilişkindir. Bkz. *age*. s.24.

ziran 1909'da kurduğu Selanik Amele Cemiyeti'ne girmiş, bu dernek az sonra Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'na (Selanik Sosyalist Amele Heyet-i Müttehidesi) dönüştükten sonra örgüt içinde faal şekilde yer almış, çeşitli faaliyetlere katılmıştır. Üstelik Federasyon'un dört dilde çıkardığı haftalık yayın organının Türkçe sürümü olan ve ilk sayısı 28 Ağustos 1909'da yayımlanan *Amele Gazetesi*'nin sorumlu müdürlüğü görevini yürütmüştür.⁶⁴

Bir süreli yayına sorumlu müdür olabildiğine göre, Temmuz 1909'da yürürlüğe giren yeni Matbuat Kanunu'nun ilgili maddesine uygun niteliklere sahip olmalıdır. Hakkında bazı ipuçları verebileceği için, ilgili kanun maddesine göz atmakta fayda vardır.

1909 Matbuat Kanunu'nun 2. maddesinde sorumlu müdür olabilmenin şartları sıralanmıştır. Buna göre; Osmanlı uyruğundan 21 yaşını bitirip, hacir altında veya hukuk-ı medeniyyeden mahrum edilmiş olmayan; sahtekârlık, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal gibi kötü ahlâka delalet eden fiillerden biriyle mahkûm olmamış herkes, bu kanuna uygun hareket etmek şartıyla sorumlu müdür olabilir. Sorumlu müdürün, o süreli yayın hangi dilde neşrediliyorsa o dilde yazacak derecede yeteneği (behresi) olması şarttır.⁶⁵

Rasim Haşmet Bey 1909 yılında öğretmenlik yapmış olsa gerektir. Nitekim Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu içindeki faaliyetlerinin söz konusu edildiği Benaroya'nın hatıralarında kendisinden "bir Türk öğretmen" diye söz edilmektedir.⁶⁶ Ayrıca, bu dönemde (Ekim-Kasım 1909'da) *Bahçe* dergisindeki bazı yazılarında "Hâce Rasim" imzasını kullandığı görülmektedir. Hangi okul veya okullarda görev aldığına dair tam bir tespitte bulunmak mümkün

64 Federasyon içindeki konumu ve faaliyetleri için aşağıda ilgili kısma bkz.

65 Server R. İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1939, s.707.

66 "Abraam Benaroya'nın Anıları", George Haupt/Paul Dumont, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler*, Tuğrul Artunkal (çev.), Gözlem Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1977 içinde, s.295, 298.

olmamışsa da mezunu olduğu Yedigâr-ı Terakki Mektebi'nde çalışmış olması ihtimal dâhilindedir.⁶⁷

Yazı heyeti üyesi olduğu *Hüsün ve Şiir* dergisi, 1910 yılında imzasının en çok görüldüğü yayın organı olmuştur. Eylül 1910'da Anadolu Sulfato İanesi'ne 20 kuruş başışta bulunduğunda, gazete de ismi "Hüsün ve Şiir Heyet-i Tahririyyesinden Rasim Haşmet Bey" şeklinde geçer.⁶⁸ *Vatandaş* gazetesinde ve *Resimli Kitap* dergisinde de yazıları vardır. Ayrıca, aynı yılın sonlarında İstanbul'da birkaç sayı çıkan mizah gazetesi *Alafranga*'nın zaman zaman başyazılarını kaleme aldığı da öne sürülmüştür.⁶⁹

"25 Ağustos 1326" (7 Eylül 1910) kayıtlı olup, 16 Eylül 1910'da yayımlanan yazısında Rasim Haşmet Bey dolaylı yoldan kendisi hakkında otobiyografik bilgi sunmuştur. Buna göre, insanlığı sever; bütün kâinata bir muhabbet ve safiyet hissiyle bağlı; kalbinde yaralı insanlık için ağlayan; evladını bu kahrolmuş insanlığın birer kurtarıcı kahramanı yapmak için çalışan; ömrünü ailesinin, kitaplarının, gazetelerinin içinde geçiren; hayat zevkini kendi aşışyanında yalnız ve sakit yaşamakta bulan bir kimsedir.⁷⁰

1910 yılının sonbaharında, *Hüsün ve Şiir* dergisi etrafında kümelenen Manastır ve Selanik gençleri arasında kurulması tasarlanan ama bilindiği kadarıyla hayata geçirilemeyen "Muhit-i Mesai Encümen-i Edebîsi" isimli oluşumun müstakbel üyeleri ve kurucuları arasında adı anılanlardan biri de Rasim Haşmet Bey'dir.⁷¹

67 Köroğlu, Yedigâr-ı Terakki Mektebi'nde görevli iken 1913'te Konya Sultanisi'ne atandığını yazar. Köroğlu, s.101.

68 "Anadolu Sulfato İanesi", *Rumeli*, birinci sene, numara 215 (21 Ağustos 1326), s.2.

69 Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları*, İstanbul, 1970, s.130 (1 numaralı dipnot). *Alafranga* gazetesi ile ilişkisi aşağıda tartışılacaktır.

70 Rasim Haşmet, "Kimsin ve Nesin Ey Genç Kız!", *Hüsün ve Şiir*, c.1, numara 7 (3 Eylül 1326), s.52.

71 İsmail Suphi (Suphi Ethem) Bey'den Mustafa Haluk (Ökeren) Bey'e 17 Eylül 1326 (30 Eylül 1910) tarihli mektup (kişisel kitaplığımızda). 1911 yılının Ocak

Yine 1910 yılının sonlarında Selanik'te hususi bir darülfünun (üniversite) açılması girişiminin de başını çekmiş görülmektedir.

19 Kasım 1910 günü çıkan "Selanik'te Darülfünun" başlıklı gazete haberinde, İstibdat devrinde Romanya Mektebi'nde hususi bir darülfünun gibi açılan ve Cavit Bey gibi müstesna şahsiyetlerin katıldığı gece dersleri hatırlatıldıktan sonra, bugün yine aynı irfan ve emek arzusu ile çalışan dimağların birleşerek yine hususi bir darülfünun kurmakta oldukları bildirilir. Bu darülfünun Kolombo Otelı yanındaki Kütüphane-i Millî binasında derslere başlayacak, Selanik'in en meşhur profesörleri orada geceleyin felsefe, edebiyat dersleri vereceklerdir. Lise muallimlerinden muktedir bazıları ve diğer bazı meşhur ve maruf simalar da bu kuruma devam edeceklerdir. Resmî muameleler tamamlanmak üzeredir ve bir iki güne kadar okul açılacaktır.⁷²

Maarif Nezareti'nden Selanik Vilayeti Maarif Müdüriyeti'ne yazılan 14 Ocak 1911 (1 Kânunusani 1326/13 Muharrem 1329) tarihli evrakta ise, Selanik'te açılması arzulanan edebiyat ve felsefe bilimleri fakültesi hakkında icap eden muamele yerine getirilmek üzere, öncelikle başvuru sahibi (dilekçe veren) Haşmet Rasim Efendi ile muallimliklerde istihdam olunacakların yaşları ile hangi okullardan mezun olduklarının ve diploma derecelerinin bildirilmesi tavsiye olunmaktadır:

ayında yayın hayatına girecek olan ve bu mektubun sahibi İsmail Suphi (namı diğer Suphi Ethem) Bey'in tahrir heyeti üyesi, Rasim Haşmet Bey'in ise yazarı olduğu *Muhit-i Mesai* dergisinin 23 Şubat 1911 günü çıkan nüshasında şu duyuruya rastlanmaktadır: "Gazetemiz heyet-i tahririyyesine mensup zevat ile bazı şübbân-ı edebden mürekkep bir encümen-i edebînin teşekkül etmekte olduğunu tebşir eder ve en salâhiyyetkar bir azasının 'Ruh-ı Melûl' isimindeki kitabı yakında neşredileceğinden muhterem karilerimize tavsiye eyleriz." "*Muhit-i Mesai Encümeni*", *Muhit-i Mesai*, c.1, numara 4 (10 Şubat 1326), s.arka kapak iç yüz.

72 "Selanik'te Darülfünun", *Rumeli*, birinci sene, numara 288 (6 Teşrinisani 1326), s.2.

"13 Muharrem 1329

1 Kânunusani 326

1 Kânunusani 326

Hususi 2191

Umumi 9676

Selanik Vilayeti Maarif Müdüriyetine

13 Teşrinisani 326 tarih ve dört yüz on dokuz numaralı tahriratınıza cevaptır.

Selanik'te küşadı istid'â olunan ulum-ı edebiyeye ve felsefiyeye fakültesi hakkında badehu icap eden muamele ifa olunmak üzere evvel emirde müsted'î Haşmet Rasim Efendi ile muallimliklerde istihdam olunacak zevatın sinleri ile hangi mekteplerden mezun olduklarının ve şahadetnamelerinin derecelerinin inbâsı tavsiye olunur."⁷³

"Restorasyona muhtaç" gerekçesiyle göremediğimiz 8 Muharrem 1329 tarihli bir diğer arşiv belgesinin bilgi notunda, "Selanik'te açılmak üzere ruhsat talep edilen Ulum-ı Edebiyye ve Felsefiyye Fakültesi'nin ancak bir dersane şeklinde açılmasına izin verileceği" söz konusu edilmektedir.⁷⁴

Rasim Haşmet Bey, 1910 yılının sonlarında ama özellikle 1911 yılının ilk yarısında doğup gelişen, merkezinde Ziya Gökalp'in bulunduğu Türkçü Yeni Hayat/Yeni Lisan hareketi içinde yer almıştır. 1911-1912'de *Genç Kalemler*, *Gençlik* ve *Yeni Felsefe Mecmuası* gibi Yeni Hayatçı yayın organlarına yazmış, bu grubun çeşitli faaliyetlerine katılmıştır.⁷⁵

73 BOA. MF. MKT. 1165/59. Belgenin ilgili mercie gönderilen nüshası dosya içinde bulunamamıştır. Burada aktarılan, Maarif Nezareti'nde kalan müsvedde metindir. Ancak, sağda görülen "tesvîd" (müsvedde yapma) tarihi ile solda görülen "tebyîz" (temize çekme) tarihleri aynıdır.

74 İlk kez 10 Şubat 2010'da, üçüncü kez 21 Haziran 2011'de talep ettiğimiz ama "restorasyona muhtaç" veya "tamirlik" gerekçesiyle verilmeyen bu belge için bkz. BOA. MF. MKT. 1165/37.

75 Yeni Hayat/Yeni Lisan hareketi içindeki konumu ve faaliyetleri için aşağıda ilgili kısma bkz.

Rasim Haşmet Bey 1911 yılında İzmir'de öğretmenlik yapmıştır.⁷⁶ "İzmir Sultani ve İttihat ve Terakki Mektebi edebiyat muallimi"dir. 1911 yılının Ağustos ayında Selanik'te basılan kitabının künye sayfasında bu şekilde takdim edilmiştir.⁷⁷ Kitabın (düşülen kayda göre) Selanik'te yazılan mukaddimesi 28 Haziran 1327 (11 Temmuz 1911) tarihini taşımaktadır.

Yakın arkadaşı Akil Koyuncu Bey tarafından kaleme alınan ve *Gençlik* dergisinin 6 Haziran 1911 günü çıkan sayısında yayımlanan mizahi portresinde de edebiyat muallimi olarak beş aydır İzmir'de bulunduğu ve Haziran ayı başına kadar da burada kalacağı ifade edilmiştir.⁷⁸ Buna göre, 1910 yılının sonunda (Aralık ayında) veya 1911 yılının başında (Ocak ayında) İzmir'e gitmiş, Haziran ayının ortaları veya sonlarında⁷⁹ da Selanik'e dönmüş olmalıdır. Nitekim 1910 yılının Ekim ayında henüz Selanik'te bulunduğu *Genç Kalemler* dergisindeki bir ankete verdiği yanıtın altına düşülen "Selanik 22 Eylül 326" (5 Ekim 1910) kaydından anlaşılmaktadır.⁸⁰ Yukarıda bahsi geçen kitabında ve süreli yayınlardaki bazı eserlerinde⁸¹ geçen tarihlere, aşağıda değineceğimiz, Selanik Hukuk Mektebi'nin 1911 yılının Temmuz ayında düzenlenen mezuni-

76 İlgili kaynaklar arasında sadece Bezirci, başka herhangi bir ayrıntı vermeden, bir süre İzmir'de öğretmenlik yaptığını yazar. Bezirci, s.116.

77 Rasim Haşmet, *Müntahabat Okuyorum* Birinci Sene, Yeni Asır Matbaası, Selanik, 1327.

78 Safır (Akil Koyuncu), "Kızılmayacak!: Sebatsız mı, Kim Demiş?", *Gençlik*, birinci sene, numara 2 (24 Mayıs 1327), s.32.

79 Rumi takvimde Haziran ayı başı, 13 günlük fark dolayısıyla Miladi takvimde Haziran ayının ortalarına tekabül etmektedir.

80 Rasim Haşmet, ["Takazâ-yı Edebi" içinde] "Hüsn ve Şiir'e", *Genç Kalemler*, c.1, numara 1-9, s.91. [Bu *Genç Kalemler* nüshasının dış kapağı görülmeyenlerinden üzerindeki tarih verilemiyorsa da 6 veya 7 Teşrinisani 1326'da (19 veya 20 Kasım 1910) çıktığını gazete ilanlarından tespit edebiliyoruz.] Ayrıca, 7 Aralık 1910 (24 Teşrinisani 1326) günü Selanik'te çıkan *Varandaş* gazetesinde de bir yazısına rastlanmaktadır.

81 "Selanik, 9 Ağustos 327" (22 Ağustos 1911) kayıtlı şiiri için bkz. Rasim Haşmet, "Şiir: İrade", *Genç Kalemler*, c.2, numara 9 (4 Eylül 1327), s.152.

yet etkinliklerine ve ayrıca Ağustos ayında düzenlenen Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi'ne (sonuncusuna "İzmir Sultani-si edebiyat muallimi" sıfatıyla) katılmış olduğu dikkate alınacak olursa, İzmir'den Haziran ayı ortalarında veya sonlarında ayrıldığı anlaşılmaktadır.⁸²

Bununla birlikte, Mart veya daha muhtemelen Nisan ayında Rasim Haşmet Bey'in Selanik'te bulunduğunu dile getiren tanıklıklar mevcuttur. Onun, Yeni Lisancıların Selanik'te düzenledikleri (tercüme faaliyetine ilişkin) büyük toplantıda hazır bulunduğu, bu toplantıya katılan iki kişi tarafından ifade edilmiştir.⁸³ Anlaşılan, İzmir döneminde de Selanik'le bağlantısı tümüyle kopmuş değildir ama her hâlükârda 1911 yılının ilk altı ayının büyük bölümünde İzmir'de bulunduğu açıktır.

İzmir'de öğretmenlik yapan Rasim Haşmet Bey burada çıkan *Gençlik* dergisinden başka, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İzmir'deki yayın organı *İttihat* gazetesine de yazmıştır. Bu gazetede ki yazılarının Mayıs ayında yoğunlaşması ve Haziran-Temmuz aylarında yazısına hiç rastlanmayışı dolayısıyla da İzmir'den Hazi-ran'da ayrıldığı düşünülebilir.

Selanik'te 11 Temmuz günü kitabının önsözünü kaleme alan Rasim Haşmet Bey, 23 Temmuz 1911'de Selanik Hukuk Mektebi'nden mezun olmuş, düzenlenen mezuniyet etkinliklerine katılmıştır.⁸⁴

82 Bundan sonraki dönemde İzmir'deki görevini sürdürdüğüne dair hiçbir işarete rastlanmamıştır.

83 Toplantının ayrıntılarından aşağıda bahsedilecektir.

84 Hukuk mezunu olmasına karşın hiçbir zaman ilgili bir mesleği (mesela avukatlık) icra etmeyecektir. Belki de daha 1905'te yazdığı ve 1909'da yeniden yayımladığı bir monologun kahramanının ağzından avukatlık mesleğine kendi bakışını ortaya koyuyordu: "Avukat? Allah göstermesin; ben o garip sanata sülûk etmekten ise mesleksiz kalmayı tercih ederim. Aman efendim bilseniz; benim bir ağabeyim var, sakın burada olmasın!!.. Dava vekiliyim diyerekten hukuk-ı şahsiyyeyi muhafaza ediyorum süsünü vererekten neler yaptığını bir bir ta'dâd etsem benim gibi siz de hayretler içinde kalırsınız!" Rasim Haşmet, "Söyleniş: Küçüklük", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 3 (15 Eylül 1325), s.43.

1911 mezunları, 1907'de açılan dört yıllık Selanik Hukuk Mektebi'nin ilk mezunlarıdır. 1908 Devrimi'nin üçüncü yıldönümü (Rumi takvimde 10 Temmuz) günü dersleri tamamlamış ve diploma almaya hak kazanmış oldukları için, "10 Temmuz Mezunları" olarak anılmışlardır.⁸⁵ "Tarihî bir sınıf" şeklinde nitelenmiş ve muamele görmüşlerdir.

Okul yönetimi mezuniyet şerefine 26 Temmuz Çarşamba günü akşamı İttihat Bahçesi'nde bir yemek ziyafeti düzenlemiştir. Vali İbrahim Bey, Maarif Müdürü Tahir Rüştü Bey, Hukuk Mektebi Müdürü Muslihiddin Adil (Taylan) Bey, Hacı Adil (Arda) Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) Merkez-i Umumi üyelerinden Doktor Nazım ve Ziya (Gökalp) Beyler, hocalardan istinaf savcısı Sami, avukat Celal Derviş ve İbrahim Necmi (Dilmen) Beyler geceye katılmış ve bir kısmı, coşkulu alkışlarla tamamlanan konuşmalar yapmışlardır. Mezunların bazıları da yine coşku yaratan konuşmalar yapmışlardır ve bu konuşmacılardan biri de Rasim Haşmet Bey'dir.

Okul müdürü Adil Bey'in Merkez-i Umumi namına ertesi akşam bir ziyafet düzenleneceğine dair duyurusu ve daveti pek büyük bir memnuniyetle kabul edilmiş ve "yaşasın İttihat ve Terakki, yaşasın Hukuk mezunları" sedalarıyla gece son bulmuştur.⁸⁶

27 Temmuz Perşembe günü akşamı İTC Merkez-i Umumisi tarafından Hukuk mezunları için ziyafet düzenlenmiştir. Vali İbrahim Bey'in, Merkez-i Umumi üyelerinden Hacı Adil (Arda), Ziya (Gökalp), Sabri, Dr. Nazım ve Nesimi Beylerin, Hukuk Mektebi müdürü ile hocalarının ve (gazetenin ifadesiyle) "tarihî bir sınıf" namını kazanan 10 Temmuz Mezunları'nın katıldığı gece, büyük bir samimiyet havası içinde geçmiştir. Yine sürekli alkışlarla kesilen, coşku yaratan konuşmalar yapılmıştır ve Rasim Haşmet Bey de konuşma yapan mezunlar arasındadır.

85 "10 Temmuz Mezunları", *Rumeli*, ikinci sene, numara 497 (10 Temmuz 1327/23 Temmuz 1911), s.2.

86 "Şerefli Bir Gece", *Rumeli*, ikinci sene, numara 500 (14 Temmuz 1327/27 Temmuz 1911), s.2-3. Bu gazete haberinde Rasim Haşmet Bey'in konuşmasının içeriğine dair bilgi verilmemiştir.

Konuşmalar ağırlıklı olarak İTC'ye ilişkindir. Mezunlardan Abdullah Feyzi Bey'in, 10 Temmuz mezunları olarak İttihat ve Terakki'ye hizmet etmekle iftihar edeceklerini söylemesi çok defalar alkışlanarak "yaşasın İttihat ve Terakki" nidalarıyla karşılık bulmuştur. Yine mezunlardan Zühtü Bey'in, kendilerine yalnız "On Temmuz mezunları" değil, belki "İttihat ve Terakki mezunları" denilmesi lazım geleceği yolundaki teklifi alkış tufanlarıyla kabul edilmiş ve mezunlar "İttihat ve Terakki" ismiyle anılmaktan dolayı gönülden bir sevinç ve iftihar duymuşlardır. Mezunlardan Rasim Haşmet Bey'in samimi hislerle verdiği nutuk alkışlanmıştır. Gece, "yaşasın İttihat ve Terakki" sedalarıyla son bulmuştur.⁸⁷

Rasim Haşmet Bey Selanik'te 1911 yılının Ağustos ayında Maarif Müdüriyeti tarafından düzenlenen Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi'ne "İzmir Sultanisi edebiyat muallimi" sıfatıyla katılmış, "kıraat, müntahabat, intâk" encümeninde üye olarak görev almıştır.⁸⁸

1911 yılında Ali Canip ve Akil Koyuncu Beyler, kendilerinin yöneticisi, Rasim Haşmet Bey'in de yazarı olduğu dergilerde yakın arkadaşlarının mizahi portrelerini kaleme almışlardır. Bu portreler Rasim Haşmet Bey'in yaşamı, arkadaş çevresi, dünya görüşü, kişiliği, yaşam/giyim tarzı ve fiziksel özelliklerine ilişkin ilginç ayrıntılar içermektedir.

Ali Canip Bey, 19 Mayıs 1911 tarihli *Genç Kalemler*'de Akil Koyuncu Bey'e ithafla şöyle yazar:

"Küçük ve parlak bir çift gözü, biraz solgun ve biraz müstehzi bir çehreye yakıştırır ve bu çehreyi bütün manasıyla 'mütekait' bir elbiseye, bir 'demokrat' kılığına oturtabilirsanız hiç

87 "10 Temmuz İttihat ve Terakki Mezunları", *Rumeli*, ikinci sene, numara 502 (17 Temmuz 1327/30 Temmuz 1911), s.2-3. Aynı metin için ayrıca bkz. "10 Temmuz İttihat ve Terakki Mezunları", *İttihat*, üçüncü sene, numara 689-831 (22 Temmuz 1327/4 Ağustos 1911), s.1-2. Gazete haberinde Rasim Haşmet Bey'in konuşmasının içeriğine dair bilgi verilmemiştir.

88 *Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi Mecmuası*, Osmaniye Matbaası, Selanik, 1328, s.44, 190. Bu kongre Yeni Hayatçıların faaliyetleriyle ilişkili olduğu için, aşağıda ilgili kısımda daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

şüphe yok Rasim Haşmet meydana çıkmış olur; onun her şeyi hercaidir; akıllı, fikri, felsefesi ve üslubu... Aristo'yu sevmez, 'sanat, sanat için' nazariyesine hakaret eder; her şeyde bir fayda arar; hülâsa Eflatun'un meşru bir evladıdır. Âlim midir, şair midir, nedir? Bugün kendisine bile sorsanız, eğer doğru söyleyeceği bir zaman ise emin olunuz ki bilmediğini itiraf eder; her hâlde bir şey, ihtimal ki her şeydir. Felsefeden dem vurur, küçük hikâye yazar, sosyalizme karışır, şiir söyler.

Onun en ziyade üç şeyi tuhaf ve dikkate şayandır. Biri teledünya ait garabeti: Üstünde yaz kış güneşli güneşsiz, her gün taşıdığı muşambası... Türkçe Şiirler sahibi Emin Bey'e perestiş ettiği hâlde Nergisî'ye rahmet okutan bâlâ, ra'nâ, müstesna, mücellâ ve ara sıra bî-mana şiirleri... Üçüncüsü 'Max Nordau' gibi, 'Nietzsche' gibi, biri medeniyet yalanlarını ifşa eden, diğeri hakkı yalnız kuvvete veren iki cehennem fikirli adamı 'Tolstoy' tarzındaki düşüncelerine şahit çıkarmasıdır.

'Avazı bedce çıktığı' için 'sazı İstanbul'da terk' eyleyen bir gazete bundan birkaç ay evvel 'kofizm'den bahsederken Rasim Haşmet'i bu mesleğin en ileri gelen azasından addediyordu. Hâlbuki el-yevm 'bisiklet' sevdasıyla sokaklarda sağdan sola soldan sağa lertzân ve girizân şitâb eden 'mâder-zâd' 'kofist' A. İsmet Efendi⁸⁹ kardeşçigimiz varken kimse o meslekte hak iddia edemez; Rasim olsa olsa bir büyük 'karmakarişit'tir.

Rivayete nazaran büyük bir fizyolojist geçen sene 'röntgen' şuaıyla Rasim'in dimağını muayene etmiş: Onda beş kısmını 'sosyalizm', üç kısmını 'Türkçe Şiirlerizm', bir kısmını 'Faik Alizm', bir kısmını 'İsmet'ten biraz daha fazlaizm' bulmuş ve 'sebatizm' namına köşede bucakta bile hiçbir esere tesadüf edememiştir.⁹⁰

89 Abdi İsmet (Ulukut) Bey kastedilmektedir.

90 Kahkaha (Ali Canip), "Handekâr Sahife: Rasim Haşmet", *Genç Kalemler*, c.2, numara 3 (6 Mayıs 1327), s.56.

Akil Koyuncu Bey, arkadaşına cevabını 6 Haziran (1911) günü çıkan *Gençlik* dergisinden yine mizahi bir üslupla vermiştir:

"Bu ekseriya, hemen birçok, pek çok insanlar için vakadır. Ne olduğunu bilmemek, o da bunlardan, bu ne olduğunu bilmeyenlerden biridir. Fakat garip olan cihet onunla on oniki senedir arkadaş olduğum hâlde, onun ne olduğundan benim de el'ân haberim olmamasıdır. Genç Kalemli'nin Kahkahası geçen nüshasında onun karikatürünü çizmiş ve bu karikatürü bizim başmuharrire ithaf etmişti. Bunda yanlış değil; fakat çok eksikler buldum. Bugün ben bu eksikleri tamamlamak istiyorum ama muvaffak olabileceğimi zannetmiyorum. Onun ismindeki haşmete bakarak kendisini aristokrat ve resmî bir adam zannedenler pek aldanırlar. İsmi Resmî ile Rasim arasında nizâ'lıdır. Kendisiyle teklifsiz olanlar Resmî diye hitap ederler. Bir derece daha resmî görüşenler Rasim derler. Onun ismindeki bu sebatsızlık benliğine de tamamıyla şamildir. Mektepte iken iddia ederdi ki ona en ziyade teveccüh gösteren muallimleri derslerine hiç çalışmadığı ve çalışmadığı cebir, hendese, tabîiyye muallimleridir. Bu iddia kendisinin ileride pek büyük bir adam olacağına kendisinde daha pek küçük iken bir itikat bulunmasından ileri geliyordu. Filvaki istidadı olan cihetin içtimai ve edebî mebahsar olduğu için bu gibi derslerin muallimleri kendisini müstakbelde bir rakip diye addetmekte oldukları şüphesiz olmak dolayısıyla edebiyat muallimi ona daha ilk dersten bir gazez bağlamıştı.

Hiç şüphe yok ki edebiyat muallimi olarak İzmir'de bulunalıdan beri arkadaşları yüzünden epeyce rahata düşmüştür. Mesela işte Genç Kalemli'nin hep arkadaş olan genç muharirleri onun uzaktan uzağa da yakasını bırakmıyorlar, ya Selanik'te bulunsaydı ne olacaktı? Bunu düşünmek bile istemez. Fakat o bu sarkıntılıklara hiç ehemmiyet vermez. Onun —burada biraz değişmiş görüyorum; fakat Selanik'te iken— yaz ortası, kızgın güneşe karşı muşambasından bir türlü ayrılamamasını akıllılığından başka bir şeye affedenlere hiç de hak veremem. Şimdiye kadar bir defa olsun eline almadığına her ne üzerine isterseniz yemin

edebileceği hikmet kitaplarının çetin kaidelerine, tettebbua ihtiyaç görmeksizin aşınadır. Celalî şeylerin hararet ve ziya huzmelerini aldığı gibi aksettirdiğini bildiği içindir ki bilhassa yazda ve güneşlerde muşambasını büyük bir ihtimam ile giyer. Bu suretle kendini sıcaktan muhafaza eder. Ve mesela onun böyle muşambası sırtında Sabri Paşa Caddesi'nden aşağıya doğru iki tarafına sallanarak yürüdüğünü görenler için biraz ucubeye benzerse de bu benzetilişteki kabahat her hâlde kendisinin değildir.

Ona geçen gün Genç Kalemler'deki karikatürü dolayısıyla sormuştum:

– Gördün mü, ne fikirdesin?

– Hepsi iyi güzel ama beni artık ne olduğumu bilmezlikle itham eylemek haksızlıktır. İşte edebiyat muallimiyim.

– Ya sebat meselesine ne diyeceksin?

– Yahu, beş aydır İzmir'deyim. Haziran iptidasına kadar da kalacağım. Daha ne istiyorsunuz?

– Yok, fakat meslek itibariyle sebat?

– Ben henüz hüsn hakkındaki nazariyeleri tettebbula uğraşıyorum. Tuttuğum işte sebat sahibi olduğu[mu] ispat için de temin ediyorum ki hayatımın sonuna [kadar] Sokrat'ı tettebbula uğraşacağım.

Sokrat'ı tettebbu işindeki tükenmek bilmeyen sebatına hakikaten bir diyecek yoktur. Onu fikir ve meslek itibariyle sebatsız bulanlar, onun sebat kabiliyetinin umumunu bu tettebbua hasretmiş olduğuna vakıf oldukları içindir ki kendisini yine takdir ve tebrik etmekten geri kalmazlar. Hatta yine bunun içindir ki edebiyat kitapları hakkında bu günkü makalesinin günde altışar buçuk dakika çalışılarak yirmi günde ikmal edilmiş olmasına taaccüp edemiyorum."⁹¹

91 Safir (Akil Koyuncu), "Kızılmayacak!: Sebatsız mı, Kim Demiş?", *Gençlik*, birinci sene, numara 2 (24 Mayıs 1327), s.32.

Ali Canip Bey yukarıda alıntılanan portrede; "Avazı bedce çıktı-ğî" için 'sazı İstanbul'da terk' eyleyen bir gazete bundan birkaç ay evvel 'kofizm'den bahsederken Rasim Haşmet'i bu mesleğin en ileri gelen azasından addediyordu" derken, *Piyano* dergisinin 29 Ağustos 1910 tarihli ikinci sayısında yer alan mizahi bir metne atıf yapmaktadır. Baha Tevfik Bey ve çevresinin çıkardığı *Piyano*'nun "Donkişot" imzasını kullanan yazarı, bizdeki edebî akımları mizahi şekilde sıralarken aslında bizde edebî bir akım olmadığını kastederek eleştiride bulunmuştur. Sıralanan hayalî akımlardan biri de "kofizm"dir:

"... 6 – Kofizm. Esas-ı meslek daima yüksekten atmak ve tutturuyor gibi görünmektir. Devr-i sabıkta Faik Ali Bey tarafından ihdas edilmişse de bugün Hamdullah Suphi Bey'in yed-i gaspına geçmiştir. Aza-yı mühimme Emin Bülent, Rasim Haşmet, Ali Nusret, Müfit Ratip Beylerdir..."⁹²

Rasim Haşmet Bey'in aşağıda aktaracağımız üçüncü bir portresi daha vardır ki özel koşulların ürünü olduğundan buna dair kısa bir açıklamada bulunmak gerekir: Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde yeri geldikçe açıklanacağı üzere, Rasim Haşmet Bey mensubu bulunduğu Türkçü Yeni Lisan/Yeni Hayat hareketine bir dönem içerdenseleştireleryöneltmiş, bu türden yazılarını takma isimler kullanarak yayımlamış ve arkadaşlarıyla (özellikle Ali Canip Bey'le) arasında bu minvalde bazı polemikler doğmuştur. Aşağıda aktaracağımız yazı da bu türden olup, kuvvetle muhtemelen Ali Canip Bey tarafından kaleme alınmış ve *Rumeli* gazetesinin 17 Temmuz 1911 tarihli nüshasında imzasız olarak yayımlanmıştır. Bu da– hem de öfkeyle kaleme alınmış –mizahi bir "karikatür"dür ve bahsedilen kişinin Rasim Haşmet Bey olduğuna dair hiçbir açıklama da içermemektedir. Diğer bir deyişle, sıradan okur için ne yazarı ne de yazarın hedef aldığı kişi malumdur. Ancak, metnin içeriğinden ve üslubundan ve ayrıca aşağıda gösterilecek daha başka sebeplerden, bahsi geçen kişi ve

92 Donkişot, "Mesâlik-i Edebiyye", *Piyano*, birinci sene, numara 2 (16 Ağustos 1326), s.20.

yazarı belli olmaktadır.⁹³ Dolayısıyla bir tür "kapalı devre" eleştirinin ve/veya iğnelemenin söz konusu olduğu söylenebilir. "Edebiyat Fırıldacı" başlığını taşıyan bu ilginç yazı şöyledir:

"O her şeydir: Şair, filozof, sosyalist, demokrat, mektep hâcisi, mektep talebesi, muharrir, âlim, büyük adam, küçük adam... Her şey! Her şey! Hatta son zamanlarda Selanik'ten Kadıköy'e uçtuktan sonra münekkit bile olmuştur!

İnce, çığırkan sesi, parlak küçük gözleri, solgun çehresi pek başka bir mevcut olduğunu bir nazarda anlatır.

O daima saflıktan bahseder; fakat ince, haddinden pek ince dudaklarını görenler bir tilki kadar kurnaz olduğuna yemin ederler.

O her şeyden evvel bir fırıldaktır. Rüzgâr ne taraftan eserse o tarafta döner. Dünyada anlamadığı bir şey varsa 'meslek'tir. Beş altı sene evvel bir taraftan Türkçe Şiirler sahibi Mehmet Emin Bey'in mukavemet olunmaz bir taraftan görünürken öte taraftan Veysî'ye, Nergisî'ye rahmet okutacak izafet tetâbu'ları yapardı. Bunu anlamayan o zaman bir arkadaşı demişti ki: 'Edebiyat fırıldacı tetâbu' yapmakta haklıdır, çünkü makalelerinin bütün manası o tetâbu'lardan ibarettir.' O zaman fırıldacın en beğenmediği şair Fikret'ti. Diyordu ki: 'Fikret ne yazmıştır? Birçok Arapça kelimeler...' Şimdi şiddetle beğeniyor; yarın şüphesiz ki beğenmeyecektir. Altı ay evvel 'Genç Kalemler'de 'millî edebiyat lazımı!' diye bağırıyor, 'Fecr-i Âtî'cileri beğenmiyordu. Bugün şiddetle aksini söylüyor, 'millî edebiyat olmaz!' diyor. Bunda haklı vardır, çünkü onun idrak edebildiği 'şalvarlı edebiyat' şüphesiz ki olmaz! Zavallı fırıldak bu kadar merkez-i sıkletten mahrum iken ötekinin berikinin eserlerinde mantıksızlık bulmaya çalışır!

Ona sorsanız namütenahi kitaplar okumuştur; filvaki kendi vücudundan daha ağır kitaplar okuduğunu samimi arkadaşla-

93 Şimdilik Ali Canip Bey'in *Genç Kalemler*'de kaleme aldığı yazı ile karşılaştırılabilir. Konu, aşağıda daha ayrıntılı şekilde tartışılacaktır.

nı bilir. Fakat o tam bir fırlıdak olduğunu ispat için her kitap-
tan nihayet sekiz sahife okur! Ve sonra bütün bu vukufuyla fı-
rıl fırlı malumat saçır!

...,⁹⁴ mağlup olacağını hisseder etmez incecik vücuduyla
mantığa kaçır, söyler, söyler, namütenahi söyler.

Onun nazarında en doğru felsefe 'sosyalizm', en büyük filozof
'Rousseau', en âlim muharrir 'Tolstoy'dur; bunun içindir ki ge-
çenlerde Tefvik Fikret'in 'Haluk'un Defteri'ni okurken:

Toprak vatanım, nev'-i beşer milletim... insan,

İnsan olur ancak, bunu iz'ânla inandım!

beytinin tesiriyle vâfir müddet medhûş kalmış ve sonra 'işte
yirminci asrın en büyük şiiri!' demişti!..

Ara sıra son derece dalgınlaşır, kendinden yirmi yaş büyük bir
adama 'oğlum' der. Bu hitabından hâceliğe büyük bir istidadı
olduğunu anlayanlar da az değildir.

Hülasa o her şeydir: Şair, filozof, sosyalist, demokrat, mektep
hâcesi, mektep talebesi, muharrir, âlim, büyük adam, küçük
adam, her şey, her şey!.. "⁹⁵

Ali Canip Yöntem, Mehmet Emin Erişirgil'in Ziya Gökalp'i ko-
nu alan kitabında dile getirilen, Selanik gençlerinin Gökalp'in etra-
fında "pervane" oldukları şeklindeki abartılı iddiaya⁹⁶ tepki göste-
rirken, bu gençlerden biri olan Rasim Haşmet Bey'den de söz eder:

"... İlme hürmetleri pek aşırı olmakla beraber, kimsenin etrafı-
nı kuşatmak şanlarından olmadığını yakinen bildiğim Selânikli

⁹⁴ Bu kelime okunmamıştır.

⁹⁵ "Karikatür: Edebiyat Fırıldakı", *Rumeli*, ikinci sene, numara 492 (4 Temmuz 1327/17 Temmuz 1911), s.3.

⁹⁶ Mehmet Emin Erişirgil, *Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp*, Aykut Ka-
zancıgil-Cem Alpar (hızl.), Remzi Kitabevi Yayınları, 2. basım, İstanbul, 1984,
s.69.

ve Selânik'teki gençler, Ziya'yı hemen yakalamış olmadıkları gibi, onun mülâhazalarına bîgâne kalacak derecede gafil de değildiler: Yusuf Osman, Âkil Koyuncu, Rasim Haşmet biyoloji, Darwinizm, sosyalizm gibi bilgilerle çoktan mücehhezdi. M. Nermi gibi bazıları ise, Şark âlimlerine, hattâ arapçaya âşına, tasavvufu müdrük gençlerdi. Bunlar, bilhassa Fransız edebiyatıyla daima uğraşmakta idiler. Hemen hepsi fakir, çok çalışmaya muhtaç oldukları için, bilâkis öyle geceli gündüzlü Ziya'nın etrafında pervane olamamışlardır."⁹⁷

Hangi sebeple gittiği ve tam olarak ne kadar süre kaldığı belli değilse de Rasim Haşmet Bey 1911 yılının Eylül-Kasım ayları civarında İstanbul'dadır ve burada yeni çıkmaya başlayan *Musavver Erga-nun* dergisine yazmıştır. 28 Ekim günü yayımlanan bu sayıdaki makalesinin⁹⁸ altına "İstanbul 12 Teşrinievvel 327" (25 Ekim 1911) kaydını düşülmüş olmaktan başka, bir diğer yazısındaki⁹⁹ "Kadıköy 21 Ağustos 327" (3 Eylül 1911) kaydından ve Ali Canip Bey'in bir yazısından da Selanik Hukuk Mektebi mezunlarından M. Zühtü Bey ile birlikte bu sıralarda İstanbul'da bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁰

Rasim Haşmet Bey 1912 yılının ilk yarısında Selanik'te, öğrencilere yönelik eğitim amaçlı kitapçıklar yayımlamayı hedefleyen "Bilgi Kütüphanesi"ni bir grup arkadaşıyla birlikte kurmuş fakat herhâlde yakında patlak verecek olan Balkan Savaşı nedeniyle Kütüphane'nin faaliyeti fazla uzun ömürlü olamamıştır.¹⁰¹

Bu yayıncılık faaliyetine katılan isimlerden biri, Mehmet Ali Tevfik (Yükselen) Bey'dir. Haziran 1911'de Türk Ocağı'nın kuruluş

97 Ali Canip Yöntem, "Milliyetperverlik' Cereyanının En Büyük ve Kuvvetli Şahsiyeti Ziya Gökalp", *Yakın Tarihimiz*, c.3, sayı 38 (15 Kasım 1962), s.353.

98 Refi Nevzat (Rasim Haşmet), "Lisan İnkılâbı", *Musavver Erga-nun*, numara 1 (15 Teşrinievvel 1327), s.4-6.

99 M. T. (Rasim Haşmet), "Tenkit: Yeni Hayat Cereyanı", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 2 (30 Ağustos 1327), s.1-7.

100 Lâkayt (Ali Canip), "Haftanın Hadisesi", *Genç Kalemler*, c.2, numara 11 (23 Teşrinievvel 1327), s.192. Ayrıca, aşağıda yazılarında kullandığı takma adların ve rumuzların işlendiği kısma bkz.

101 Yayıncılık faaliyeti hakkında geniş bilgi için bu bölümün 2. kısmına bkz.

sürecinde yer alan¹⁰² Mehmet Ali Tevfik Bey, Hüseyinzade Ali (Turan) Bey ile Ali Canip Bey'in tavsiyeleri ve metihleri üzerine, İTC Merkez-i Umumiye tarafından Selanik'e özel olarak davet edilmiştir. Trablusgarp Savaşı'nın başladığı günlerde (Eylül 1911) geldiği Selanik'te İTC kongresinde bulunmuş ve Yeni Hayat hareketine katılmıştır.¹⁰³

Selanik İttihat ve Terakki Kulübü'nde verdiği milliyetçi içerikte konferansları ve *Genç Kalemler*'de yayımlanan milliyetçi içerikte şiirleriyle gayet etkili olduğu gözlenen, kısa sürede Yeni Hayat hareketinin önemli temsilcilerinden biri hâline gelen¹⁰⁴ Mehmet Ali Tevfik Bey'in Rasim Haşmet Bey'le de tanıştığı, Bilgi Kütüphanesi faaliyeti içinde yer alışından anlaşılmaktadır. Dahası, Rasim Haşmet Bey düşünce hayatında önemli bir kırılmayı dışa vuran "Türkiye" başlıklı şiirini Mehmet Ali Tevfik Bey'e ithaf etmiştir.¹⁰⁵

Yukarıda anılanların dışında, 1911-1912 yıllarında Rasim Haşmet Bey Selanik'te çıkan *Muhit-i Mesai* dergisi ile *Rumeli* gazetesine yazmıştır. Sinanoğlu'nun verdiği bilgiye göre, Selanik'in günlük gazetelerinden *Zaman*'da bir süre yazarlık, *Yeni Asır*'da ise başyazarlık yapmıştır.¹⁰⁶

Ekim 1912'de Balkan Savaşı'nın patlak vermesi ve Kasım ayında Selanik'in Yunan Ordusu tarafından işgal edilmesinden sonra

102 Akçuraoglu Yusuf, "Türkçülük", *Türk Yılı 1928*, Akçuraoglu Yusuf (top.), Yeni Matbaa, İstanbul, 1928, s.443; Yusuf Sarıay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, Ötügen Neşriyat, 1. basım, İstanbul, 2004, s.140-141.

103 Ali Canip Yöntem, "Mehmet Ali Tevfik Bey", *Yakın Tarihimiz*, c.1, sayı 7 (12 Nisan 1962), s.197; Kâzım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1957, s.45.

104 Yöntem, agm. s.197. Konferansları ve şiirleri *Genç Kalemler*'in 17-18 ve 20. sayılarında yayımlanmıştır. Trablusgarp Savaşı ortamında kaleme alınmış olup, "İntikam Şiirleri" toplu başlığını taşıyan bu soneleri daha sonra Ali Canip Bey tarafından küçük bir risale hâlinde basılmıştır. Mehmet Ali Tevfik, *İntikam Şiirleri*, Osmaniye Matbaası, Selanik, 1328.

105 Refi Nevzat, "Türkiye", *Rumeli*, üçüncü sene, numara 697 (20 Mart 1328/2 Nisan 1912), s.1.

106 Nüzhet Haşım, s.106.

Rasim Haşmet Bey ailesiyle birlikte İstanbul'a göç edecektir.¹⁰⁷ Daha yukarıda belirtildiği gibi, Balkan Savaşı sırasında başından yaralanan babası, evinde ölmüştür.

Rasim Haşmet Bey, Selanikli ebe Fatma Hanım'la evlenmiştir.¹⁰⁸ Fatma Mahmut Hanım, Rukiye Hanım ile Mahmut Efendi'nin dört çocuğundan biri ve tek kızlarıdır.¹⁰⁹ Bu evliliğin tam tarihi belli olmamakla birlikte, 1909-1913 yılları arasında bir tarihte gerçekleştiği tahmini yürütülebilir. Aşağıda *Kadınlar Dünyası* dergisinden aktarılacak habere bakılacak olursa, 1914'ten (Konya döneminden) önce gerçekleştiği kesindir.

3) Balkan Savaşı'ndan Ölümüne (1913-1918)

Rasim Haşmet Bey'in tam olarak ne zaman Selanik'ten ayrıldığı ve İstanbul'da ne kadar süre kaldığı da hayatının belirsizlik içinde kalmış noktalarından biridir. İlgili kaynaklarda sadece, az yukarıda görüldüğü üzere, Rumeli'nin işgalinden sonra bu göçün gerçekleştiği dillendirilmiştir.

Gençay'ın gün ışığına çıkardığı, Rasim Haşmet Bey'e ait şiir defteri sayesinde bu konuda bir fikir edinmek mümkün görünmektedir. Bu defterdeki şiirlerine tarih ve yer kayıtları düşmüştür. Bunlardan biri, "Selanik 28 Kânunusani 328", bir diğeri "Selanik 22 Mart 329 Cuma", bir başkası da "Selanik 17 Ağustos 329" kaydını taşımaktadır.¹¹⁰ Buradan, 10 Şubat, 4 Nisan ve 30 Ağustos 1913'te henüz Selanik'te bulunduğu sonucu çıkarılabilir.

¹⁰⁷ Nüzhet Haşim, s.106; Bezirci, s.116.

¹⁰⁸ Gençay, s.31.

¹⁰⁹ Babaannesine ilişkin bilgi İlkin Akal'dan edinilmiştir.

¹¹⁰ Gençay'ın kitabında şiir defterinin hem orijinal görüntüsü hem de çevriyazısı bulunmaktadır. Çevriyazıda bazı yanlışlar ve eksikler olduğu görülmektedir. Bu tarihler de orijinal metnin görüntülerinden okunmuştur. Bkz. Gençay, s.38, 43, 50, 61. Defterdeki bir diğer şiirin "Selanik fi 18 Temmuz sene 32[?] Yeni Asır idarehanesi" şeklindeki kaydında yılın son rakamı okunamamıştır. Bkz. age, s.39, 52.

Herhâlde 1913 yılının sonbaharında önce İstanbul'a gelen Rasim Haşmet Bey, Konya Sultanisi devre-i sâniyye edebiyat ve felsefe muallimi tayin olunarak Konya'ya gitmiştir.¹¹¹ Anlaşılan, İstanbul'da fazla kalmamıştır çünkü Konya İdadisi 1913 yılının Eylül ayında "sultani"ye dönüştürülmüş, Konya Sultanisi Ekim ayında öğretime başlamıştır. Rasim Haşmet Bey okulun 1913 kadrosunda edebiyat öğretmenini olarak görünmektedir.¹¹² 1914 yılının başında Konya'da bulunduğu ve görevine başladığı başka kaynaklardan da teyit edilebilmektedir.¹¹³

Nitekim *Kadınlar Dünyası* dergisinin 21 Şubat 1914 tarihli nüshasının havadis kısmında yer verilen bir haberden, Rasim Haşmet Bey'in o sırada Konya Sultanisi edebiyat muallimi olduğu ve eşinin de fakir Türk kızları için evlerinin bir bölümünü parasız anaokulu hâline getirdiği öğrenilebilmektedir:

"Konya'da Mekteb-i Sultani edebiyat muallimi Rasim Haşmet Beyefendi'nin refika-i muhteremeleri hanımefendi hemşiremiz meccanen 'fukara Türk' kızlarını terbiye ve tedris etmek üzere hanesinin bir kısmını 'valide mektebi' ittihaz etmiş olduğunu haber aldık. Bu müşfik, vatanperver, muhterem hemşiremizi alkışlar ve tebrik eyleriz."¹¹⁴

Rasim Haşmet Bey Konya'ya eşi, annesi ve kız kardeşleriyle birlikte yerleşmiştir. Yeterli öğrenime sahip olmaları sayesinde kız kardeşlerinin de onunla birlikte lisede (sultanide) görev aldığı söylenmiştir.¹¹⁵ Gerçekten de Rasime ve Edibe Hanımlar (Konya Sultanisi'nde değil ama) Konya İttihat ve Terakki Mektebi'nin inâs

111 Nüzhet Haşim, s.106. Ayrıca, tümü aşağıda aktarılacak olan, Namdar Rahmi Karatay ile Naci Fikret Baştağ'ın hatıralarına ve *Konya Ocak* dergisinde çıkan ölüm haberine bkz.

112 Köroğlu, s.45, 49, 101. Köroğlu'nun verdiği bilgiye göre, Selanik'te Yedigâr-ı Terakki Mektebi'nde görevli iken Konya Sultanisi'ne atanmıştır.

113 Dolayısıyla Konya Sultanisi'nde felsefe öğretmenliğine 1915'te atandığı bilgisi (bkz. Bezirci, s.116) doğru değildir.

114 *Kadınlar Dünyası*, birinci sene, numara 130 (8 Şubat 1329), s.10.

115 Gençay, s.31.

(kız) kısmında öğretmenlik yapmışlardır. Rasime Haşmet Hanım bu okulda "başmuallime" sıfatıyla kıraat, kavâid, kitabet ve inşâd dersleri vermiştir. Edibe Haşmet Hanım ise coğrafya, musâhabât, tarih, ilm-i eşya, musiki ve el işi öğretmenidir. Her ikisi de görevlerine 14 Ekim 1914 (1 Eylül 1330) günü, Rasime Hanım 400, Edibe Hanım ise 350 kuruş maaşla başlamışlardır.¹¹⁶

Rasim Haşmet Bey Konya Sultanisi'nden başka, iki kız kardeşinin çalıştığı İttihat ve Terakki Mektebi'nde (idadi kısmında) edebiyat ve (dördüncü sene) tarih öğretmenliği de yapmıştır. Anlaşılan, tarih öğretmenliği oldukça kısa sürmüştür. İttihat ve Terakki Mektebi'nin masraf defterindeki ilgili kayıtlar ilk olarak 1915 yılının Şubat ayı için (Mart sayfasında) görünmektedir ve ilkinde hem tarih hem de edebiyat muallimi olarak kayıtlıyken, sonrakilerde ya verdiği ders belirtilmemiş ya da şayet belirtilmişse sadece edebiyat muallimi olarak maaş aldığı kaydedilmiştir.¹¹⁷ Adının geçtiği takip edilebilen son kayıt, Temmuz 1916 tarihli dir.¹¹⁸

Rasim Haşmet Bey Konya'da öğretmenlik yanında gazetecilik mesleğini ve İTC içindeki faaliyetlerini sürdürmüştür. Cemiyet'in Konya'daki yayın organı *Konya Osmanlı* gazetesi onun idaresinde çıkmıştır. *Konya Osmanlı*'nın yazı işleri müdürü ve yazarıdır.¹¹⁹ Ayrıca, şehrin önde gelen gazetesi *Babalık*'a yazmıştır.

116 *KMA, İttihat ve Terakki Mekteplerinin Karar ve Muallim Sicil Defteri*, (BYEK, D NO: 52), (sayfa üzerindeki numara itibarıyla) s.91-92. Sicil Defteri'nde ikametgâhları "Cevizaltı" olarak kayıtlıdır ve maaşları da daha sonra artmıştır. Maaş ödemeleri için ayrıca bkz. *KMA, Tasrifat Defteri, Konya İttihat ve Terakki Mektepleri Varidat ve Musarraf (Masârifât) Defteri*, BYEK, D NO: 13, s.(masârifât/masraflar sayfalarında) 6-7, 11, 13, 16, 25, 27-28, 30, 32-33, 36, 38, 41.

117 Ayrıca, tarih öğretmeni olarak başka isimler geçmektedir.

118 *KMA, Tasrifat Defteri, Konya İttihat ve Terakki Mektepleri Varidat ve Musarraf (Masârifât) Defteri*, BYEK, D NO: 13, s.(masârifât/masraflar sayfalarında) 14, 16, 19, 21, 25, 27, 30, 35, 38, 40-41, numarasız "Nisan sene 332" sayfası; (varidat/gelir sayfalarında) numarasız "Temmuz sene 332" sayfası.

119 Bu gazetenin Rasim Haşmet Bey'in yönetiminde çıktığı bilgisinin şimdiye kadarki tek birincil kaynağı, Namdar Rahmi Karatay'ın aşağıda aktarılacak olan

Rasim Haşmet Bey'in Konya'nın matbuat, eğitim ve düşün âleminde gayet etkin olduğu, Namdar Rahmi Karatay ile Naci Fikret Başta'ın hatıralarından öğrenilebilmektedir. 1914-1915 yıllarına dair olan bu hatıralar, Rasim Haşmet Bey'in ilişkileri, kişiliği ve entelektüel yönü üzerine önemli ayrıntılar içermektedir.

Karatay,¹²⁰ *Yeni Felsefe Mecmuası*'ndaki yazılarından aşına olduklarını söylediği, orta boylu, ince, kıvrak bir genç olan Konya Sultanisi felsefe ve edebiyat muallimi Rasim Haşmet Bey'in İttihat ve Terakki kulüplerinde, kulübün hazırladığı toplantılarda, seferberlik devrinin icap ettirdiği mitinglerde, toplantılarda daima göze çarptığını belirtmiştir. Bu genç öğretmen, bütün Konya muhitini dolduran geniş ve cevherli bir varlık gibidir. "Ufak bir yapı içinde ilmî bir prestijin nasıl bir sirayet ve istilâ ile ruhlara işlediğini göstermek için Rasim Haşmet'in Konya'daki mevkii ve cemiyete ilka ettiği hürmet güzel bir misal teşkil edebilir." Selanikli olması, girişkenliğini ve ruhundaki yumuşaklığı itham için bazı kimselerce vesile teşkil edebilmiştir. "Fakat onun insan ruhu, ilmî üstünlüğü ve daha geniş bir muhitte yetişmiş olması memlekette geniş bir rol oynaması etrafında hürmet ve muhabbet görmesi için kâfi sebepler" olmuştur.

Karatay, edebiyat muallimi olmasına karşın Rasim Haşmet Bey'in bu alandaki bilgisinin devrin edebî cereyanlarına aşına olmaktan ileri gittiğini zannetmediğini, hele *Dîvân Edebiyatı*'ndaki vukufunun bütünüyle yüzeysel olduğunu belirtmiştir. Ara sıra manzum parçalar yazmasına karşın, kendisinde ne yüksek ilhamların ne de nazım tekniğinin kuvvetli olduğu iddia edilebilir. Fakat yine de edebî kültürü olan bir varlıktır. "Asıl kıymetinin mühim ciheti iyi

hatıraları idi. Konya basın tarihi üzerine yapılmış ilk çalışmada ise, *Konya Osmanlı'nın yazar ve yazı işleri müdürü* olarak "Refi Nevzat" adı zikrediliyordu. Bkz. Mehmet Önder, *Konya Matbuatı Tarihi*, Ülku Basımevi, Konya, 1949, s.23-24. Bizim çalışmamızda "Refi Nevzat" takma adının Rasim Haşmet Bey'e ait olduğu ispatlanarak hem Karatay'ın verdiği bilgi doğrulanmış hem de Önder'in verdiği bilgi açıklığa kavuşturulmuş oluyor. Konunun ayrıntıları aşağıda işlenecektir.

120 İlgili hatıraları için bkz. Namdar Rahmi Karatay, *Kitaplarımın Hikâyesi*, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1952, s.78-81.

Fransızca bilmesinden ve garp edebiyatına ve çağdaş filozofiye oldukça derin olan vukufundan ileri" gelmektedir. Konya muhitine ve çevresindekilere göre hayli zengin bir kütüphanesi vardır ki hep Batı felsefesi ve edebiyatına ait Fransızca eserlerden oluşmaktadır.

Türkiye'nin Dünya Savaşı'na girdiği dönemde İTC'nin propagandasını yapan *Osmanlı* gazetesini idare eden Rasim Haşmet Bey, birtakım üstünlükleri ve cemiyet içindeki mevkii ile (Karatay gibi) gençlerde hasede benzeyen bir tür imrenme hissi uyandırmaktadır. Rasim Haşmet Bey ile tanışmak isteyen Karatay, *Osmanlı* gazetesine yazı göndererek bu tanışmayı gerçekleştirmiştir. Böylece Karatay ile arkadaşları Ragıp ve Naci Fikret (Baştak) Beyler, Rasim Haşmet Bey'in "irfan ışığıyla nurlanmış olan samimiyet muhitine" girmişlerdir. Gerçi temasları fazla uzun sürmemiştir ama "onun asîl ve nesip insan ruhu; teklifsiz ve samimî hâl ve tavırları" bu gençleri kendisine bağlamıştır. Ragıp'ın haşin ve iddialı durumu onu biraz incitmiş fakat Naci Fikret'in engin bilgisine karşı hiçbir haset hissiyle sarsılmadan hürmet ve tazim ile bakmak büyüklüğünü gösterebilmiştir. Karatay, Rasim Haşmet Bey'in kendisine yaptığı insanlığı ölünceye kadar şükranla anmayı borç bildiğini ifade etmiştir.

Ertesi yılın Eylül ayında Karatay, Afyon İdadisi tarih ve coğrafya muallimliğine tayin olunca Rasim Haşmet Bey'e veda ederek ayrılmış, Rasim Haşmet Bey de İstanbul'a nakl olunmuştur.¹²¹ Giderken sekiz ciltlik Larousse sözlüğünü satmak zorunda kalmış, Karatay'ın arkadaşı İsmail Zühtü de bu kitapları Karatay için satın almıştır. Karatay, bu kıymetli yadigârları ne zaman eline alsa Rasim Haşmet Bey'i hatırladığını ifade eder.

Düşünce yapısı itibariyle Baha Tevfik çevresine yakın olan Naci Fikret Baştak da 1915 yılında¹²² Konya'daki arkadaş çevresin-

121 Başka bir sayfada (s.88) kendisinin 1915 yılı Eylülünde tayin olunduğunu yazıyor. Hâlbuki Rasim Haşmet Bey'in İstanbul'a tayini, az ileride görüleceği üzere, 1917 yılındadır.

122 Baştak'ın bu hatırası için tam tarih veren Karatay'dır. Bkz. Karatay, s.88.

den ve hayatlarından söz ederken, Rasim Haşmet ile Hüseyin Kâmi'yi karşılaştırarak tanıtmıştır:

"O vakit bizim için Konya'da iki nur ve fikir menbaı vardı: Birisi, o vakit Konya Lisesi'nde edebiyat ve felsefe muallimi bulunan merhum Rasim Haşmet, diğeri İttihatçıların zulüm ve gadrine uğrayarak Konya'ya nefyedilmiş olan merhum Hüseyin Kâmi. Evvelkinden fikir, ilim ve felsefe ihtiyacımızı, ikincisinden şiir ve bedâ'î' ihtirasımızı tatmin ederdik. Evvelki burada ciddi, vakur ve mantkı Garp'ı, ikinci şuh ve lakayt, rind ve zevk-perest Şark'ı canlandırdı.

Evvelkisi sade elbisesiyle, sık ve seri cümleleriyle ve aynı tarzdaki yürüyüşüyle, müfekkire ve muâkaleye hitap eden sözleriyle mesela Fransa'yı göz önüne getirirse, ikinci parlak ve müşâ'şa' elbisesiyle, elmas yüzükleriyle, ağır, tannân ve ahenktar cümleleriyle ve daima hissiyat ve muhayyileye hitap eden fıkralarıyla bir 'Hindistan-ı pür-zeheb, İran-ı bâ-tarab' idi.

Evvelki Andre Lefever'e'den, Letourneau'dan, Tarde'dan, Durkheim'dan, Ribot'dan bahsederse, ikinci bize Hafız'ın, Kaanî'nin, Ubeyd-i Zaganî'nin, Saib'in şiirlerini okurdu. Evvelki gözlerimizi kamaştıran kuvvetli bir elektrik lambası ise, ikinci kalplerimizi ısıtan mütebessim bir bahar güneşi idi. Evvelkinin kütüphanesinde göze ilk çarpan şey Larousse ciltleri. İkincinininde müzehhep ve talik yazılı dîvânlar idi. Şimdi her ikisinin de maddi mevcudiyetleri toprağa inlâl etti. Fakat her ikisi de ruhlarımızın a'mâkında birer necm-i sabit gibi parlayıp duruyorlar. Meslekleri başka başka olan bu iki şahsiyette müşterek bir hasîsa vardı ki bizi asıl cezbeden, perestîş ettiren de o idi: Samimiyet ve aşk-ı hakikat!"¹²³

123 Naci Fikret, "Namdar Rahmi Bey", *Yeni Fikir*, dördüncü sene, sayı 39 (12 Eylül 1928), s.30-31. Bu parçanın çevriyazısı, Karatay'ın *hâhrâlarında* (s.88-89) ve ondan aktaran Gençay'ın kitabında (s.14-15) bulunmaktadır. Ancak, bazı hatalar içermektedir.

Konya'nın aydın gençleri üzerinde böylesine bir etki bırakan Rasim Haşmet Bey'in yolu bu sırada, 1930'lardan itibaren Türkiye Komünist Partisi'nin önde gelen liderlerinden olan Reşat Fuat Baraner ile kesişmiş olabilir. 1900 yılında Selanik'te doğan Baraner, ortaöğrenimini Konya'da tamamlamış, Rasim Haşmet Bey'in öğretmenlik yaptığı Konya Sultanisi'nden mezun olmuştur. Yüksek öğrenimini ise Mütareke yıllarında İstanbul'da yapmıştır.¹²⁴ Anlaşılan, Konya Sultanisi öğrenciliği, Rasim Haşmet Bey'in bu okulda öğretmen olarak bulunduğu 1913-1917 yılları arasındadır.

Rasim Haşmet Bey ile eşi Fatma Hanım'ın ilk çocukları Zekiye Türkan 1915 yılında doğmuş, henüz bir yaşındayken Eylül 1916'da ölmüştür.¹²⁵ Kızını kaybeden Rasim Haşmet Bey'in bu olaydan derinden etkilendiği, bazıları ileride yayımlanan ama çoğu şiir defterinde kalan lirik ve kederli şiirlerinden anlaşılmaktadır.

Rasim Haşmet Bey'in Konya'da ne kadar kaldığı ve tam olarak ne zaman İstanbul'a döndüğü de belirsizlik içinde kalmış bir husustur. Bu konuda ilgili kaynaklar arasında çelişkiler söz konusudur.¹²⁶

124 *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, c.6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s.1921; Mehmet Bildirici, *Konya İdadisi, Konya Sultanisi, Konya Lisesi Mezunları-Eski Öğretmenleri*, 2006, s.14 (http://www.mehmetbildirici.com/download/konya_lise_mezunlar.pdf).

125 Bu elim olay için şiir defterine tarih düşmüştür; Gençay, s.31, 41, 55. Ayrıca, Edip Raşit (Umsan) Bey'in aşağıda bahsi geçecek olan mersiyesine bkz.

126 Rumeli'nin işgalinden sonra İstanbul'a geldiğini ve evvela Konya'ya tayin olduğunu yazan Sinanoğlu'na göre, iki sene kadar Konya'da kalmıştır; Nüzhet Haşim, s.106. Bezirci'ye göre 1915'te Konya'ya atanmış, İstanbul'a iki sene sonra dönmüştür; Bezirci, s.116. Karatay'ın hatıralarından, bir yandan 1915 yılının sonlarında (Eylül ayından sonra veya 1916 yılının başlarında) Konya'dan ayrıldığı sonucu çıkarken, diğer yandan da (ayrılışından bahsettikten sonra "o sene içinde" öldüğünü işittiklerini söylemesi dolayısıyla ve 1918 yılının Şubat ayında öldüğü dikkate alındığında) 1917 sonları veya 1918 başlarında şehirden ayrıldığı sonucuna varılmaktadır; Karatay, s.81, 88, 91. Abidin Nesimi'nin verdiği, "Mütarekenin ilk yıllarında Konya'daki bir okula edebiyat öğretmeni olarak atanmıştır. O sıralarda ölmüştür" şeklindeki bilgi ise, tümüyle yanlıştır; Abidin Nesimi, s.44.

Köroğlu'nun okul kayıtlarına dayanarak verdiği bilgiye göre, Rasim Haşmet Bey 1913 yılının sonlarında başladığı Konya Sultanisi'ndeki görevinden 1917'de ayrılmıştır.¹²⁷ Rasim Haşmet Bey'in Konya'dan 1917 yılında ayrıldığı başka kanallardan da teyit edilebilmektedir. Yayımlanmış ve yayımlanmamış bazı eserlerine düştüğü tarih-yer kayıtları ile İstanbul basınında imzasına yeniden rastlandığı tarih dilimi konuya açıklık getirmektedir.

Örneğin *Türk Yurdu* dergisinde yayımlanan şiirinin altına "Konya, 17 Kânunuevvel 1332" kaydı düşülmüştür¹²⁸ ki buna bakılırsa, 30 Aralık 1916'da halen Konya'dadır. Benzer şekilde, *Donanma Mecmuası*'ndaki bir şiiri de "Meram 25 Haziran 917" kaydıyla çıkmıştır.¹²⁹ Bu şiir aynı zamanda, İstanbul döneminde yayımlanan (tespit edilebilmiş) imzalı ilk yapıtıdır ve yer aldığı dergi nüshası 16 Ağustos 1917 günü çıkmıştır. Bu tarihten sonra İstanbul basınında imzası görülmeye başlanacaktır.

Şiir defterindeki kayıtlardan da 1917 yılının ilk yarısında henüz Konya'da bulunduğu belli olmaktadır. Yukarıda bahsi geçen, *Donanma Mecmuası*'nda ve *Türk Yurdu*'nda yayımlanan şiirleri aynı kayıtlarla şiir defterinde de yer alıyor olmaktan başka, yine "Meram 25 Haziran 333" ve "Konya Mayıs 333" kaydı düşülmüş (yani 1917 Mayıs-Haziranında Konya'da yazılmış) iki şiiri daha mevcuttur.¹³⁰ Zaten Konya'daki okulların umumi imtihanları Haziran ayında son bulmuş, Temmuz ayında da mezuniyet törenleri yapılmıştır.¹³¹

127 Köroğlu, s.101. Onun yerine Halit Fahri Ozansoy atanmıştır.

128 Rasim Haşmet, "Senin Gölgen", *Türk Yurdu*, c.13, sayı 149/8 (6 Kânunuevvel 1333), s.3644-3645.

129 Rasim Haşmet, "Şiir: Kızıma", *Donanma Mecmuası*, numara 132-83, (16 Ağustos 1333), s.1327.

130 Gençay, s.41, 44, 56, 62-63.

131 "Şehir Haberleri", *Türk Sözü Konya*, 7. yıl, no 397-4 (21 Haziran 1333/1917), s.1; "Şehir Haberleri", *Türk Sözü*, 7. yıl, no 403-10 (23 Temmuz 1333/1917), s.2. 23 Temmuz Hürriyet Bayramı törenlerinde "Kaya Hanım" isimli, İhtihat ve Terakki Kızlar Mektebi'nden bir öğrenci konuşma yapmıştır. N. Ş.. "Kadınlıklara İntibah", *Türk Sözü*, 7. yıl, no 404-11 (26 Temmuz 1333/1917), s.1; "Şehir Haberleri", *Türk Sözü*, 7. yıl, no 404-11 (26 Temmuz 1333/1917), s.1. Bu kız öğrenci, Rasim Haşmet Bey'in küçük kardeşi Kaya (Tanca) Hanım olabilir. Şayet böyle ise, Temmuz sonlarında aile halen Konya'da bulunuyor olmalıdır.

Tüm bu tabloya bakılacak olursa, sonuç itibariyle söylenebilecek olan şey, 1917 yılının ilk yarısında ve hatta ikinci yarısının başlarında Rasim Haşmet Bey'in halen Konya'da bulunduğuudur. İstanbul'a muhtemelen bu yılın ikinci yarısında –mesela Ağustos ayı gibi– döndüğü söylenebilir. Buna göre, Konya'da dört seneye yakın bir süre kalmıştır.

İstanbul'a dönen Rasim Haşmet Bey burada da öğretmenlik ve gazetecilik mesleklerini sürdürmüştür. Gelenbevi Sultanisi devre-i evveli Türkçe muallimi olmuş, aynı zamanda *Tasvir-i Efkar* gazetesinde mütercimlik yapmıştır.¹³² 1917-1918'de *Donanma Mecmuası* ve *Türk Yurdu* dergilerinde birkaç şiiri yayımlanmıştır. Bunlar, aynı zamanda, son yazıları olacaktır.

Sinanoğlu'nun verdiği bilgiye göre, son zamanlarında edebiyatı terk ettiği hâlde, yine ara sıra manzumeler yazmış ve son şiiri *Donanma Mecmuası*'nda çıkmıştır.¹³³

Rasim Haşmet Bey 1918 yılının Şubat ayında birkaç gün (veya bir hafta) süren bir hastalığın ardından, 24 Şubat 1918 Pazar gününün gecesi hayata gözlerini yummuştur. Cenazesi ertesi gün Bakırköy'deki evinden kaldırılarak trenle Sirkeci'ye getirilmiş, oradan, tedrisat-ı tâliye müdürü Adil Bey, öğrencileri, Gelenbevi Sultanisi öğretmenleri ve diğer öğretmen arkadaşları hazır bulundukları hâlde Üsküdar'a nakil olunup Karacaahmet Kabristanı'na defnedilmiştir.¹³⁴ 26 Şubat Salı günü İstanbul gazetelerinde vefat haberleri çıkmıştır.¹³⁵ Şayet 1886 doğumlu ise, öldüğünde 32 yaşındadır.

132 Nüzhet Haşim, s.106-107. Bezirci sadece bu okuldaki öğretmenlik görevinden söz eder; *age*, s.116. Konuyla ilgili olarak ayrıca, ölümü vesilesiyle gazetelemede çıkan ve aşağıda aktarılacak haberlere bkz.

133 Nüzhet Haşim, s.108.

134 Konunun uzmanı H. Necdet İşli ve Karacaahmet Mezarlığı görevlileri ile yaptığımız görüşmelerden, defin yerine dair hiçbir ipucu bulunmadığı ve hatta mezar taşı olup olmadığı dahi bilinmediği için, bugün kabri bulmanın pek de mümkün olamayacağını öğrendik.

135 Ölüm ve cenaze bilgileri gazetelerdeki vefat haberlerinden derlenmiştir. Ayrıca bkz. Nüzhet Haşim, s.107; Bezirci, s.116. Bezirci, ölüm tarihi olarak maka-

Rasim Haşmet Bey'in vefatı, çalışmakta bulunduğu *Tasvir-i Ef-kâr* gazetesi başta olmak üzere, dönemin *Vakit*, *İkdam*, *Sabah* ve *Tanin* gibi önde gelen günlük gazetelerinde duyurulmuştur. Bunlar-dan ikisini (*Tasvir-i Ef-kâr* ile *Sabah*) aktarıyoruz.¹³⁶

"Gazetemiz heyet-i tahririyyesinden ve Gelenbevi Sultanisi muallimlerinden Selanikli Rasim Haşmet Bey birkaç gün de-
vam eden bir hastalıktan sonra evvelki gece irtihâl-i dâr-i be-
ka eylemiştir. Merhum, gençlerimiz meyanında irfanı, gayre-
ti, istikamet-i ahlakiyyesi ile temeyyüz etmiş, memlekete silk-i
tedris ve tahrirde ifa-yi hidmet eylemekte bulunmuş olduğun-
dan genç yaşta üful edişi cidden bâdî-i teessür ve telehhüftür.
Merhumun cenazesi dün Makriköyü'ndeki hanesinden kaldı-
rılarak trenle Sirkeci'ye getirilmiş ve oradan, mekâtib talebesi
ve muallimîni hazır bulundukları hâlde Üsküdar'a naklolunup
Karacaahmet Kabristanı'nda vedâ-i hâk-i gufrân kılınmıştır.
Merhumun keder-dîde aile ve eviddâsına an-samîm beyan-ı
taziyet ve teessür ederiz.

Rahmet-ullahi aleyh rahmeten vâsia"¹³⁷

"Gelenbevi Sultanisi edebiyat muallimi Rasim Haşmet Bey'in
bir hafta süren bir hastalık neticesinde dün irtihâl eylediğini ha-
ber aldık.

Rasim Haşmet Bey pek zeki ve haluk bir genç idi. Muhtelif
mecmualarda intişar eden birçok eş'ârı mevcut olduğu gibi

lesinde (bkz. agm.) 1919'u verirken, kitabında doğru tarihi vermiştir. Mütare-
ke'nin ilk yıllarında Konya'da öldüğü bilgisi (Abidin Nesimi, s.44), yukarıda
da belirtildiği üzere, doğru değildir.

136 Diğer üçü için bkz. "İrtihâl", *İkdam*, numara 7560 (26 Şubat 1334/1918), s.2;
"Dâhili Şûûn: Rasim Haşmet Bey'in İrtihali", *Vakit*, birinci sene, numara 128
(26 Şubat 1334/1918), s.2; "Muhtelif Haberler: İrtihâl-i Müessif", *Tanin*,
onuncu sene, numara 3309 (26 Şubat 1334/1918), s.3.

137 "Şûûn-ı Dâhiliyye: İrtihâl-i Müessif", *Tasvir-i Ef-kâr*, dokuzuncu sene, numara
2377 (26 Şubat 1334/1918), s.2.

birçok gazetelere de muavenet-i tahririyyede bulunmuştur. Merhum son zamanlarda Tasvir-i Efkâr refikimizde çalışmakta idi. Cenazesi dün tedrisat-ı tâliye müdürü Adil Bey, Gelenbevi Sultanisi muallimleri ve sair muallim arkadaşları bulunduğu hâlde kaldırılmıştır. Ailesine beyan-ı taziyet ederiz.

Rahmet-ullahi aleyh"¹³⁸

Rasim Haşmet Bey'in hastalığı/ölüm nedeni, Nüzhet Haşim Bey'e göre zatülcenp (akciğer zarının iltihaplanması), Bezirci'ye göre verem veya zatürree, Karatay'a göre tifüstür.¹³⁹ Kronolojik olarak olaya yakınlığı ve sunduğu biyografik bilginin güvenilirliği açısından bakılacak olursa, Nüzhet Haşim Bey'e inanmak en makul yaklaşım olacaktır.¹⁴⁰

Rasim Haşmet Bey'in son yazısı, onun ölümünden sonra *Donanma Mecmuası*'nın 7 Mart 1918 günü çıkan nüshasında yayımlanmıştır. "Merhum Rasim Haşmet" imzasını taşıyan şiirin¹⁴¹ altında, dergi idaresi tarafından şu açıklama yapılmıştır:

"Rasim Haşmet, değerli ve çalışkan gençlerimizden idi. Kısa bir hastalıktan sonra geçenlerde irtihal etti. Merhumun, mecmuaya derç edilmek üzere verdiği son şiirini neşrederken namını Fatiha ile yâd etmeği bir vazife addederiz.

Mecmua"

Namdar Rahmi Bey'in yönetiminde çıkan, Konya Türk Ocaklarının yayın organı *Konya Ocak* dergisinde Rasim Haşmet Bey'in vefatı "Elim Bir Üful" başlığı altında üzüntüyle duyurulmuş, ken-

138 "Şûûn-ı Muhtelif: İrtihal", *Sabah*, yirmi dokuzuncu sene, numara 10158 (26 Şubat 1334/ 1918), s.2.

139 Nüzhet Haşim, s.107; Bezirci, agm.; Bezirci, *age*, s.116; Karatay, s.81.

140 Gençay da bu görüştedir. Ayrıca, Gençay'ın deyişiyle, ölüm nedeni her ne olursa olsun, tüm bu sayılanlar savaş, zor günler ve yoksul hastalığıdır. Gençay, s.10.

141 Merhum Rasim Haşmet, "Son Ümidim İçin", *Donanma Mecmuası*, numara 156-107 (7 Mart 1334), s.1707.

disinin meziyetleri sayılmış ve Konya gençliği adına ailesine taziyette bulunulmuştur:

"Konya Sultanisi edebiyat ve felsefe muallim-i sabıkı Rasim Haşmet Bey'in vefat ettiğini işittik. Bu haber Konya'da bütün kendisini tanıyanların kalbini sızlatmıştır. Rasim iyi kalpli, yüksek malumatlı bir genç idi. Hakiki bir insan için lazım olan hasletleri, meziyetleri haizdi. Tam manasıyla bir insandı. Memleketimizde gençliğin samimi bir hayr-hâhı olmuş idi. Âlem-i edebiyatımız, bu kıymetli ve sevimli simasını kaybetmekle müteessirdir.

Konya gençliği namına aile-i keder-dîdesine beyan-ı taziyet eyleriz."¹⁴²

Yine aynı derginin ileriki sayılarından birinde, Konya'nın genç öğretmen ve yazarlarından Edip Raşit (Umsan) Bey'in "Üstadım Rasim Haşmet Bey İçin" başlıklı ve "Hıçkırıkları bir ah kopar içimden, Niçin öldün, büyük Rasim niçin sen?" dizeleriyle son bulan bir mersiyesi yayımlanmıştır.¹⁴³

Yeni Mecmua'nın Rasim Haşmet Bey'in vefat ettiği günlerde çıkan sayısında Akil Koyuncu Bey'in "Kendi Kendime" başlıklı bir şiiri yer almıştır.¹⁴⁴ Rasim Haşmet Bey'den herhangi bir bahis olmasa da kederli, ölümden söz eden, şairin yalnızlığını ve iç hesaplaşmasını vurgulayan bu şiirin, arkadaşını kaybediyor olmanın verdiği ruh hâli içinde yazıldığı düşünülebilir.

Rasim Haşmet Bey ile eşi Fatma Hanım'ın ikinci çocukları Oğuz Haşmet (Ressam Oğuz Haşmet Akal), babasının ölümünden az sonra, 25 Mayıs 1918 günü İstanbul'da dünyaya gelecektir.¹⁴⁵

142 "Elim Bir Üful", *Konya Ocak*, birinci yıl, sayı 12 (2 Mart 1334), s.96.

143 Edip Raşit, "Üstadım Rasim Haşmet Bey İçin", *Konya Ocak*, birinci yıl, sayı 17 (10 Mayıs 1334), s.151, 152.

144 Akil Koyuncu, "Kendi Kendime", *Yeni Mecmua*, c.2, sayı 33 (21-28 Şubat 1918), s.124.

145 Haşmet Akal için bkz. Gençay, *age*. Ayrıca, oğlu İlkin Akal ile babası hakkında da görüşülmüştür.

II. Meşrutiyet döneminin tanınmış genç aydınlarından olan¹⁴⁶ Rasim Haşmet Bey, yukarıdaki çeşitli alıntılarda görüldüğü ve Bezirci'nin de belirttiği¹⁴⁷ üzere, çevresinde olumlu izlenimler bırakmış, çoğunlukla sevilmiş bir kimsedir. Ona ilişkin anlatımlarda insani özellikleri, çalışkanlığı, bilgi birikimi, Batı düşünce dünyasına vukufu, kalenderliği, derbederce romantizmi, "demokrat kılığı", fakirliği ile hercailiği ve sosyalistliği ön plana çıkarılmış özellikleridir.

Nüzhet Haşim Bey'in deyişiyle, "yeni neslin bu ilk ölen şairi, Garp muharrirleri içinde en ziyade Rusyalı Tolstoy'u okurdu. Demokraseye, sosyalizme karşı derin bir incizâbı vardı."¹⁴⁸

"Orta boylu, zayıfça, ela gözlü, esmer, samimi, sevimli bir genç"¹⁴⁹ olan Rasim Haşmet Bey'in iki fotoğrafı görülebilmektedir. Bunlardan kronolojik olarak ilki, yazı heyeti üyesi olduğu *Hüsün ve Şiir* dergisinin 14 Ağustos 1910 (1 Ağustos 1326) Pazar günü çıkan 5 numaralı nüshasının 32. sayfasında "Güzide gençlerimizden: Rasim Haşmet" altıyazısıyla yayımlanmıştır. İkincisi ise, Konya'da 19 Haziran 1915 günü çekilmiş, Konya Sultanisi'nin bazı idareci, öğretmen ve öğrencilerinin toplu bir fotoğrafıdır.¹⁵⁰ Bunlar dışında, Nüzhet Haşim Bey'in kitabında yer alan ve bazı kaynaklarda aktarılan gayet kaba bir portre çizimi de vardır.¹⁵¹

146 Dönemin matbuat âlemine aşina olan Mehmet Sadrettin Aydoğdu (bilinen ismiyle Sadri Sema), Meşrutiyet yıllarının kalem sahipleri arasında Rasim Haşmet Bey'i de sayar. Sadri Sema, *Eski İstanbul Hatıraları*, Ali Şükrü Çoruk (hızl.), Kitabevi, 2. basım, İstanbul, 2008, s.501.

147 Bezirci, s.116.

148 Nüzhet Haşim, s.107-108.

149 Nüzhet Haşim, s.107.

150 Bu fotoğraf Köroğlu'nun kitabında (s.51) ve *Fotoğraflarla Geçmişte Konya*, Haşim Karpuz (hızl.), 4. basım, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1998, s.143'te görülebilir. İlk fotoğraf ise, elinizdeki kitabın kapağındadır.

151 Nüzhet Haşim, s.106; Gençay, s.arka kapak.

B) Sosyal ve Siyasal Faaliyetleri

Kısa yaşamına bakıldığında Rasim Haşmet Bey'in iki sosyal/siyasal/ideolojik oluşum ve örgütlenme içinde yer aldığı ve faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bunlardan biri, 1909'da önce Selanik Amele Cemiyeti adı altında kurulan Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'dur. Diğeri ise, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile 1911 yılının ilk yarısında Selanik'te ortaya çıkan ve Cemiyet ile organik bağı bulunan Türkçü Yeni Hayat/Yeni Lisan hareketidir. Bu bölümde, Rasim Haşmet Bey'in adı anılan oluşumlar içindeki konumu ve faaliyetleri ele alınacaktır. Ayrıca, bu iki düzlem arasındaki ilişkiler de irdelenmeye çalışılacaktır.

1) Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu

1908 Jön Türk Devrimi'nin beraberinde getirdiği patlamalardan biri de işçi hareketlerinde yaşanmıştır. 1908 yılının özellikle Ağustos ve Eylül ayları Osmanlı İmparatorluğu'nda o güne dek görülmedik ölçüde hızlı, yaygın ve büyük bir grev dalgasına sahne olmuştur. Hemen tüm işkollarını kapsayan grevler, doğal olarak, işçi sınıfının görece gelişmiş bulunduğu İstanbul, İzmir gibi şehirlerde yoğunlaşmıştır ve Selanik de bu şehirlerin başında gelmektedir.¹⁵²

Osmanlı İmparatorluğu'nda modern anlamda ilk grevin gerçekleştiği 1872'den 1908'e dek toplam 50 grev örgütlenmiştir. Buna karşılık, 1908 yılının Temmuz-Aralık aylarında gerçekleşen işçi grevi sayısı 111'dir ve bunların ezici çoğunluğu da sadece iki aya (Ağustos-Eylül) sığmıştır.¹⁵³

¹⁵² 1908 grevleri için bkz. M. Şehmus Güzel, *Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1984*, Kaynak Yayınları, 1. basım, İstanbul, Şubat 1996, s.31-59; Hakkı Onur, "1908 İşçi Hareketleri ve Jön Türkler", *Yurt ve Dünya*, sayı 2 (Mart 1977), s.277-293; Oya Sencer, *Türkiye'de İşçi Sınıfı-Doğuşu ve Yapısı*, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1969, s.176-195, 203-205.

¹⁵³ Rakamlar için bkz. Güzel, s.27, 31, 35-47. İngiliz, Avusturya ve Alman arşivlerinden yararlanılan Sami Özkara, Hürriyet'in İlanı'ndan sonraki üç ayda 120 grev yapıldığını saptamıştır. Akt. Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-1 (1908-1925)*, BDS Yayınları, 2. basım, İstanbul, Ağustos 2000, s.44.

Kamil Paşa hükümetinin 8 Ekim 1908'de yürürlüğe koyduğu ve "umuma müteallik" (kamuya yönelik) işkollarında grev ve sendikalaşmayı düzenleyen (grevler için uzlaştırma aşamasından geçme ön-şartı getiren ve sendikalaşmayı yasaklayan) Tatil-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat ile birlikte grevlerin sayısı azalmaya başlamıştır. Bu geçici kanunun yürürlüğe girişinden sekiz ay kadar sonra (9 Ağustos 1909'da), kanun metni aşağı yukarı aynen, Tatil-i Eşgal Kanunu olarak Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilmiştir.¹⁵⁴ Buna karşın, grevler son bulmamış, Mart 1909–Şubat 1915 döneminde de evvelki döneme göre sayıca daha az da olsa (38 grev) sürmüştür.¹⁵⁵

II. Meşrutiyet döneminin ilk yarısında işçi hareketi örgütlenme (sendikalaşma ve dernekleşme) düzleminde gelişirken,¹⁵⁶ grevler-

154 İlgili kanun metinleri, belgeler, Meclis tutanakları ve basında çıkan bazı yazılar için bkz. A. Gündüz Ökçün, *Tat'il-i Eşgal Kanunu, 1909 Belgeler-Yorumlar*, Sermaye Piyasası Kurulu, 2. basım, Ankara, Aralık 1996.

155 Güzel, s.62-69; Sencer, s.211-222. Sık görülen kolaycı yaklaşımın aksine, bu yasal düzenlemeler İTC'nin "işçi düşmanı" tutumunun dışavurumu sayılamaz. Cemiyet'in işçi sınıfına ve grevlere yönelik olumlu tavrı ve hükümeti böyle bir kanun çıkarmak zorunda bırakan karmaşık siyasal ve diplomatik koşullara dair bkz. Filiz Adanır, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi: Makedonya Örneği", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, Mete Tunçay ve Erik Jan Zürcher (der.), Mete Tunçay (çev.), İletişim Yayınları, 3. basım, İstanbul, 2004, s.67-71. Üstelik yine sıkça iddia edilen aksine, bu yasal düzenleme kamuya yönelik işkollarında grev yapmayı mutlak anlamda yasaklamamış ama bir uzlaşma sürecinden geçme ön-şartı getirmiştir. Öncelikle uzlaşmaya teşebbüs edilecektir. Uzlaşma sağlanamadığı takdirde grev yapmak serbesttir. Sendika kurmak ise, kamusal işkollarında yasaklanmış olsa da dernek kurmak ve işçiler ile memurlar için bu yoldan örgütlenmek yasak değildir ve işçiler Tatil-i Eşgal Kanunu kapsamına giren şirketlerde dernekler kurarak örgütlenmişlerdir. Bkz. Yıldırım Koç, *Yanlış-Doğru Cetveli: İşçi Sınıfı Tarihi Yazımında İnatçı Hatalar*, Epos Yayınları, 1. basım, Ankara, 2010, s.85-88, 90; Güzel, s.60, 70, 74. Ayrıca, ilgili kanunun ihlali durumunda yaptırımların görece yumuşak olduğuna dair bkz. Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, Kaynak Yayınları, 2. basım, İstanbul, Eylül 2003, s.39-40; Koç (2010), s.85-86.

156 Güzel, s.70-83; Sencer, s.205-207, 222-229. İşçi örgütlerinin tümünün sol/sosyalist renkte olduğu sanılmamalıdır. Birçok işçi örgütü (sendika veya dernek)

le önemli bir hareketlilik kazanan işçi sınıfı ile bağ kurmaya çalışan sol/sosyalist hareket de gelişmek için elverişli bir zemin bulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda sol düşünce, evvela gayrimüslim unsurlar arasında II. Meşrutiyet'ten önce ortaya çıkmıştır.¹⁵⁷ Buna karşın, 1908 Devrimi, işçi hareketi için olduğu kadar, sosyalist hareket için de bir dönüm noktası olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçek anlamıyla sosyalist akım 1908 burjuva devrimi ile birlikte başlamıştır. Devrimin merkezi Selanik, Osmanlı sosyalizminin de merkezi konumundadır.

Bu sosyalist oluşumların en önemlisi, 1908 Devrimi'nden hemen sonra Selanik'te kurulan Selanik Amele Cemiyeti, daha sonra alacağı isimle Selanik Sosyalist Amele Heyet-i Müttehidesi, yani Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'dur (SİF).¹⁵⁸

gerici, şoven unsurların, mesela rahiplerin yönetimi altında ırkçılık, dincilik yapmakta ve böylece aslında işçi hareketini baltalamaktadır; Güzel, s.76, 108.

157 Gayrimüslim unsurlardaki sol/sosyalist akımlar için şu derlemeye bakılabilir: *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*. Kısa ama derli toplu bir özet için ayrıca bkz. Mete Tunçay, "Cumhuriyet Öncesinde Sosyalist Düşünce", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt 1 Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, Mehmet Ö. Alkan (ed.), İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 2001, s.296-298.

158 SİF için öncelikle şu kaynaklardan yararlanılacaktır: George Haupt / Paul Dumont, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler*, Tuğrul Artunkal (çev.), 1. basım, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1977; H. Şükrü Ilicak, "Jewish Socialism in Ottoman Salonica", *Southeast European and Black Sea Studies*, vol. 2, no 3 (September 2002), s.115-146; Paul Dumont, "Yahudi, Sosyalist ve Osmanlı Bir Örgüt: Selanik İşçi Federasyonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, s.73-111. Diğer kaynaklara yeri geldikçe atıf yapılacaktır. Haupt ile Dumont'un ortak çalışmaları, kendilerinin birer makalesinden başka, SİF'e dair bazı belgeleri, örgütün önemli iki isminin (Benaroya ile Vlahov'un) hatıralarını ve yayın organlarından parçaları içermektedir. SİF ile ilgili belgeler büyük önem taşısa da Tunçay'ın vurguladığı gibi, bu belgelerin düşünce düzeyinde ancak birtakım genel çizgiler sundukları, bunlardan öğrenilenin daha ziyade olgusal (eylemlere, örgütsel çalışmalara ilişkin) bilgiler olduğu belirtilmelidir; Mete Tunçay, "Osmanlı Yönetiminin Son Yıllarında (1909-1912) Selanik'te Yahudi Sosyalizmi", *Toplum ve Bilim*, sayı 3 (Güz 1977), s.131.

Sosyalizmle Bulgaristan'da henüz lise öğrencisiyken tanışan Avraam Eliezer Benaroya, 1903'te "Dar" ve "Geniş" olarak bölünen Bulgar sosyalist hareketi (Bulgar Sosyal Demokrat İşçi Partisi) içinde yetişmiş, "Geniş"lerle çalışmış, Nikola Harlakov'un "anar-ko-liberaller" diye adlandırılan Proletari grubu içinde yer almış ve bu grubun Filibe sekreterliğini yapmıştır. Hürriyet Devrimi'nin ardından, devrimin getirdiği yeni sosyalist propaganda olanaklarından yararlanmak üzere Selanik'e gelip yerleşmiş, sendikal mücadele ve örgütlenme faaliyetleri içinde aktif şekilde yer almıştır.¹⁵⁹

Selanik Amele Cemiyeti (işçi kulübü) 31 Mart Vakası'ndan (Nisan 1909) sonra kurulmuştur. 31 Mart Vakası'nda Hareket Ordusu'na gönüllü katılan Benaroya, karşıdevrimin bastırılmasının ardından Selanik'e döndüğünde, milliyet farkı gözetmeksizin bütün işçiler için bir işçi kulübü kurulmasını savunmuş, aynı görüşü benimseyen bazı Bulgar sosyalistleriyle temas kurmuştur. Bu fikrin uygulamaya geçirilmesi sonucu, Benaroya'nın, Samuel Sadi'nin, Albert Dassa'nın, Abraam Hasson'un başı çektiği 30 kadar Musevi işçi, bir Musevi işçi kulübü kurmuşlardır. Toplantılar, tartışmalar ve konuşmalarla hemen canlı bir faaliyete girişen Kulüp'ün amblemi, çekiç tutan işçi elidir. Kulübü oluşturanların en önemli çabası, işçi yardım derneklerini burjuva Dostluklar Kulübü'nden (Cercle des Intimes) koparmak ve yardım derneklerinin yöneticilerini kendi yanlarına çekmektir.

Selanik Amele Cemiyeti, Mayıs-Haziran 1909'da işçilerin fikrî ve manevi düzeylerini yükseltmek amacıyla kurulmuştur. Kısa za-

159 Benaroya için bkz. Haupt/Dumont, s.23, 281-282; Dumont (2004), s.81 (12. dipnot); "Ben-Aroya, Avraham", *Encyclopaedia Judaica* vol. 4, Keterpress Enterprises, Jerusalem, s.463; İbrahim Yalınov, "1876-1923 Döneminde Türkiye'de Bulgar Azınlığı ve Sosyalist Hareketin Gelişmesi", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, s.147. Osmanlı arşivlerine dayanan ama sosyalizm, Yahudiler ve bu ikisi arasındaki bağ konusunda fazlasıyla önyargılı bir anlatım için bkz. Emre Polat, *Osmanlı'nın İlk Yahudi Sosyalisti Avram Benaroya ve Faaliyetleri*, Truva Yayınları, 1. basım, İstanbul, Aralık 2004, s.41-104.

man içinde işçi sınıfının çıkarlarını yasal ve ekonomik yollardan savunmakla yükümlü siyasal bir grup hâline gelmiştir. Kurucularının çoğu işçidir; pek azı –özellikle aydın kesiminden– sosyalisttir. Aydınların propagandasıyla işçiler, derneğin adına "sosyalist" sıfatını ekleyerek "Selanik Sosyalist İşçi Derneği" (Selanik Sosyalist Amele Cemiyeti) hâline getirmenin gereğine ikna edilmiş ve bu yönde karar alınmıştır. Kuruluş sürecinde sosyalist bir Bulgar grup da oluşum içinde yer almıştır.

Selanik Amele Cemiyeti 1909 yılının ikinci yarısında önce Selanik Sosyalist Amele Cemiyeti, az sonra da Selanik Sosyalist Amele Heyet-i Müttehidesi (Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu) adını almıştır.

Selanik Amele Cemiyeti 19 Haziran 1909'da, o sırada Meclis-i Mebusan'da müzakereleri sürmekte olan Tatil-i Eşgal Kanunu'nu protesto etmek amacıyla Selanik'te bir miting düzenlemiştir. Mitingin ertesi günü üye olmak üzere bir mektupla Sosyalist Enternasyonal (II. Enternasyonal) Başkanlık Kurulu'na başvurulmuştur. Başkanlık Kurulu, ileride kurulacak Osmanlı şubesinin bir alt bölümü olarak 7 Kasım 1909'da Cemiyet'i üyeliğe kabul edecektir.

Kuruluş sürecinde Federasyon içinde yer alan (Dar sosyalistlerin Makedonya'daki temsilcisi Vasil Glavinov'un önderliğindeki) Bulgar grup kısa süre sonra (herhâlde Kasım 1909'da) örgütten kopmuştur.

II. Enternasyonal tarafından resmen tanınmış bulunan Federasyon'un çağdaşı diğer "sol" yapılanmalardan bazı önemli farklılıkları bulunduğu belirtilmelidir. Üyelerinin çoğunluğunu Yahudilerin oluşturduğu bu örgüt, işçi sınıfını bölen etnik/dinsel farklılaşmaları dışlayarak federatif ilkelere göre örgütlenmiştir. Etnik kökenine göre gruplaşmış ve bu nedenle birbirinden kopuk farklı milletlerden emekçileri, ulusal esasa göre örgütlenmiş farklı grupları tek bir örgüt çatısı altında toplamaya çalışmış, bütün milliyetlerin dil ve kültürlerini feda etmeksizin katılabilecekleri bir model geliştirmiş-

tir.¹⁶⁰ Federasyon esas olarak çeşitli işçi örgütlenmelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur.

İkinci olarak, işçi sendikaları ve dernekleri temelinde örgütlenen SİF'in Selanik işçi sınıfının bir bölümüyle bağ kurabildiği ve gerçek anlamda kitlesel bir tabana sahip olduğu söylenebilir.¹⁶¹ Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nda sayısal anlamda açık ara en büyük örgüt konumundadır ve bu durum miting, yürüyüş gibi kitle eylemlerine de yansımıştır.¹⁶²

Üçüncü olarak, Osmanlı İmparatorluğu bünyesi içinde kalan, ayrılma/bölünme yanlısı değil, "Osmanlıcı" bir model öngörmüş ve tüm bu özellikleriyle diğer sol/sosyalist gruplardan ayrılmıştır. SİF'in başarısının sırrı da bir açıdan bu Osmanlıcı ve federatif çizgisinde yatmaktadır.¹⁶³ Tunçay'ın deyişiyle, "SİF'in Türk soluna katkıları, belki bütün diğer unsurların sosyalist örgütlerinden daha büyük olmuştur." Çünkü Yahudiler Osmanlı Devleti'nin dağılmadan sürmesini isteyen (Türkler dışında) tek etnik gruptur.¹⁶⁴

Abidin Nesirni'nin deyişiyle, gayrimüslim unsurlar genellikle ayrılıkçılığa eğilim gösterirken, (SİF örneğinde olduğu gibi) Yahudiler farklı olarak Osmanlı ulusları arasında federasyonu önermiş-

160 Selanik cemaatsel bölünmüşlüğü öylesine damga vurduğu bir merkezdir ki etnik ve dinî sınırları aşma yanlısı böyle bir girişim haklı olarak "olağandışı" veya "tuhaf" görünmektedir; Haupt/Dumont, s.39; Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri: Selanik 1830-1912*, Işık Ergüden (çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Kasım 2001, s.368.

161 Federasyon'un üye profilinde ağırlık Yahudilerde olduğu gibi, Selanik işçi sınıfında da ağırlıklı grup Yahudilerdir. Selanik işçi sınıfı hakkında genel bilgi için bkz. Donald Quataert, "Selanik'teki İşçiler 1850-1912", Donald Quataert/ Erik Jan Zürcher (der.), *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, Cahide Ekiz (çev.), İletişim Yayınları, 2. basım, İstanbul, 2007, s.97-122. Federasyon kadroları hakkında bkz. Ilıcak, s.127-128.

162 Enternasyonal'e sunulan rapora göre, 1910'a gelindiğinde Federasyon, toplamda 5 bin civarında üyesi olan 14 işçi sendikasını bünyesinde toplamış bulunmaktadır. Bu sendikaların dökümü için bkz. Haupt/Dumont, s.87.

163 Haupt/Dumont, s.47.

164 Tunçay (2001), s.298.

lerdir. Sosyalizme eğilim gösteren Türkler pek doğal olarak Osmanlı'dan ayrılma yönünde bir sosyalizmden yana olamazlardı. Bu nedenle Rum, Ermeni sosyalistleriyle ortak çabaları olmamış, ulusal ayrılıkçı olmayıp sosyal kurtuluşçu olan SİF ile yakın ilişkileri olmuştur.¹⁶⁵

SİF çoğunlukla Yahudi üyelerden oluşsa da örgüte Bulgarlar, Makedonlar, Rumlar ve Türkler de katılmıştır.¹⁶⁶ Benaroya'nın hatıralarında verdiği bilgiye göre, Federasyon'un birer Rum ve Türk grubu kurma yolundaki çabası hiçbir zaman sonuç vermemiştir. Gerçi bu yolda çaba gösteren birkaç Türk vardır. Bunlardan biri bir öğretmen, diğeri ise bir marangozdur.¹⁶⁷

Benaroya'nın sözünü ettiği ve Federasyon'daki küçük Türk/Müslüman grubun başını çeken bu öğretmen, kimi kaynaklarda ismi "Rasim Hikmet" şeklinde geçen Rasim Haşmet Bey'dir.¹⁶⁸

165 Abidin Nesini, s.30-31.

166 Federasyon'un ana grupları (Yahudiler ile Bulgarlar) arasındaki ilişkiler ve koordinasyon dahi tam bir açıklığa kavuşturulabilmiş değildir; Ilıcak, s.126. Kaldı ki diğerleri öyle olsun. Benaroya'nın 1931'de bir Yunan gazetesinde tefrika edilen ve SİF konusunda en temel kaynakların başında gelmeyi sürdüren hatıraları, Starr'ın da dediği gibi, Yunan okur için kaleme alınmıştır ve Federasyon'un diğer Yahudilerle ilişkilerine çok az ışık tutar; Joshua Starr, "The Socialist Federation of Saloniki", *Jewish Social Studies*, vol. 7, no 4 (October 1945), s.336. Aynı durum, diğer unsurlar için de geçerlidir.

167 Haupt/Dumont, s.295. 1910 yazında SİF'e katılan Vlahov da hatıralarında aynı noktaya temas eder. Ona göre Federasyon bir Rum ve bir Türk grubu örgütlemeye çalışmış ama başaramamıştır; Haupt/Dumont, s.275. Az ileride hakkındaki bilgi vereceğimiz Vlahov'un anıları için ayrıca bkz. Fikret Adanır, "Makedonya Sorunu ve Dimitar Vlahov'un Anılarında II. Meşrutiyet", *Birikim*, sayı 9 (Kasım 1975), s.14-26. Haupt'a göre örgüte bir Müslüman sosyalist grup, küçük bir Rum militan hücresi ve Vlahov gibi önemli bir üyenin de içinde yer aldığı bir Makedonya grubu katılmıştır; Haupt/Dumont, s.25.

168 "Rasim Hikmet" ismi şu çalışmalarda zikredilmiştir: Stefan Velikov, "Sur le Mouvement Ouvrier et Socialiste en Turquie Apres la Révolution Jeune-Turque de 1908", *Etudes Balkaniques*, no 1 (1964), s.36; Dumont, (2004), s.93; Paul Dumont, "Osmanlı Sosyalizminin Doğuşu", *Selânik 1850-1918*, Gilles Veinstein (hızl.), Cüneyt Akalın (çev.), İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1999, s.211. Kaynaklardaki karışıklığın ilginç bir yansıması olarak, birkaç say-

Bezirci, Rasim Haşmet Bey'in 1908 Devrimi'nden sonra Vlahof Efendi'nin (Dimitar Vlahov) açtığı sosyalist kulübe üye olduğunu, 1909'da da Benaroya'nın Selanik'te kurduğu Sosyalist İşçi Federasyonu'na katıldığını yazmıştır.¹⁶⁹ Ancak, yukarıda görüldüğü üzere, Vlahov'un değil, Benaroya'nın kurduğu bir işçi/sosyalist kulübü söz konusudur ve bu dernek bir süre sonra Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'na dönüşecektir.

Osmanlı sosyalizminin önemli simalarından olan Makedon kökenli Dimitar Vlahov (Vlahof Efendi) de Benaroya gibi Sofya'da öğrenciliği sırasında Bulgar sosyalist hareketi içinde yetişmiş ama diğerinin aksine başlangıçta daha çok "Dar"lar arasında yer almıştır. 1908 Devrimi'ne dek Makedonya İç Devrimci Örgütü'nün (MİDÖ) sol kanadında mücadele vermiştir. 1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki listesinden Selanik (Serez) mebusu seçilen ve 1912'ye dek Meclis-i Mebusan'da kalan Vlahov, Ağustos 1909'da MİDÖ'nün sol kanadından (Sandanski'nin önderliğindeki Sandanistler) doğan Bulgar Federatif Halk Partisi'nin kurucuları arasında yer almış, böylece "Geniş sosyalist" eylem birliği içinde olmuştur.¹⁷⁰

Federasyon ile daha 1909'da olumlu ilişkileri olduğu tespit edilebilen¹⁷¹ ama örgüte katılımı ancak partisinin kapanmasının ardından

fa arayla aynı kişi için iki ismin de zikredildiği bir örnek için bkz. Polat, s. 127 (70. dipnot), 136. Bu "Rasim Hikmet" yanlısına her hâlde ilk dikkat çeken, bu kişinin Rasim Haşmet Bey olduğunu Reşat Fuat Baraner'den aktaran Tunçay olmuştur, bkz. Tunçay (2000), s.19-20 ("Belgeler" kısmı); Mete Tunçay "Sonuç Yerine", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, s.251-252 (5. dipnot).

¹⁶⁹ Bezirci, *agm.*; Bezirci, s.116.

¹⁷⁰ Vlahov hakkında bkz. Adanır (1975); Haupt/Dumont, s.241-242; Tunçay (2000), s.23-24 ("Belgeler" kısmı); Dumont (2004), s.86-87. Federatif Halk Partisi için bkz. Mehmet Hacısalıhoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, İhsan Catay (çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Şubat 2008, s.249-251.

¹⁷¹ Ashında bu olumlu ilişki mensubu bulunduğu partinin politik çizgisinden kaynaklanmıştır. Federatif Halk Partisi kendisine yakın bildiği başka ulustan politik örgütlerle ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bu minvalde SİF ile başarılı bir işbirliği mümkün olmuştur; Adanır (1975), s.19.

dan 1910 yılının yazında gerçekleşen Vlahov'un kendisi de Selanik'te ilk işçi kulübünün 31 Mart'tan sonra kurulduğunu, bunun bir Yahudi kulübü, işaretininse bir çekiç olduğunu ifade etmiş, kulübün başlıca hedefi ve faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir.¹⁷²

Abidin Nesimi'ye göre Rasim Haşmet Bey Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'na girmiş, Benaroya ve Vlahov ile birlikte çalışmıştır. Selanik'te Yahudilerin, Bulgarların önderlik ettiği II. Enternasyonal sosyalizmine bağlanmıştır.¹⁷³

Adında "federasyon" terimini kullanmaya başlayan örgüte küçük bir Müslüman işçiler topluluğu, Dumont'a göre, 1909 Ağustos'unda katılmıştır. Yeni Müslüman topluluğun önderi, *Amele Gazetesi*'nin başyazarlığını yapan "Rasim Hikmet", yani Rasim Haşmet'tir.¹⁷⁴

Dumont'un bu katılım için "Ağustos 1909" tarihini neye dayanarak verdiği belli değildir. Rasim Haşmet Bey'in Ağustos 1909'da yaptığı (ve ileride aktarılacak olan) bir konuşmasında, *Amele Cemiyeti*'nin bu bir sene zarfında gösterdiği başarılarından söz etmesine bakarak örgüte daha erken bir tarihte girdiği düşünülebilir. Nitekim yukarıda görüldüğü üzere, Bezirci de bu fikirdedir.

Kesin olarak tespit edilemeyen katılım tarihi her ne olursa olsun, Rasim Haşmet Bey 1909'da örgüt içinde aktif şekilde yer almış, çeşitli faaliyetlerine katılmanın ötesinde, Federasyon'un dört dilde çıkardığı haftalık yayın organının Türkçe versiyonu *Amele Gazetesi*'nin de sorumlu müdürlüğü görevini yürütmüştür. Federasyon'un kitle eylemleri ile ilk yayın organı, Rasim Haşmet ekseninde gözden geçirilebilir.

172 Haupt/Dumont, s.274, 276.

173 Abidin Nesimi, s.30-31, 44. Abidin Nesimi sadece Rasim Haşmet'in değil, onunla birlikte "Osmanlı Türk sosyalistleri" olarak andığı Enis Avni (Aka Gündüz), Ali Canip Yöntem ve Ömer Seyfettin'in de SİF'e katıldıklarını, Benaroya ve Vlahov ile birlikte çalıştıklarını ileri sürmüştür.

174 Dumont (2004), s.93; Dumont (1999), s.211.

Benaroya'nın hatıralarında örgütün ilk kitle eylemi olarak, İşçi Kulübü tarafından 1909'da Selanik'te 1 Mayıs'ın ilk kez kutlandığı ifade edilmiş ve bu eylemin bazı ayrıntıları aktarılmıştır. Vlahov da işçi kulübünün kuruluşunu anlatırken 1909'da Selanik'te 1 Mayıs'ın kutlandığını yazar.¹⁷⁵ Bununla birlikte, SİF'in II. Enternasyonal'e sunduğu 1909-1910 yıllık raporunda bu eylemden hiç bahsedilmemiş, ilk kitle eylemi olarak 19 Haziran mitingi anılmıştır.¹⁷⁶

Gerçekten de 1909'da Selanik'te başında Benaroya'nın bulunduğu bir işçi kulübü tarafından 1 Mayıs'ın kutlandığına inanmak zordur. Öncelikle, Benaroya'nın gönüllü katıldığı Hareket Ordusu gönüllüleri Selanik'e 2 Mayıs günü dönmüşlerdir.¹⁷⁷ Bir işçi kulübü kurulması yönünde ancak İstanbul'dan döndükten sonra konuşmalar yaptığını Benaroya'nın kendisi dile getirir. İkinci olarak, yukarıda aktarıldığı üzere, işçi kulübü (Selanik Amele Cemiyeti) Mayıs-Haziran'da kurulmuştur. Üstelik Benaroya 1 Mayıs'ın İşçi Kulübü tarafından "uzun hazırlıklardan sonra" kutlandığını ifade etmiştir. Kısacası, 1 Mayıs 1909'da ne Benaroya Selanik'tedir ne de henüz onun kurduğu bir işçi kulübü vardır. Tüm bunlara ek olarak, 31 Mart'ın kendine has rüzgârlarının estiği bu günlerde Benaroya ile Vlahov'un anlattığı türden kapsamlı ve etkin bir 1 Mayıs gösterisinin örgütlenebilmesi de akla pek uygun gelmemektedir.¹⁷⁸ Glavi-

175 Haupt/Dumont, s.274, 290.

176 Haupt/Dumont, s.77-89.

177 "Gönüllüler" ve "Gönüllülerin Avdeti", *Zaman*, numara 175 (20 Nisan 1325/3 Mayıs 1909), s.3.

178 Benaroya ile Vlahov'un hatıralarında doğal olarak maddi ve kronolojik hataların yoğun şekilde bulunduğu belirtilmelidir. Örneğin Vlahov 1909'daki Beşçinar etkinliğinin 1910'da yapıldığını ifade etmekte, Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yayın organı *İştirak*'i Federasyon'un yayın organı olarak sunmaktadır; bkz. Haupt/Dumont, s.247, 277-278. Hâl böyleyken, Dumont ve Haupt gibi araştırmacılar bu hatıraları hiç sorgulamaksızın kullanabilmiş, bu türden eserlerde varlığı doğal olan hataları, üstelik iyice de süsleyerek [örneğin bkz. Dumont (2004), s.91; Haupt/Dumont, s.22] yeniden üretmişlerdir. Tunçay, Haupt ile Dumont'un ortak çalışmalarındaki bazı hataları tespit etmiştir; bkz. Tunçay (1977). Mesela Starr'inki gibi erken (1945) tarihli çalışmalarda Benaroya'nın

nov'un Enternasyonal'e sunduğu raporda ise, Türkiye'de 1 Mayıs'ın ilk kez 1909'da Üsküp'te kutlandığı ifade edilmiştir.¹⁷⁹

Daha yukarıda da belirtildiği gibi, 19 Haziran 1909 Cumartesi günü Selanik Amele Cemiyeti'nin önderliğinde, o sırada Meclis-i Mebusan'da müzakereleri sürmekte olan Tatil-i Eşgal Kanunu'nu protesto etmek amacıyla Selanik'te bir miting düzenlenmiştir. Amele Cemiyeti'nin ilk kitlesel etkinliği olan bu mitingin çağrısı beş dilde ve beş alfabeye hazırlanan, 3 bin adet dağıtılan bir el ilanıdır. 23 örgüt ve ırk/din ayrımı gözetmeksizin 6 bin (Cemiyet'e ait diğer bir belgeye bakılırsa 8 binden fazla ki herhâlde abartılı bir rakam) işçinin katılımıyla başarılı şekilde gerçekleştirilen; sosyalist, Türk, Yunan bayraklarının yan yana taşındığı ve Enternasyonal marşının söylendiği mitingde halkı etkileyen ve "Parlamentoya karşı şimdiye kadar rastlanmayan şiddette" olduğu belirtilen konuşmalar yapılmıştır. Mitingin ardından Meclis başkanına telgraf çekilmiş, ertesi gün hem tüm sendika temsilcilerinin imzaladığı karar bildirisi gönderilmiş hem de Selanik Amele Cemiyeti üye olmak üzere bir mektupla II. Enternasyonal Başkanlık Kurulu'na başvurmuştur.¹⁸⁰

Bu eylemin Vilayet'i harekete geçirdiği, İctimaat-ı Umumiye Kanunu yürürlükte olmasına karşın 19 Haziran mitingi için herhangi bir işlem yapılmamakla birlikte, bundan sonraki benzer türde mitingler için önlem alındığı da anlaşılmaktadır.

hatıralarının temel alınması anlaşılabilirse de yakın tarihli eserlerde Benaroya'nın ilk kez Mart 1931'de yayımlanan hatıralarının ve Dumont'un hiç eleştirmeksizin temel alınması kabul edilemez. Buna örnek olarak bkz. Anastasia Ileana Moroni, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Ulusal Sorun", *Tarih ve Toplum*, c.40, sayı 239 (Kasım 2003), Erdem Evren (çev.), s.29-31.

179 Haupt/Dumont, s.97. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1 Mayıs'ın ilk kez 1909'da (Selanik'te değil) Üsküp'te kutlandığı genellikle kabul edilir; bkz. Güzel, s.94; Koç (2010), s.98-99; Sencer, s.229.

180 İlgili belgeler ve hatıralar için bkz. Haupt/Dumont, s.67-70, 81, 275, 297-298. Vlahov, bundan böyle Federasyon'un başka ilerici gruplarla ilişkiye geçebilecek kadar ünlü olduğunu ve ilk sırada iki Ermeni partisinin (Daşnaklar ile Hunçakların) geldiğini ifade eder.

Selanik'te çeşitli sanayi kollarına mensup işçilerin katılımıyla düzenlenen mitingde Tatil-i Eşgal Kanunu aleyhinde nutuklar atıldığı anlaşıldığından, bunlar hakkında İçtimaat (Toplantı) Kanunu ile Tatil-i Eşgal Nizamnamesi hükümlerinin harfiyen tatbik edilmesi Dâhiliye Nezareti'nden vilayete tebliğ edilmiş olduğundan, bundan sonra bu gibi mitinglerin ortaya çıkmasında hükümet tarafından gönderilecek zabıta memurları tarafından zabıt tutturularak icap edenler hakkında İçtimaat Kanunu gereğince ceza tertip edilmek üzere vilayet tarafından ilgili memurlara kesin emir verildiğinin haber alındığı, gazetede duyurulmuştur.¹⁸¹

Benaroya'nın hatıralarında verdiği bilgiye göre, Tatil-i Eşgal Kanunu mitingindeki konuşmacılar arasında İstanbullu bir Ermeni gazeteci, bir Sırp ve iki Yunanlı işçi, Angel Tomov ve Benaroya'dan başka bir de Türk öğretmen yer almıştır.¹⁸² Bahsi geçen Türk öğretmenin ismi belirsizdir ama örgütün Ağustos ayında düzenlediği eyleme bakılacak olursa, bu kişinin Rasim Haşmet Bey olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁸³

Benaroya Devrim'in ilk yıldönümünde (23 Temmuz 1909) İttihat ve Terakki'den ayrı bir gösteri yürüyüşü düzenlediklerini bildirmiş ve bu eyleme dair bazı ayrıntılar vermiştir.¹⁸⁴ Vlahov ise hatıralarında böyle bir etkinlikten söz etmez. Her ne kadar Federasyon'un II. Enternasyonal'e sunduğu yıllık raporunda bu eylem hiç anılmıyorsa da Amele Cemiyeti'nin devrimin birinci yıldönümü kutlamalarına katılmış olması çok muhtemeldir. Burada şüphe edil-

181 "Grevler Aleyhinde", *Zaman*, numara 238 (22 Haziran 1325/5 Temmuz 1909), s.2.

182 Haupt/Dumont, s.298.

183 Rasim Haşmet Bey yaklaşık bir yıl sonra yayımlanan bir makalesinde kanunu eleştirmiştir, bkz. Rasim Haşmet, "Sendikalizme Dair", *Resimli Kitap*, c.4, numara 20 (Mayıs 1326), s.659-660. Yakın arkadaşı Yusuf Osman ise, Rasim Haşmet'in yöneticilerinden olduğu *Bahçe* dergisinde daha o günlerde bu eleştiriyi yapmıştır, bkz. Yusuf Osman, "Musahabe: Sendikalizm", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 46 (10 Temmuz 1325), s.314-315.

184 Haupt/Dumont, s.291-292.

mesi gereken, İTC'nin başı çektiği genel kutlamalardan ayrı bir kutlamanın söz konusu olup olmadığıdır.

Benaroya'nın hatıraları dışında konuya tam bir açıklık getirecek fazla bir bilgi veya kaynak tespit edilememiştir. Bununla birlikte, 10 Temmuz kutlamalarının resmî programında "amele alayı" ile "Musevi kulüpleri"nin yer aldığı, kulüplerin ve diğer heyetlerin hususi programlarının umumi programa halel gelmemek şartıyla uygulanacağını ifade edildiği belirtilmelidir.¹⁸⁵ Ayrıca, bir gazete haberine bakılacak olursa, "amele alayı" ve "Musevi kulüpleri" program dairesinde kortejde yer almış ve şehri dolaşmışlardır.¹⁸⁶ Üstelik "Bando eşliğinde ve kırmızı bayraklarla –Fransız konsolosun şaşkın bakışları altında– yürüyen Selanik işçileri İttihatçılara büyük tezahüratlarda" bulunmuşlardır.¹⁸⁷ Bu veriler, Benaroya'nın İttihatçı karşıtı anlatımını çürütür niteliktedir.

Selanik Amele Cemiyeti'nin bir sonraki kitle eylemi ise, Beşçınar (diğer adlarıyla Millet veya Prens) Bahçesi'nde düzenlediği uluslararası işçi şenliği olmuştur. Bu etkinliğin aynı zamanda, örgütün ilk yayın organını çıkarmasında da belirleyici bir konumu vardır.

SİF'i konu edinen çalışmalarda Beşçınar'daki şenliğin düzenlendiği ve örgütün yayın organının çıkarıldığı tarihlere ilişkin karışıklık olduğu gibi, bu etkinliğin ayrıntılarına dair bilgiye de rastlanmamaktadır. Burada hem söz konusu karışıklık giderilecek hem de Beşçınar Bahçesi'nde düzenlenen Beynelmilel Amele Eğlencesi'nin ayrıntıları sunulacaktır.¹⁸⁸

185 "İd-i Millî Programı", *Zaman*, numara 254 (8 Temmuz 1325/21 Temmuz 1909), s.2.

186 "Dünkü İd-i Meserret", *Zaman*, numara 257 (12 Temmuz 1325/25 Temmuz 1909), s.2.

187 Fransız Dışişleri arşivleri 24.07.1909 tarihli rapordan akt. Haupt/Dumont, s.50; Dumont (2004), s.96. Yine aynı kaynaktan akt. Ilıcak, s.131.

188 Konuyla ilgili olarak özet niteliğindeki şu makaleye de başvurulabilir: İ. Arda Odaş, "Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun Beynelmilel Amele Eğlencesi, Rasim Haşmet Bey ve Amele Gazetesi", *Toplumsal Tarih*, sayı 201 (Eylül 2010), s.69-73.

Federasyon'un II. Enternasyonal'e sunduğu yıllık raporunda, sosyalist bir yayın organı çıkarmanın gerekli bulunduğu, her meslekten ve milliyetten 5-6 bini aşkın işçinin katıldığı uluslararası bir işçi bayramı düzenlendiği ve buradan elde edilen gelirle dört dilde bir gazete çıkarma olanağı bulunduğu ifade edilmiştir.¹⁸⁹

Yine bir gazete çıkarma gereği duyduklarını belirten Benaroya da Beşçınar Bahçesi'nde düzenlenen ve Ermeni milletvekili (Murat lakaplı) Boyacıyan'ın da katıldığı "büyük yeşil bayramdan" elde edilen 100 altın Türk Lirası ile Federasyon'un Selanik'te ilk sosyalist gazeteyi yayımladığını ifade etmiştir. Bu, dört dilde (Türkçe, Yunanca, Bulgarca ve Ladino), aynı adı taşıyan dört ayrı nüsha olarak çıkarılan bir gazetedir ve Türkçesinin başlığı da *Amele Gazetesi*'dir.¹⁹⁰

Selanik'in Fransızca gazetelerinden *Journal de Salonique*'in 15 Ağustos 1909 tarihli nüshasını kaynak gösteren Haupt ile Dumont, Beşçınar Eğlencesi'nin 15 Ağustos 1909 günü gerçekleştirildiğini ve bu etkinlik için 6 binden fazla bilet satıldığını belirtmişlerdir.¹⁹¹ Adı geçen araştırmacılar aynı zamanda, *Amele Gazetesi*'nin ilk sayısının çıkış tarihi olarak da 15 Ağustos 1909'u vermişlerdir.¹⁹²

189 Haupt/Dumont, s.84.

190 Haupt/Dumont, s.295-296. Sosyalistler arasında birkaç dilde gazete çıkarma fikri yeni değildir. 13 Aralık 1908 tarihli bir haberde, Kanun-ı Esasi'nin ilanından beri her tarafta işçiler tarafından kulüpler kurulduğu, Manastır'da, Selanik'te ve daha başka yerlerde teşkil olunan bu kulüp efradının yakında "Rabotnik" yani "Amele" namıyla Selanik'te bir gazete yayımlamaya başlayacağı, gazete rağbet görürse Bulgarcadan başka Rumca ve Türkçe dahi çıkacağı bildirilmiştir; bkz. "Amele Kulüpleri", *İttihat ve Terakki*, birinci sene, numara 68 (30 Teşrinisani 1324/13 Kânunuevvel 1908), s.3.

191 Haupt/Dumont, s.295 (21. dipnot); Dumont (2004), s.92 (33. dipnot).

192 Haupt/Dumont, s.74 (4. dipnot), 197; Dumont (2004), s.82; Paul Dumont, "20. Yüzyıl Başları Osmanlı İmparatorluğu İşçi Hareketleri ve Sosyalist Akımlar Tarihi Üzerine Yayımlanmamış Kaynaklar", *Toplum ve Bilim*, sayı 3 (Güz 1977), s.39. "27 Ağustos 1909" tarihini veren bir kaynak için bkz. George S. Harris, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, Enis Yedek (çev.), Boğaziçi Yayınları, 2. basım, İstanbul, 1976, s.23-24.

Haupt ile Dumont'un hem Beşçınar eğlencesi hem de *Amele Gazetesi*'nin ilk sayısı için aynı tarihi vermeleri, aynı gün içinde hem gereken paranın toplanıp hem de aynı parayla dört dilde gazete çıkarmak pek mümkün görünmediğinden kuşku uyandırmıştır.¹⁹³ Nitekim Tunçay da Beşçınar'daki işçi şenliğinin 23 Temmuz 1909'da düzenlenmiş olmasının daha akla uygun geldiğini belirtmiş, şenlik için 23 Temmuz, *Amele Gazetesi*'nin çıkışı içinse 15 Ağustos 1909 tarihini vermiştir.¹⁹⁴

Sıralanan tarihlerin hiçbirinin gerçeği tam yansıtmıyor oluşu bir yana, Federasyon'un yayın organının Beşçınar Eğlencesi'nin düzenlendiği gün yayın hayatına girdiği tespitinde de herhangi bir yanlışlık söz konusu değildir. *Amele Gazetesi* gerçekten de Beynelmilel Amele Eğlencesi'nin düzenlendiği gün yayın hayatına girmiş ve bu etkinlik de gerçekten gazeteye finansal kaynak yaratmak üzere düzenlenmiştir. Ancak, bu şenliğin düzenlendiği ve *Amele Gazetesi*'nin yayın hayatına girdiği gün 15 Ağustos 1909 değil, 28 Ağustos 1909 (15 Ağustos 1325) Cumartesi'dir.¹⁹⁵

Nitekim 31 Temmuz 1909 (Cumartesi) günü çıkan *Zaman* gazetesinde şu duyuru yer almıştır:

"Yakında şehrimizde (*Amele Gazetesi*) namıyla Türkçe, İspanyolca, Bulgarca, Rumca dört lisan ile bir risale neşrolunacağı müstahberdir. Bu gazetenin masârif-i tesisiiyesine medâr olmak üzere Ağustos'un yirmi sekizinde Beşçınar'da bir büyük eğlence tertip edilecektir."¹⁹⁶

193 Polat, s.135.

194 Tunçay (1977), s.133; Tunçay (2000), s.20 ("Belgeler" kısmı). Polat da (bkz. *age.*) Tunçay'ın bu çıkarımına katılır.

195 Anlaşılan, Haupt/Dumont için sorun Rumi ve miladi tarihler arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Nitekim ortak çalışmalarının "Basın Dosyası" kısmında *Amele Gazetesi*'nin birinci sayısı için Rumi 15 Ağustos 1325 tarihi verilmiştir; bkz. *age.*, s.200.

196 "Küçük Havadis", *Zaman*, numara 263 (18 Temmuz 1325/31 Temmuz 1909), s.3. "İspanyolca" ile kastedilen "Ladino"dur.

Etkinlik için "23 Temmuz" seçeneğini daha baştan devre dışı bırakan bu haberden sonra, 8 Ağustos 1909 tarihli bir başkasında, Beynelmilel Amele Eğlencesi'ni tertibe tayin olunan komisyonun bu etkinliğin başarıyla sonuçlanmasını temin için önemli hazırlıklarda bulunduğu, şimdiye dek 2 binden fazla biletin satılmış olduğu bildirilmiş ve giriş biletlerini satan kişi ve kurumlar duyurulmuştur. Gazete'ye göre, bu eğlencede dikkat çeken garabetlerden biri de bütün sendikaların bayraklarının Beşçınar Bahçesi'nde dalgalanacak olmasından başka, işçiler için seçilmiş ve çeşitli dillerde yazılmış türlü türlü cümlelerin (pankartların) bahçenin değişik noktalarına asılacak olmasıdır.¹⁹⁷

Şenliğin giriş biletlerinin satış noktalarını da SİF hakkında fikir vereceği için aktarmakta fayda vardır. Biletleri satan kişi ve kurumlar şunlardır:

- Kazgancılar içinde Taşçı İsak Levy Efendi.
- Alliance İsrailite Mektebi mezunları.¹⁹⁸
- Bilumum sendikalar merkezlerinde.
- Tahtakale'de bulunan Banker Hasid Modiano Efendi.
- Yıldız Hanı'nda Kahveci Hayim Bennamyas(?).
- Kızlar Sanayi Mektebi'nin karşısında Barzilai Biraderler.
- Pazar'da "Pazar İsrailite" mağazasında Hayim Saltıl Efendi.

17 Ağustos 1909'da yayımlanan bir başka haber etkinliğin tarihini teyit etmekten başka, satılan bilet sayısı ve müstakbel katılımcılardan biri konusunda da aydınlatıcıdır. Buna göre, düzenlenen umumi işçi eğlencesinin biletlerini dağıtmaya memur komisyonlar her tarafta işçi sınıfı tarafından hüsnükabul gördüğünden, Ağustos'un 15. Cumartesi günü¹⁹⁹ icra edilecek eğlence için 6 bin bile-

197 "Beynelmilel Amele Eğlencesi", *Zaman*, numara 271 (26 Temmuz 1325/8 Ağustos 1909), s.3.

198 Mezunlar Derneği.

199 15 Ağustos 1325 (28 Ağustos 1909) Cumartesi'ye, 15 Ağustos 1909 ise Pazar'a denk gelmektedir.

tin yetmeyeceği zannolunmaktadır. Her sınıf ahalinin bilet satış komisyonlarını hüsnükabul edecekleri kuvvetle umulmaktadır. Zira eğlencenin tertibinde cidden pek büyük başarı gösterilmiştir. Beşçınar Bahçesi'nde gerçekleşecek toplantılarında çeşitli unsurlara (anâsıra) mensup amelenin birlik içinde (bilâ-nifak) önemli bir kuvvet oluşturdıkları tekrar sabit olacaktır. Eğlenceye davet edilmiş olan muhterem mebus Vartkes Efendi işçi sınıfının Selanik'te bir uyanma (intibah) devresine girdiğini anlatacağı küçük bir nutuk verecektir.²⁰⁰ Çeşitli eğlencelerden başka, dikkat çekici ve bekle-nilmeyen bir eğlence de hazırlanmaktadır. *Zaman* gazetesine göre, işçiler böyle önemli bir etkinliğin düzenlenmesindeki başarılarından dolayı takdire şayandırlar.²⁰¹

Beşçınar Eğlencesi'nin önemli destekçilerinden biri, Selanik belediyesidir. Selanik Amele Cemiyeti katkıları için belediye başkanına basın aracılığıyla alenen teşekkür etmiştir:

"Ağustos'un on beşinci Cumartesi günü icra olunacak büyük amele eğlencesi için lazım olan mevâdd ve edevâtın belediye-miz tarafından verilmesinden dolayı belediye reisi İsmail Bey'e alenen beyan-ı teşekkür olunması zımında Selanik Amele Cemiyeti gazetemizin vesâdetine müracaat eylemiştir."²⁰²

Etkinlikten birkaç gün önce (24 Ağustos'ta) bildirildiğine göre, "yakında icra olunacak büyük amele eğlencesinin muvaffakiyetle neticelenmesi için lazım gelen" hazırlıklara Beşçınar Bahçesi'nde devam edilmektedir. Bütün komisyonlar bu eğlenceye icap eden şekli vermek için büyük bir cömertlikle çalışmaktadır. Büfe mu-

200 Aşağıda aktarılacak olan bir sonraki habere ve ayrıca Benaroya'nın hatıralarına bakılacak olursa, etkinliğe Erzurum Mebusu Vartkes Efendi değil, Kozan Mebusu Boyacıyan Efendi katılmıştır.

201 "Amele Eğlencesi", *Zaman*, numara 280 (4 Ağustos 1325/17 Ağustos 1909), s.3.

202 "Teşekkür", *Zaman*, numara 281 (5 Ağustos 1325/18 Ağustos 1909), s.3.

ameleleri İbrahim Mazlum Efendi tarafından idare edileceğinden, herkesin memnuniyetini kazanmaya muvaffak olacaktır. Biletlerin dağıtımına memur komisyonlar her yönden hüsnükabule mazhar olmaktadır. Eğlencenin programı ayrıca yayımlanacaktır.²⁰³

30 Ağustos 1909 Pazartesi günü yine *Zaman* gazetesinde çıkan ayrıntılı bir habere bakılacak olursa, Beşçınar Bahçesi'ndeki işçi eğlencesi 28 Ağustos 1909 (15 Ağustos 1325) Cumartesi günü ve gecesi düzenlenmiştir. SİF'in Türk grubunun başında bulunan Rasim Haşmet Bey de bu etkinliğin ön saflarında yer almıştır.

Selanik Amele Cemiyeti tarafından düzenlenen bahçe eğlencesi "dün ve dün gece"²⁰⁴ büyük bir başarıyla icra olunmuştur. Beşçınar Bahçesi daha sabahtan bayraklar, fenerler, lüks lambaları, sosyalizme dair çeşitli dillerde yazılmış levhalarla süslenmiştir. Saat dokuzda halk gelmeye başlamış ve 11'de bahçe hıncahınc dolmuştur. Beşçınar'a çıkan yol öğlenden akşama kadar belediye tarafından üç defa sulanmıştır. Bahçenin her tarafında yiyecek-içecek büfeleri kurulmuştur. İtalyan, Apollon, Esasyon(?) mızıkaları mütemadiyen marşlar ve bu arada Enternasyonal'i çalmışlardır. Saat birde Bulgarca, İspanyolca (Ladino) nutuklar atılmış, *Amele Gazetesi*'nin gelişmesinin ahalinin teşvikleriyle münasip olacağı ifade edilmiş, gülünç bir diyalog sahnelenmiş, bir kız Enternasyonal havasını şifahen söylemiştir. Saat ikide sigara kâğıdı fabrikası işçisinden bir matmazel –Sara Esail(?)– işçiler arasında karşılıklı kardeşliğin/bağlılığın gereğinden ve öneminden bahseden bir konuşma yapılmıştır.

Daha sonra Rasim Haşmet Bey (gazetedeki ifadeye göre "Rasim Haşmet Efendi") işçiler, Amele Cemiyeti ve sosyalizme dair bir nutuk vermiştir. Beşçınar Bahçesi'nin Mithat Paşa tarafından yapıp "Millet Bahçesi" olarak adlandırıldığını, bu bahçenin işçilerin

203 *Zaman*, numara 287 (11 Ağustos 1325/24 Ağustos 1909), s.3.

204 Ayın 30'unda yayımlanan haber metni ayın 29'unda kaleme alındığı için "dün" denmektedir.

toplanması için pek uygun bir mahal olduğunu, Amele Cemiyeti'nin bu bir sene zarfında gösterdiği başarılarından dolayı işçilerin birbirlerini tebrik etmesi lazım geldiğini beyan etmiştir. Sosyalistliğin anarşistlik ile bir münasebeti bulunmadığını, işçilerin katiyen tehdit yoluna başvurmuyarak kanunun izin verdiği ölçüde (müsâadât-ı kanuniyye dairesinde) sosyalizm nazariyatına tabi olması icap ettiğini ve ancak bu sayede başarılı olabileceğini izah etmiş ve alkışlanmıştır.

İstanbul treni iki saat tehirli geldiğinden, bu trenle Selanik'e gelen Adana (Kozan) mebusu Boyacıyan Efendi trenden iner inmez doğruca bahçeye gitmiş, mebus Vlahof Efendi ve diğer bazı zevat tarafından karşılanmıştır. Boyacıyan Efendi Rasim Haşmet Bey/Efendi tarafından hazır bulunanlara takdim edildikten sonra gayet güzel bir Türkçe konuşma yapmıştır. Beşçınar Bahçesi'ndeki eğlencenin sabaha kadar devamı kararlaştırılmış olduğu hâlde, yağmur buna engel olmuştur.²⁰⁵

O sırada henüz Federatif Halk Partisi üyesi olan Serez Mebusu Vlahof Efendi hatıralarında, yakın arkadaşları (Benaroya, Hasson, Arditti ve Rekanati) tarafından Beşçınar Bahçesi'ndeki şenliğe davet edildiğini, kendisinden bir konuşma yapması ricasında bulunduklarını anlatır. Fransızca olarak yaptığı konuşmada Makedonya'nın ve Türkiye'nin gelişmesinde işçi sınıfının ve özellikle sosyalist ve sendikal hareketin oynadığı rolden söz etmiş, bu hareketin gerçek öncülerinin Selanik işçileri olduğunu vurgulamıştır.²⁰⁶

Yine hatıralarında Vlahov, Federatif Halk Partisi'nin kendine yakın bildiği politik örgütlerle ilişkiler kurmaya çalıştığını anlatırken, en sıkı işbirliğini Ermenilerle kurduklarını dile getirmiş ve iyi işbirliği yaptığı kişi olarak da Beşçınar'ın bir diğer konuşmacısı olan Hınçaklardan Hampartsun Boyacıyan Murat'ın adını anmış-

205 "Amele Cemiyeti Eğlencesi", *Zaman*, numara 293 (17 Ağustos 1325/30 Ağustos 1909), s.2-3.

206 Haupt/Dumont, s.247.

tır.²⁰⁷ Şenlik için Selanik'e gelmiş bulunan Boyacıyan Efendi ile yapılan röportaj ise, Rasim Haşmet Bey'in yönetimindeki *Amele Gazetesi*'nin üçüncü sayısında yayımlanacaktır.²⁰⁸

Federasyon'un ilk yayın organı *Amele Gazetesi*, Beynelmilel Amele Şenliği'nin düzenlendiği 28 Ağustos 1909 günü çıkmaya başlamıştır. *Zaman* gazetesinin 31 Ağustos günü yayımlanan nüshasında, yayın hayatına yeni atılan *Amele Gazetesi* şu şekilde duyurulur:

"Şehrimizde bir amele sosyalist gazetesi intişara başlayarak bir nüshası matbaamıza gönderilmiştir. Amele sınıfının müdaf-i hukuku olan refik-i cedidimizi tebrik ile muvaffakiyetini temenni eyleriz."²⁰⁹

Rasim Haşmet Bey'in yazı erkânından bulunduğu *Bahçe* dergisi ise, 7 Eylül günü çıkan nüshasında *Amele Gazetesi*'nin Rasim Haşmet Bey'in yönetiminde çıkışını şu şekilde duyurmuştur:

"Erkân-ı tahririyyemizden Rasim Haşmet Bey'in riyaset-i tahririyye ve nezareti tahtında Selanik Sosyalist Amele Heyet-i Müttehidesi'nin mürevviç-i efkârı olmak üzere geçen haftadan beri intişara başlayan (*Amele Gazetesi*), ..." ²¹⁰

Beşçınar Eğlencesi ile *Amele Gazetesi*'nin dönem basınında yankı bulduğu söylenebilir. Nitekim *Zaman* ve *Bahçe* bir yana, Se-

207 Akt. Adanır (1975), s.19. Gerek Vlahov'un gerekse Stf'in Daşnaklar ile de olumlu ilişkileri vardır. Bu konuda bkz. Anahide Ter Minassian, "1876-1923 Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketin Doğuşunda ve Gelişiminde Ermeni Topluluğunu.ı Rolü", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, s.226-230.

208 "Mühim Bir İnterviyuv" başlıklı röportajın metni için bkz. Haupt/Dumont, s.216-219.

209 "Küçük Havadis", *Zaman*, numara 294 (18 Ağustos 1325 / 31 Ağustos 1909), s.3.

210 *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 52 (25 Ağustos 1325), s.arka kapak dış yüz. Ayrıca bkz. A. Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, May Yayınları, 1. basım, İstanbul, Haziran 1975, s.163.

lanik'te Fransızca çıkan *Progres de Salonique* ile İstanbul'da yarı Fransızca yarı Türkçe çıkan *İşçiler Gazetesi*'nde (*Journal des Travailleurs*) konuyla ilgili haberlerin yer aldığı, yine İstanbul'da yayımlanan haftalık *İnkılâp* gazetesinden öğrenilebilmektedir.²¹¹ Bu kaynak sayesinde, etkinlik hakkında bazı yeni ayrıntılar edinmenin yanı sıra, *Amele Gazetesi*'nin ilk sayısının Beşçınar'daki şenliğin düzenlendiği gün çıktığı da teyit edilebilmektedir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en eski üyelerinden Avukat Bahattin Bey'in çıkardığı, ileride resmî Türkiye Komünist Fırkası'nın genel sekreterliğini yürütecek olan Hakkı Behiç (Bayiç) gibi İttihatçıların yazdığı bu sol tandanslı İttihatçı gazetede, "İnkılâp'ın refik-i muhteremi Selanik Amele Heyeti'nin Beşçınar'da tertip ettiği eğlenceden" bahsedilmiştir. Verilen bilgiye göre etkinlikte 5 bin kadar kişi hazır bulunmuş, muhtelif dillerde nutuklar verilmiş, Osmanlı ülkesinde teşekkül etmekte olan sosyalist partisinin maksadı ve memleketin selametine, milletin saadet ve istirahatına hizmet edecek önemli bir kuvvet hâlini alacak olan bu partinin önemi izah edilmiştir. Eğlencede hazır bulunanlar üzerinde bir mıknatıs etkisi doğuran ve bunların ruhlarının derinliklerine nüfuz etmeyi başaran genç bir işçi kız olmuştur. Bu toplantıya bakınca gelecekte emekçilerin (erbab-ı mesainin) iktisadi hayatında hâsıl olacak iyileşme (salâh) ve bunların nail olacağı saadet ve istirahat için gözünde bir ümit şulesi parladığını tasvir etmiştir.

İşçilerin takatini mahveden hayatı salah ve istirahata çevirmek için adalete ve insan haklarına uygun kanunlar yapılabilmek üzere, yasa- ma kuvvetinin de ruhi olgunlaşma göstereceğine tam emin olduğunu söyleyen muhterem mebusun²¹² nutku da pek çok alkışlanmıştır.

211 Adı anılan ikinci gazeteden, Benaroya'nın Enternasyonal'e yazdığı ve sosyalist basının konu edildiği mektupta bahsedilmektedir, Haupt/Dumont, s.73. *İnkılâp*'tan öğrenildiğine göre, Beşçınar Eğlencesi'ne dair haber, Türkiye kütüphanelerinde sadece ilk sayısı bulunan *İşçiler Gazetesi*'nin 31. sayısında çıkmıştır. Bu gazeteye ilişkin arşiv belgesine Polat (s.138, 108. dipnot) işaret etmektedir.

212 İsim verilmemiştir. Kastedilen, Boyacıyan veya Vlahov'dur.

Düzenlenen eğlencenin hâsılatı, Selanik'te dört dilde yayımlanacak olan "İşçi Gazetesi"nin devamını temine karşılıktır. Bu gazetenin birinci nüshası eğlence günü Beşçınar'da dağıtılmıştır. Devamını temenni ettiğini *İnkılâp*, büyük bir samimiyetle ifade etmiştir.²¹³

Toparlanacak olursa, SİF'in organize ettiği en büyük ve önemli kitlesel eylemlerden olan Beşçınar Bahçesi'ndeki uluslararası işçi eğlencesi 28 Ağustos 1909 Cumartesi günü düzenlenmiş, 5-6 bin civarında kişinin katıldığı etkinliğin ön saflarında yer alan Rasim Haşmet Bey burada topluluğa hitaben bir konuşma yapmış, aynı gün örgütün ilk yayın organı olan ve Türkçe sürümünün başında Rasim Haşmet Bey'in bulunduğu *Amele Gazetesi* çıkmaya başlamış, büyük bir başarıyla geçen bu sosyalist işçi şenliği dönem başında yankı uyandırmıştır.

Federasyon'un üçüncü kitle eylemi aynı yılın Ekim ayında gerçekleştirilmiştir. O sıralarda, İspanya işçi ve sendika hareketi içinde önemli bir yeri olan anarşist/sosyalist ve ateist Katalan öğretmen Francisco Ferrer'in İspanyol hükümeti tarafından tutuklanıp işkence görmesi ve düzmece bir mahkemenin ardından haksız yere ölümüne mahkûm edilip 13 Ekim günü idam edilmesi tüm dünyada tepkiyle karşılanmış ve sosyalistlerin, anarşistlerin, sendikaların, aydınların, Masonların düzenledikleri protesto mitinglerine yol açmıştır. Ferrer için Selanik'te de bir protesto mitingi düzenlenmiştir. Beyaz Kule önünde düzenlenen bu mitingi SİF, Masonlarla işbirliği yaparak gerçekleştirmiştir. Siyah bayrakların taşındığı etkinlikte İspanyol konsolosluğuna yürünmüştür. Kısa süre sonra Federasyon açtığı kütüphane ve kitapevine "Ferrer" adını verecektir.²¹⁴

213 "Hayat-ı Medeniyyeden Bir Sahife: Beşçınar Eğlencesi", *İnkılâp*, numara 8 (29 Ağustos 1325), s. 124.

214 SİF raporunda ve Benaroya ile Vlahov'un anılarındaki anlatımlar için bkz. Haupt/Dumont, s.82, 275, 293-294. Federasyon'un yıllık raporunda "2000'den fazla bilinçli işçi"nin katıldığı iki gösteri yürüyüşünden söz edilmiş ve bu katılım oranının yüksekliği vurgulanmıştır. Benaroya ise hatıralarında tek bir mitingden söz etmiş ve bu mitingde benzerine o güne dek rastlanmamış bir kalabalığın hazır bulunduğunu ifade etmiştir.

Masonlarla işbirliği yapılması Federasyon içinde zaten var olan görüş ayrılıklarını ve çelişkileri şiddetlendirmiş ve bölünmeye sebep olmuştur. Mitingde Federasyon'dan, bu işbirliğine karşı olan Benaroya yerine Albert Dassa konuşma yapmış, bahsi geçen işbirliğini hoşnutsuzlukla karşılayan Federasyon içindeki Bulgar grup kısa bir süre sonra Federasyon'dan ayrılmıştır.²¹⁵

Yine dönemin gazetelerini takiple, bu eylemin ayrıntılarına vâkıf olmak mümkündür. Selanik'ten İstanbul'a gönderilmiş ve 20 Ekim tarihini taşıyan bir haberde, "Amele kulüpleri ile Federasyon Sosyalist Kulübü"nün siyah matem bayrağı çektikleri ve Cumartesi günü düzenlenecek bir mitingle Ferrer'in idamını protesto etmeyi karar altına aldıkları bildirilmiştir.²¹⁶

23 Ekim Cumartesi günü Beyaz Kule meydanında, İspanya'da haksız olarak idam edilen Francisco Ferrer'in katlini protesto etmek üzere Sosyalist Amele Kulübü tarafından büyük bir miting düzenlenecek; Celal Derviş, Jak Karasu, Moiz Levy, Filotas(?) ve Tomov Efendiler tarafından çeşitli dillerde konuşmalar yapılacaktır.²¹⁷

Etkinliğin gerçekleşmesinin ardından 25 Ekim günü çıkan kapsamlı bir haberde mitingin ayrıntıları iyice ortaya çıkmaktadır: Yalnız İspanya'nın değil, bütün dünya medeniyetinin düşünürlerinden ve hürriyetperverlerinden olan muallim Ferrer'in bütün insanlıkça ret ve takbih edilen haksız idamını protesto etmek maksadıyla Selanik şehri Sosyalist Amele Cemiyeti tarafından bir mitingin düzenleneceği daha önce gazetede yazılmıştır. Dün (23 Ekim Cumartesi veya 24 Ekim Pazar günü)²¹⁸ şehrin bütün işçileri, kulüplerinde

215 Haupt/Dumont, s.83, 275, 294.

216 "Vilâyât: Ferrer Hakkında", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, birinci sene, numara 144 (11 Teşrinievvel 1325/24 Teşrinievvel 1909), s.6.

217 "Miting", *Zaman*, numara 344 (10 Teşrinievvel 1325 / 23 Ekim 1909), s.2.

218 Evvelki haberlere bakılacak olursa miting 23 Ekim Cumartesi günü düzenlenmiştir. Bu durumda buradaki "dün" ibaresine, ayın 25'inde yayımlanan haber metni ayın 24'ünde kaleme alınmış olduğu için "dün" tabiri kullanılmıştır şeklinde bir açıklama getirilebilir. Ancak, aşağıdaki haberlere bakılacak olursa, miting 24 Ekim Pazar günü düzenlenmiştir.

toplanarak önlerinde matem alameti olmak üzere siyah bir bayrak bulunduğu hâlde ve uluslararası sosyalist marşını (Enternasyonal'i) söyleyerek İttihat Bahçesi önündeki meydana gelmişlerdir.

Özgürlük mücadelesi ve vatanperverliğiyle bütün medeni milletlerin teveccüh ve hürmetine mazhar olan Selanik'in muhterem ahalisi, insanlığın en kutsal ve meşru hukukundan sayılan hürriyetin, düşünce ve ifade özgürlüğünün müdafaası uğrunda kurban olan bu zavallı hürriyet fedaisinin katlini ve idamını protesto etmek için düzenlenen mitinge katılmayı yüksek bir medeni görev bilmiştir. Bütün ahalinin yüzünde hüznün ve matem belirlediği bir sırada şehrin avukatlarından ve *Zaman* gazetesi yazarlarından Celal Derviş Bey hazin fakat ateşli bir ses ile 20. yüzyıl medeniyetinde bütün insanlığın temiz çehresine vurulmak istenilen cinayet ve fecaat damgasını ret ve takbih ettikten sonra bir konuşma yapmıştır. Onun ardından Jak Karasu Efendi Fransızca, *Narodna Volya* gazetesi başyazarı Tomov Efendi²¹⁹ Bulgarca, Albert Dassa Efendi de Yahudice birer nutuk vermişlerdir. Mitingin sonunda Osmanlı ve İspanya hükümetlerine, Brüksel'deki "Beynelmilel Sosyalist Fırkası"na (II. Enternasyonal'e) Ferrer'in katlini ve idamını protesto eden birer telgraf çekilmesi kararlaştırılmıştır. Mitinge katılım 4 bin kişi civarındadır. *Zaman* gazetesi ayrıca, sık sık başyazılarını kaleme alan Celal Derviş Bey'in "kahrolsun istibdat!" haykırışıyla son bulan nutkunu da aktarmıştır.²²⁰

Mitingin Pazar günü (24 Ekim'de) gerçekleştiğini bildiren bir başka haberde etkinlik "beynelmilel muazzam bir miting" şeklinde nitelenmiş, 5-6 bin kişilik büyük bir kalabalığın hazır bulunduğu

219 *Narodna Volya* (Halk İradesi) Bulgar Federatif Halk Partisi'nin yayın organıdır, Hacısalihioğlu, s.251. Bulgar "Geniş" sosyalist Angel Tomov, Federasyon'un önde gelen isimlerinden biri ve Bulgarca yayın organı *Rabotniçeski Vestnik*'in yöneticisidir; Haupt/Dumont, s.296; Dumont (2004), s.79, 90.

220 "Ferrer'in İdamı Aleyhinde Miting", *Zaman*, numara 346 (12 Teşrinievvel 1325/25 Ekim 1909), s.2.

bildirilmiş, halkın miting esnasında soğukkanlılığını koruduğu, bitiminde düzenli şekilde dağıldığı belirtilmiştir.²²¹

Görüldüğü üzere, bu büyük gösterinin genel manzarası ortaya çıkmıştır. Konuşmacılar arasında yer almıyor olmakla birlikte, Rasim Haşmet Bey'in bu mitingde de hazır bulunduğu tahmini yürütülebilir. Nitekim o sırada Selanik'te bulunuyor ve Federasyon üyesi olmaktan başka, *Bahçe* dergisinde kaleme aldığı bir başmakalesinde Ferrer meselesindeki hassasiyetini ortaya koymuştur.²²² Ayrıca, Celal Derviş Bey ile Rasim Haşmet Bey'in aynı gazete ve dergilere yazmaları, ilkinin hoca olduğu Selanik Hukuk Mektebi'nde ikincinin öğrenci olması gibi nedenlerle tanışıklıkları olduğunu düşünmek de makuldür.

1909 yılının Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun en faal dönemi olduğu söylenebilir. Örgüt, en çok kitle eylemini bu yıl gerçekleştirmiştir. 1909'dan sonra, Selanik'in elden çıkacağı 1912 sonuna dek ise, görece daha az aktif bir görüntü vermektedir. Dahası, Rasim Haşmet Bey'in örgüt içindeki izi de artık takip edilememektedir.

1910 yılında Federasyon'un Selanik'te düzenlediği 1 Mayıs gösterisinde Rasim Haşmet Bey'in yer alıp almadığını ortaya çıkaracak kaynak mevcut değildir.²²³ 1911 yılı 1 Mayıs gösterisine ise, bu yı-

221 "Vilâyât: Ferrer İçin Selanik'te Miting", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, birinci sene, numara 147 (14 Teşrinievvel 1325/27 Teşrinievvel 1909), s.5. Bu kısa haberde farklı başka bir bilgi yoktur. Aynı gazete bir gün önce mitingin programını *Yeni Asır* gazetesinden aktarmıştır (*Yeni Asır*'ın ilgili nüshası kütüphanelerde bulunmamaktadır.) Burada da mitingin Pazar günü düzenleneceği bildirilmekten başka, Rumca konuşmanın Doktor Rizof tarafından yapılacağı duyurulmuştur; bkz. "Ferrer İçin Selanik'te Miting", *Yeni Tasvir-i Efkâr*, birinci sene, numara 146 (13 Teşrinievvel 1325/26 Teşrinievvel 1909), s.8. Anlaşılan, Rumca konuşma yapılmamıştır.

222 Bkz. Rasim Haşmet, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrinievvel 1325), s.81-85.

223 Bu konuda başta Benaroya'nın hatıraları olmak üzere SİFe ilişkin kaynaklar faydasız olduğu gibi, 1910 yılında Selanik'te kutlanan 1 Mayıs bayramı için hiçbir gazete nüshası da görülememiştir. O sırada Selanik'te çıkmakta olan Ye-

lın Nisan-Mayıs aylarında zaten İzmir'de bulunduğu için katılmamış olduğu söylenebilir. Ayrıca, Benaroya'nın verdiği bilgiye göre de 1911 1 Mayıs işçi bayramının Türk konuşmacısı, tütün işçisi İhsan'dır.²²⁴

Benzer şekilde, Trablusgarp Savaşı'nı protesto için Federasyon'un 1911 yılının Ekim ve Kasım aylarında düzenlediği iki eylemde Rasim Haşmet Bey'in konumunun ne olduğu belli değildir.²²⁵ Aynı durum, 1912 yılı için de geçerlidir. Aslında, Rasim Haşmet Bey'in, üyesi bulunduğu ve yayın organını yönettiği SİF ile ilişkisinin 1910'dan itibaren ne yönde seyrettiği, kendisinin örgüt içinde kalıp kalmadığı bilinmemektedir. Buna dair ancak bazı yorumlarda bulunmak mümkündür ki böyle bir akıl yürütme de bu bölümün son kısmında SİF ile İTC arasındaki ilişkiler değerlendirilirken yapılmaya çalışılacaktır.

Son olarak, Rasim Haşmet Bey'in 1910'da İstanbul'da ortaya çıkan İştirakçi (Hüseyin) Hilmi çevresi ve Osmanlı Sosyalist Fırkası ile ilişkilerini irdelemekte fayda vardır.²²⁶ Rasim Haşmet Bey'in bu grupla ilişkisinin bulunup bulunmadığına dair kesin bir veri söz konusu değildir. Bununla birlikte, bir bağın olduğunu düşündürtebilecek kimi işaretler mevcuttur.

İştirak dergisinin 1910 yılının 26 Şubat günü çıkan birinci sayısında Ali Canip Bey'in, arkadaşı Rasim Haşmet Bey'e ithaf edilmiş

ni Asır ve *Rumeli* gazetelerinin ilgili nüshaları kütüphanelerde bulunmamaktadır. *Zaman* ise bu dönemde yayın hayatında değildir. Dergilerden *Bahçe* ve (henüz Manastır'da çıkmakta olan) *Hüsün ve Şiir* ise faydasızdır.

224 1910 ve 1911 1 Mayıs'larına dair Federasyon belgeleri ve Benaroya ile Vlahov'un hatıraları için bkz. Haupt/Dumont, s.85-86, 114-115, 279, 300-301, 305.

225 Bu eylemlere dair SİF belgeleri için bkz. Haupt/Dumont, s.124-136, 229-231, 234. Ayrıca bkz. "Sosyalist Vatandaşlarımızın Mitingi", *Rumeli*, ikinci sene, numara 552 (21 Eylül 1327/4 Teşrinievvel 1911), s.2.

226 Bu çevre ve parti için bkz. Tunçay (2000), s.31-35; Tarkan Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c.1, İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1998, s.278-293.

"Sosyalizm" başlıklı bir mensur şiiri yayımlanmıştır.²²⁷ Ali Canip Bey'in *İştirak* ile daha ilk sayıdan temasının arka planını bilemiyor- sak da bu bağlantının beş yıl kadar (1903-1908'de) İzmir dolayla- rında bulunmuş ve Hüseyin Hilmi, Baha Tevfik gibi isimlerle arka- daşlık etmiş, 1910'da da Ali Canip Bey ile dostluğu bulunan Ömer Seyfettin olduğu tahmini yürütülebilir. İzmir döneminde Baha Tev- fik ile yakın olan Ömer Seyfettin, Hüseyin Hilmi'nin sahibi olduğu *Serbest İzmir* gazetesinin yazarlığını yapmıştır.²²⁸

İkinci olarak, Federasyon'un Ekim 1910'da II. Enternasyonal Başkanlık Kurulu nezdinde temsilci olarak atadığı ve Paris'te yaşı- yan Saul Nahum, Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın Paris şubesi olarak çalışan Dr. Refik Nevzat ile Temmuz 1911'de bağlantı kurmuş ve "Selanik'ten hakkında çok olumlu bilgiler aldıktan sonra" kendisiy- le görüşmeyi sürdürmüştür.²²⁹ Dolayısıyla Federasyon'un Osmanlı Sosyalist Fırkası'yla dolaylı yollardan da olsa ilişkisi bulunduğu söylenebilir.²³⁰

Daha ilginç bir husus ise, bir sonraki alt bölümde ayrıntıları gö- rüleceği üzere, Rasim Haşmet Bey'in Dr. Refik Nevzat'ın ismini ha- tırlatan "Refi Nevzat" takma adını Haziran 1911'den itibaren kulla- nacak olmasıdır.²³¹

Buna karşın, 1910 yazından itibaren Federasyon'un Meclis'teki temsilcisi Vlahov'un, aynı diğer sosyalist gayrimüslim mebuslar gi-

227 Ali Canip, "Sosyalizm", *İştirak*, birinci sene, numara 1 (13 Şubat 1325), s.13.

228 Ömer Seyfettin'in İzmir dönemi ve çevresi için bkz. Tahir Alangu, *Ömer Sey- feddin: Ülkücü Bir Yazarın Romanı*. May Yayınları, İstanbul, 1968, s.89-105; Kaygusuz, s.22-25. Ali Canip Bey ile dostluğu için bkz. Arda Odabaşı, "Genç Kalemeler İncelemelerindeki Hatalar", *Müteferrika*, sayı 30 (Kış 2006), s.67-68.

229 Haupt/Dumont, s.122-123, 132, 137-141, 143, 145.

230 Haupt/Dumont, s.64; Dumont (1977), s.37.

231 Ahmet Rıza Bey çevresinden eski bir Jön Türk olup 1908'den sonra İttihatçıla- ra cephe alan Dr. Refik Nevzat hakkında bkz. Ö. Faruk Huyugüzel, *İzmir Fi- kir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. basım, An- kara, 2000, s.509-515; Tunçay (2000), s.34.

bi, Osmanlı Sosyalist Fırkası'na hiç iltifat etmemiş olduğu da kaydedilmelidir.²³²

Son olarak, Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yayın organı *İştirak*'teki bir makaleye dikkat çekilmelidir. *İştirak*'in 18 Temmuz 1912 günü çıkan sayısında "Mim. Te." (M. T.) imzasını taşıyan "Sosyalizmin Tarihi" başlıklı bir makale yayımlanmıştır.²³³ Yine ileride görüleceği üzere "M. T.", Rasim Haşmet Bey'in 1911'de Türkçü arkadaşlarını eleştirirken kullanmış olduğu bir rumuzdur. 1912'de *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda sosyalizmin ve sosyalist düşüncenin tarihine dair bir yazı dizisi kaleme aldığı da hatırlanacak olursa, *İştirak*'teki bu makalenin ona ait olması ihtimal dâhilindedir.

2) Yeni Hayat/Yeni Lisan Hareketi ve İTC

Rasim Haşmet Bey'in bir Jön Türk/İttihatçı olduğu açıksa da Cemiyet'e tam olarak ne zaman katıldığı belirsizdir. Yazı hayatına 1905'te *Çocuk Bahçesi*'nde atılmış olması, Jön Türk çevreleri ile ilişkisinin erken bir tarihte başladığının delili sayılabilir. Ayrıca, babasının İTC'ye bağlı bir kimse olduğu dile getirilmiştir.²³⁴ Ali Canip Yöntem'in aktardığı bir anekdota bakılacak olursa, Meşrutiyet'in ilanına az bir zaman kala Ali Canip, Enis Avni, Rasim Haşmet ve Mustafa Nermi Beyler, Talat Bey/Paşa ile II. Abdülhamit'i devirme sohbetleri yapacak denli yakındırlar.²³⁵ Bunun yanında,

232 Harris'in deyişiyle, gayrimüslim sosyalistler kendi milliyetçi renk ve kaidelelerinden ayrılmak istememişlerdir; Harris, s.32. Çapanoğlu'na göre, Vlahov'un da aralarında bulunduğu Bulgar ve Ermeni sosyalist mebusların ve bağlı oldukları örgütlerin Osmanlılığı sahtedir. Bunlar Osmanlı değil, Bulgar veya Ermeni mebusudur. O nedenle Türkler tarafından kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası ile hiç irtibat aramamışlardır. Amaçları ve yolları ayrıdır. Münir Süleyman Çapanoğlu, *Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1964, s.50-51.

233 M. T., "Sosyalizmin Tarihi", *İştirak*, ikinci sene, numara 3-20 (5 Temmuz 1328), s.36-40.

234 Bezirci, s.116.

235 Ali Canip Yöntem, "Benim Bildiğim Talât Paşa", *Yakın Tarihimiz*, c.1, sayı 6 (5 Nisan 1962), s.161-162.

Rasim Haşmet Bey'in hayat hikâyesi anlatılırken görüldüğü gibi, daha 1907'de bu gençlerin Ömer Naci, Mehmet Cavit gibi önde gelen İttihatçılarla yakın ilişkileri ve dostlukları vardır.

Rasim Haşmet Bey Hürriyet'in İlanı'nın hemen ardından kaleme alınmış yazılarında siyasi tercihini ve Jön Türk kimliğini açıkça ortaya koymuştur.²³⁶ 1909'dan itibaren ise, yine bazı yazılarında alenen İTC'yi övmüş ve savunmuştur.²³⁷ Hayatı boyunca yazdığı, yazı heyeti üyesi olduğu, çalıştığı veya yönettiği süreli yayınların büyük bölümü Cemiyet'in yayın organı veya Cemiyet'in çizgisinde olan yayınlardır.²³⁸ İttihat ve Terakki mekteplerinde öğretmen olarak görev alması ve bu mekteplerde okutulan bir ders kitabını hazırlamış olması da bu açıdan kayda değerdir. Geçen bölümde mezuniyetlerinin ayrıntıları sunulan "10 Temmuz [veya] İttihat ve Terakki mezunları" arasında yer alıyor oluşu da bu vesileyle hatırlanmalıdır.

Selanik'te 1910 yılının sonlarında ama özellikle 1911 yılının ilk yarısında, merkezinde İTC Merkez-i Umumi üyesi Ziya Gökalp'in bulunduğu milliyetçi ve halkçı bir hareket ortaya çıkmıştır. Programlarının isimleriyle, "Yeni Hayatçılar" ve/veya "Yeni Lisancılar" olarak adlandırılan,²³⁹ özellikle *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe Mecmuası* gibi dergiler etrafında öbeklenen bu grubun içinde, 1908-1910'un sosyalizm rüzgârından etkilenmiş gençler de vardır. Ali Canip (Yöntem), Ömer Seyfettin, Mustafa Nermi, Enis Avni (Aka Gündüz), Akil Koyuncu, Kazım Nami (Duru), Mehmet Zeke-riya (Sertel), Nebizade Ahmet Hamdi (Ülkümen), Moiz Kohen

236 Örneğin, "Selanik 10 Ağustos 324" kayıtlı şu şiirine bkz. Rasim Haşmet, "Kahraman Niyazi: Nasıl Oldu?", *Servet-i Fünûn*, c.35, no 905 (13 Eylül 1324), s.322.

237 Örneğin bkz. Hâce Rasim, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 8 (28 Teşrinievvel 1325), s.114-115.

238 Yazı hayatının ayrıntıları aşağıda ele alınacaktır.

239 "Yeni Lisan" kronolojik olarak önde geliyorsa da daha kapsamlı olduğu ve "Yeni Lisan"ı da içerdiği için bu çalışmada daha çok "Yeni Hayatçılar" veya "Yeni Hayat hareketi" tabiri tercih edilmiştir.

(Munis Tekinalp), Mehmet Ali Tevfik (Yükselen), Celal Sahir (Erozan), Hüseyin Hüsnü, Mehmet Sırrı (Sanlı) ve Rasim Haşmet gibi genç aydınlardan oluşan bu hareket, İTC ile organik ilişki içindedir ve Cemiyet tarafından, daha doğrusu Cemiyet'in bir kanadı tarafından desteklenmiştir. Hareketin merkezi Selanik olmakla birlikte, Yeni Hayatçılar nüfuz alanlarını Selanik dışına taşımaya büyük önem vermiş, Rumeli'den başka özellikle İstanbul ve İzmir'de etkili olmuşlardır.

İlk kez Nisan 1911'de, Ömer Seyfettin Bey tarafından kaleme alınmış "Yeni Lisan" başlıklı ve "?" imzalı başmakaleyle²⁴⁰ sahne alan Yeni Hayatçılar, fikirlerini yaymak ve taraftar kazanmak için yoğun bir çalışma yürütmüş, çeşitli faaliyetlerde bulunmuş ve bu faaliyetlerinde değişik araçlar kullanmışlardır. Bu hareketin mensuplarından olan Rasim Haşmet Bey de grubun çeşitli faaliyetlerine katılmıştır. 1911-1912'de Yeni Hayatçı yayın organlarına (*Genç Kalemler*, *Gençlik* ve *Yeni Felsefe Mecmuası*) yazmış, grubun Batı dillerinden tercüme yapma, okul kitabı ve broşür hazırlama gibi etkinlikleri içinde yer almıştır.

Bununla birlikte, mutlaka vurgulanması gereken bir husus, özellikle başlangıç aşamasında Yeni Hayatçıların kesin bir fikir birliği içinde olmadıkları, dışarıdan yöneltilen eleştiriler ve hücumlar bir yana, hareketin kendi içinde de çelişmelerin ve sert tartışmaların yaşanmış olduğudur. Rasim Haşmet Bey 1911'de Selanik'te ortaya çıkan Türkçü akımın ilk mensuplarından biri olmakla birlikte, bu gruba içerden ilk eleştiriler veya ilk eleştirilerden biri onun tarafından yöneltilmiştir.²⁴¹ Hareketin şekillenmekte olan edebiyat anlayışını (Millî Edebiyat'ı) ve ideolojik (milliyetçi) seyrini eleştirmiş

240 ?, "Yeni Lisan", *Genç Kalemler*, c.2, numara 1, s.1-7. Bu nüshanın dış kapakları görülemediğinden üzerindeki tarih verilememektedir. Ancak, 8 Nisan 1327 (21 Nisan 1911) günü çıktığı tespit edilmiştir.

241 Bir diğeri için bkz. İ. Arda Odabaşı, "Munis Tekinalp (Moiz Kohen)'in Erken Dönem Biyografisine ve Bibliyografyasına Katkı", *Toplumsal Tarih*, sayı 204 (Aralık 2010), s.41-44.

ve arkadaşlarıyla sert ama "üstü-örtülü" polemiklere girişmiştir. Konunun bu boyutu daha çok düşünsel/ideolojik hayatının kapsamı içinde kaldığından burada değil, ilgili bölümde ele alınacaktır.

Yeni Hayatçıların ilk faaliyetlerinden biri, Batılı düşün ve bilim adamlarının eserlerini "Yeni Lisan" ilkelerine uygun şekilde Türkçeye tercüme etmek olmuştur. *Genç Kalemler*'in 10 Mayıs 1911'de çıkan 2 numaralı nüshasında Ali Canip Bey, "Selanik gençleri"nin "küçük bir encümen, bir tercüme encümeni teşkil" ettiklerini ve "Yeni Lisan'ın kuvvetini, kudretini eserleriyle izah etmek için [Herbert] Spencer'dan, [Alfred] Fouillee'den, [Hippolyte] Taine'den, [Jean-Marie] Guyau'dan, Paul Janet'den kitaplar tercümeye" başladıklarını yazmıştır. Aynı makalenin devamını kaleme alan Gökalp ise, "Yeni Lisancılar kuru bir terakki davasıyla kalmamak içindir ki Avrupa'nın edebî, felsefî, içtimai, siyasi, hukuki en güzel eserlerini kendi lisanlarına nakletmek üzere bir heyet teşkil ettiler, çalışıyorlar..." diye yazar.²⁴² Yine Gökalp bir başka başmakalede, "Selanik'te gençlerden içtimai ve felsefî eserler tercüme etmek üzere teşekkül eden bir heyet"nin "tercüme üslubu olarak Yeni Lisan'ı kabul" ettiğini belirtmiştir.²⁴³

"Eski cepheyi temelinden yıkmak için emin" yollardan birinin en önemli Fransız kitaplarını Yeni Lisan'a çevirmek olduğunu anladıklarını kaydeden Mustafa Nermi, bu meseleyi hep birlikte Gökalp ile görüştiklerini, bu fikirlerini Gökalp'in de çok doğru bulduğunu, bunun üzerine Merkez-i Umumi dairesinde büyük bir kongre toplandığını ve tercüme edilecek kitapların seçildiğini, herkesin bir vazife aldığını ifade etmiştir. Merkez-i Umumi bu tercümeleri bastırarak, bu önemli girişimin gerçekleşmesi için Gökalp çalışacaktır.²⁴⁴

242 ?, "Yeni Lisan", *Genç Kalemler*, c.2, numara 2 (27 Nisan 1327), s.26, 29.

243 Genç Kalemler Tahrir Heyeti, "Yeni Lisan-Yeni Muhit-ül-Maarif Muhterem Heyeti'ne", *Genç Kalemler*, c.2, numara 7 (27 Temmuz 1327), s.114.

244 M. Nermi, "Gökalp Etrafında Selanik Hatıraları (Ziya Gökalp Etrafında Hatıralar I)", *İş*, yıl 1, sayı 3-4 (Temmuz-Tişrin 1934), s.181.

Genç Kalemler'in savunduğu Türkçeyi yaymak için, Cumhuriyet döneminde Hasan Âli Yücel'in yaptığı gibi, Avrupa klasiklerinin Yeni Lisan'la çevrilmesine hazırlanmışlardır. Enver (Paşa) Bey'in başkanlığındaki toplantıda aralarında işbölümü yapmışlardır. Tercüme etmesi için Mustafa Nermi Bey'in payına düşen kitap, Paul Janet'nin *Felsefe Tarihi*'dir. Tekinalp'e birçok felsefe kitabı verilmiştir. Kazım Nami, Rasim Haşmet ve Akil Koyuncu Beyler de tercüme etmek üzere kitaplar almışlardır. Ama Balkan Savaşı bütün bu projeleri altüst edecektir.²⁴⁵

Mustafa Nermi gibi bu toplantıya katılan bir diğer isim olan Ali Haydar Taner de hatıralarında grubun tercüme faaliyetine dair kimi ayrıntılar sunar. Taner'e göre, Merkez-i Umumi üyesi Gökalp felsefeye meraklı olduğundan ve kendi kendine Fransızca öğrendiğinden yeşil kaplı felsefe kütüphanesinin takımı getirtilmiş ve Selanik'te Cemiyet'in merkezinde Fransızca felsefe ve toplumbilim kitaplarından oluşan bir kütüphane meydana getirmiştir. Kitaplar merkezde camlı bir dolapta durmaktadır.

Ali Haydar Bey bir gün, İttihat ve Terakki merkezinde yapılacak bir toplantı için bir davetname almıştır. Toplantıya gittiği zaman orada M. Nermi, Rasim Haşmet ve daha başka gençler ile gazetecileri bulur. Dr. Nazım, Ziya ve Enver Beyler de oradadırlar. Ali Haydar Bey niçin toplanıldığını bilmemektedir. Nazım Bey'in Gökalp'ten, neden böyle bir toplantı düzenlediğini gençlere açıklamasını istemesi üzerine Gökalp, Enver Bey'den maksadı izah etmesini istemiştir. Enver Bey toplantının başkanlığını yürütmeyi üstlenir. Toplantıdan maksat, o yeşil kaplı Fransızca felsefe, toplumbilim, ahlâk ve psikoloji kitaplarını tercüme ettirmektir. Kitaplar ortaya konulmuş, girişimci ve acar gençlerden her biri beğendikleri birer kitabı alarak, şu kadar zamanda tercüme edebileceklerini söy-

245 M. Nermi'den akt. Alangu, s.165-166, 429.

lemişlerdir. Taner'e göre, kitap alanların hiçbiri tercüme meydana getirememiştir.²⁴⁶

Özetlenecek olursa, Yeni Hayatçılar Batılı (özellikle Fransız) düşün ve bilim adamlarının önemli eserlerini Yeni Lisan'la Türkçeye tercüme etmek istemiş, bunun için, 1911 yılının Nisan veya Mayıs ayında İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisinde büyük bir toplantı düzenlemişlerdir. Gökalp'ten başka, Dr. Nazım ve Enver Beylerin de katıldığı ve Enver (Paşa) Bey'in başkanlık ettiği bu toplantıda işbölümüne gidilmiş, tercüme edilecek kitaplar seçilmiş, herkes görev almıştır. Mustafa Nermi, Kazım Nami, Munis Tekinalp gibi Rasim Haşmet Bey de tercüme etmek üzere kitap alarak "tercüme encümeni"ne katılmıştır. Ancak, bu girişim sonuçsuz kalmıştır.

Yeni Hayatçıların önemli bir kısmı başka mesleklerin yanı sıra öğretmenlik de yapmıştır. Hatta Rasim Haşmet örneğinde olduğu gibi, bazıları aynı anda hem öğrenci hem de öğretmendir. Eğitimcilerden oluştuğu söylenebilecek bir grup olarak Yeni Hayatçıların en önemli faaliyetlerinden biri de okul kitapları hazırlamak ve bunları tedrisata sokmak olmuştur.²⁴⁷

Mustafa Nermi'nin deyişiyle "eski cepheyi temelinden yıkmak için emin" yollardan birinin de bu olduğunu anlamışlar ve işe girişmişlerdir. Bu meseleyi önce Ziya Gökalp, Ali Canip ve Mustafa Nermi Beyler aralarında görüşmüşlerdir.²⁴⁸

Kronolojik olarak grubun tasarladığı ilk faaliyetlerden birinin ders kitapları hazırlamak olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim *Genç Kalem*'in henüz (10 Mayıs 1911 tarihli) ikinci sayısında Ali Canip Bey, Selanik İttihat ve Terakki Mektebi'ne ait yeni basılmaya başla-

246 Ali Haydar, "Çeşitli Hatıralarım (Ziya Gökalp Etrafında Hatıralar XIV)", *İş*, c.13, sayı 75 (1947), s.6-7.

247 Selanik'te başlayan yeni ~~alanı~~ konu edindiği bir makalesinde Rasim Haşmet Bey bu okul kitaplarına da atıfta bulunur; bkz. Refi Nevzat, "Lisan İnkılâbı", *Musavver Ergaun*, birinci sene, numara 1 (15 Teşrinievvel 1327), s.4.

248 M. Nermi, s.181.

nan bütün kitapların Yeni Lisan'la kaleme alındığını belirtmiştir.²⁴⁹ Ömer Seyfettin Bey de *Dicle* gazetesinin 17 Ağustos 1911 günü 23. sayısında çıkan "Yeni Lisan" başlıklı makalesinde, İttihat ve Terakki mekteplerinin kıraatlerinden ilmiyelerine varıncaya kadar Yeni Lisan'la yazılmakta olduğuna ve yazılacağına işaret eder.²⁵⁰

Yeni Lisan'la kaleme alınmış okul kitaplarının bir kısmını hazırlayan Mustafa Nermi'nin belirttiği gibi, Maarif Nezareti bu kitapları kabul ederek mekteplerde okutturmuştur.²⁵¹ Nitekim gazetelerde önce (11 Ağustos'tan itibaren) "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Mekteplerinde Tedris Olunmak Üzere Kabul Olunan Yeni Kitaplar" başlığıyla, bir ay kadar sonra da (8 Eylül'den itibaren) "Selanik Vilayeti Maarif Mektepleri ile Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Mekteplerinde Tedris Olunmak Üzere Kabul Olunan Yeni Kitaplar" başlığı altında Yeni Hayatçıların okul kitaplarının duyuruları yapılmıştır.²⁵²

Resmî tedrisata giren bu okul kitaplarından biri de Rasim Haşmet Bey tarafından hazırlanan *Müntahabat Okuyorum* başlıklı eserdir. 1911 yılının Temmuz sonu veya Ağustos başında basılan kitap, "İzmir Sultani ve İttihat ve Terakki Mektebi Edebiyat Muallimi Rasim Haşmet" imzasını ve "Osmanlı İttihat ve Terakki Mektepleri Kütüphanesi" kaydını taşımaktadır.²⁵³

249 ? (Ali Canip-Ziya Gökalp), "Yeni Lisan", *Genç Kalemler*, c.2, numara 2 (27 Nisan 1327), s.26.

250 Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri-Makaleler 1*, Hülya Argunşah (hızl.), Dergâh Yayınları, 1. basım, İstanbul, Ocak 2001, s.139.

251 M. Nermi, s.181-182; M. Nermi'den akt. Alangu, s.166, 429.

252 İlk duyurular için bkz. "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Mekteplerinde Tedris Olunmak Üzere Kabul Olunan Yeni Kitaplar", *Rumeli*, ikinci sene, numara 512 (29 Temmuz 1327/11 Ağustos 1911), s.4; "Selanik Vilayeti Maarif Mektepleri ile Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Mekteplerinde Tedris Olunmak Üzere Kabul Olunan Yeni Kitaplar", *Rumeli*, ikinci sene, numara 534 (26 Ağustos 1327/8 Eylül 1911), s.4.

253 Rasim Haşmet, *Müntahabat Okuyorum* Birinci Sene, Yeni Asır Matbaası, Selanik, 1327. Kitap hakkında ayrıntılı bilgi, Rasim Haşmet Bey'in eserlerinin ele alındığı bölümde verilecektir.

Rasim Haşmet Bey'in katıldığı ve Yeni Hayat/Yeni Lisan hareketiyle ilişkilendirilebilecek bir diğer faaliyet de Selanik'te toplanan muallimler kongresidir.²⁵⁴ Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi 10 Ağustos 1911 Perşembe günü Selanik Sultani Mektebi'nde Selanik Vilayeti Maarif Müdürü Tahir Rüştü Bey'in başkanlığında toplanmıştır. Encümenlerin üyelerinin seçilmesiyle son bulan ilk günkü oturumun ardından okulun bahçesinde Tahir Rüştü Bey bir çay ziyafeti düzenlemiş, ziyafet esnasında Kazım Nami (Duru), İsmet,²⁵⁵ Ali Saib ve Rasim Haşmet Beyler tarafından muallimlik mesleği ve maarif hakkında belîğ nutuklar verilerek kongre için başarı temennisinde bulunulmuştur.²⁵⁶

Kongreye İzmir Sultanisi edebiyat öğretmeni sıfatıyla katılan ve vilayet dışından olması nedeniyle tam bir istisna oluşturan Rasim Haşmet Bey, "kıraat, müntahabat, intâk" encümen heyetinde üye olarak görev almıştır. Bu encümenin başkanı ve mazbata muharriri Kazım Nami Bey olmasına karşın, encümen layihasının kaybolması üzerine, yeni bir layiha (tasarı) Rasim Haşmet Bey tarafından (hafızasına dayanarak) kaleme alınmıştır. Rasim Haşmet Bey bundan başka, elifba (alfabe), kavâid, imla ve inşâ tartışmalarına da katılmış, görüşlerini ortaya koymuştur.²⁵⁷

254 Etkinliğe dair ilk duyurular ve haberler için bkz. "Umumi Muallimler Encümeni", *Rumeli*, ikinci sene, numara 500 (14 Temmuz 1327/27 Temmuz 1911), s.3; "Muallimîn Encümeni", *Rumeli*, ikinci sene, numara 509 (25 Temmuz 1327/7 Ağustos 1911), s.3. Selanik Maarif Müdürü'nün davet metni *Genç Kalemler*'de yayımlanmış ve metnin altına "Tahir heyetimizce Ali Canip Bey intihap edilmiştir" notu düşülmüştür; bkz. "Maarif Müdüriyeti'nden", *Genç Kalemler*, c.2, numara 7 (27 Temmuz 1327), s.ön kapak iç yüz.

255 Feyziye Mektebi edebiyat öğretmeni ve Rasim Haşmet Bey'in arkadaşı Abdi İsmet Ulukut.

256 *Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi Mecmuası*, Osmaniye Matbaası, Selanik, 1328, s.5, 9. Kongrenin açılışına dair ayrıca bkz. "Muallimîn Kongresi", *Rumeli*, ikinci sene, numara 513 (31 Temmuz 1327/13 Ağustos 1911), s.3 (nüsha üzerindeki numara yanlış şekilde "512"dir.); "Selanik Muallimler Kongresi", *Rumeli*, ikinci sene, numara 514 (1 Ağustos 1327/14 Ağustos 1911), s.2.

257 *Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi Mecmuası*, s.40, 44-45, 56, 104, 190.

10 gün süren Kongre, İTC Merkez-i Umumi tarafından düzenlenen bir kır ziyafeti ile sonlandırılmıştır.²⁵⁸ Kongre'nin son bulduğu 20 Ağustos günü Cemiyet muallimler için bir ziyafet düzenlenmiş, refakatinde Ali Haydar (Taner) ve Ömer Seyfettin Beyler olduğu hâlde Merkez-i Umumi Murahhası Gökâlp de bu ziyafete katılmıştır. Orada hazır bulunan Kâzım Nami Bey ise, topluluğa konuşma yapanlar arasındadır.²⁵⁹

Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi'ne salt Yeni Hayatçıların ön ayak olduğu söylenemez. Bu kapsamlı etkinlik Maarif Müdürlüğü'nün inisiyatifinde gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, İTC ile Yeni Hayatçıların Kongre'ye büyük ilgi gösterdikleri açıktır. Selanik, Edirne ve Kosova vilayetleri maarif müfettişi olarak Kazım Nami, Selanik İttihat ve Terakki Mektebi muallimi olarak Ali Canip gibi Yeni Hayatçılar ile İttihat ve Terakki Mektebi ders nazırı Ali Haydar, Feyziye Mektebi muallimi Abdi İsmet gibi harekete yakın isimler kongrede gayet aktif bir rol oynamışlardır.²⁶⁰ Görüldüğü üzere, Râsim Haşmet Bey de bu isimlere dâhildir. Üstelik kongre oturumlarında Yeni Lisan konusu tartışılmış²⁶¹ ve Yeni Lisan programı "umumen" kabul edilmiştir.²⁶²

Yeni Hayatçılar okul kitaplarından başka, broşürler de çıkarmışlardır. Katılımcılarına bakıldığında, başında Rasim Haşmet Bey'in bulunduğu "Bilgi Kütüphanesi" girişiminin de belki bir Yeni Hayat projesi olduğu düşünülebilir.

258 *Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi Mecmuası*, s.9.

259 "Şûn: Selanik Muallimîn Kongresi", *Rumeli*, ikinci sene, numara 521 (9 Ağustos 1327/22 Ağustos 1911), s.2 (nüsha üzerindeki numara yanlış şekilde "511"dir).

260 Kongre Mecmuası yanında örneğin bkz. "Şûn: Selanik Muallimîn Kongresi", *Rumeli*, ikinci sene, numara 515 (2 Ağustos 1327/15 Ağustos 1911), s.2. Duru, katıldığı bu kongreden hatıralarında söz eder; bkz. Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, s.45-46; Kâzım Nami Duru, *Arnavutluk ve Makedonya Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1959, s.38-39.

261 *Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi Mecmuası*, s.98, 102-104, 140.

262 "Şûn: Selanik Muallimîn Kongresi", *Rumeli*, ikinci sene, numara 521 (9 Ağustos 1327/22 Ağustos 1911), s.2 (nüsha üzerindeki numara yanlış şekilde "511"dir).

Rasim Haşmet Bey'in kurduğu "Bilgi Kütüphanesi" bünyesinde Nisan 1912'de eğitim amaçlı broşürler hazırlanmasına girişilmiştir. Bu başlık altında her iki haftada bir iki formalık küçük birer kitap yayımlanması tasarlanmıştır. Gayet yararlı bilgiler içerecek olan bu kitapçıklar öğrencilere yönelik olacaktır. Öğrencileri ders kitaplarının haricinde okumaya, incelemeye sevk ederek aydınlatmak gaye edinilmiştir. Bu faaliyetin müteşebbisleri olan Rasim Haşmet, Mehmet Ali Tevfik (Yükselen), Ali Canip (Yöntem), Yusuf Osman, Abdi İsmet (Ulukut), Nebizade Ahmet Hamdi (Ülkümen) ve Mehmet Zekeriya (Sertel) Beyler birer kitap yazmayı üstlenmişlerdir. Bildirildiğine göre, sayılanlar dışında birçok gencin desteği de temin edilmiştir. İlk kitap, Mehmet Ali Tevfik Bey'in "Büyükler Mezhebi" başlıklı eseri olacaktır.²⁶³

Bilgi Kütüphanesi'nin birinci kitabı Haziran ayı başında çıkmıştır. Mehmet Ali Tevfik Bey'in kaleme aldığı bu kitapçık, *Büyük Adamlar ve Büyük Çocuklar* başlığını taşımaktadır. Yazar, büyük adamların kimler olduğunu, gençler üzerinde ne gibi terbiyevi ve ahlâki bir etkide bulunduklarını, gençlerin büyük adamların hareketlerinden ne şekilde yararlanabileceklerini akıcı bir ifade ile izah etmiştir. Kitabın fiyatı sadece 20 paradır ve idadi derecesinde tahsil gören bütün gençler için tavsiye edilmektedir.²⁶⁴

Balkan Savaşı'ndan sonra Konya'da öğretmen olarak göreve başlayan Rasim Haşmet Bey, 1913-1917'de burada da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleri içinde yer almayı sürdürmüş, Cemiyet'in yayın organı olan *Konya Osmanlı* gazetesini yönetmiştir.

263 "Şûûn: Mühim Bir Teşebbüs", *Rumeli*, üçüncü sene, numara 721 (17 Nisan 1328/30 Nisan 1912), s.2.

264 "Âsâr-ı Münteşire: Bilgi Kütüphanesi'nin Birinci Kitabı", *Rumeli*, üçüncü sene, numara 748 (20 Mayıs 1328/3 Haziran 1912), s.3. Bahsi geçen bu kitapçık ve şayet varsa benzerleri, maalesef ne görülebilmiş ne de ilgili kataloqlara (örneğin Özege'ye) girebilmiştir. Konu hakkında sadece gazete sütunlarından bilgi edinilebilmektedir.

Kendisinin bu dönemini yakından bilen N. Rahmi Karatay'ın deyişiyle, Rasim Haşmet Bey Konya'da İttihat ve Terakki kulübünde, kulübün hazırladığı toplantılarda, seferberlik devrinin icap ettirdiği mitinglerde, toplantılarda daima göze çarpmıştır. İttihat ve Terakki Fırkası'nın propagandasını yapan *Osmanlı* gazetesini idare etmiştir.²⁶⁵

Özetlenecek olursa; yaşamına, faaliyetlerine, yakın çevresine, arkadaşlarına, yazdığı/çalıştığı/yönettiği süreli yayınlara, çalıştığı kurumlara ve eserlerine bakıldığında Rasim Haşmet Bey'in ilk gençlik döneminden ölümüne dek bir İttihatçı olduğu konusunda şüpheye yer yoktur. İTC ile organik ilişkisi bulunan Yeni Hayat/Yeni Lisan hareketinin de ilk mensuplarından biridir. Bunun yanında, Yeni Hayatçıların büyük kısmı için de geçerli olduğu gibi, fiilen siyasete karıştığı, güncel siyasetle aktif şekilde ilgilendiği söylenebilir. Bu durum yazı hayatına da yansımıştır. Görme imkânı bulunamayan *Yeni Asır* ve *Konya Osmanlı* gazetelerindeki yazıları bir yana bırakılacak olursa, Rasim Haşmet Bey'in güncel siyasete ilişkin yazılı ürünü neredeyse hiç yoktur.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin o dönem de bugün de iyi tanınan üst düzey simaları vardır: Talat, Enver ve Cemal Paşalar; Mehmet Cavit, Bahattin Şakir, Dr. Nazım, Ömer Naci Beyler; Hacı Adil Arda, Halil Menteşe, Hüseyin Cahit Yalçın, Mithat Şükrü Bleda vs. Bunun yanında, Cemiyet'in bir de üst yönetim kademelerinde bulunmayan ve pek fazla tanınmayan "alt düzey" kadroları mevcuttur. Bunların bir kısmı ve özellikle görece genç ve tahsilli olanları Cemiyet'in basın, kültür ve ideoloji çalışmalarında yer almış, Cemiyet'e bağlı kulüplerde, derneklerde ve yayın organlarında konuşlanmışlardır. Bu tür kadroların üst katlar ile bağları çoğu kez Ziya Gökalp aracılığıyla kurulmuştur. Görünen o ki Rasim Haşmet Bey de bu ikinci gruptadır.

265 Karatay, s.78-79.

3) SİF-İTC İlişkileri ve Rasim Haşmet Bey²⁶⁶

Mayıs-Haziran 1909'da Selanik Amele Cemiyeti adı altında kurulan SİF, 1912 yılının Kasım ayında Selanik Yunanistan tarafından işgal edilince "Osmanlı sosyalizmi" dairesinden çıkacaktır. Diğer bir deyişle, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki varlığı ve dolayısıyla İTC ile ilişkileri yaklaşık üç buçuk senelik bir süreçtir. Bu, kısa olmasına karşın, üzerinde durulacak konu (İTC-SİF ilişkileri) açısından hiç de yekpare bir bütün değildir. Aksine, söz konusu olan, ayrıntılarla yüklü ve oldukça girift bir seyirdir.

Hâlbuki yaygın ve fazla sorgulanmaksızın kabullenilen görüş, İTC'nin SİF'e karşı tavrının Nisan 1909 karşıdevriminden (31 Mart'tan) sonra olumsuz yönde değiştiği ve kısa sürede fazlasıyla baskıcı bir hâle geldiği şeklindedir.

Özellikle Paul Dumont tarafından birkaç ayrı yerde dillendirilen bu iddianın ayrıntılarına toplu hâlde bakılacak olursa; 1908 Devrimi'ni izleyen birkaç aylık "balayı" döneminde SİF, İTC'ye yakınlığını açığa vurmakta tereddüt etmemiş ama eleştirel tutumunu da elden bırakmamıştır.²⁶⁷ 1909 yazından itibaren ilk anlaşmazlıklar belirmeye başlamış, 19 Haziran'daki Tatil-i Eşgal Kanunu'nu protesto mitingini izleyen aylar içinde ilişkiler giderek bozulmuştur. 1908 grevlerinden ötürü işçileri bağışlamayan hükümet (yani İTC) Mayıs-Ağustos 1909'da bir dizi baskıcı kanunu (Tatil-i Eşgal, Cemi-

²⁶⁶ İTC ile SİF arasındaki ilişkileri incelemek bu çalışmanın kapsamına doğrudan girmemektedir. Bu, araştırmacısını bekleyen başlı başına bir çalışma alanıdır. Burada sadece, birbirine zıt ve hatta düşman olduğu öne sürülen iki örgüte birden mensup olan Rasim Haşmet Bey'in durumuna bir nebze olsun açıklık getirmek üzere bazı tespitlerde ve yorumlarda bulunulacaktır.

²⁶⁷ Bahsi geçen dönemde henüz Federasyon'un ve hatta Amele Cemiyeti'nin kurulmamış olduğu açıktır. Kast edilen, Federasyon'un Benaroya ve Vlahov gibi müstakbel önderleri olsa gerektir. Nitekim bu kimselerin İTC ile yakın olduklarını gösteren örnekler sunulmuştur. Ancak, "eleştirel tutumu elden bırakma"nın örneği verilebilmiş değildir.

yetler, İctimaat kanunları) Meclis'ten geçirdikten sonra tam anlamıyla astığı astık, kestiği kestik bir iktidar oluşmuştur. Öte yandan Jön Türkler milliyetçiliğe yönelmiş, Selanik'te İttihat ve Terakî'nin yüksek kademelerine yakın Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip gibi kimseler Türkçülüğü yaymaya girişmişlerdir. 1909'un başından itibaren Türk Ocakları kurulmuş ve *Türk Yurdu* gibi milliyetçi yayınlar yeni öğretiyi dev adımlarla yaymaya başlamıştır. İTC'nin 1910 kongresinde Türkçülerin programının bir bölümü benimsenmiştir. 1910 sonlarına doğru Türk milliyetçiliği iyice yer etmiş durumdadır.²⁶⁸ Bu koşullarda Federasyon için İttihatçılardan uzaklaşmaktan başka çıkar yol kalmamıştır. Dumont, ilişkilerin kesilmesinin 1909'un son aylarına rastladığını sandığını ifade eder. Ama daha Temmuz ayında SİF'in II. Enternasyonal'e sunduğu raporda yetkililerin otokratik, milliyetçi, işçi-karşıtı politikaları şiddetle kınanmıştır.²⁶⁹

Bundan sonrası için çizilen siyah-beyaz kâbus tablosunda ise; (yine Dumont'un ifadeleri ile) ortalığı kasıp kavuran, Federasyon'un işini bitirmeyi kafaya koymuş, sosyalist avı başlatan, tüm çabalara karşın sosyalistlerin peşini bırakmayan, demir yumruğu dayanılmaz, acımasız baskısı dayanılmaz bir düzeye ulaşan gerici ve zorba bir iktidar (yani İTC) ile İmparatorluğa gitgide gerçek bir cadı avı havası egemen olurken tüm baskılara karşı bir direniş yürüten, ülkede esen gericilik rüzgârına rağmen cesurca hareket eden, politik ve ideolojik çizgisinde kararlı ve doğru, başarılı bir sosyalist örgüt (yani SİF) vardır.²⁷⁰

268 Türk milliyetçiliğine dair verilen bu bilgilerin ciddi yanlışlar içerdiği açıktır.

269 Dumont'un kendi imzası bulunan kitapta yayımlanan ve bizim de defalarca atf yaptığımız bu rapor, Temmuz 1909'da değil, Ağustos 1910'da Enternasyonal'e gönderilmiştir. Rapor içerik itibarıyla Temmuz 1909–Temmuz 1910 dönemini kapsamaktadır, bkz. Haupt/Dumont, s.75-89.

270 Bkz. Haupt/Dumont, s.48-57; Dumont (2004), s.96-100, 102-106; Dumont (1999), s.212-213, 215-216; Dumont (1977), s.36-38. Ayrıca bkz. Haupt/Dumont, s.25-26, 28-31; Polat, s.53; Moroni, s.31.

Özetlenecek olursa, bu anlatıma göre SİF ile İTC neredeyse daha en baştan (1909 yazında) anlaşmazlığa düşmüş, kısa süre sonra (1909'un son aylarında) ilişkiler kesilmiş ve başından sonuna dek Federasyon ağır bir İttihatçı zulmüne, neredeyse bir tür erken-McCartizm'e maruz kalmıştır.

İTC konusunda fazlasıyla statik ve önyargılı bir bakışın ürünü olan bu tablonun içerdiği tartışmaya açık tezler ile maddi hatalar bir yana, burada İTC-SİF ilişkilerine dair öne sürülen iddianın gerçeği yansıttığını söylemek güçtür. Bu tartışmaya, yukarıdaki anlatımın dayandığı veya dayandığını öne sürdüğü temel kaynaktan, SİF belgelerinden ve yayınlarından başlamak uygun olacaktır.²⁷¹

Şayet Federasyon'un II. Enternasyonal'e gönderdiği belgelere bakılacak olursa, hükümetten ilk kez Ağustos 1910'da şikâyet edildiği görülecektir. Evvelkilerde bu türden (örgütün kendisine yapılan baskılara dair) bir yakınma olmadığı gibi, 18 Mayıs 1910 tarihini ve Benaroya'nın imzasını taşıyan bir öncekinde, Türkiye'deki sosyalist basının durumu anlatılırken de hükümet veya İTC kaynaklı herhangi bir baskı veya olumsuzluktan söz edilmemiştir. Ayrıca, Benaroya'nın bir dizi açık kusuru barındıran hatıralarındaki tam aksine, yine Benaroya'nın Ağustos 1910'da Enternasyonal'e gönderdiği yıllık raporda, 1910 yılı 1 Mayıs'ının Selanik'te "serbestçe" kutlandığı bildirilmiştir.²⁷² Kaldı ki bu rapor, SİF'in ilk şikâyetlerde bulunduğu dönemin belgelerindendir. Böyle bir belgede 1 Mayıs'ın "serbestçe" kutlandığı dillendiriliyorsa, aksi yönde bir iddianın öne sürüldüğü hatıralara itibar etmemek icap eder. Kısacası, Federasyon'un "resmî" belgelerine göre SİF ile İTC arasındaki

271 Federasyon'a ilişkin historiyoğrafının çoğunlukla Federasyoncuların argümanlarını tekrar tekrar ürettiğine ama Federasyon kaynakları ile Federasyon dışı kaynaklar arasında zıtlıklar bulunduğuna haklı olarak dikkat çekilmiştir; bkz. Ilıcak, s.115. Ancak, bunun da ötesinde, bahsi geçen historiyoğrafının Federasyon kaynaklarına bile yeterince itina gösterdiği söylenemez.

272 Haupt/Dumont, s.67-76, 85-86; (Benaroya'nın hatıralarındaki çelişkili anlatım için) 300.

sıkantıların en erken 1910 yılının ikinci yarısında başladığı söylenebilir.²⁷³

Olgular da SİF belgelerini desteklemektedir. Yukarıda sunulan "hâkim model", özellikle 1909-1910'daki tarihsel tabloyu açıklayabilmekten fazlasıyla uzaktır. Bütün bir 1909 yılı ve 1910'un ilk yarısı boyunca İTC ile SİF arasındaki ilişkilerin gayet olumlu seyrettiği ve daha önemlisi, Federasyon'un Cemiyet tarafından somut şekilde desteklendiği belirtilmelidir. SİF'in eylemleri bu konuda fikir vermektedir.

Federasyon'un 19 Haziran 1909 günü Tatil-i Eşgal Kanunu'nu büyük bir mitingle protesto etmesinden 10 gün önce, 9 Haziran'da İctimaat-ı Umumiye Kanunu resmîleşmiştir. Bu kanun hükümete istemediği herhangi bir toplantı veya gösteriyi rahatlıkla yasaklayabilme imkânı tanımaktadır.²⁷⁴ Daha yukarıda da aktarılan gazete haberinden anlaşıldığı kadarıyla, 19 Haziran mitingi kanunun gereklilikleri yerine getirilmeden düzenlenmiştir.²⁷⁵ Ancak, bu mitingin düzenleyicileri (yani SİF önderleri) için İctimaat Kanunu'nun ilgili hükümlerine rağmen hiçbir yasal/cezai işlem yapılmamıştır. Vilayet bu gibi mitingler için "bundan sonra" kanunun gereğinin yapılması konusunda ilgili memurları uyarmakla yetinmiştir.²⁷⁶ Üstüne üstlük idari makamlar için ortada bir sürpriz olmadığı, mitingin çağrısının beş dilde 3 bin adet dağıtılan bir el ilanı ile yapıldığı da unutulmamalıdır. Diğer bir deyişle, İctimaat Kanunu'nun gerekleri şayet miting düzenle-

273 Tunçay, Haupt ile Dumont'un ortak çalışmalarının eleştirel bir tanıtımını yaptığı yazısında bu noktaya parmak basar. "İlk Baskılar" ara başlığı altında 1910 Ekim'ine işaret edilir ki SİF belgelerine göre bu tespit doğrudur; Tunçay (1977), s.136.

274 Kanuna ve yasalaşma sürecine dair bilgi için bkz. Kenan Olgun, *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008, s.280-298.

275 Diğer seçenек idari makamların bu mitinge izin vermiş olmasıdır ama gazete haberinden çıkan sonuç bu değildir.

276 "Grevler Aleyhinde", *Zaman*, numara 238 (22 Haziran 1325/5 Temmuz 1909), s.2.

yticileri tarafından yerine getirilmemişse müdahale için zaman vardır. Kısacası, hem de Tatil-i Eşgal Kanunu'nun protesto edilip, Meclis'e karşı gayet sert nutukların atıldığı bu örnekte hükümetin (veya İTC'nin) tutumu hiç de "Federasyon'un işini bitirmeyi kafaya koymuş" veya "sosyalist avına çıkmış" ya da bunları yapmaya aday bir siyasi tavır gibi görünmemektedir.²⁷⁷

Üstüne üstlük, yine Benaroya'nın hatıralarının aksine, Federasyon'un II. Enternasyonal'e gönderdiği ve bu mitingden bahsedilen iki belgede (bir mektup ile bir raporda) hiçbir olumsuzluk (engelleme, baskı vs.) mevzubahis edilmemektedir.²⁷⁸

Ağustos 1909'da Beşçınar Bahçesi'nde düzenlenen Beynelmilel Amele Eğlencesi bu konuda daha da uyarıcıdır. Yukarıda ayrıntıların sunulurken görüldüğü üzere, bu etkinlik belediyenin desteğiyle gerçekleşmiş, bu destek için SİF, belediye reisi İsmail Bey'e alenen teşekkür etmiştir.²⁷⁹ Üstelik Celal Derviş, Kazım Nami (Duru), Hasan Tahsin (Silahçı Tahsin), Enis Avni (Aka Gündüz), İbrahim Necmi (Dilmen), Selanikli Tevfik (ve Rasim Haşmet) gibi İttihatçıların yazdığı ve İttihatçı çizgide bir yayın organı olan *Zaman* gazetesinin de Federasyon'un etkinlikleri ve yayın organına dair gayet olumlu (destekleyici) bir üslupla ve gayet kapsamlı bilgi aktararak (bir nevi reklam yaparak) Federasyon'a destek verdiği açıktır. İtti-

277 Bu mitinge dair fazla gerçekçi görünmeyen ama ilginç bir yorum Harris'e aittir. Ona göre bu protesto gösterisi, sendika ve grev haklarına konmuş bulunan kısıtlamaların sürdürülmesine sebep olmuştur; Harris, s.23.

278 Haupt/Dumont, s.67-68, 81 (Benaroya'nın hatalar içeren anlatımı için bkz.) 297-298.

279 O sırada Selanik merkez kaymakamlığı görevinde bulunan, İttihatçı ve aslen Selanikli olan Tahsin Uzer'e bakılacak olursa, belediye valiliğe bağlıydı. Sadece İttihat ve Terakki genel merkezi ile Babıâli'yi memnun etme çabası içinde olan Vali Daniş Bey, Uzer'i özel müsteşar derecesine çıkarmış, böylece her işe karışmış, Uzer'e halk arasında "küçük vali" diye ad takılır olmuştu. Belediye başkanı İsmail Bey halim, selim, iyi kalpli olmakla beraber otoriter bir idareci değildi. İşleri yürütemediğinden belediye ile de Uzer bizzat ilgilenmek zorunda kalıyordu. Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, TTK, 3. basım, Ankara, 1999, s.236-238.

hatçı *Zaman*'ın, böyle önemli bir etkinliğin düzenlenmesindeki başarılardan dolayı "işçileri" takdire şayan bulması, dikkate şayandır. Aynı durum, daha sınırlı da olsa, *Bahçe ve İnkılâp* dergileri için de geçerlidir.²⁸⁰

Tam bu günlerde Selanik tütün işçilerinin bir girişimleri de kayda değerdir. Selanik'te sosyalist hareketin tabanını en çok, şehrin Yahudi tütün işçileri oluşturmuştur. Tütün işçilerinin kurduğu sendika, sınıf esasına dayalı işçi örgütlerinin ilk örneklerindendir ve SİF de en büyük desteği işçi sınıfının bu kesiminden almıştır.²⁸¹ Beşçınar Bahçesi'ndeki şenlikten bir hafta önce Selanik'teki tütün mağazalarında çalışan işçilerin maaşlarından bir miktarını iane-i bahriye (deniz kuvvetlerine bağış) için her ay terk etmek üzere kendi aralarında bir defter açacakları ve bu deftere her işçinin maaşından terk edebileceği miktar kaydedildikten sonra yardım parasının (ianenin) düzenli olarak toplanmasına başlanacağı haber alınmış ve takdire şayan olan bu âlicenap hareketin diğerlerine de örnek oluşturmaları İttihatçı *Zaman* gazetesi tarafından temenni edilmiştir.²⁸²

280 Aslında kaynaklar da bizlere sanki bir şeyler anlatıyor gibidir. Şükrü Ilıcak; Osmanlı, Yunan Dışişleri, Fransız Dışişleri ve Alliance Israelite Universelle arşivlerinde Federasyon hakkında bilgi bulunmadığına işaret eder. Sadece *Journal de Salonique* gazetesinde 1910 yılı 1 Mayıs'ına dair bir habere rastlamıştır ama bu da ünlü sosyalist Christian Rakovski'nin Selanik'e gelerek etkinliklere katılması dolayısıyladır; Ilıcak, s.139-140. Hâlbuki dönemin İttihatçı yayın organları bambaşka bir görüntü vermektedir. Federasyon kaynaklarından (belgeler, yayınlar, hatıralar) sonra ve Federasyon dışı kaynaklar arasında bu örgütün faaliyetleri hakkında en fazla bilgi edinebildiğimiz birincil kaynak grubunun İttihatçı yayın organları oluşu anlamlıdır.

281 Quataert, s.120. Ayrıca bkz. Haupt/Dumont, s.18, 87, 93, 291; Dumont (2004), s.97; Güzel, s.73. Tütün işçilerinin diğer sektörlerin işçilerden farklılığına dair bkz. Tutku Vardağlı, "1908'e Giden Yolda İşçi Hareketleri: Selanik Vilâyeti Tütün İşçileri", *Düne Bakarak Bugünü Anlamak 2008'den 1908'e Bakmak*. Mutlu Dursun-Tutku Vardağlı (hızl.), Tarem Yayınları, 1. basım, İstanbul, Ekim 2009, s.33-44.

282 "Tütün Amelesinin Cemiyeti", *Zaman*, numara 284 (8 Ağustos 1325/21 Ağustos 1909), s.3. Bu haberin başlığında geçen "cemiyeti" kelimesinde bir dizgi hatası olabilir. Benzer bir kelime olarak "hamiyeti", metnin içeriğine daha uygun görünmektedir.

Söylemeye gerek yok ki donanma yararına düzenlenen bu yardım kampanyalarının başını İttihatçı örgütler ve basın çekmiştir. Örneğin Selanik'in militan İttihatçı yayınlarından *Silah*, normalden iki kat fazla fiyatla çıkardığı bir sayısının yarı bedelini iane-i milliye-i bahriye menfaatine olmak üzere Selanik Birinci İttihat ve Terakki Kulübü himayesinde yayımlamıştır.²⁸³

1909'un Eylül ayında SİF'in yayın organı *Amele Gazetesi*'nde, hükümetin SİF'e her türlü kolaylığı sağlamakta olduğu ve ayrıca bu tavrına bir de iyi niyet ilave ettiği yazılmaktadır. Bunun nedeni olarak ise, SİF'in sendikaları anarşizme değil, sosyalizme doğru sevk ve teşvik ettiğini; kanunu, barışı ve asayiş her zaman dikkate alarak gösterdiği düzen ve iyi maksadı hükümetin görmesi gösterilmiştir. Bu durum gazetede SİF'in başarı hanesine yazılırken, ülkenin ileri gelenlerinden bazılarının Federasyon'u bilhassa teşvik ettiği de belirtilmiş ama bu "rical-i memleket'in kimler olduğu açıklanmamıştır.²⁸⁴

Federasyon'un 1909 yılındaki son kitle eylemi, Ekim ayı sonunda gerçekleştirilen Ferrer mitingi de farklı değildir. Bu miting SİF tarafından sadece Masonlarla değil, İttihatçılarla da (veya belki de Mason İttihatçılarla) elbirliği edilerek düzenlenmiştir veya en azından İTC'nin desteğini almıştır. Mitingde Türkçe konuşmayı yapan kişi, Selanik İTC'nin önde gelen simalarından Celal Derviş Bey'dir.²⁸⁵ O Celal Derviş ki daha Selanik Amele Cemiyeti ortada

283 "Girit de Bayram İster", *Silah*, birinci sene, numara 13 (11 Kânunuevvel 1325), s.1.

284 Haupt/Dumont, s.206-207. Şu ayrıntı da ilginçtir: Beşçınar'daki şenliğe katılan Hınçak mebusu Boyacıyan Efendi, "hakiki bir sosyalist" şeklinde tanıtıldığı *Amele Gazetesi*'ne verdiği röportajda, Tâmil-i Eşgal Kanunu hakkında hiç de sert olmayan görüşlerini açıkladıktan sonra, işçilerin bugün asla grev yapmaları gerektiğini söylemiş, uzun bir süre için grevi akıllarına bile getirmemeleri tavsiyesinde bulunmuştur. Haupt/Dumont, s.216-217.

285 Sabiha Sertel'in ağabeyi olan Celal Derviş Bey muhtemelen masondu. Bu ima için bkz. Yıldız Sertel, *Annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?*, Belge Yayınları, 3. basım, İstanbul, Ocak 2001, s.44-45.

yokken geçici Tatil-i Eşgal Kanunu'nu "esaret kanunu" şeklinde ni-teleyerek eleştirmiştir.²⁸⁶

Zaten bazı İttihatçılar ve yayın organları anarşist, ateist Ferrer olayında ciddi ve dikkat çekici bir duyarlılık göstermişlerdir. *Zaman* ve *Bahçe* gibi süreli yayınlar bir yana, SİF'e katıldığı öne sürülen militan İttihatçılardan Enis Avni Bey'in (1911'den itibaren nam-ı diğer Aka Gündüz'ün) o sırada Selanik'te çıkarmakta olduğu ve tabii İttihatçı çizgide olan *Hak* gazetesinde Federasyon'un mitingi övülmekten başka, "büyük ve insan Ferrer için, büyük ve insanca bir miting yapan Osmanlılara" Ferrer adına izafetle bir ilkokul kurmaları teklif edilmiş, bundan kaçacak hiçbir arkadaşın düşünülmemeyeceği dile getirilmiştir.²⁸⁷ Daha yukarıda belirtildiği gibi, Federasyon da kütüphanesine aynı adı vermiştir.

1909 yılındaki bütün bu manzara karşısında sosyalist Bulgar grubun önderi Glavinov'un Federasyon'a yönelttiği suçlamalar anlaşılabilir değildir ve bunları fazla aşırı bulup bir kalemde silmemekte fayda vardır.

Glavinov, II. Enternasyonal Başkanlık Kurulu'na sunduğu 1910 raporunda, Jön Türklerin Selanik'teki Yahudi örgütleri içinde etkilerinin hissedildiğini, bunun da "A. Benaroya adındaki güvenilir bir adamları ve ... Jön Türklerin lütuf ve yardımlarıyla milletvekili seçilen D. Vlahof adındaki bir zatın aracılığıyla mümkün" olduğunu yazmaktadır. Ona göre Federasyon "sosyalizmle yakından uzaktan hiçbir ilgisi bulunmayan" bir partidir ve bu nedenle Enternasyonal'e kabul edilmemelidir. Jön Türkler sayesinde milletvekili seçilen "Vlahov ve Selanik'teki birçok 'sosyalist' de sosyalizmle hiçbir ilgisi bulunmayan ve aslında Jön Türklerin Avrupa Türkiye'sindeki bir maşası veya daha doğrusu bir şubesi durumundaki bir partinin üyesidirler." Gerçekte bir Sosyalist Federasyon yoktur. SİF'in En-

286 Celal Derviş, "Ahval-i Umumiyye: Grev Kanunu – Esaret Kanunu", *Zaman*, birinci sene, numara 79 (13 Kânunusani 1324/26 Ocak 1909), s.1.

287 "Ferrer Mektebi", *Hak*, birinci sene, numara 1 (4 Teşrinisani 1325), s.4.

ternasyonal'e kabulü, Enternasyonal'e herhangi bir sosyalist parti-nin veya basit bir işçi örgütünün değil, "aslında var olmayan bir sosyalist federasyonun tabelası altında Jön Türk hükümet partisinin bir şubesi"nin veya Vlahov gibi en sadık adamlarının kabul edilmesidir.²⁸⁸

Glavinov'un sol sekte ve Bulgar milliyetçisi çizgisinden kaynaklanan bu görüşün fazla gerçekçi bir tarafı olmadığı doğru ise de Dumont'un yaptığı şekilde²⁸⁹ aceleyle reddetmek yerine, SİF'in on-da bıraktığı bu izlenimin nedenleri veya daha doğru bir ifadeyle nasıl olup da Federasyon'un tümüyle bir Jön Türk şubesi olduğu şeklindeki bir iddiayı ciddi şekilde öne sürebilmiş olması üzerine düşünülmelidir.²⁹⁰

Türkiye işçi ve sosyalist hareketini Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin, daha doğrusu "Dar sosyalistler"in gözünden anlatan Şişmanov da Federasyon üyelerinden bir kısmının Jön Türklerle ilişkisi olduğunu yazmıştır²⁹¹ ve Glavinov'unkinden daha us-turuplu olan bu tespitin doğruluğundan şüphe etmek için fazla bir neden de yoktur.²⁹² Çünkü –Vlahov'un İTC listesinden Meclis'e girmesi ve Benaroya'nın Hareket Ordusu gönüllüsü olması gibi iyi bilinen ve bizce bu konuda fazlaca da önemli olmayan olgular bir tarafa– Federasyon'un düzenlediği kitle eylemlerinin kürsülerinde hep İttihatçıların boy göstermesinin ötesinde, mesela örgütün için-

288 Haupt/Dumont, s.94, 98-99. Raporun özeti için ayrıca bkz. Orhan Koloğlu, *Osmanlı-İtalya Libya Savaşında İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal*, Ümit Yayıncılık, 1. basım, Ankara, Temmuz 1999, s.78-81. Glavinov'un görüşlerinin Bulgaristan Sosyal Demokrat İşçi Partisi (Darlar) tarafından da desteklendiğine dair bkz. Yalimov, s.149.

289 Haupt/Dumont, s.48-49; Dumont (1977), s.36; Dumont (2004), s.94-96.

290 Koloğlu da Glavinov'un iddiasının hiçbir aslı olmadığını belirtir ama Federasyon'un "gerçekçi davrandığı için İttihat ve Terakki ile ipleri" koparmadığını da ekler. Koloğlu, s.68.

291 Dimitir Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih (1908-1965)*, A. R. Zarakolu (hızl.), Belge Yayınları, 1. basım, İstanbul, Mart 1978, s.44.

292 Bazı SİF üyelerinin Jön Türklerle eylem birliği yaptığına dair ayrıca bkz. Yalimov, s.148.

deki Türk grubun başında bulunan kişi bir İttihatçıdır ve Federasyon, yayın organının başına da bir İttihatçıyı, yani Rasim Haşmet Bey'i getirmiştir. *Amele Gazetesi*'nin yazarları arasında bir başka genç İttihatçıya, Mustafa Nermi Bey'e rastlanması da bir tesadüf sayılamaz. Aslında sadece yayın organının yönetimini bir İttihatçıya bırakması bile, SİF'in İTC'ye bakışının bugünkü SİF tarihçilerinininkinden belirgin şekilde farklı ve hatta ona karşıt olduğunu ortaya koymaktadır.

Federasyon'un en faal ve en etkin olduğu yıl 1909'dur.²⁹³ 1909'un yoğun programının ardından Federasyon'un 1910'daki tek kitle eylemi olan 1 Mayıs, Selanik'te serbestçe kutlanabilmiştir. SİF'in gayet başarılı kitle eylemlerini durdurmanın kanunî aracı olarak kullanılabilecek olan İçtimaat Kanunu'nun tüm bu dönem boyunca yürürlükte olduğu da unutulmamalıdır. Sadece SİF değil, 1910'da tüm ülkede işçi örgütlenmesi gayet canlı bir durumdadır ve 125-150 bin kadar örgütlü işçinin varlığından söz edilebilmektedir.²⁹⁴ Kısacası, 1909 yılında ve 1910'un en azından ilk yarısında Cemiyet ile Federasyon arasındaki ilişkiler gayet sıcaktır. Bunun aksini, mesela bir "cadı avı"nı veya ortalığın kasıp kavrulduğunu gösteren hiçbir ciddi veri söz konusu değildir.²⁹⁵

293 Bir araştırmacının deyişiyle, "Federasyonun tarihinde 1909 özellikle görkemli bir yıl olmuştur." Anastassiadou, s.369.

294 Güzel, s.78.

295 Benaroya'nın kronolojik düzlemde oldukça karmaşık olan hatıralarından doğan izlenim, ilk tutuklanışının 1 Mayıs 1910'dan önceki bir tarihte Gevgili'de gerçekleştiği yönündedir; Haupt/Dumont, s.299-300. Dumont 1910 yılının sonuna doğru yaşanan gelişmelerden söz ederken, "Benaroya yine hapse atılmıştır" diyerek [Dumont (2004), s.99-100] aynı yönde bir imada bulunur. Benaroya'nın Gevgili'de başına gelen olayın bir "tutuklanma"dan ziyade, siyasi içeriği olmayan kısa süreli bir sorgulama olduğu, gerçek anlamda ilk tutuklanışının 1910 yılının sonlarında gerçekleştiği ve bunda da sadece yedi saat tutuklu kaldığı yakın tarihli bir çalışmada Osmanlı arşivlerine ve Meclis'te Vlahov'un yaptığı konuşmaya dayanılarak ortaya konulmuştur; bkz. Polat, s.53-56. Aynı yerde ayrıca, aynı konuda Dumont'un bir diğer makalesindeki [Dumont (1999), s.213] bir diğer yanlış eleştirilmektedir.

İmparatorluğun diğer sosyalist örgütlerinin bir avuç sempati-zanla sınırlı kaldığı bir dönemde Federasyon'un destekçilerinin bin-lerle anılmasının şaşırtıcı bir gerçek olduğu²⁹⁶ doğrudur. Gerçekten de SİF'in eylemlerindeki 4-6 bin kişilik katılımlar 1909-10 Türki-ye'sinde sosyalist bir örgüt için dikkate değer başarılarıdır. SİF'in eylemlerine katılımın böylesine yüksek olmasının birden fazla ne-deni olduğuna şüphe bulunmamakla birlikte, bunlardan birinin İtti-hat ve Terakki Cemiyeti'nin Federasyon'a verdiği destek olup olma-dığı sorgulanması gereken bir husustur.²⁹⁷ SİF'in kitleselliği ve et-kinliği yanında Glavinov grubunun dar kadrocu ve kitleden kopuk hâlinin sırtıttığı açıktır. Nitekim Dar sosyalist grupçukları küçümse-yen ve başlıca etkinliklerinin işçi hareketini engellemek ve "dolap çevirmek"ten ibaret olduğunu dile getiren Vlahov'a göre, Darların kendisini durmadan eleştirmelerinin nedeni bu etkisizlikleridir.²⁹⁸

İTC – SİF dayanışmasının ilk ortak paydası Osmanlıcılık ve va-tanseverlik olmalıdır.²⁹⁹ İkinci sırada da vatanseverliği dışlamayan

296 Dumont (2004), s.74. Örneğin Glavinov 1910 raporunda Bulgar Sosyal De-mokrat Grubu'nun Selanik'te 33, Üsküp'te 15, İstanbul'da 11 (toplam 59) üye-si olduğunu bildirmiştir; Haupt/Dumont, s.96.

297 Nitekim İTC ile olumlu ilişkilerini artık yitirmiş olduğu 1911'de güç kaybet-miş görünür. Çağdaş bir gözlemci tarafından 16 işçi örgütünden sadece 5-6 ta-nesinin Federasyon'un himayesinde kaldığı dile getirilmiş ve bu düşüş ekono-mik kriz ile politik ilişkilere bağlanmıştır; bkz. Yitzhak Ben Tzvi'den akt. İl-cak, s.128. 9 Ocak 1911 tarihli mektubunda Nahum, SİF'in ülke içinde muha-lefet edebilecek güçte olmadığını ifade eder; Haupt/Dumont, s.104.

298 Haupt/Dumont, s.248-249; Adanır (1975), s.19.

299 *Dersaadet'te Sabah Ezanları* isimli tarihsel romanında Attilâ İlhan, SİF'e önemli bir yer ayırır. Bu eser her ne kadar edebî bir yapıt olsa ve İlhan, Rasim Haşmet Bey'i ressam oğlu Haşmet Akal ile karıştırsa da İTC-SİF ilişkilerine dair roman kişilerinden birinin ifadeleri dikkat çekici ve kayda değerdir: "...it-tihâtçılar, Federasyon'a her halükârda arka çıkmak mecburiyetindedir. ... Aksi takirde Rus [Rum olmalı –A. O.], Bulgar, Yahudi teşkilâtlarında, amelelik ru-hu değil, milliyetçi seciye ağır basacaktır ki, bu, sosyalistlik âdâbına olduğu kadar, Cemiyet'in umdelerine de muhaliftir. Devlet-i Aliyye'nin menafine de..." Attilâ İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. basım, İstanbul, Mart 2003, s.291 (Rasim Haşmet Bey'in hatalı olarak "ressam" şeklinde sunulduğu için bkz. s.285, 295).

ılımlı bir sosyalizm sayılmalıdır. Özellikle 1908-1910 dönemi için, Tunaya'nın deyişiyle, "iktidar partisinin sosyalizm fikrine karşı olumsuz bir tavır olmadığı, hoşgörölü bir tavır içinde bulunduğu belirtilebilir."³⁰⁰ "İttihatçılar, sosyalist olmamakla beraber, sosyalizme ve sosyalistlere karşı kesin bir düşmanlık içinde olmamıştır."³⁰¹ 1908 grevlerini desteklemiş ve hatta teşvik etmiş, özellikle yabancı işverenlere karşı işçi çıkarlarından yana saf tutmuş olan İTC, (Federasyon'un tabanını oluşturan) işçiler nezdinde gayet itibarlıdır.³⁰² Ayrıca, Adanır'ın yetkinlikle gösterdiği gibi, 1908 Devrimi'nin ardından İttihatçılar Rumeli'deki farklı uluslardan değişik örgütlerle (ve bu arada sosyalistlerle de) içtenlikli bir uzlaşma/ittifak yönünde gayret sarf etmiş, farklı milletler arasında karşılıklı bir anlayış yaratmaya çalışmış ama aynı karşılığı bulamamışlardır.³⁰³ Tunçay'ın deyişiyle, "Hürriyetin İlân'ından Balkan Savaşları'na (1908-1912) kadar İttihatçılar Türk milliyetçiliği gütmek gayretinde olmadıkları halde, bu sosyalistler [Makedon ve Bulgar sosyalistler; A. O], ulusçu davranışlar göstermişlerdir."³⁰⁴ Federasyon ise, ayrılıkçı olmayıp Osmanlıcı olduğu gibi, sosyalizm anlayışı itibarıyla de ılımlıdır.³⁰⁵ Kaldı ki Federasyon'a üye olmak, mutlaka sosyalist olmak anlamına da gelmemektedir.³⁰⁶

300 Tunaya, s.281.

301 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c.3, İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 2000, s.395.

302 Güzel, s.55-57; Adanır (2004), s.67-69. Anastassiadou'ya göre (age, s.370-371), 1908'in halk gösterileri ve büyük grevleri bunca başarılı olabilmişse, bunun nedeni iktidarın güçsüzlüğü değil, tam aksine, grevcilerin ve göstericilerin yeni rejimin desteğinden yararlanmış olmalarıdır.

303 Adanır (2004), s.56-67. Benzer bir tespit için bkz. Karpat, s.264-265. 1908 Devrimi ve sonrasında İTC'nin başta Bulgar-Makedon örgütleri ve Bulgar hükümeti olmak üzere Balkanlardaki değişik taraflarla ilişkileri için bkz. Hacısalihioğlu, s.171 vd.

304 Tunçay (2001), s.298. Koloğlu'na göre, Osmanlı'da ve Balkanlar'da "sosyalist anlayışın ulusçuluğun gölgesinde kalması" doğaldır; Koloğlu, s.65.

305 Haupt/Dumont, s.39, 47; Anastassiadou, s.368.

306 Ilıcak, s.140. Kurucuların çok azının sosyalist olduğu, Federasyon'un raporunda ifade edilmiştir; Haupt/Dumont, s.81.

Bunlara bir de Vlahov'un tespiti eklenebilir. İttihat ve Terakki listesinden Meclis'e giren, SİF'in önde gelen üyelerinden Vlahov'un dediği gibi, İTC bütün üyeleri aynı şekilde düşünen türdeş bir parti değildir. İçinde sınıf çıkarları farklı, hatta karşıt kesimler bile vardır.³⁰⁷ Rasim Haşmet Bey sosyalist İttihatçılardandır. Federasyon'un diğer sol gruplardan farklı olarak muhtariyet veya ayrılık yanlısı değil, Osmanlı birliği içinde bir model sunması ve ılımlı bir sosyalizmi benimsemiş olması, o sırada henüz Osmanlıcı olan Rasim Haşmet Bey gibi sol İttihatçıların Federasyon'a sempati duymasını sağlamış olsa gerektir. İTC'nin sosyalizme düşmanca yaklaşmaması, SİF ile dostane ilişkileri Rasim Haşmet Bey'in (ve belki onun gibi daha başkalarının) her iki örgüt içinde de yer alabilmesinin zeminini oluşturmuştur.

Cemiyet ile Federasyon'un arası ancak 1910 yılının ikinci yarısında bozulmaya başlayacaktır ve yaşanan ilk sorun da Temmuz ayındaki Tütün İşçileri Sendikası davasıdır.³⁰⁸ Yeterli değilse de hatıralardan çok daha güvenilir bir kaynak olduğuna şüphe bulunmayan SİF belgelerine bakılacak olursa, Federasyon'un ilk "baskı" şikâyetleri bu konuya ilişkin olarak Ağustos 1910'da başlamış, aynı tarihteki raporda İttihatçılar "mutlakiyetçi ve milliyetçi siyaset" yürütmekle suçlanmışlardır.³⁰⁹ Daha şiddetli yakınmalarsa 1910 yılının Aralık ayı başında gelmiştir: Jön Türk hükümetinin "ikiyüzlü ve sinsî bir baskı politikası" yürütmekte olduğu öne sürülerek SİF lokalinin kapatıldığı bildirilmiştir.³¹⁰ Yine de ilişkilerdeki bo-

307 Akt. Ter Minassian, s.227.

308 Bu konudaki haberler için bkz. "Tütün Amele Kulübü Davası", *Zaman*, ikinci sene, numara 375 (28 Haziran 1326), s.3; "Tütün Amele Kulübü Davası", *Zaman*, ikinci sene, numara 376 (29 Haziran 1326), s.3. SİF'e ilişkin kaynaklarda bu konuda fazla ayrıntı bulunmamaktadır. Burada künyesi verilen ikinci haber oldukça kapsamlıdır.

309 Haupt/Dumont, s.75-76, 79-80.

310 Haupt/Dumont, s.101. Basına yansıyan konuyla ilgili bazı haberler için bkz. "Selanik Kulüpleri", *Hür Memleket*, birinci sene, numara 5 (16 Teşrinisani 1326), s.4; "Kanunsuzluk ve Amele Sendikalarına Taarruz", *Sosyalist*, birinci

zulma hâlinin modelin anlattığından çok daha tedricî bir seyir izlemiş olmalıdır. Üstelik vardığı son nokta bile bu modelin kurguladığı korkunç imgeye uymamaktadır.

1911 yılında ilişkiler 1909'un sıcaklığından uzaksa da Federasyon belgelerinde hâlâ "uzlaşma"dan söz edilebilen; "Jön Türklerin henüz keyfî bir yönetim kurmadıklarının", "baskıların kaynağının aslında Yahudi burjuvazisinin bir kesimini temsil eden Cercle des Intimes / Dostluklar Kulübü olduğunun"³¹¹ tespit edildiği; Meclis nezdinde girişimde bulunup sonuç alınabilen; büyük bir işçi kongresinin düzenlenebildiği; Balkan sosyalistlerinin bir konferansta toplanıp kitle gösterisi yapabildikleri; 1 Mayıs ve Trablusgarp eylemlerinin başarıyla gerçekleştirildiği; Federasyon'un yeni bir yayın organı çıkardığı bu ara dönem,³¹² 1912'nin geri dönülmez siyasi cepheleşme noktası da değildir. Jön Türklere meclis kürsüsünden yönelttiği eleştirileri anlatan Vlahov bile, 1911 yılında tüm ülkede sosyalist etkinliğin yaygın bir gelişme gösterdiğini dile getirmiştir.³¹³ Enternasyonal Büro sekreteri Camille Huysmans, Federasyon temsilcisi Nahum'a Ocak 1911'de "Jön Türkleri fazla kışkırtmamak", "yumuşaklıkla pazarlığa oturmak" gerektiğini salık ver-

sene, numara 2 (16 Teşrinisani 1326), s.3; "Tekzip – Makam-ı Vilayetten", *Rumeli*, numara 299 (17 Teşrinisani 1326/30 Teşrinisani 1910), s.3; "Sosyalist Kulüpleri", *Azad*, birinci sene, numara 3 (21 Teşrinisani 1326), s.2; "Sosyalist Kulübünün Seddi", *Muahede*, birinci sene, numara 10 (22 Teşrinisani 1326), s.3 (bu haber Galata'daki sosyalist kulübüyle ilgilidir); "Selanik Amele Sendikası", *Genç Türk*, birinci sene, numara 11 (20 Kânunuevvel 1326), s.4.

311 Selanik Yahudi cemaatindeki iç bölünmeler ve çelişmelere dair bkz. Ilıcak, s.128-131, 139. Ayrıca bir örnek için bkz. Odabaşı, "Munis Tekinalp (Moiz Kohen)'in Erken Dönem Biyografisine ve Bibliyografyasına Katkı", s.42-43.

312 Bu dönemin belgeleri için bkz. Haupt/Dumont, s.103-141. Türkiye işçi hareketi tarihi üzerine hazırlanmış bir çalışmada, "1909-1915 Gösteri ve Yürüyüşleri" ara başlığı altında sıralanan eylemlerin neredeyse tümünün SİP'in eylemleri olması anlamlıdır. Dahası, ara başlığa rağmen, sıralanan eylemlerin hepsi 1909-1911 dönemine aittir; bkz. Güzel, s.94-102.

313 Haupt/Dumont, s.246-247. Bulgaristan'ın Selanik Başkonsolosu Sopov'a göre 1912 yılında bile sosyalistler Selanik'te önemli bir siyasi güç oluşturunuyordu; akt. Hacısalıhoğlu, s.349 (460. dipnot).

mekte, Kasım 1911'de "Jön Türklere saldırmamaları gerektiği" konusunda ısrarda bulunmaktadır.³¹⁴ İşçi ve sendika hareketinin, SİF'in faaliyetlerinin (hatta 1912'de bile) hâlâ ve hem de görece başarılı şekilde sürüyor olması, İTC'nin büyük ve ürkütücü bir "cadı avı" yürüttüğü şeklindeki yorumların fazla inandırıcı olamayacağını göstermektedir.

Üstelik Ilıcak'ın da vurguladığı gibi, Osmanlı devlet kurumları arasında Benaroya hakkındaki yazışmalar ancak 1912 seçimleri öncesinde başlamıştır ve daha da ilginç, yetkililerin dikkati sosyalist bir örgütün lideri olarak değil, birey olarak Benaroya'ya yöneliktir. Gerçekten de Osmanlı arşivlerinde Benaroya ile ilgili çok sayıda belge bulunmakla birlikte, Federasyon'a ilişkin (Benaroya dolaşımını olanlar hariç) neredeyse hiç belge (en azından şimdilik) bulunamamıştır.³¹⁵ Aralarında Benaroya ile Türk tütün işçileri sekreteri İhsan'ın da bulunduğu dört Federasyon üyesinin Haziran 1911'de tutuklanmalarının sorumlusunun bir Yahudi örgütü (Cercle des Intimes / Dostluklar Kulübü) olduğu bizzat Federasyon yetkilileri tarafından tespit edilmişken,³¹⁶ 1911 için bile, Federasyon'un başına gelen her türlü musibetin toptan ve önsel olarak İTC'ye mal edilemeyeceği açıktır.

Genel seçimlerin yapılacağı 1912 yılına gelindiğinde ise, SİF artık Rum - Bulgar milliyetçileri, Hınçaklar ve İştirakçi Hilmi'nin partisi ile birlikte Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın başı çektiği safa katılmıştır. Böylece İTC ile SİF siyaset düzleminde kesin şekilde cepheleşmişlerdir.³¹⁷

314 Haupt/Dumont, s.109-111, 139. Ayrıca bkz. Koloğlu, s.83.

315 Osmanlı arşiv belgeleri için bkz. *BOA. DH-SYS. 65/7*; *BOA. DH-İD. 112-1/13*. Ilıcak, s.135, 139. Ilıcak'ın dikkate değer bir yorumu da hükümet ile İTC arasındaki ihtilaftan Benaroya'nın yararlanmakta başarılı görüldüğü şeklindedir; agm, s.136.

316 Haupt/Dumont, s.116, 120.

317 Federasyon'un II. Enternasyonal nezdindeki temsilcisi Nahum, 14 Nisan 1912'de şöyle yazar: "Jön Türklerin büyük öfkesi yoldaşlarımızın Hürriyet ve İtilaf ile uyuşmalarından ileri geliyor." Haupt/Dumont, s.154.

Öyleyse 1909 ile 1910'un büyük kısmını İTC – SİF ilişkilerindeki gayet olumlu işbirliği dönemi, 1910 yılı sonlarından 1911 sonlarına dek olan süreyi bu ilişkilerin bozulmaya başladığı ama hâlâ geri dönülmez bir noktaya ulaşmadığı bir ara-aşama, 1912'yi ise tam bir kopuş ve cepheleşme dönemi şeklinde nitelenmek yanlış olmayacaktır.³¹⁸

1909 sonrasında Federasyon'daki izi sürülemeyen Rasim Haşmet Bey'in durumuna dair tüm bu tablo bağlamında bazı yorumlarda bulunulabilir. Daha yukarıda da belirtildiği üzere, SİF üyeliğini sürdürüp sürdürmediği, sürdürmediyse ne zaman ve ne şekilde ayrıldığı belli değildir. Bununla birlikte, her daim İttihatçı kaldığı, 1912'den sonra Türkçülüğe yöneldiği ve İTC – SİF ilişkilerinin giderek olumsuzlaşan seyri dikkate alınacak olursa, bu sıralarda (mesela 1910'un ilk yarısından sonraki bir tarihte) SİF ile yollarının ayrıldığı şeklinde bir tahmin yürütülebilir.³¹⁹

318 Bu vesileyle belirtmek gerekir ki İTC-SİF ilişkilerini irdelleyecek bir çalışmanın, bu iki örgütten sadece birine değil, ikisine birden odaklanması (iki tarafı da dinlemesi); İttihatçıların henüz tam iktidar olmadığı 1908-1912 yıllarında her türlü (özellikle olumsuz) gelişmeyi homojen bir İTC'ye bağlama kolaycılığına düşmeden, İTC içindeki farklı kanatlar ve bunlar arasındaki ilişkiler, SİF ve onun içindeki farklı eğilimler, hükümet, Meclis, başta Selanik valisi olmak üzere yerel makamlar ve yargı arasındaki nüanslara özen göstermesi gerekmektedir. Uluslararası konjonktür, Balkan devletleri ve örgütleri ile ilişkiler; II. Meşrutiyet siyasetinin karmaşık yapısı ve ideoloji yumakları da bunlara eklenmelidir. Ahmad'ın dediği gibi, 1908-1914 döneminde "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî yaşamında oynadığı rol öylesine abartılmıştır ki, araştırmacıya olayları en belirgin olasılığın dışında yorumlama fırsatı tanınmamaktadır. Siyasal olayların hemen hepsi Cemiyet'in taktikleri olarak nitelenmektedir." Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Nuran Yavuz (çev.), Kaynak Yayınları, 7. basım, İstanbul, Ekim 2007, s.89. Tüm bunların yanı sıra, süreci İTC-SİF çelişkisine endekslemek gibi bir indirgemecilikten uzak durarak, madalyonun öbür yüzüne de yani Selanik Yahudi cemaati içindeki bölünmeler ile çelişmelere ve cemaatin bu farklı kesimleri ile İTC arasındaki ilişkilere de eğilmek gerekir.

319 Buna bir de bu yöndeki gayretlere rağmen Federasyon içinde bir Türk grup oluşturmakta başarısız kaldığına dair Benaroya ile Vlahov'un verdikleri bilgi eklenebilir. Maalesef Rasim Haşmet Bey'in Federasyon'dan veya kendisinin Federasyon ile ilişkisinden az da olsa söz ettiği hiçbir yazısı yoktur veya vardır ama bulunamamıştır.

1908 Devrimi'nin üçüncü yıldönümü kutlamalarındaki ikilemli manzara bu bağlamda belki açıklayıcı veya en azından simgesel olabilir: Selanik'te 23 Temmuz 1911 günü bir tarafta (Selimiye Caddesi'nde) Federasyon önderleri düzenledikleri bir mitingle Benaroya'nın sınır-dışı edilmesini protesto ederken, aynı anda başka bir mekânda, İttihat ve Terakki rıhtım kulübünde (Rasim Haşmet Bey'in de mensubu olduğu) Selanik Hukuk Mektebi'nin ilk mezunları ("10 Temmuz mezunları") İTC'ye, Cemiyet üyesi hocalarına hürmetlerini ilan etmekte, sonra da Cemiyet'in sancağı altında büyük bir kalabalıkla birlikte Hürriyet Meydanı'na yürümektedirler.³²⁰

C) Yazı Hayatı ve Eserleri

1) Kullandığı Takma Adlar ve Rumuzlar

Rasim Haşmet Bey yazılarında çoğunlukla kendi imzasını kullanmıştır. Bunun yanında, bazı takma adlar (müstearlar) ve rumuzlar da kullandığı tespit edilebilmektedir.

Kronolojik olarak ilk (1909'da) ve sadece bir kez kullandığı takma ad, *Kadın* dergisinde görülen "Râfıza Hasnâ"dır.³²¹ Dikkat edilecek olursa, bu müstearın baş harfleri Rasim Haşmet Bey'in isminin de baş harfleridir. Hatta ilkinde ilk iki harf ("re" ve "elif"= "Ra") aynı olduğu gibi, ikincisinde de verdiği ses itibariyle ilk iki harf ("Ha") aynıdır.

320 Mimler Babası, "Makale-i Mahsusa: Hak-ı Söz ve Bir Kıyas", *Rumeli*, ikinci sene, numara 500 (14 Temmuz 1327/27 Temmuz 1911), s.1. "10 Temmuz mezunları'nın da katıldığı İttihat ve Terakki etkinliklerinin ayrıntılı anlatımı için ayrıca bkz. "Şûûn: Millî Bayramımız Resimleri", *Rumeli*, ikinci sene, numara 498 (12 Temmuz 1327/25 Temmuz 1911), s.2. Vilayet serkomiseri ile komiser-i sanisinin kaleme alıp Vilayet Polis Müdüriyeti'ne sundukları ve Federasyon'un mitinginin anlatıldığı 11 Temmuz 1327 (24 Temmuz 1911) tarihli jurnal için bkz. *BOA. DH-SYS 65/7*. Bu belgenin içeriği Polat, s.67-68'de de görülebilir.

321 Nüzhet Haşim, s.106.

Selanik'in Sabataycı (Avdetî) cemaatini tartışmaya açtığı şiirin-
de kullandığı bu dikkat çekici kadın imzasının örtük bir mesaj içer-
diği düşünülebilir. "Rafızâ" bir Şii fırkasının adıdır. "Hasnâ" ise,
"çok güzel kız veya kadın" anlamındadır.³²²

1909'da *Bahçe* dergisindeki birkaç yazısını "Hâce Rasim" (Ho-
ca Rasim) şeklinde imzalayan Rasim Haşmet Bey'in eski ve yakın
arkadaşlarından Akil Koyuncu Bey'in verdiği, kendisiyle teklifsiz
olanların ona "Resmî" diye hitap ettikleri bilgisine³²³ ve ayrıca aşı-
ğda "Refî Nevzat" bahsinde aktarılacak ilgili ayrıntılara bakılacak
olursa, yine aynı yıl *Bahçe* dergisinde bir kez görülen "Resmî" de
ona ait bir takma ad olmalıdır. "Rasim" ve "resmî" kelimeleri de za-
ten aynı kökten ("resm") gelmekte olup ilintili anlamlara sahip ola-
bilmektedirler. "Rasim", "resim yapan, çizgi çizen" anlamındadır.
"Resmî"nin anlamlarından biri ise, "resme, yazıya çizgiye ait"tir.

Rasim Haşmet Bey bu takma isimlerin yanında, 1909'da *Bahçe*
ve *Füyuzat* dergilerinde ve 1911'de *İttihat* gazetesinde "R. H."
("Re. Ha.") rumuzunu, yani isminin baş harflerini kullanmıştır.

Rasim Haşmet Bey'in en çok kullandığı ve en önemli sayılması
lazım gelen takma adı ise, "Refî Nevzat"tır. Bu imzaya ilk kez 1911
yılıının Temmuz ayında, Rasim Haşmet Bey'in "muavenet-i tahri-
riyye" vaadinde bulunmuş olduğu³²⁴ *Muhit-i Mesai* dergisinde
rastlanmaktadır. "Refî Nevzat" imzasını taşıyan makale, *Genç Ka-
lemler* dergisinin başlattığı Millî Edebiyat akımına yönelik bir eleş-
tiridir ve sonuna düşülen kayda bakılırsa "İstanbul Kadıköy"de ka-
leme alınmıştır.³²⁵

322 Konuya ilişkin kapsamlı bir tartışma için bkz. İ. Arda Odabaşı, "Kadın Dergi-
si (Selanik) Üzerine Bazı Notlar ve Basına Yansıyan İlk Sabatayizm Tartışma-
sı", *Müteferrika*, sayı 37 (Yaz 2010), s.83-112.

323 Safır (Akil Koyuncu), "Kızılmayacak!: Sebatsız mı, Kim Demiş?", *Gençlik*, bi-
rinci sene, numara 2 (24 Mayıs 1327), s.32.

324 "Gelecek Nüşamızda", *Muhit-i Mesai*, c.1, numara 1 (24 Kânunuevvel 1326),
s.ön kapak iç yüz.

325 Refî Nevzat, "Edebiyat-ı Milliyye ve Genç Kalemler", *Muhit-i Mesai*, numara
10, s.1-4. Dış kapağı görülemediği için bu nüshanın tam tarihi belirlenememiş-

Genç Kalemler dergisinin mizah sütunlarından biri, "Haftanın Hadisesi" başlığını taşır ve derginin yazı işleri müdürü Ali Canip (Yöntem) Bey tarafından "Lakayt" imzasıyla hazırlanmıştır.³²⁶ Bu sütunda görünürde, Selanik de dâhil olmak üzere çeşitli şehirlerden haberler aktarılmaktadır ama bunlar klasik anlamda birer "haber" değildir. Mizahi bir tarzda kaleme alınan bu sütun, çoğunlukla dergi çevresindeki arkadaş grubuyla ilgili meseleleri, muhaliflere sataşmalar içerir. Bahsi geçen isimler ve yayınlar açıktan açığa ifade edilmez; çoğunlukla bir tür kodlama yoluyla şahıs ve süreli yayın isimleri sözlük anlamları ön plana çıkarılarak dillendirilir. Diğer bir deyişle, "tevriye" denilen edebî sanat yoluyla kelime oyunları yapılır. *Genç Kalemler*'in "Haftanın Hadisesi" sütunu klasik haber anlamında neredeyse tümüyle faydasız ama doğru açımlandığı takdirde dergi çevresine dair zengince bir kaynaktır. Nitekim "Refî Nevzat" müstearının Rasim Haşmet Bey'e ait olduğu keşfi de ilk olarak bu mizahi metinler sayesinde yapılabilmektedir. Şöyle ki:

6 numaralı *Genç Kalemler*'in "Haftanın Hadisesi" sütununda, *Muhit-i Mesai*'de "hiç tanınmayan bir müstear"la çıkan eleştiri yazısı mevzubahis edilmiştir.³²⁷

Bir sonraki sayının "Haftanın Hadisesi" sütununda ise, bu makalenin yazarının kimliğine ilişkin, yukarıda belirtilen tarzda kodlamalar yoluyla önemli ipuçları verilmiştir. Şöyle denir:

"Selanik'te:

– Hakikatte 'haşmet'li ve 'resmî' bir adet fırlıdak, yirmi dört saat zarfında emzikli bir 'nevzat' şekline girerek ibresi cenubî kutbun en soğuk cihetlerini göstermeye başlamış ise de bu

tir. Ancak, dergi müdüriyetinin *Rumeli* gazetesinde yer alan bir açıklamasından, bu sayının 7 veya 8 Temmuz 1911 (24 veya 25 Haziran 1327) günü çıktığı anlaşılmaktadır. "*Muhit-i Mesai*", *Rumeli*, ikinci sene, numara 484 (23 Haziran 1327/6 Temmuz 1911), s.3.

326 Rıza Filizok, *Ali Canip'in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 2001, s.43-44.

327 Lâkayt (Ali Canip), "Haftanın Hadisesi", *Genç Kalemler*, c.2, numara 6 (19 Haziran 1327), s.112.

hafta Servet-i Fünûn'da 'Millî Edebiyat'ın müdafaasını³²⁸ görür görmez muvazenesini kaybettiği Flammarion'nun şakirtlerinden biri³²⁹ tarafından görülmesiyle eski hâline rücu ettirilmişir."³³⁰

11 numaralı *Genç Kalemler*'in "Haftanın Hadisesi"nde ise, *Muht-i Mesaî*'deki makalenin altına düşülen "İstanbul Kadıköy" kaydını ve yine yazarının kim olduğunu kısmen aydınlatacak nitelikte ipucu mevcuttur. Şöyle denmektedir:

"İstanbul'da:

– ...

– Buraya gelen 'haşmet' sahiplerinden biri 'zühd' erbabından bir zat³³¹ ile buluşarak bu sefer hakikî bir Kadıköy makalesi yazacakları muhakkak görünüyor."³³²

Görüldüğü üzere, aktarılan ilk parçada Rasim Haşmet Bey "haşmetli" ve "resmî" şeklinde kodlanmış, bu kişinin "nevzat"a dönüştüğü belirtilerek de "Refî Nevzat" müstearına atıf yapılmıştır. Az yukarıda da belirtildiği üzere, sözlük anlamı itibariyle "Rasim" kelimesi ile ilintili olan "resmî", aynı zamanda yakın arkadaşlarının ona taktıkları bir lakaptır. Kaldı ki "refî" kelimesi de "haşmet" kelimesini andırırcasına, "yüksek, yüce" anlamına gelmektedir. Kısa-

328 Kastedilen, şu metin olsa gerektir: "Mim. Ayın., "Servet-i Fünûn'un İmılası", *Servet-i Fünûn*, c.41, no 1051 (14 Temmuz 1327), s.252-255.

329 Camille Flammarion'nun şakirdi olarak anılan kişi, ortak arkadaşları Abdi İsmet (Ulukut) Bey'dir.

330 Lâkayt (Ali Canip), "Haftanın Hadisesi", *Genç Kalemler*, c.2, numara 7 (27 Temmuz 1327), s.128.

331 Burada ismi kodlanan kişi, Selanik Hukuk Mektebi 1911 mezunlarından ve *Genç Kalemler* dergisi ile *Rumeli* gazetesinde imzasına rastlanan M. Zühtü Bey olsa gerektir. Nitekim aynı dönemde Zühtü Bey de Selanik'ten İstanbul'a gitmiştir; bkz. M. Zühtü, "Selanik'ten İstanbul'a", *Rumeli*, ikinci sene, numara 539 (1 Eylül 1327/14 Eylül 1911), s.1-2.

332 Lâkayt (Ali Canip), "Haftanın Hadisesi", *Genç Kalemler*, c.2, numara 11 (23 Teşrinievvel 1327), s.192. Rasim Haşmet Bey'in Eylül-Kasım 1911'de İstanbul'da bulunduğu dair bu bölümün ilk kısmına bkz.

cası tüm bu kelimeler ve bu kelimelerle Rasim Haşmet Bey arasında belirgin bir ünsiyet söz konusudur. Millî Edebiyat bahsi ile "nevzat" atfı da söz konusu edilenin *Muhit-i Mesai*'deki makale olduğunu ortaya koymaktadır.

İkinci alıntıda "haşmet sahiplerinden biri" denerek yine Rasim Haşmet Bey'e işaret edilmiş olmaktan başka, *Muhit-i Mesai*'deki "Kadıköy" kayıtlı makalenin gerçekte orada kaleme alınmadığı ve belki gerçek bir Kadıköy makalesinin yolda olduğu ima edilmiştir.

Gerçekten de yeni bir "Kadıköy makalesi" gelecektir. *Muhit-i Mesai*'de yayımlanan makalenin ve dolayısıyla "Refî Nevzat" müstearının Rasim Haşmet Bey'e ait olduğunun bir diğer kanıtı da bu yeni makaledir ve bu, aynı zamanda "M. T." rumuzunun da Rasim Haşmet Bey tarafından kullanıldığını ortaya koymaktadır. Şöyle ki:

Yeni Felsefe Mecmuası'nın 2. sayısında "Yeni Felsefe Mecmuası Tahrir Heyeti"ne hitaben kaleme alınmış, "M. T." ("Mim. Te.") imzalı ve "Kadıköy 21 Ağustos 327" (3 Eylül 1911) kayıtlı eleştirel bir makale yayımlanmıştır.³³³ Derginin bir sonraki sayısında "M. T. Bey'e Cevap" ve "Yeni Hayat Etrafında" başlıkları altında bu eleştiriye iki ayrı yanıt verilmiştir. Bu ikinci yanıt şöyle başlamaktadır:

"Selanik'ten mi, Kadıköy'den mi?

'Yeni Felsefe Mecmuası'nın ikinci nüshasında yine bir (Kadıköy mektubu) var. Bu Kadıköy mektuplarından birincisi başka bir imza ile sabık (*Muhit-i Mesai*)de intişar etmişti. Selanik'te yazıldığı hâlde Kadıköy'e nispet iddia eden o mektuba cevap vermemiştik. Çünkü ani bir teessür saikasıyla kalem-den feveran ettiğini biliyorduk. Bu ikinci mektup da –ister Selanik'te ister gerçekten Kadıköy'de yazılmış olsun– ani bir tahassüsün mahsulüdür. Rumeli'de, Genç Kalemler'de intişar eden ve bazı parçaları Yeni Felsefe Mecmuası'na naklolan

333 M. T., "Tenkit: Yeni Hayat Cereyanı", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 2 (30 Ağustos 1327), s.1-7.

(Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler) makalesini dikkatle okumuş olsaydı (M. T.) Bey mektubunu şüphesiz bu tarzda yazmıyaktı. Yeni Hayat'ın müdafii olan bir mecmuada tecelli ettiği için bu ikinci mektubu cevapsız bırakmıyoruz."³³⁴

Bu açıklama tabloyu iyice aydınlığa kavuşturmaktadır. Öncelikle, *Muhit-i Mesaî*'deki makale Kadıköy'de değil Selanik'te yazılmıştır. Li yukarıda aktarılan ikinci "Haftanın Hadisesi"nde bu durumun ima edildiği ve "haşmet" atfı yapıldığı görülmüştü. İkinci olarak, *Yeni Felsefe Mecmuası*'ndaki tenkit gerçekten Kadıköy'de yazılmış olabilir ki aynı "Haftanın Hadisesi"nde bunun da ima edildiği görülmüştü.

Bu açıklamadan anlaşılan üçüncü ve önemli bir husus da her ikisi de "Kadıköy" kayıtlı olup biri "Refî Nevzat", diğeri "M. T." imzalı olan iki eleştirinin de aynı kişi tarafından kaleme alınmış olduğudur. Diğer bir deyişle, "Refî Nevzat" gibi "M. T." rumuzu da Rasim Haşmet Bey'e aittir. Zaten dikkat edilecek olursa, bu rumuzu oluşturan harfler Rasim Haşmet isminin son harfleridir. Yani, Rasim'in "m"si (veya "mim"i) ve Haşmet'in "t"si (veya "te"si). Ayrıca, belli olmaktadır ki bu cevap metninin yazarı, eleştirileri kaleme alan kişiyi gayet iyi tanımakta ve bu eleştirileri hangi ruh hâliyle kaleme aldığını iyi bilmektedir.³³⁵ Diğer bir deyişle, söz konusu olan, gerçek isimlerini saklayan ama birbirini iyi tanıyan polemikçilerdir. İki eleştiri ve bunlara gerek (*Yeni Felsefe Mecmuası* örneğinde görüldüğü üzere) nizami gerekse (*Genç Kalemler* örneğinde

334 "Yeni Hayat Etrafında", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 3 (15 Eylül 1327), s.6.

335 Tahminimizce bu imzasız cevabın yazarı ya Ali Canip Yöntem ya da Ziya Gökalp'tir. Gökalp olması (üslubu itibarıyla) daha bir muhtemel görünmektedir. Cavit Orhan Tütengil de bu yazının sahibinin Gökalp olduğundan şüphelenmiş olsa gerek ki dergiyi çıkaranlardan Zekeriya Sertel'e yıllar sonra (1975'te) bu yönde sorular yönelmiştir. Gökalp'in dergide hiç yazmadığını söyleyen Sertel, bahsi geçen metnin kim tarafından kaleme alındığını hatırlayamamıştır; bkz. Cavit Orhan Tütengil, "Gökalp'a İlişkin Yeni Notlar", *Sosyoloji Konferansları Öndördüncü Kitap* (1976), s.176.

görüldüğü üzere) gayrinizami verilen karşılıklar, Yeni Hayat / Yeni Lisan hareketi içinde cereyan eden bir iç tartışmanın parçalarıdır.

"Refî Nevzat" müstearının Rasim Haşmet Bey'e ait olduğunu ispatlayacak daha başka dolaylı kanıtlar da sıralanabilir. Bunlardan biri, "fırıldak" nitelemesi ile bu nitelemenin *Genç Kalemler* dışında yapıldığı metindir. Yukarıda Ali Canip Bey'den yapılan ilk alıntıda, gerçekte "haşmet"li ve "resmî" bir "fırıldak"ın bir "nevzat" şekline girdiğine dikkat çekilmiştir. Bundan üç hafta kadar önce *Rumeli* gazetesinde çıkan "Edebiyat Fırıldağı" başlıklı yazıda iğnelenen "sosyalist" için de "o her şeyden evvel bir fırladaktır", "son zamanlarda Selanik'ten Kadıköy'e uçtuktan sonra münekkittir" denir.³³⁶

Musavver Erganun dergisi ile *Rumeli* gazetesinde "Refî Nevzat" imzasıyla yayımlanan eserlerin içerikleri de bu takma adın sahibinin Rasim Haşmet Bey olduğuna dair ipuçları vermektedir ki düşünce yapısının ele alındığı gelecek bölümde her iki metin de irdelenecektir.

Bir diğer somut kanıt olarak, Konya'da Rasim Haşmet Bey'in yönetiminde çıktığı şimdiye dek sadece Namdar Rahmi Karatay sayesinde bilinen³³⁷ *Osmanlı* gazetesi gösterilebilir. Bu gazetenin künyesinde Rasim Haşmet ismi yer almamakta ama gazetenin "tahrir müdürü" (yazı işleri müdürü) "Refî Nevzat" olarak geçmekte ve bu isim aynı zamanda gazetenin yazarları arasında anılmaktadır.³³⁸

Sonuç itibariyle, "Refî Nevzat" müstearının ve Eylül 1911'de *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda görülen "M. T." rumuzunun Rasim Haşmet Bey'e ait olduğu böylece gün ışığına çıkmaktadır.³³⁹

336 "Karikatür: Edebiyat Fırıldağı", *Rumeli*, ikinci sene, numara 492 (4 Temmuz 1327/17 Temmuz 1911), s.3.

337 Karatay, s.79.

338 Önder, s.23-24.

339 Bu takma adın ilginç bir yönünün, Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın Paris şubesi olarak faaliyet gösteren Dr. Refik Nevzat'ın ismiyle olan benzerliği olduğuna ve bu partinin yayın organı *İştirak'te* "M. T." imzalı bir yazının bulunduğu daha önce dikkat çekilmiştir.

Ayrıca, aşağıda görüleceği üzere, *Konya Osmanlı* gazetesinde "idare müdürü" olarak "Bedî Nevzat" ismi geçmekte ve bu gazete-
de "Şefî Nevzat" imzasına da rastlanmaktadır. Bu isimlerin, "Refî
Nevzat" ile olan benzerlikleri nedeniyle Rasim Haşmet Bey'in kul-
landığı takma adlar olması ihtimal dâhilindedir.

Toparlanacak olursa, yazı hayatında çoğunlukla kendi ismini
kullanan Rasim Haşmet Bey bazı yazılarında "Refî Nevzat", "Râfı-
za Hasnâ", "Resmî" ve "Hâce Rasim" müstearları ile "R. H." ve
"M. T." rumuzlarını da kullanmıştır.

2) Süreli Yayınlar

Rasim Haşmet Bey yazılı ürünlerinin büyük bölümünü süreli
yayınlar kanalıyla vermiştir. Yazdığı, çalıştığı ve yöneticisi olduğu
süreli yayınlar onun ideolojik, siyasi, kültürel çevresi ve kimliği
konusunda fikir verebileceği için, kendisinin bu gazete ve dergiler-
deki konumunu tespit etmekte ve bu konum açısından önemli olan-
ları kısaca da olsa tanımakta fayda vardır.³⁴⁰

Daha evvel de belirtildiği gibi, Rasim Haşmet Bey'in yazı haya-
tı 1905 yılında *Çocuk Bahçesi* dergisinde başlar. Bir manzume olan
yayımlanmış ilk eseri, 25 Mayıs 1905 günü çıkan 17 numaralı *Ço-
cuk Bahçesi*'nde yer almıştır ve "Üstad-ı Muhterem Şevki Efendi
Hazretlerine" kaydıyla hocasına³⁴¹ ithaf edilmiştir.³⁴² Bunun ya-
nında, daha 1903'te kalem tecrübelerine giriştiği, yine *Çocuk Bah-
çesi*'nde yayımlanan bir diğer şiirinin altına düştüğü "25 Temmuz
319" (7 Ağustos 1903) tarihinden anlaşılmaktadır.³⁴³

340 Bu kısımda kullanılacak temel kaynak grubu, doğrudan doğruya bahsi geçen
süreli yayınlar ile bunlara dair bilgi içeren dönemin diğer süreli yayınları ola-
caktır. Gerekli görülen diğer atıflar dipnotlarda ayrıca yapılacaktır.

341 Şevki Efendi, *Yadigâr-ı Terakki Mektebi zûkûr* (erkekler) kısmında lisan-ı Os-
manî ve tarih öğretmenidir; Alkan, s.74, 79, 85-86.

342 *Yadigâr-ı Terakki Mezunlarından Rasim Haşmet, "Muallim Efendilere", Çocuk
Bahçesi*, birinci sene, numara 17 (12 Mayıs 1321), s.3-4.

343 Rasim Haşmet, "Esâtır Sahifeleri: Çiçekler", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, nu-
mara 33 (15 Eylül 1321), s.3-4. Bezirci de yazmaya daha öğrenci iken başla-
dığını ifade eder; Bezirci, agm.; Bezirci, s.116.

Tespit edilebildiği kadarıyla ilk yazıları *Çocuk Bahçesi*'nde çıkmıştır ve 1908 Devrimi'nden evvel bu dergidekiler dışında yayımlanmış herhangi bir yazısına rastlanmamıştır.³⁴⁴ *Çocuk Bahçesi* aynı zamanda, Rasim Haşmet Bey'in sayıca en çok ürün verdiği süreli yayınlardan biri olmuştur. Yaklaşık bir yıl içinde bu dergide makale, şiir, mensur şiir, monolog ve küçük hikâye gibi türlerde toplam 13 eseri yayımlanmıştır.

Çocuk Bahçesi'nin 25. sayısında imzasız olarak yer alan "Küçüklük" başlıklı monologun Rasim Haşmet Bey'e ait olduğu, aynı eserin dört yıl kadar sonra *Bahçe* dergisinde imzalı çıkması sayesinde öğrenilebilmektedir.³⁴⁵

344 Bu dönemde Selanik'te çok az sayıda Türkçe gazete ve derginin yayın hayatında olduğu belirtilmelidir. 1904'te Selanik'te sadece iki Türkçe gazete vardır: Resmî vilayet gazetesi *Selanik* ile *Asır*. Toplam gazete sayısı ise sekizdir, bkz. *Salname-i Vilayet-i Selanik* 1322 Sene-i Hicriyyesine Mahsus Onsekizinci Defa Olarak, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik, s.337. 1905'te bunlara *Çocuk Bahçesi* dergisi katılmıştır. 1906 ve 1907 vilayet salnamelerinde de Türkçe yalnızca bu üç süreli yayın görülmektedir. Toplam rakam ise dokuzdur; bkz. *Salname-i Vilayet-i Selanik* 1324 Sene-i Hicriyyesine Mahsus Ondokuzuncu Defa Olarak, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik, s.536; *Salname-i Vilayet-i Selanik* 1325 Sene-i Hicriyyesine Mahsus Yirminci Defa Olarak, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik, s.565. 3 Ağustos 1896 (22 Temmuz 1312)–25 Mayıs 1897 (13 Mayıs 1313) tarihleri arasında Selanik'te toplam 92 sayı çıkan *Mütalaa*, döneminin en önemli ve popüler dergilerinden biri olmuştur. Yaşı itibarıyla Rasim Haşmet Bey'in bu dergiye yazdığına pek ihtimal vermesek de *Mütalaa* dergisi taranmış, imzasına rastlanmamıştır. Aynı durum, 1897-1901 yılları arasında Selanik'te toplam 166 sayı çıkan ve sayfalarında öğrencilerin yazılarına sıkça yer ayıran bir çocuk dergisi olan *Çocuklara Rehber* için de geçerlidir. 31 Ağustos 1895 (19 Ağustos 1311)–23 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324) tarihleri arasında çıktığı için yazısının bulunması kronolojik anlamda çok daha olası olan *Asır* gazetesinde de imzası görülmemektedir. Bu son gazetenin indeksi için bkz. Hülya Kanat, "Asır Gazetesinin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi (1895-1908)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999).

345 "Söyleniş: Küçüklük", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 25 (21 Temmuz 1321), s.13-14; Rasim Haşmet, "Söyleniş: Küçüklük", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 3 (15 Eylül 1325), s.42-43.

Abdurrahman Medhî Bey'in müdürlüğü ve muallim Necip Necati (Özeren) Bey'in imtiyaz sahipliği altında 26 Ocak 1905'te (13 Kânunusani 1320) Selanik'te yayın hayatına giren *Çocuk Bahçesi*, başlardaki "çocuk dergisi" kimliğinden kısa zamanda sıyrılmış, İstibdat sansürünün Payitaht'ta iyice hissedildiği ve Selanik'in görece serbest bir ortama sahip olduğu bir dönemde aydınların kendilerini daha rahat ifade edebildikleri bir yayına dönüşmüştür.

Ünlü kalemli yazı kadrosunda toplayan *Çocuk Bahçesi*, II. Abdülhamit döneminin ve Türk edebiyat tarihinin en önemli tartışmalarından birinin zemini olmuştur. Mehmet Emin (Yurdakul) Bey'in, derginin 17. sayısında yayımlanmaya başlanan "Türkçe Şiirler"i, Tevfik Fikret, Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Ömer Naci, Hüseyin Cahit (Yalçın), Raif Necdet (Kestelli) gibi isimlerin katıldığı bir tartışmayı başlatmış, Ömer Naci Bey'in bazı ifadeleri nedeniyle dergi İstibdat idaresinin hışmına uğrayarak kapatılmış ve yöneticileri çeşitli baskılara maruz kalmışlardır. Daha önceleri de ihtar ve geçici kapatma cezaları almış olan *Çocuk Bahçesi*'nin yayını böylece 14 Aralık 1905 (1 Kânunuevvel 1321) günü çıkan 43. sayısıyla son bulmuştur. Bahsi geçen tartışmadan etkilendiğini bildiğimiz Rasim Haşmet Bey'in Abdi İsmet (Ulukut), Akil Koyuncu, Hüseyin Hüsnü,³⁴⁶ Enis Avni gibi arkadaşları bu derginin yazı kadrosundadırlar. *Çocuk Bahçesi*, Jön Türk geleneği içinde yer almış bir yayındır.³⁴⁷

Rasim Haşmet Bey'in gerçek anlamda yazı hayatı, onun kuşağına mensup pek çok isim gibi, 1908 Devrimi ile başlayacaktır. Hürriyet'in İlanı'ndan sonra Selanik'in önde gelen yayın organlarının hemen tümünde imzasına rastlanır.

³⁴⁶ Aşağıda *Hüsün ve Şiir* dergisinden söz ederken bahsi geçecek olan Hüseyin Hüsnü Bey, bu dergide yayımlanan bir şiirini "R. Haşmet Bey biraderime" ithaf etmiştir; *Yadigâr-ı Terakki*'den H. Hüsnü, "Yurtuk Ses", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 28 (11 Ağustos 1321), s.2.

1908-1912 yılları, diğer bir deyişle, 1908 Devrimi'nden Balkan Savaşı'na dek süren Selanik dönemi, yazınsal anlamda en üretken olduğu dönem olmuştur. Bu yaklaşık beş yıllık süre içerisinde özellikle Selanik gazete ve dergilerinde çok sayıda yazısı yayımlanmış ve bu süreli yayınların bazılarında da yönetici konumlarında bulunmuştur. Aynı tarih kesitinde imzasına İstanbul ve İzmir basınında da rastlanır.

Rasim Haşmet Bey'in en çok sayıda yazınsal ürünü, 1905 yılının sonunda kapatılan *Çocuk Bahçesi*'nin ardılı olarak 1908 Devrimi'nden hemen sonra yayın hayatına giren *Bahçe* dergisinde çıkmıştır. 1908-1909'da bu dergide başmakale, makale, şiir, mensur şiir, monolog türlerinde kendi imzasını taşıyan 15 adet eserin yanı sıra, çeşitli takma adlar ve rumuzlarla kaleme aldığı 7 adet yazısı daha bulunmaktadır.

Sinanoğlu'nun deyişiyle, Rasim Haşmet Bey yayın hayatı süresince bu dergiye "tahrîrî muavenette bulunmuştur."³⁴⁸ Daha önce de belirtildiği üzere, *Bahçe*'nin sıradan bir yazarı veya yazı heyeti üyesi değil, yazı işleri erkânındandır.³⁴⁹ Dergide bunun alenen beyan edilmesi kadar, yazı performansı ve zaman zaman başmakalelerin onun tarafından kaleme alınması da buradaki "yönetici" veya "yarı-yönetici" konumuna işaret eder. Ayrıca, Rasim Haşmet Bey'in kardeşi Ali de *Bahçe*'de yazmış ve çalışmıştır.³⁵⁰

Selanik'te Hürriyet'in İlanı'ndan sadece 11 gün sonra 3 Ağustos'ta yayın hayatına giren bu haftalık derginin kurucusu ve müdürü yine Abdurrahman Medhî Bey, imtiyaz sahibi ve başyazarı ise yine Necip Necati Bey'dir. Toplam 74 sayı çıkan ve son sayısı 25

347 *Çocuk Bahçesi* için ayrıca bkz. İ. Arda Odabaşı, "1908 Devrimi'nin İttihatçı Dergisi: *Bağçe I*", *Müteferrika*, sayı 34 (Güz 2008), s.60-66.

348 Nüzhet Haşim, s.106.

349 *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 52 (25 Ağustos 1325), s.arka kapak dış yüz.

350 Bu bölümün ilk alt başlığına bkz.

Teşrinisani 1326 (8 Aralık 1910) tarihini taşıyan³⁵¹ *Bahçe*'nin sadece iki sayı çıkmış *Zıdır* başlıklı bir de mizah ilavesi vardır. *Bahçe* siyaset, edebiyat, sanat, aktüalite, toplum, kültür ve bilim gibi çok değişik alanlara uzanan renkli bir içeriğe sahiptir.

Döneminin popüler ve etkin yayınlarından biri olan *Bahçe*'nin zengin yazı kadrosu ağırlıklı olarak Jön Türk / İttihatçı kimliğiyle tanınan kimselerden oluşur. Rasim Haşmet Bey'in arkadaşlarından Abdi İsmet, Enis Avni, Akil Koyuncu,³⁵² Ali Canip, Mustafa Nermi, Mehmet Behçet (Yazar) ve Yusuf Osman bu derginin yazarları arasındadır.

1908 Devrimi'nin getirdiği basın patlamasının ürünlerinden olan *Bahçe*, açık İttihatçı kimliği, militan üslubu ve tutumu ile dikkat çeker. 31 Mart Vakası sırasında bazı dergi yöneticileri ve yazarları Hareket Ordusu'na gönüllü ve redif olarak katılmışlardır.³⁵³ Düşünsel düzlemde Osmanlıcı ve aydınlanmacı bir çizgi izleyen *Bahçe*'de, "Giriş" bölümünde söz edildiği üzere, sol/sosyalist içerikte metinler de yer bulmuştur. 1909'da sol düşüncenin Selanik'in Türk gençleri arasında yankı bulduğu, özellikle *Bahçe*'den anlaşılmaktadır. Rasim Haşmet Bey'in bu nitelikte yazılarının önemli bir kısmı *Bahçe*'de yayımlanmıştır.³⁵⁴

Selanik'te 14 Ocak 1909'da Hakkı Baha (Pars) Bey'in yönetiminde yayın hayatına giren *Füyuzat* dergisi, dönemin nitelikli fikir

351 Gerçekte 1910 yılının büyük kısmında yayımlanmamış, bu yıl içinde belirgin gecikmelerle sadece sekiz sayısı çıkabilmiştir.

352 Akil Koyuncu Bey'in bu dergide çıkan bir şiiri Rasim Haşmet Bey'e ithaftır; Ayn. Asfer (Akil Koyuncu), "Bizim İçin", *Bahçe*, numara 14 (21 Teşrinievvel 1324), s.5.

353 İttihatçı kimliğine karşın 31 Mart'tan sonraki sıkıyönetim koşullarında derginin kovuşturmayla uğradığı, 18 Mayıs 1909'da çıkan 39. sayısının 20 Mayıs'ta toplatılıp derginin bir ay tatil edildiği kayda değerdir; bkz. "Bahçe'nin 39 Numaralı Nüshası Müsadere Edildi", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 40 (26 Mayıs 1325), s.218.

354 *Bahçe* dergisinin ilk 26 sayısını içeren birinci cildi için bkz. Odabaşı, agm. Ayrıca, bu kitabın "Giriş" bölümüne bkz.

dergilerinden biri olmaya aday izlenimi uyandırmaktaysa da ömrü kısa sürmüş ve bilindiği kadarıyla sadece üç sayı çıktıktan sonra Mart 1909'da yayın hayatından çekilmiştir. Dönemin ünlü Fransız dergisi *La Revue* tarzında çıkarılan³⁵⁵ ve yazarları arasında yine Jön Türklerin / İttihatçıların ağırlıkta olduğu *Füyuzat*'ın üç sayısına da yazan Rasim Haşmet Bey, bu dergide uzunca bir makale ile kitap eleştirileri kaleme almıştır.³⁵⁶

Rasim Haşmet Bey'in arkadaşlarından Enis Avni Bey'in yönetiminde Selanik'te çıkan ve Mustafa Nermi Bey'in de çalıştığı *Kadın* dergisi, 26 Ekim 1908-7 Haziran 1909 arasında toplam 30 sayı yayımlanmıştır. Herhâlde İstanbul dışında yayımlanan ilk kadın dergisi olan *Kadın*, esas itibarıyla Osmanlıcı, aydınlanmacı ve İttihatçı çizgide bir süreli yayındır. *Bahçe* gibi, *Kadın*'ın yayınına da 31 Mart Vakası sırasında idarecileri tarafından ara verilmiş, Enis Avni Bey gibi bazı yönetici ve yazarları Hareket Ordusu gönüllüsü olarak İstanbul üzerine yürümüş ve döndükten sonra da dergilerini yeniden çıkarmışlardır.

Yazı kadrosu siyasi/ideolojik niteliğiyle *Bahçe*'ye benzediği gibi, *Bahçe*'de görülen genç ekip (yukarıda anılanların yanında Akil Koyuncu, Ali Canip, Hüseyin Hüsnü, Yusuf Osman) burada da faaldir. Ayrıca, Rasim Haşmet Bey'in kız kardeşi Rukiye Haşmet Hanım'ın bu dergide bir şiiri yayımlanmıştır.³⁵⁷

Bahçe kadar olmasa da *Kadın*'da da sol, halkçı bir eğilim sezilebilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, sadece başlıklarıyla bile toplumun seçkin tabakalarını hedeflediklerini dışa vuran evvelki kadın dergilerinden en başta ismiyle ayrılmıştır.

355 "Füyuzat", *Bahçe*, numara 24 (30 Kânunuevvel 1324), s.arka kapak dış yüz.

356 Derginin 3. sayısında imzasız yayımlanan "Neşriyat-ı Şehriyye" başlıklı kitap eleştirisinin Rasim Haşmet Bey'e ait olduğu, bu sayının ön kapağındaki "mündericat"ta, bahsi geçen metnin yazarı olarak "R. H." rumuzunun düşünülmesinden anlaşılmaktadır.

357 Rukiye Haşmet, "Bir Dulun Feryadı", *Kadın*, birinci sene, numara 6 (17 Teşri-nisanı 1324), s.5.

Kadın dergisinde Rasim Haşmet Bey'in sadece tek bir şiiri yayımlanmıştır ve bu açıdan üzerinde fazla durmak gerekmediği izlenimi doğabilir. Ancak, Rasim Haşmet Bey'in bu manzumesi Selanik'teki derin bir toplumsal derdi/hastalığı teşrih ettiği için orada pek çok dedikoduya sebebiyet vermiştir.³⁵⁸ Gelecek bölümde ayrıntıları görüleceği üzere, Rasim Haşmet Bey bu şiiriyle bir Sabataycılık tartışması başlatmıştır. *Kadın*, Türk basın tarihinde böyle bir tartışmanın yaşandığı ilk yayın olduğu gibi, Rasim Haşmet Bey de böyle bir tartışmayı ilk başlatan kişidir.³⁵⁹

Rasim Haşmet Bey, Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun ilk sayısı 28 Ağustos 1909 günü çıkan Türkçe yayın organı *Amele Gazetesi*'nin sorumlu müdürlüğü görevini yürütmüştür. Ancak dört sayı çıkabilen ve Eylül 1909'da yayın hayatından çekilen *Amele Gazetesi*, ilk Türkçe sosyalist yayınlardan biri veya belki de ilkidir.³⁶⁰ Dolayısıyla Rasim Haşmet Bey de – Bezirci'nin işaret ettiği üzere – ilk sosyalist Türk gazetecilerindendir.³⁶¹

Rasim Haşmet Bey'in bir süre, Selanik'te günlük olarak çıkan *Zaman* gazetesi muharrirliğinde bulunduğunu dile getirilmiştir.³⁶² 6 Kasım 1908 günü yayın hayatına giren *Zaman*'ın imtiyaz sahibi ve başyazarı avukat İbrahim Hikmet Bey'dir. Yazarları ağırlıklı olarak Jön Türkler / İttihatçılar olmaktan başka, Enis Avni ile Yusuf Osman'ın sıkça, Ali Canip, Mustafa Nermi ve Akil Koyuncu'nun bu gazeteye seyrek olarak yazdıkları görülür.

358 Nüzhet Haşim, s.106.

359 Odabaşı, "*Kadın Dergisi* (Selanik) Üzerine Bazı Notlar ve Basına Yansıyan İlk Sabatayizm Tartışması", s.83-112.

360 A. Cerrahoğlu, s.163-165.

361 Bezirci, *agm.*; Bezirci, s.115. *Amele Gazetesi* ve bu gazetede çıkan bazı yazıların çevriyazıları için bkz. Haupt/Dumont, s.197-224; Tunçay (2000), s.("Belgeler" kısmında) 20, 22-23. Haupt/Dumont, *age*.deki bazı yanıtlara dair uyarılar için bkz. Tunçay (1977), s.134.

362 Nüzhet Haşim, s.106.

Zaman gazetesi İTC yandaşı bir yayın çizgisi takip etmiştir. Örneğin Ahrar Fırkası taraftarı olduğuna dair söylentiler kesin bir dile reddedilmiş, 31 Mart Vakası sırasında İstanbul'da saldırıya ve yağmaya uğradığı için zorunlu olarak kapanan *Tanin* gazetesinin özel sayısı Selanik'te *Zaman* tarafından çıkarılmıştır.³⁶³

Gazetenin 1908 ve 1909 sayılarının hemen tümü, 1910 sayılarının ise çok az bir kısmı tarafımızdan görülmüş ve Rasim Haşmet Bey'in imzasını taşıyan bir makale de 29 Ağustos 1909 tarihli nüshada tespit edilmiştir.³⁶⁴ Ancak, Türkiye kütüphanelerinde bu gazetenin tam bir koleksiyonu bulunmamaktadır. Bu nedenle ne zaman yayın hayatından çekildiği ve toplam kaç sayı çıktığı belirsizdir.

6 Kasım 1908'de yayın hayatına atılan *Zaman*, 29 Kasım 1909 günü çıkan 378 numaralı nüshasından sonra yayınına uzunca bir süre ara vermiş, bundan sonraki ilk sayısı (anlaşılmaz bir şekilde 367 numarası alarak) 2 Temmuz 1910'da çıkmıştır. 1910 yılına (Temmuz ayına) ait toplam 12 nüsha görülmüştür ki sonuncusu 379 numaralı ve 3 Temmuz 1326 (16 Temmuz 1910) tarihli dir. Buna karşın, Ali Canip Bey'in *Genç Kalemler*'deki bazı ifadelerine³⁶⁵ ve başka gazetelere bakılacak olursa, yayın hayatı 1911 yılının ortalarına dek sürmüş olmalıdır.³⁶⁶

Görülebilen nüshalarda Rasim Haşmet Bey'in bu gazetede çalıştığına dair herhangi bir işarete rastlanmamıştır. Büyük kısmını görmediğimiz 1910 ve/veya 1911 yılında çalıştığı tahmini yürütülebilir.

363 Bu özel sayı için bkz. Arda Odabaşı, "31 Mart Vakası'nda *Tanin*'in Selanik Nüsha-i Mahsûsası", *Müteferrika*, sayı 36 (Kış 2009), s.3-20.

364 Rasim Haşmet, "Musahabe: Tettebbu", *Zaman*, numara 292 (16 Ağustos 1325 / 29 Ağustos 1909), s.1-2.

365 Lakayt (Ali Canip), "Haftanın Hadisesi", *Genç Kalemler*, c.2, numara 4 (26 Mayıs 1327), s.80.

366 Örneğin İzmir'de çıkan *İttihat* gazetesi, 5 Mayıs 1911 günlük sayısında *Zaman*'dan alıntılar yapmıştır; "Şûûn Çantası", *İttihat*, üçüncü sene, numara 613-755 (22 Nisan 1327/5 Mayıs 1911), s.2-3.

1908-1909'da Rasim Haşmet Bey'in yazılarına İstanbul dergilerinde de rastlanır ama bunlar Selanik yayınlarına oranla çok az sayıdadır. 1891'de yayın hayatına girerek Türk basın tarihinin en uzun ömürlü ve prestijli dergilerinden biri olan, edebî akımlara beşiklik eden, "Hürriyetçiler ocağı" sayılması dolayısıyla II. Meşrutiyet dönemine efsanevi bir itibarla giren modernleşmeci / Batıcı *Servet-i Fünûn* dergisinde biri 1908, diğeri 1909'da olmak üzere iki şiiri yayımlanmıştır. *Servet-i Fünûn* ile aşağı yukarı aynı ideolojik ve edebî çizgiyi takip eder görünen *Aşîyan* dergisinde³⁶⁷ ise, 1908'de bir şiiri çıkmıştır. *Servet-i Fünûn* ve *Aşîyan*, bu çalışmada adları sıkça anılan ve Rasim Haşmet Bey'le arkadaşlıkları bulunan Rumeli gençlerinin eserlerine yer veren yayınlardır.

Bu tür dergilerden biri de 18 Mart 1909'da İstanbul'da yayın hayatına giren *Eşref*'tir. Bu yarı-mizahi derginin sorumlu müdürlüğünü 23. sayıdan itibaren Baha Tevfik Bey üstlenecektir. *Eşref*, 23 Ağustos 1909'da çıkan 26. sayısından sonra *Musavver Eşref* başlığıyla yayımını sürdürmüştür. Hepsi de Baha Tevfik döneminde olmak üzere, Rasim Haşmet Bey'in *Eşref*'te iki, *Musavver Eşref*'te ise bir şiiri çıkmıştır. Tümü "Türk Sesleri" üst başlığını ve "1321" (Teşrinisani veya Kânunuevvel) kaydını taşıyan, yani Aralık 1905'te yazılmış olan bu şiirlerin Mehmet Emin Bey'in "Türkçe Şiirler"inin etkisi altında kaleme alındığı açıktır. Ayrıca, bunlardan biri, "Muhterem Üstadım Mehmet Emin Beyefendi'ye" ithaftıdır.

1908-1909'da matbuat dünyasında gayet faal görünen ve çok sayıda yazısı yayımlanan Rasim Haşmet Bey'in imzasına 1910'da daha az rastlanır.³⁶⁸ 1910 yılında en çok yazdığı süreli yayın *Hüsün*

367 10 Eylül 1908'den 11 Mart 1909'a toplam 26 sayı çıkmıştır.

368 Eserlerinin 1908'de ve özellikle 1909'da yoğunlaşmasının başlıca nedeni, bu sırada yazdıklarından başka, 1908 Devrimi'nden önce muhtelif tarihlerde kaleme alınmış ama yayımlanmamış yazılarının da bu yıllarda yayımlanmış olmasıdır. Böyle dokuz adet eseri tespit edilebilmektedir.

ve *Şiir* (veya *Hüsn ü Şiir*) dergisi olmuştur. Ünlü İttihatçılardan Dr. Nazım Bey'in yeğeni ve Selanik Hukuk Mektebi talebesi Hüseyin Hüsnü Bey³⁶⁹ ile II. Meşrutiyet döneminin önde gelen evrimci materyalistlerinden Dr. Suphi Ethem Bey'in (o zamanki ismiyle İsmail Suphi Bey'in)³⁷⁰ kurucusu oldukları ve 14 Nisan-4 Ekim 1910'da ilk üç sayısı Manastır'da, son beş sayısı Selanik'te olmak üzere toplam sekiz sayı çıktıktan sonra ismi "Genç Kalemler" olarak değiştirilen *Hüsün ve Şiir*'in yazı kadrosunda Ali Canip, Mustafa Nermi, Ömer Seyfettin, Akil Koyuncu, Enis Avni gibi isimler vardır. İlk üç sayısında derginin sorumlu müdürü İsmail Hakkı, son beş sayısında ise Abdullah Feyzi'dir.

İlk yazısı 3. sayıda çıkan³⁷¹ Rasim Haşmet Bey bu derginin önde gelen isimleri arasındadır. Bu tespit sadece yazı performansından kaynaklanmamaktadır; dergide kendisine karşı genel bir saygı ve sevgi fark edilebilmektedir.³⁷² Ayrıca Rasim Haşmet Bey, 1909 yılı sonlarında hayatını kaybetmiş olan Memduh Necdet Bey dışında, dergide fotoğrafı basılan tek yazardır. Bu fotoğraf 5. sayının 32. sayfasında "Güzîde gençlerimizden: Rasim Haşmet Bey" altıyazısıyla sunulmuştur.

369 Alangu, s.156.

370 İlerleyen yıllarda, Mütareke dönemi sosyalistleriyle (Türk Spartakistleri ve Türkiye Sosyalist Fırkası'nın bazı mensuplarıyla) ilişki içinde bulunacak olan Suphi Ethem Bey ve çıkardığı diğer iki dergi için bkz. Arda Odabaşı, "Suphi Ethem Bey'in *Tabiat*'ı", *Bilim ve Ütopya*, sayı 152 (Şubat 2007), s.42-49; Arda Odabaşı, "Suphi Ethem Bey ve *Beşer ve Tabiat* Dergisi", *Bilim ve Ütopya*, sayı 159 (Eylül 2007), s.28-42.

371 2. sayıda kendisine hitaben şu açıklamaya rastlanır: "Teşekkür ederiz. Makaleniz üçüncü nüshaya kaldı." "Rasim Haşmet Bey'e", *Hüsün ve Şiir*, numara 2 (15 Nisan 1326), s.ön kapak iç yüz.

372 Ömer Seyfettin'in Rasim Haşmet'e ithaf ettiği şiiri de bu dergide çıkmıştır: Ömer Seyfettin, "Oh, Sus!", *Hüsün ve Şiir*, c.1, numara 8 (21 Eylül 1326), s.72. Aynı şiir iki ay kadar sonra bazı değişikliklerle *Piyano* dergisinde yeniden yayımlandığında, "Rasim Haşmet'e" ithafı görünmez: Perviz (Ömer Seyfettin), "Fantezi: Oh, Sus...", *Piyano*, birinci sene, numara 14 (15 Teşrinisani 1326), s.157.

Hüsün ve Şiir yayımlandığı sırada "Rumeli'nin yegâne edebî ve ilmî bir mecmuası"dır.³⁷³ Dolaylı da olsa İTC ile ilişkilidir. Genelde sanılanın aksine, sadece bir edebiyat dergisi olmayan ve bir fikir dergisi olarak çok daha kapsamlı bir içerik sunan bu dergi, "sosyalist" bir yayın değildir. Ancak, *Bahçe*'ye benzer biçimde, sol eğilime sahiptir. Rasim Haşmet kendi sosyalizm anlayışını bu derginin sayfalarında açıktan açığa savunmuştur.

Hüsün ve Şiir dergisi son sayısına doğru bir anket düzenlemiş ve dönemin genç kalemlerine Edebiyat-ı Cedide'nin önde gelen simaları hakkındaki fikirlerini sormuştur. Bu arada derginin ismi değiştirilmiş ve anketin yanıtları Kasım 1910'da çıkmaya başlayan *Genç Kalemler* dergisinin 1-9 numaralı ilk nüshasında yayımlanmıştır. Yeni Lisan ve Millî Edebiyat akımının henüz başlamadığı, *Genç Kalemler*'in henüz Türkçü kimliğini edinmediği ilk (birinci cilt) döneminde yayımlanan cevaplar arasında Rasim Haşmet Bey'inki de bulunmaktadır.

Tam koleksiyonu kütüphanelerde bulunmadığından sadece birkaç sayısı görülebilen *Vatandaş* gazetesi, herhâlde Selanik'in en ilginç yayınlarından biridir. *Bahçe*'nin yöneticisi ve Akil Koyuncu'nun ağabeyi Necip Necati Bey'in yönetiminde Temmuz 1909'da yayın hayatına giren *Vatandaş*, süresiz bir köylü gazetesidir ve köylülere parasız dağıtılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti 3. Kulübü tarafından çıkarılan ve Necip Necati Bey'den sonra başına sırasıyla Abdi İsmet, (*Hüsün ve Şiir*'in sorumlu müdürü) Abdullah Feyzi ve Nebizade Ahmet Hamdi Beylerin geçtiği *Vatandaş*'ın Ağustos 1912'de hâlâ yayın hayatında olduğu tespit edilebilmektedir.³⁷⁴

373 Bu tespit Rasim Haşmet Bey'e aittir, Rasim Haşmet, "Musahabe: Hüsün ve Şiir Mecmuası ve Gençlik", *Hüsün ve Şiir*, numara 3, s.5. Gerçekten de o sırada ne *Bahçe* ne *Kadın* ne de *Füyuzat* yayındadır. Şubat başından beri görünmeyen *Bahçe* ancak Ağustos ayında yeniden çıkacak ama uzun ömürlü olamayacaktır.

374 Görülen son sayısı 92 numaralı ve 24 Ağustos 1912 tarihlidir ama bu nüsha *Türk Dili* gazetesi yerine çıkmıştır.

Görülebilien beş sayısından birinde (7 Aralık 1910 tarihli sayı) Rasim Haşmet Bey'in yazısı tespit edilmiştir³⁷⁵ ve bu metinden edinilen izlenim, Rasim Haşmet Bey'in daha sonra da bu gazetede yazmayı sürdürdüğüdür.³⁷⁶

1910'da Selanik dışında Rasim Haşmet Bey'in imzasına rastlanan tek yayın, II. Meşrutiyet döneminin en önemli dergilerinden olan, basım kalitesi ve görsel malzeme zenginliğiyle dikkat çeken *Resimli Kitap*'tır. Burada tek bir makalesi yayımlanmıştır.

Rasim Haşmet Bey'in, 13 Aralık 1910'da İstanbul'da yayın hayatına giren ve sadece iki veya üç sayı çıkan³⁷⁷ mizah gazetesi *Alafranga*'da yazdığı öne sürülmüştür. Bu bilgiyi Münir Süleyman Çapanoğlu, Türk matbuatının kıdemli simalarından olan Süleyman Tevfik Baba'dan (Süleyman Tevfik Özzorluoğlu) aktarmaktadır.

Alafranga'nın künyesinde sermuaharrir (başyazar) olarak "Ezop" müstearı geçmektedir. Çapanoğlu'nun verdiği bilgiye göre, Süleyman Tevfik Baba "Ezop"un kendisinin müstear adı olduğunu ve *Alafranga*'da yazdığını ve ayrıca bu gazetenin bazı yazılarını da Rasim Haşmet'in kaleme aldığını söylemiştir.³⁷⁸

375 Rasim Haşmet, (başlıksız), *Vatandaş*, ikinci sene, numara 45 (24 Teşrinisani 1326), s.2-3.

376 *Vatandaş* ile yakından ilişkili bir yayın da *Tenvir-i Efkâr* dergisidir. *Vatandaş* ile aynı zamanda (Temmuz 1909'da) yayın hayatına giren, talebelere yönelik olan bu dergi, Abdi İsmet Bey'in yönetiminde yayımlanmıştır ve görülebilien ilk ve tek sayısında Abdi İsmet'ten başka, Necip Necati ile Mustafa Nermi Beylerin yazılarına da rastlanmaktadır. İptidailere ve rüştiyelere yönelik bir eğitim dergisi olan *Tenvir-i Efkâr*'ın "hâsılâtının bir kısmı köylerde tamim-i maarife hasredilmiştir". *Tenvir-i Efkâr*'ın hâsılâtının bir kısmıyla *Vatandaş* basılmıştır. Örneğin derginin ilk sayısında yapılan açıklamaya göre, bu hafta *Tenvir-i Efkâr* hâsılâtıyla 3 bin nüsha *Vatandaş* basılıp parasız dağıtılmak üzere İTC tarafından köylere gönderilmiştir; *Tenvir-i Efkâr*, birinci sene, numara 1 (25 Haziran 1325), s.7. Ayrıca bkz. "Tenvir-i Efkâr Risalesi", *Zaman*, numara 244 (28 Haziran 1325/11 Temmuz 1909), s.2.

377 Yalnızca ilk iki sayısı görülebilmıştır. Üç sayı çıktığını Münir Süleyman Çapanoğlu (aşağıda anılan kitabında) dile getirmektedir.

378 Çapanoğlu (1970), s.130 (1 numaralı dipnot).

Alafranga'da çıkan yazılar imzasız olmaktan başka, bu iddiayı destekleyecek başka bir veri veya tanıklık da mevcut değildir.³⁷⁹ Ayrıca, bu gazetenin Rasim Haşmet Bey'in yazdığı yayınların genel profiline uyduğu da söylenemez.³⁸⁰ Ancak, *Alafranga*'nın 2. sayısında sosyalizmden bahsedilen mizahi bir yazı ile bir karikatürün bulunuyor olması da dikkat çekicidir.³⁸¹

1911 yılına gelindiğinde Rasim Haşmet Bey'in ilk yazıları, o sırada öğretmen olarak görevli bulunduğu İzmir'de İTC'nin yayın organı *İttihat* gazetesinde görülür. 1908 Devrimi'nin hemen ardından yayın hayatına atılan bu parti gazetesinin Nisan-Mayıs sayılarında yoğun şekilde yazmıştır. Akil Koyuncu Bey de *İttihat*'ın yazarları arasındadır.³⁸²

Rasim Haşmet Bey'in bu gazetedeki konumu, salt yazmanın ötesine geçmiş olsa gerektir. Nitekim *İttihat*'ın 30 Nisan 1911 tarihli sayısında yapılan duyuruda, iki günden beri gazetenin yazı heyetine gayet faal ve muktedir beş mütefekkir dimağın katılmış bulunduğu, buna bağlı olarak gazete içeriğinde yenileşmeye karar verildiği belirtilmiş; bundan sonra gazetede görülecek yeni sütunlar ara-

379 Özzorluoğlu'nun dönem basınından, gazetecilerinden ve yazarlarından sıkça bahsedilen hatıralarında ne *Alafranga* ne de Rasim Haşmet Bey anılmaktadır; bkz. Süleyman Tevfik (Özzorluoğlu), *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, Tahsin Yıldırım-Şaban Özdemir (hzl.), Dün Bugün Yarın Yayınları, 1. basım, İstanbul, Ocak 2011.

380 Çapanoğlu'nun deyişiyle, "gazetenin umumî havasında, iktidar mevkiinde hükümete yani İttihat ve Terakkiye hücum kokusu da buram buram tüttüyordu." Çapanoğlu (1970), s.131. Çıkışının Osmanlı Demokrat Fırkası'nın yayın organında duyurulmuş olması da kaydedilebilir; bkz. "İnşar", *Muahede*, birinci sene, numara 17 (29 Teşrinisani 1326), s.4. Süleyman Tevfik Baba da Meşrutiyet'in ilanının ardından İTC'den ayrılmış ve başka bir partiye de girmemiştir; (Özzorluoğlu), s.514.

381 "Kolonel'in Rüyası", *Alafranga*, birinci sene, numara 2 (2 Kânunuevvel 1326), s.2. Karikatür için bkz. s.4.

382 Akil Koyuncu, Rasim Haşmet'ten yaklaşık bir yıl önce (Temmuz 1910'da) İzmir'e yerleşmiştir. Huyugüzel, s.41, 43.

sında bir haftalık edebî gelişmelerin ele alınacağı bir "hafta-i edebî"nin de bulunacağı ifade edilmiştir.³⁸³ İlki 1 Mayıs, sonuncusu 31 Mayıs günü görünen ve "R. H." imzasını taşıyan bu "hafta-i edebî" sütununun yazarı Rasim Haşmet'tir.

Sürelî yayınlar düzleminden bakılacak olursa, 1911 yılı Türkçülüğün "basın patlaması"nı gerçekleştirdiği ve bir anlamda doğduğu yıl olmuştur. O zamana dek Osmanlı topraklarında (*Türk Derneği* dergisi hariç) hiçbir Türkçü yayına rastlanmazken, 1911 yılında en az altı tanesi birden çıkmıştır: Selanik'te *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe Mecmuası*; İzmir'de *Gençlik*; İstanbul'da *Türk Yurdu*; Manastır'da *Yeni Fikir*; Üsküp'te *Yeni Mektep*.³⁸⁴

Daha önce görüldüğü üzere, 1911'de Selanik'te Yeni Hayat / Yeni Lisan hareketi başlamış ve bu hareket içinde yer alan Rasim Haşmet Bey grubun yayın organlarına yazmıştır: Akil Koyuncu Bey'in yönetiminde İzmir'de çıkan *Gençlik* (24 Mayıs-30 Temmuz 1911 / 3 sayı),³⁸⁵ Ali Canip Bey'in yönetiminde Selanik'te çıkan (büyük boy) *Genç Kalemler* (21 Nisan 1911 – 15 Ekim 1912 / 27 sayı) ve Mehmet Zekeriya (Sertel) ile Nebizade Ahmet Hamdi (Ülkümen) Beylerin yine Selanik'te çıkardıkları *Yeni Felsefe Mecmuası* (28 Ağustos 1911-28 Nisan 1912 / 17 sayı).³⁸⁶

Yeni Hayatçı yayın organları arasında *Yeni Felsefe Mecmuası*'nın Rasim Haşmet Bey açısından ayrı bir yeri olduğunu söyle-

383 "Muhterem Karilerimize", *İttihat*, üçüncü sene, numara 608-750 (17 Nisan 1327/30 Nisan 1911), s.1.

384 Akçuraoglu Yusuf, "Türklük", *Musavver Salname-i Servet-i Fünûn* üçüncü sene 1328 Sene-i maliyesine mahsus, İsmail Suphi (câ. ve mu.), Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaası, İstanbul, s.188.

385 *Gençlik* dergisi için bkz. Arda Odabaşı, "Yeni Hayat/Yeni Lisan Hareketinin İzmir Sözcüsü: *Gençlik* Dergisi", *Müteferrika*, sayı 31 (Yaz 2007), s.71-93.

386 Bu üç dergi, sadece mensubu bulunduğu harekete bağlı yayın organları olduğu ve kendisi de bu dergilere yazdığı için değil, aynı zamanda hakkında çok değerli biyografik bilgiler (örneğin mizahi portrelerini veya kendisine yönelik iğnlemeleri) içerdikleri için de birer "kaynak" olarak çok önemlidirler.

mek yanlış olmaz.³⁸⁷ Başlığında "felsefe" kelimesi geçen ilk Türkçe süreli yayın olan *Yeni Felsefe Mecmuası*, yedi makale ile Rasim Haşmet'in en çok yazısı bulunan dergilerden biridir. Karatay'ın hatıralarına bakılacak olursa,³⁸⁸ onun bu dergideki sosyalizm tarihi içerikli yazı dizisi yayımlandığı dönemde dikkat çekmiştir.

1911 yılında Selanik'te çıkan *Muhit-i Mesai* dergisi, Yeni Hayatçı Rasim Haşmet Bey'in diğer ve gizli kalmış bir yönünü tanımamızı sağlar. Kadro itibariyle Selanik Hukuk Mektebi merkezli³⁸⁹ bir dergi olan *Muhit-i Mesai*, 8 Ocak 1911 günü yayın hayatına girmiş, toplam 10 sayı çıktıktan sonra Haziran 1911'de (az evvel işaret edildiği üzere, bir anlamda *Yeni Felsefe Mecmuası*'na dönüşerek) yayın hayatından çekilmiştir. Bu derginin başyazarı, aynı dönemde *Vatandaş*'ın da başında bulunan Abdullah Feyzi Bey'dir. Daha en baştan dergiye yazı vaadinde bulunan Ali Canip, Abdi İsmet gibi gençlerin arasında Rasim Haşmet Bey de vardır³⁹⁰ ama bu dergide yalnızca tek bir makalesi yayımlanmıştır. O makale de Yeni Hayatçılara yönelik ilk eleştirisidir. İkincisi ise, *Yeni Felsefe Mecmuası*'nda çıkacaktır.

Rasim Haşmet Bey'in 1911'de yazdığı son dergi, İstanbul'da 28 Ekim 1911'de çıkmaya başlayıp 29 Ocak 1912 tarihli yedinci sayı-

387 *Yeni Felsefe Mecmuası* bir açıdan *Muhit-i Mesai* dergisinin ardıdır. *Muhit-i Mesai*'nin müdürü Abdullah Feyzi Bey Selanik'ten ayrıldığı için dergiyi *Yeni Felsefe Mecmuası*'nın kurucularına devretmiştir; bkz. Tahrir Heyeti, "Mesleğimiz ve Yeni Hayat", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 1 (15 Ağustos 1327), s.1. Bununla birlikte, bu iki dergi arasındaki ilişki (Ahmet Hamdi Bey'in varlığı hariç) süreklilik arz etmez. Söz konusu olan sadece bir isim değişikliği değildir. Yazı ve idari kadrosu, yayın çizgisi, dili ve mizanpajı tümüyle değişmiştir.

388 Karatay, s.78.

389 Derginin sorumlu müdürü, yukarıda *Hüsün ve Şiir* ile *Vatandaş*'tan söz ederken de adı geçen Abdullah Feyzi Bey; derginin sahipleri ve kurucuları Abdullah Feyzi, Faik ve Nebzade Ahmet Hamdi Beylerdir. Üçü de Selanik Hukuk Mektebi talebesidir.

390 "Gelecek Nüşamızda", *Muhit-i Mesai*, c.1, numara 1 (24 Kânunuevvel 1326), s.ön kapak iç yüz.

sıyla yayın hayatından çekilen *Musavver Erganon* olmuştur. Son üç sayısında "musavver" sıfatı olmadan çıkan *Erganon*, Bezmi Nusret Kaygusuz'un deyişle, "koyu ve mutaassıp bir partizan" olan, "azı-lı ve sopalı İttihatçılardan" Abdülkadir Kemali tarafından çıkarılmıştır. Abdülkadir Kemali, Kaygusuz'un Hukuk Mektebi'nden arkadaşıdır.³⁹¹

1912 yılında Rasim Haşmet Bey *Yeni Felsefe Mecmuası*'na yazmayı sürdürmüştür. Bu dergi dışında imzasına bir kez, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'teki yayın organı olup uzun süre Yunus Nadi (Abaloğlu) Bey'in yönetiminde çıkan *Rumeli* gazetesinde rastlanır.

Sinanoğlu, Rasim Haşmet Bey'in *Yeni Asır* gazetesinin sermuhar-rirliğini idare ettiğini belirtmiştir.³⁹² Bezirci de 1909-1913 yılları arasında yazdığı yayınlar arasında *Yeni Asır*'ı sayar.³⁹³ 1895 yılında Fazlı Necip Bey'in yönetiminde Selanik'te yayın hayatına giren ve döneminin en önemli taşra gazetelerinin başında gelen³⁹⁴ *Asır*, 1908 Devrimi ile birlikte *Yeni Asır* başlığıyla çıkmaya başlamıştır. Başın-dan beri Jön Türk – İttihat ve Terakki çizgisinde bir yayın organıdır. Üstelik 1911'de *Yeni Lisan*'ı yazı dili olarak kabul etmiştir.³⁹⁵

Rasim Haşmet Bey'in *Yeni Asır*'da sermuharirlik görevini hangi tarihlerde yürüttüğü ve bu gazetede yazıları tespit edilememekte-

391 Kaygusuz, s.70, 101.

392 Nüzhet Haşim, s.106.

393 Bezirci, s.116; Bezirci, agm.

394 İstibdat dönemi Selanik basını Fransızca *Le Journal de Salonique* ile Türkçe *Asır*'ın egemenliğindedir. Selanik basını başkent basınına göre daha özgür bir ortamda faaliyet göstermiş, daha güvenilir ve daha ayrıntılı haber sunduğundan İstanbul'da da aranmıştır. Nitekim Sirkeci Garı çevresindeki kimi dükkân-larda az çok gizli bir biçimde ve gerçek fiyatından daha pahalı olarak *Asır* temin edilebilmiştir. François Georgeon, "Müslüman ve Dönme Selânik", *Selâ-nik 1850-1918*, Gilles Veinstein (hzl.), Cüneyt Akalın (çev.), İletişim Yayınla-rı, 1. basım, İstanbul, 1999, s.116.

395 Ekim 1911'de Rasim Haşmet Bey *Yeni Asır*'ın *Yeni Lisan*'la çıktığını yazar, Refi Nevzat, "Lisan İnkılâbı", *Musavver Erganon*, birinci sene, numara 1 (15 Teş-rinievvel 1327), s.4. Gökalep de Ağustos 1911'de *Yeni Asır*'ın başmakalelerinin

dir. Çünkü öncelikle, Türkiye kütüphanelerinde *Yeni Asır*'ın çok az sayıda nüshası bulunmaktadır. Çoğu 1908 yılına (ağırlıklı olarak Temmuz-Eylül aylarına), az bir kısmı 1909 yılına ve birer tane de 1910 ile 1914 yıllarına ait, görülebilen yaklaşık 60 sayıda Rasim Haşmet Bey'in ismine ve yazısına rastlanmamıştır.³⁹⁶ Tespit edilebildiği kadarıyla, 1908'de ve 1909 yılının büyük kısmında gazetenin başyazarı Fazlı Necip Bey'dir. 6 Eylül 1909 (24 Ağustos 1325) tarihli ve 1662 numaralı nüshada başyazar olarak M(uslihiddin) Adil Bey görünmektedir. 14 Haziran 1910 (1 Haziran 1326) günü çıkan 1900 numaralı nüshanın künyesinde "sermuharir" kaydı bulunmamaktadır ve başyazı da "Yeni Asır" imzalıdır. Görülebilen, Mart-Haziran 1911 tarihli üç sayıda (No: 2144, 2212, 2218) yine "sermuharir" kaydı bulunmamaktan başka, bu nüshaların ikisinde başyazarlar Hüseyin Avni, diğerinde ise "Yeni Asır" imzalıdır. Ayrıca, bu nüshaların başmakaleleri Yeni Lisan kurallarına uygun da değildir.³⁹⁷

Selanik'ten sonra da Rasim Haşmet Bey yazınsal etkinliğini ve gazetecilik mesleğini sürdürmüştür. En büyük talihsizliğimiz, onun bundan sonraki Konya döneminde yöneticilik yaptığını ve yazdığını bildiğimiz *Konya Osmanlı* gazetesi nüshalarının büyük bölümüne ulaşamamasıdır.

Konya basın tarihi üzerine ilk araştırmaları yapan Mehmet Önder'in verdiği bilgiye göre, haftada iki gün çıkan *Konya Osmanlı* gazetesi Rumi 1327'de (1911 veya 1912) yayın hayatına girmiş,

Yeni Lisan'la yazıldığını belirtmiştir; Genç Kalemler Tahrir Heyeti (Ziya Gökalp), "Yeni Lisan-Yeni Muhit-ül-Maarif Muhterem Heyeti'ne", *Genç Kalemler*, c.2, numara 7 (27 Temmuz 1327), s.114.

³⁹⁶ 10 Eylül 1908 günü nüshada bir haberin içinde "muharrirlerimizden Rasim Efendi" denmekteyse de bu kişinin Rasim Haşmet olup olmadığını doğrulamak mümkün değildir; bkz. "Şüûnât", *Yeni Asır*, on dördüncü sene, numara 1345 (28 Ağustos 1324/10 Eylül 1908), s.3.

³⁹⁷ Rasim Haşmet Bey'in şiir defterindeki bir şiirinin altına düşülen yıl kaydı okunabilseydi, bu konuda belki bir fikir edinilebilirdi: "Selanik fi 18 Temmuz sene 327 Yeni Asır İdarehanesi"; Gençay, s.39, 52.

çıktıktan sonra bir süre yayınına tatil etmiş, 1915'ten itibaren ise yeniden çıkmaya başlamıştır. Bir yıl sonra (Rumi 1331'de; 1915 veya 1916'da) kapanmıştır. Tam bir koleksiyonu mevcut olmadığından kapanış tarihi tespit edilememektedir.

Gazetenin imtiyaz sahibi Ahmet Necip, sorumlu müdürü İttihat ve Terakki Cemiyeti müfettişi Mahmut Nedim, idare müdürü Bedî Nevzat (bilahare Agâh Yalçın) ve yazı işleri müdürü de Refîi Nevzat'tır. Bazı yazarları; Mahmut Nedim, Refîi Nevzat, Mustafa Gündüzalp, Ahmet Mithat (M. Şakir Altan)'dır. *Konya Osmanlı*, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organıdır.³⁹⁸

Daha yakın tarihli bir makalede *Konya Osmanlı* ele alınırken, gazetenin yöneticisi olarak Rasim Haşmet Bey'e de özel bir yer ayrılmıştır.³⁹⁹ Konumuzla doğrudan ilgili olduğu ve aynı zamanda ciddi yanlışlar içerip Rasim Haşmet Bey'in gayet öznel ve önyargılı bir profilini sunduğu için, bir parantez açarak bu anlatım üzerinde (Rasim Haşmet'le sınırlı kalmak şartıyla) durmakta fayda vardır.

Öncelikle belirtilmesi gereken husus, söz konusu makalede bu gazetenin 1912 ve 1913 yıllarına ait (31, 37, 99, 106, 110, 113 ve 116 numaralı olmak üzere) sadece yedi sayısından yararlanılmış olduğudur. Yazar, ilki (no: 31) 1 Nisan 1912, sonuncusu (no: 116) 23 Haziran 1913 tarihli bu sınırlı sayıda nüshadan hareketle birtakım değerlendirmelerde ve yorumlarda bulunmuştur.

Buradaki sorun elbette az sayıda nüsha görülebilmiş olması değil, öne sürülen savlar ile yorumların mevcut kaynaklarla orantısızlığı ve uygunsuzluğudur. Örneğin 1 Nisan 1912 günü çıkan 31 nu-

398 Önder, s.23-24; Mehmet Önder, "Konya Matbuat Tarihi VI", *Konya (Halkevi Kültür Dergisi)*, yıl: XIII, sayı 123-124 (Ocak-Şubat 1949), s.13.

399 Caner Arabacı, "Bir Partizan Gazetecilik Örneği: Konya Osmanlı Gazetesi", *İletişim ve Ötesi*, Bilal Arık ve Mustafa Şeker (ed.), Tablet Yayınları, 1. basım, Konya, Ocak 2007, s.235-257. Bu makalenin büyük oranda bir benzeri, Konya basın tarihi üzerine daha genel kapsamlı bir çalışmada da bulunabilir; bkz. Caner Arabacı, Bünyamin Ayhan, Adem Demirsoy, Hakan Aydın, *Konya Basın Tarihi*, Palet Yayınları, 2. basım, Konya, Nisan 2009, s.120-137.

maralı nüshanın başyazısının Rasim Haşmet Bey tarafından kaleme alınmış olduğu tahmini için herhangi bir bilimsel dayanak gösterilmemiştir.⁴⁰⁰ Hâlbuki yukarıda görüldüğü üzere, Rasim Haşmet Bey 1912'de henüz Konya'da bile değildir. Dolayısıyla bu başmalkalenin sahibi olamaz.

İkinci olarak, Rasim Haşmet Bey'in Konya'dan ayrılış tarihi (1915 olarak) doğru tespit edilememiş olmaktan başka, bu yanlış bilgiye dayanarak gazetenin kapanışıyla onun şehirden ayrılışı arasında bağ kurularak yorumda bulunulmuştur.⁴⁰¹ Hâlbuki yine daha önce görüldüğü üzere, Rasim Haşmet Bey'in İstanbul'a dönüşü 1917 yılının ikinci yarısındadır. *Konya Osmanlı* onun ayrılışından çok daha önce yayın hayatından çekilmiştir.

Bir diğer anlaşılabilir nokta da Rasim Haşmet Bey'in *Konya Osmanlı* gazetesi ile İTC'nin "ilgisini" sağladığı iddiası ile Rasim Haşmet Bey'in Cemiyet'in "perde gerisi temsilcisi" ve "gazeteyi geriden çekip-çeviren kişi" şeklinde nitelenmesidir.⁴⁰² Yazar, bu öznel yorumları için de hiçbir açıklama veya bilimsel kanıt getirme ihtiyacı duymamıştır.

Hâlbuki *Konya Osmanlı*'nın daha en baştan, yani Rasim Haşmet Bey'in Konya'ya gidişinden birkaç yıl önce zaten Cemiyet'in yayın organı olarak çıktığı açıktır. Kaldı ki gazetenin sorumlu müdürünün İTC müfettişi Mahmut Nedim Bey olduğu, Arabacı tarafından Önder'in yukarıda atıf yapılan kitabından aktarılmıştır.⁴⁰³ Kısacası, Cemiyet ile yayın organı arasındaki ilk ve tek bağ Rasim Haşmet değildir.

"Perde gerisi temsilci", "geriden çekip-çeviren kişi" gibi olumsuz anlamlarla yüklü, gizli/esrarlı bir kimlik atfetme çabası, diğer muhtemel nedenlerin yanı sıra her hâlde Arabacı'nın kaynaklarıyla

400 Arabacı, s.243; Arabacı ve diğerleri, s.127.

401 Arabacı, s.242-243; Arabacı ve diğerleri, s.125.

402 Arabacı, s.242-243; Arabacı ve diğerleri, s.125.

403 Arabacı, s.240; Arabacı ve diğerleri, s.120-121.

ilintilidir. Arabacı'nın Rasim Haşmet Bey'in Konya'daki faaliyetlerine ilişkin tek kaynağı, gerçekte ve dolaylı olarak Karatay'ın hatıralarıdır.⁴⁰⁴ Daha önce de görüldüğü üzere Karatay, Rasim Haşmet Bey'in, İTC'nin propagandasını yapan *Osmanlı* gazetesini idare ettiğini yazmıştır. Arabacı, *Konya Osmanlı*'nın Rasim Haşmet Bey'in henüz Konya'da bulunmadığı yıllarda (1912 ve 1913'te) çıkan birkaç nüshasını inceleyebilmiş olmasına karşın, Karatay'ın 1914 ve sonrası için verdiği bu bilgiyi genellemektedir. İncelenen birkaç sayıda Rasim Haşmet Bey bulunamayınca da herhâlde ister istemez "perde gerisi temsilci", "geriden çekip-çeviren kişi" imajı doğmaktadır.

Gerçekte ise, "perde gerisinde" olan herhangi bir şey söz konusu değildir. Arabacı'nın görebildiği *Konya Osmanlı* sayıları, Rasim Haşmet Bey'in henüz Selanik'te bulunduğu, dolayısıyla değil perde gerisinde, Konya sahnesinde bile bulunmadığı dönemde yayımlanmış nüshalardır. Rasim Haşmet Bey'in bu dergiyi yönettiği yıllarda ise, gene gizli kapaklı, geriden çekip-çevirmeyi gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Karatay'ın da belirttiği gibi, Rasim Haşmet Bey İTC'nin Konya'daki yayın organının idarecisidir. Karatay'ın anılarına bakıldığında, Rasim Haşmet Bey'in faaliyetlerini aleni şekilde yürüttüğü anlaşılmaktadır. Rasim Haşmet Bey'in faaliyetleri gizli değildir ama her nedense Arabacı bu faaliyetleri "gizli" ve aslında "gizemli" hâle getirmeye çalışmaktadır.

404 "Dolaylı" çünkü verilen bilgi gerçekte Karatay'ın anılarından aktarıyor olmakla birlikte, her nedense Caner Arabacı'nın *Millî Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri* başlıklı kitabı kaynak gösterilmiştir; bkz. Arabacı, s.243; Arabacı ve diğerleri, s.125. Arabacı'nın bu kitabında aynı bilginin alındığı kaynak ise, Karatay'ın hatıralarıdır, bkz. Caner Arabacı, *Millî Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri*, Damla Matbaacılık ve Ticaret, Konya, Mayıs 1991, s.152-154. Daha ilginç, *Konya Basın Tarihi*'nin kaynakçasında Karatay'ın *Kitaplarının Hikâyesi* başlıklı hatıraları zikredilmektedir; bkz. age, s.472. Aslı dururken surete itibar edilmiştir.

Parantezi kapatıp yeniden *Konya Osmanlı* gazetesine ve Rasim Haşmet Bey'in buradaki konumuna dönecek olursak, daha yukarıda belirtildiği üzere, bu noktada karşılaşılan en büyük engel, bu gazetenin koleksiyonunun büyük oranda kayıp oluşudur. *Konya Osmanlı*'nın bizim görebildiğimiz ilk dört nüshası (no: 26, 28, 31 ve 79) Rasim Haşmet Bey'in henüz Konya'da bulunmadığı 1912 ve 1913 yıllarında çıkmıştır.

Konya Osmanlı'nın Rasim Haşmet Bey'in yönetimi altında çıkan sadece iki sayısı görülebilmektedir. Bunlardan ilki, 30 Kasım 1914 (17 Teşrinisani 1330) tarihli 19 numaralı nüsha, ikincisi ise 17 Aralık 1914 (4 Kânunuevvel 1330) günü çıkan 20 numaralı nüshadır. 19. sayı 16 sayfalık ve ayrıca dış kapakları olan bir özel sayıdır: "Cihad-ı Ekber şerefine nüsha-i fevkalade". Her ikisi de "sene 3" kayıtlı olan bu sayılarda gazetenin "tahrir müdürü: Refî Nevzat", "idare müdürü: Bedî Nevzat", sorumlu müdürü Mahmut Nedim ve imtiyaz sahibi de Ahmet Necip'tir.

"Refî Nevzat", yukarıda açıklandığı üzere, Rasim Haşmet Bey'in takma adıdır. Böylece Karatay'ın hatıralarında verdiği bilgi de doğrulanmış olmaktadır. Rasim Haşmet Bey bu gazetenin yazı işleri müdürüdür. Bunun yanında, gazetenin idare müdürü olarak geçen "Bedî Nevzat" ismi ile 19. sayıda rastlanan "Şefî Nevzat" imzasının "Refî Nevzat" ile olan benzerliği açıktır. Dolayısıyla bunların da Rasim Haşmet Bey'in kullandığı müstearlar olması ihtimal dâhilindedir.

Konya Osmanlı'nın siyasi ve ideolojik çizgisine bakılacak olursa, bu gazetenin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olduğu ve ideolojik olarak da Türkçü/Turancı bir yayın çizgisi takip ettiği açıkça görülebilmektedir.

Yine bu dönemde Rasim Haşmet Bey'in, Konya basın dünyasının önde gelen yayınlarından olan fakat maalesef koleksiyonunun

büyük kısmı kütüphanelerde yine bulunmayan *Babalık* gazetesinde⁴⁰⁵ (28 Ekim 1915'te), "Refî Nevzat" imzasıyla yayımlanmış bir makalesi tespit edilmiştir.⁴⁰⁶

Rasim Haşmet Bey 1917 yılının ikinci yarısında Konya'dan İstanbul'a döndükten sonra, Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey'in başyazarlığını yürüttüğü ve Kazım Nami (Duru) Bey'in yazdığı *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde çalışmıştır.⁴⁰⁷ 1918 Şubat'ındaki vefatına dek *Tasvir-i Efkâr*'ın yazı heyeti üyesidir⁴⁰⁸ ve bu gazetede mütercimlik yapmıştır.⁴⁰⁹ 1917-1918'de savaş koşullarını açık şekilde yansıtan *Tasvir-i Efkâr*, kâğıt sıkıntısı içinde bir yaprak iki sayfa olarak çıkmış, içeriğini de ağırlıklı olarak savaş ve dış politika konuları oluşturmuştur.

Tasvir-i Efkâr'ın Rusya'da 1917 Şubat ve Ekim devrimlerinin gerçekleştiği dönemdeki yayın çizgisinin sosyalizm ve devrim noktasından irdelenmeye değer olduğuna, Rasim Haşmet Bey'in Sela-nik'ten yakın arkadaşı ve 1909'da *Bahçe* dergisi etrafında küme-lenen sol çevreden Yusuf Osman Bey'in de bu gazetenin yazı heyeti üyesi olduğuna ve onun 5 Haziran 1917'de yayımlanan "Sosyalizm Nedir?" başlıklı gayet nitelikli bir makalesine bu kitabın "Giriş" bölümünde dikkat çekilmişti.

405 Yusuf Mazhar'ın sahibi bulunduğu *Babalık*, 1917-1918'de *Türk Sözü* başlığıyla çıkmıştır.

406 Refî Nevzat, "Musahabe-i Vataniyye ve Edebiyye: Ordunun Destanı", *Babalık*, beşinci sene, numara 311 (15 Teşrinievvel 1331/28 Teşrinievvel 1915), s.1.

407 1917-1918'de bu gazetenin başlığı "Tesvir-i Efkâr"dır ama asıl adı olduğu ve bu adla tanındığı için "Tasvir-i Efkâr" demeyi tercih ediyoruz. Dipnotlardaki atıflarda ise, gazetenin üzerindeki başlık verilmiştir.

408 "Şûûn-ı Dâhiliyye: İrtihâl-i Müessif", *Tasvir-i Efkâr*, dokuzuncu sene, numara 2377 (26 Şubat 1334/1918), s.2. Ayrıca bkz. "İrtihâl", *İkdam*, numara 7560 (26 Şubat 1334/1918), s.2; "Dâhili Şûûn: Rasim Haşmet Bey'in İrtihali", *Vakit*, birinci sene, numara 128 (26 Şubat 1334/1918), s.2; "Şûûn-ı Muhtelif: İrtihâl", *Sabah*, yirmi dokuzuncu sene, numara 10158 (26 Şubat 1334/1918 Salı), s.2.

409 Nüzhet Haşim, s.107.

Bu gazetede mütercimlik görevini Rasim Haşmet Bey'in vefatından birkaç ay sonra üstlenen Ahmet Cemalettin Saraçoğlu'na göre, *Tasvir-i Efkâr* harp seneleri içinde Türkiye'nin en çok satan gazetesidir. Yunus Nadi Bey koyu bir İttihatçıdır ve İttihat Terakki iktidarı da gazeteyi desteklemektedir.⁴¹⁰

Rasim Haşmet Bey'in bu kısa İstanbul döneminde imzalı son yazıları *Donanma Mecmuası* ile *Türk Yurdu* dergilerinde çıkmıştır. Türkçülük akımının önde gelen yayın organı *Türk Yurdu*'nda tek bir şiiri yayımlanmıştır.⁴¹¹ Toplam dört şiirinin yer aldığı *Donanma Mecmuası*, imzasının son kez görüldüğü süreli yayın olmuştur.

Her ne kadar Rasim Haşmet Bey'in *Zekâ, Tenkit, (Musavver) Hale ve Rübâb* (veya *Rebab*) dergilerinde de yazıları bulunduğu iddia edilmişse de bu süreli yayınlarda imzasına rastlanmamıştır.⁴¹²

Topluca bakılacak olursa, Rasim Haşmet Bey'in etkin olduğu (çalıştığı, yönetici konumunda bulunduğu veya görece çok yazdığı) süreli yayınlar aşağı yukarı kronolojik sırayla şunlardır: *Çocuk Bahçesi, Bahçe, Füyuzat, Amele Gazetesi, Hüsün ve Şiir, Zaman, İttihat, Gençlik, Yeni Felsefe Mecmuası, Yeni Asır, Konya Osmanlı, Tasvir-i Efkâr*. Bu tablo her şeyden önce, Rasim Haşmet Bey'in Jön Türk / İttihatçı kimliğini ortaya koymaktadır. Bunun tek istis-

410 Ahmet Cemaleddin Saraçoğlu, *Gazeteler, Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul*, İsmail Dervişoğlu (hızl.), Kitabevi, İstanbul, 2009, s.337-338. Saraçoğlu gazete mütercimliği için de şöyle yazar: "O devirde gazetelere ajans telgraftan hep Fransızca gelirdi. Ayrıca belli başlı gazeteler arasında, yabancı basının Türkiye hakkında yazdıkları makalelerin dilimize çevrilerek iktibası hususunda şiddetli bir atlamak, atlamak yarışı vardı. Bu itibarla mütercimler çok çalışırlar, çok yorulurlardı", *age.* s.274.

411 Bkz. Hüseyin Tuncer, *Türk Yurdu (1911-1992) Bibliyografyası*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1993.

412 Söz konusu iddia için bkz. Bezirci, s.116; Bezirci a.g.m. İlk üç dergi tarafımızdan taranmıştır. Sonuncusu için bkz. Nâzım H. Polat, *Rübâb Mecmuası ve II. Meşrutiyet Dönemi Türk Kültür, Edebiyat Hayatı*, Akçağ Yayınları, 1. basım, Ankara, 2005.

nası olarak, Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun yayın organı *Amele Gazetesi* gösterilebilir. Ama belki fazla bir terslik de yoktur: Federasyon Jön Türklere 1909'da uzak veya hasım değildir. Ayrıca, Jön Türk / İttihatçı geleneğe mensup bu yayın organlarının önemli bir kısmının (örneğin *Bahçe, Hüsün ve Şiir, Zaman, Yeni Felsefe Mecmuası, Tasvir-i Efkâr*) sosyalizme hiç de ilgisiz veya körü körüne karşıt olmadıkları da belirtilmelidir.

3) Kitaplar

Nüzhet Haşım Sinanoğlu, Rasim Haşmet Bey'in eserlerinin kitap suretinde çıkmadığını bildirmiştir.⁴¹³ Rasim Haşmet Bey'in kız kardeşi Kaya Tanca, ağabeyinin bir eseri olduğunu sandığını dile getirmiş; Bezirci, tüm aramalarına karşın bu kitabı bulamadığını, Rasim Haşmet Bey'in yazılarının kitap hâlinde toplanmadığını belirtmiştir.⁴¹⁴

Rasim Haşmet Bey'in *Hüsün ve Şiir* dergisinin 14 Ağustos 1910 tarihli sayısında çıkan yazısı, dergi idaresince yapılan bir açıklamayla sunulmuştur. Yapılan açıklamaya göre, bu yazı Rasim Haşmet Bey'in "meslek-i fikriyyesi ve üslup-ı beyanı" hakkında okurlara bir örnek gösterebilmek için, kendisinin izniyle, yakında yayımlanacak olan *Sahâif-i Tetkik ve Tefekkür* isimli eserinden nakledilmiştir.⁴¹⁵

Adı geçen kitabın basıldığına dair herhangi bir işarete rastlamış değiliz. İlgili kataloglarda⁴¹⁶ bu başlıkta bir kitap kayıtlı olmadığı

413 Nüzhet Haşım, s.107.

414 Bezirci, s.117; Bezirci, agm.

415 Rasim Haşmet, "İbsen ve Biz", *Hüsün ve Şiir*, c.1, numara 5 (1 Ağustos 1326), s.26.

416 Bkz. M. Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, 5 Cilt, İstanbul, 1971-1979; *Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası* (Arap, Ermeni ve Yunan Alfabeleriyle) 1584-1986, Nüvis Beşeri Araştırmalar ve Yayıncılık (yay. hzl.), İstanbul, 2001, (CD-ROM); *1928'e Kadar İzmir'de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar Kataloğu*, Ö. Faruk Huyugüzel (hzl.), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1996.

gibi, dönemin görülebilen gazete ve dergilerinde de ne böyle bir çalışmanın duyurusuna ne de bu kitaba dair herhangi bir yazıya rastlanmıştır.

Bunun yanında, değişik vesilelerle daha önce de birkaç kez belirtildiği gibi, Rasim Haşmet Bey'in bir kitabı vardır. *Müntahabat Okuyorum – Birinci Sene* başlığını ve "İzmir Sultani ve İttihat ve Terakki Mektebi Edebiyat Muallimi Rasim Haşmet" imzasını taşıyan bu eser, 1911 yılının kuvvetle muhtemelen Ağustos ayında Selanik'te Yeni Asır Matbaası'nda basılmıştır. "Sahip ve naşirleri" olarak "Selanik Osmanlı Meşrutiyet Kütüphanesi"nin mührünü taşıyan kitap, "Osmanlı İttihat ve Terakki Mektepleri Kütüphanesi" kaydıyla yayımlanmıştır ve toplam 77 sayfadır.⁴¹⁷

Yeni Hayat hareketinin ders/okul kitapları hazırlama (ve bunları tedrisata sokma) faaliyetinin ürünlerinden olan *Müntahabat Okuyorum Birinci Sene*, bir antolojidir. Rasim Haşmet Bey'in, "Selanik 28 Haziran 327" (11 Temmuz 1911) kayıtlı giriş yazısıyla birlikte, pek çok yazara ait şiirlerden, mensur şiirlerden ve düzyazı okuma parçalarından oluşmaktadır. Kitapta Mehmet Emin (Yurdakul), Ali Ulvi (Elöve), İbrahim Alaattin (Gövs), Abdi İsmet (Ulukut), Ahmet Cevat (Emre), Ali Ekrem (Bolayır), Tevfik Fikret, Victor Hugo, İsmail Safa, Celal Sahir (Erozan) ve Yusuf Osman gibi isimlerin edebî eserlerine yer verilmiştir. Kitabın tam fihristi şöyledir:

Rasim Haşmet, "Mukaddime", s. 3-5.⁴¹⁸

A. Cevat, "Anneciğim", s. 7-8.

Mehmet Emin, "Babacığim", s. 9-10.

A. İsmet, "Küçük Fikir", 10-11.

Mehmet Emin, "Sabah", s. 12-13.

A. Ulvi, "Kelebekle Arı", s. 13-14.

417 Rasim Haşmet, *Müntahabat Okuyorum Birinci Sene*, Yeni Asır Matbaası, Selanik, 1327.

418 "Mukaddime" sayfalarına gerçekte rakam değil ("elif", "be" şeklinde) harf verilmiştir ama ilk sayfada yoktur. Orijinal metinde öyle olmadığı hâlde biz burada rakam olarak sunuyoruz.

- A. Ulvi, "Arı ve Bahçıvan", s. 14-15.
Süleyman Nesip, "Gayretli Çocuk", s. 16-17.
Mehmet Emin, "Mektepli", s. 18-19.
İsmail Safa, "İlhami'nin Şiiri", s. 19-21.
A. İsmet, "Ömer'in Duası", s. 21-22.
A. Cevat, "Örümcek ile İpekböceği", s. 23-24.
Mehmet Halim, "Çocuk Sesi", s. 24-25.
A. Ulvi, "Kurbağa ile Ateşböceği", s. 25-27.
Celal Sahir, "Sana, Yavrum!", s. 27-29.
"İyi Bir Çocuk", s. 29-30.⁴¹⁹
Sabri Cemil, "Keçi Kavgası", s. 30-32.
A. Ulvi, "Hürriyet", s. 32-36.
A. Cevat, "10 Temmuz", s. 36-39.
Victor Hugo, "Mektep Hocası", s. 40-41.
Tevfik Fikret, "Haluk'un Bayramı", s. 41-43.
Ali Ekrem, "Saat", s. 43-46.
Mehmet Emin, "İmtihan", s. 46-49.
Ali Ekrem, "Gül On Para", s. 49-51.
Mehmet Emin, "Ahretlik", s. 51-53.
Cenap Şahabettin, "Vapurda", s. 53-55.
Sa'dî, "Dil ve İl Sevgileri", s. 55-56.
Mehmet Emin, "Yeterin Çocuk yahut Ahmet'in Kaygusu", s. 56-59.
İbrahim Alaattin, "Vatan", s. 59-61.
İbrahim Alaattin, "Osmanlı Bayrağı", s. 61-62.
İsmail Safa, "Mektep", s. 63-65.
İbrahim Alaattin, "Kış", s. 65-66.
Yusuf Osman, "İspartalı Halil", s. 66-68.
İbrahim Alaattin, "İyilik, Doğruluk", s. 68-72.
Ali Ekrem, "Serçe", s. 72-74.
İsmail Safa, "Mektebe Gelmeden", s. 74-77.

Kitabın planı ise şu şekildedir: Metin (bir manzume veya nesir); ardından, metnin ana fikrinin verildiği "Hisse" bölümü; metinde

419 Yazarı belirtilmemiş, "Arkadaş Mecmuası'ndan" kaydı düşülmüştür.

geçen bazı kelimelerin anlamları;⁴²⁰ en sonda "Talim" başlığı altında sorular.⁴²¹

Yeni Lisan kurallarına uygun sade bir dilin hâkim olduğu *Müntahabat Okuyorum*, öğrencinin okuma, okuduğunu anlama ve tahlil etme yetilerini geliştirmek, kelime haznesini zenginleştirmek amacıyla hazırlanmış görünmektedir.

Müntahabat Okuyorum'da kendisinin hiçbir edebî ürününe yer vermeyen Rasim Haşmet Bey'in temel katkısı, kitapta yer alan edebî parçaların seçilmesinin yanı sıra, özellikle "Hisse" ve "Talim" kısımlarında fark edilmektedir.⁴²²

Müntahabat Okuyorum resmî tedrisata girmiş, İttihat ve Terakki mektepleri ile Selanik Vilayeti maarif mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.

İlki *Rumeli* gazetesinin 11 Ağustos 1911 (29 Temmuz 1327) tarihli 512. sayısında çıkan ilanlarla Yeni Hayatçıların okul kitapları ve bunlar arasında Rasim Haşmet Bey'inki de duyurulmuş ve tanıtılmıştır. 12 Ocak 1912 (30 Kânunuevvel 1327) günü çıkan 631 numaralı *Rumeli*'deki sonuncusu da dâhil olmak üzere bu duyurular da, *Müntahabat Okuyorum*'un birinci kısmının tamamlanmış, ikinci ve üçüncü kısımlarının da hazırlanmakta olduğu belirtilmiştir. Bilindiği kadarıyla ikinci ve üçüncü kısımlar hiçbir zaman yayımlanmamıştır.⁴²³

420 Metinde geçmeyen ama metindekilerle ilişkili kelimeler de (örneğin zıt anlamlılar) olabilmektedir.

421 Metne ilişkin olmayan sorular da olabilmektedir. Bazı sorular öğretmenin öğrenci hakkında genel bilgi edinmesine yöneliktir. Bunun yanında, çok az da olsa bazı bilgilendirici malzemeye de yer verilmiştir. Ayrıca, şiirlerdeki imla yanlışlarına da değinilip doğruları gösterilmektedir.

422 Bu katkı, ileride düşünce yapısı irdelenirken değerlendirilecektir.

423 Yukarıda anılan (Özege gibi) kitap kataloglarında yalnızca "birinci sene" kayıtlıdır ve dönem süreli yayınlarında sonraki ikisine dair herhangi bir işarete de rastlanmamıştır. Kitabın giriş yazısında Rasim Haşmet Bey, bunun müntahabata dair tedricî bir silsilenin ilk kitabı olduğunu, müntahabat kitaplarının tedricî bir silsile takip ederek son sultani senelerine kadar tertip edileceğinden dokuz on cilt olacağını ifade etmiştir.

Bahsi geçen ilanlarda *Müntahabat Okuyorum* şu şekilde tanıtılır:

"Müntahabat Okuyorum

Muharriri: Rasim Haşmet Bey

Bir misli daha Osmanlı kütüphanelerinde de görülmemiş, tedricî ve ilim ve terbiyenin en son nazariyatına muvafık olarak neşredilmiş bir eserdir. Çocukların terbiye-i dimağîyyesine hadim en büyük şairlerin en güzel eserlerini kendi iktidar ve istidatlarına göre tertip ederek talim eylemeye yarar.

Fiyatı

Para Kuruş

20 2

Birinci kısım

İkinci kısım derdest-i tabdır

Üçüncü kısım derdest-i tabdır"

Rumeli gazetesinde Müntahabat Okuyorum müstakil bir yazıda tanıtılmış, övgüyle tavsiye ve yazarı tebrik edilmiş, bu kitap dolayısıyla alınan aynı minvaldeki bir mektuba yer verilmiştir. Ayrıca, bu yazıdan öğrenildiğine göre, kitabın sekiz sınıf için sekiz kısım olarak hazırlanması tasarlanmışır. "Müntahabat Okuyorum" başlığını taşıyan yazı şöyledir:

"İzmir Sultani ve İttihat ve Terakki edebiyat muallimi zeki ve kıymetli vatandaşımız Rasim Haşmet Bey'in 'Osmanlı İttihat ve Terakki Mektepleri Kütüphaneleri' idâdında intişar eden şu eserini yukarıdan aşağı tetkik ettik. (Müntahabat Okuyorum) sınıflara göre gittikçe yükselmek şartıyla sekize kadar çıkacak bir silsile teşkil eyleyecektir. Şimdi intişar eden ilk sene içindir. O kadar sade, çocukların hislerine o kadar muvafık olarak intihap edilmiş ki her sayfasında hayret ve takdirden kendimizi alamadık. Muhterem muktatufına tebriklerimizi îsâr eyledikten sonra yine bu kitap dolayısıyla aldığımız bir mektubu da buraya kaydedeceğiz:

Rasim Haşmet Bey'e
Muhterem Efendim,

'Müntahabat Okuyorum' unvanı altında lütfen millî kütüphanemize ihdâ ettiğiniz kıymetli eserinizi okudum. Katiyen itiraf ederim ki bu husus, şimdiye kadar bizde ihmal edilmiş idi. Siz, şimdi vâsi ve metin tettebbuatınızın bu güzide mahsulüyle memleketimizde ilk böyle bir eser neşrediyorsunuz ki pek ehemmiyetlidir. Sizi vatan yavrularına yaptığınız büyük hizmet namına tebrik eder ve müsellem iktidarınızın böyle yeni eserler meydana getirmesini bütün kalbimle arzu ederim.

Selanik Dâr-ül-muallimîn Edebiyat Muallimi

M. Şevket"⁴²⁴

4) Yazma Eserler

Abidin Nesimi'ye göre Rasim Haşmet Bey "yazılı herhangi ciddi bir eser" bırakmamıştır. Ancak, Türk dilinin sadeleştirilmesi üzerine basılmamış yazıları vardır ve bunları da oğlu Haşmet Akal, Hakkı Tarık Us'a vermiştir.⁴²⁵

Haşmet Akal'ın arkadaşı Güngör Gençay'ın 2004 yılında yayımlanan "İki Haşmet" başlıklı kitabıyla birlikte, Rasim Haşmet Bey'in yazma şiir defteri gün ışığına çıkmıştır. Gençay, defterin kapağıyla birlikte tamamını kitabında sayfa sayfa yayımlamıştır.⁴²⁶

424 "Yeni Kitaplar: Müntahabat Okuyorum", *Rumeli*, ikinci sene, numara 518 (5 Ağustos 1327/18 Ağustos 1911), s.3.

425 Abidin Nesimi, s.44. "Yazılı herhangi ciddi bir eser" bırakmadığı şeklindeki görüşün yetersiz bilgidir kaynaklandığı açıktır. Hakkı Tarık Us'un özel evrakı ise, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne dâhil edilmiş bulunan Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde tasnif edilmemiş ve araştırmacılara kapalı hâlde durmaktadır.

426 Gençay, s.37-64. Şiir defterinin orijinalini bizim görmemiz maalesef mümkün olmadı. Defterin akıbeti belirsizdir. Gençay bize, şiir defterini Haşmet Akal'ın ilk eşi Raife Emine Ulus'dan aldığını ve çalışmasının ardından iade ettiğini belirtmiştir. Raife Hanım, kendisiyle görüşmeye fırsatımız olamadan 2010 yılı-

Şiir defterinin içeriğini, Rasim Haşmet Bey'in oğlu Haşmet Akal'ın düştüğü bir not yeterince açıklamaktadır: "Bu kitap babamın, annem Fatma ve merhum kardeşim Türkan için yazdığı manzumelerden müteşekkildir."⁴²⁷ Gerçekten de yazma defterde yer alan 18 şiir ile kısa bir yazı kişisel, ailevi içerikli metinlerdir. Henüz bebekken kaybettiği küçük kızıyla ilgili duygu ve acı yüklü şiirler ağırlıktadır.

Defterde yer alan şiirlerden ikisi, önemsiz bazı değişikliklerle, *Donanma Mecmuası* ve *Türk Yurdu* dergilerinde yayımlanmıştır.⁴²⁸

nın Ocak ayında vefat etmiştir. İkinci eşinden oğlu Barış Ulus'un deftere ilişkin bilgisi yoktur. Rasim Haşmet Bey'in Almanya'da yaşayan torunu ve Raife Hanım'ın oğlu İlkin Akal ise, defterin kendisinde bulunmadığını, üvey annesi (Haşmet Akal'ın ikinci eşi) Ayşe İrfan Hanım'da kaldığını belirtmiştir. Ayşe İrfan Hanım'a ulaşılamamıştır.

⁴²⁷ Gençay, s.32, 45.

⁴²⁸ Rasim Haşmet, "Şiir: Kızıma", *Donanma Mecmuası*, numara 132-83 (16 Ağustos 1333), s.1327; Rasim Haşmet, "Senin Gölgen", *Türk Yurdu*, c.13, sayı 149/8 (6 Kânunuevvel 1333), s.3644-3645.

İKİNCİ BÖLÜM

RASİM HAŞMET BEY'İN DÜŞÜNCE YAPISI

Rasim Haşmet Bey'in düşünce dünyasına girmeden evvel, onu düşünsel düzlemde şu veya bu oranda etkilediği veya etkilemiş olabileceği söylenebilecek birkaç isim üzerinde kısaca durmak yararlı olabilir.

Bunların başında, ünlü Rus yazar ve düşünür Lev Tolstoy anılmalıdır. Onu tanıyanlar "Tolstoy tarzındaki düşünceleri"nden, "en âlim muharir" olarak Tolstoy'u kabul ettiğinden, yabancı yazarlar arasında en çok Tolstoy'u okuduğundan söz etmişlerdir.¹ Ama ilginçtir, yazılarında Tolstoy'a hiç atıf görülmediği gibi, Tolstoy ile pek çok açıdan ters düştüğü de gösterilebilir.²

"Millî şair" veya "Türk şairi" olduğu kadar, "zavallılar şairi" de olan Mehmet Emin Yurdakul, Rasim Haşmet Bey üzerinde önemli bir etki bırakmıştır. Rasim Haşmet Bey 1905'teki "Türkçe Şiirler" tartışmasında Mehmet Emin Bey'in çizgisini derhal benimsemiş,

1 Kahkaha (Ali Canip), "Handekâr Sahife: Rasim Haşmet", *Genç Kalemler*, c.2, numara 3 (6 Mayıs 1327), s.56; "Karikatür: Edebiyat Fırındağı", *Rumeli*, ikinci sene, numara 492 (4 Temmuz 1327/17 Temmuz 1911), s.3; Nüzhet Haşim, *Millî Edebiyat'a Doğru Birinci Cilt Şairler Kısım*, Nefaset Matbaası, İstanbul, 1918, s.107-108.

2 Karşılaştırma için, Tolstoy'un dünya görüşünün değerlendirildiği şu çalışmaya bakılabilir: Andrzej Walicki, *Rus Düşünce Tarihi 1760-1900: Aydınlanımdan Marksizme*, Alâeddin Şenel (çev.), V Yayınları, 1. basım, Ankara, Şubat 1987, s. 290-307.

onunla çok mektuplaşmıştır.³ Onun etkisi altında kaleme aldığı şiirlerin bir kısmı 1908 Devrimi'nin ardından yayımlanmıştır. Hatta bunlardan biri, "muhterem üstadım Mehmet Emin Beyefendi'ye" ithafıdır.⁴ Mehmet Emin Bey'in etkisinin izini tüm düşünce hayatı boyunca sürmek mümkündür. Ancak, bu etkinin başlangıçta milliyetçilikten ziyade halkçılık noktasında olduğu belirtilmelidir. Rasim Haşmet Bey'de "millî şair"den ziyade "avam evladına yaraşır" şekilde yazan, "aşağıda bulunanlar"ın yanına inmenin gerekliliğini savunan, "zavallıların gizli dertlerini" söyleyen "zavallılar şairi" iz bırakmıştır.⁵

Rasim Haşmet Bey'in düşüncesinde iz bırakanlar arasında, sosyalizmin temellerini atan ütöpik sosyalist Saint-Simon ile takipçileri (Saint-Simoncular) sayılmalıdır. Aşağıda görüleceği üzere, daha ilk yazılarında Saint-Simon'a olumlayıcı atıflarda bulunması, bunu 1908 Devrimi sonrasında da sürdürmesi, bir şiirini Saint-Simon'a ithaf etmesi, kendisi ve takipçilerinin fikirlerini onaylayıcı bir makale kaleme almış olması kayda değerdir. Saint-Simoncu öğretinin çeşitli yönlerine Rasim Haşmet Bey'in eserlerinde rastlamak mümkündür.

3 Nüzhet Haşim, s.107. Yusuf Akçura'ya göre, Mehmet Emin Bey'in açtığı çıkışın Osmanlı Türkleri arasında en çok beğenip destekleyenler, tam Avrupai bir eğitim görmüş, en Avrupai bir kafa taşıyan kimselerdi; Akçuraoğlu Yusuf, "Türkçülük", *Türk Yılı 1928*, Akçuraoğlu Yusuf (top.), Yeni Matbaa, İstanbul, 1928, s.380, 385.

4 Rasim Haşmet, "Türk Sesleri: İlk Duygu", *Eşref*, birinci sene, adet: 26 (27 Ağustos 1325), s.4.

5 Mehmet Emin Bey bu ifadeleri, 1909 yılında *Bahçe* dergisinde şiir ve sanat anlayışını açıklığa kavuşturduğu yazısında kullanır: "O hâlde ben ne yolda yazı yazmalı idim? ...bir avam evladına nasıl yazı yazmak [yaraşır]sa öyle. ... Mademki aşağıda bulunanları yukarıya doğru çıkaracağız; o hâlde onların bulundukları yere inmekliğimiz lazımdır. ... Elimde dört telli bir kemençe ile zavallıların gizli dertlerini söyler kaba bir sesim vardır." Mehmet Emin, "Türkçe Şiirler", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 28 (27 Kânunusani 1324), s.24-26. Mehmet Emin Bey'in "Zavallılar" başlıklı şiiri dolayısıyla Tevfik Fikret bir mektubunda ona "Zavallılar şair-i muhteremi" diye hitap eder. Bu şiir ve mektup *Çocuk Bahçesi*'nin 21 Temmuz 1321 (3 Ağustos 1905) tarihli 25. sayısında (s.1-6) yayımlanmıştır. Yurdakul'un milliyetçiliği ve özellikle de halkçılığı üzerine en yetkin değerlendirmelerden biri için bkz. Akçuraoğlu Yusuf, s.374-393.

Dönemin uluslararası çapta ünlü Fransız sosyalisti Jean Jaures'in Türkiye'ye karşı dostça tutumu nedeniyle sosyalist olsun olmasın Türkler tarafından sevilip sayıldığı, ona yönelik ilginin II. Meşrutiyet döneminde arttığı bilinir.⁶ Türk sosyalistleri dünya çapında bir şahsiyet olan ve Osmanlı ülkesinde de iyi tanınan Jaures'ten etkilenmişlerdir.⁷ Rasim Haşmet Bey'in bir makalesinde Jaures'ten övgü ve hayranlıkla söz ettiği kaydedilmelidir.⁸ Jaures'i onlardan yalıtırmak mümkün olmadığına göre, III. Cumhuriyet dönemi Fransız sosyalizmi ile II. Enternasyonal de bu minvalde anılmalıdır.

Norveçli yazar ve düşünür Henrik Ibsen de sol/sosyalist fikirleriyle Rasim Haşmet Bey'in düşüncesinde izler bırakmıştır. Ibsen üzerine müstakil bir makalesi olmaktan başka, bazı yazılarında ona olumlu atıflar yaptığı da gözlenmektedir.

II. Meşrutiyet döneminin önde gelen eleştirmenlerinden Raif Necdet (Kestelli) Bey için özel bir parantez açılmalıdır. Rasim Haşmet Bey'in erken bir tarihten beri onunla tanışıklığı bulunduğu daha önce değinilmişti. Aşağıda ise, 1908 sonrasında yazılarını takip ettiğine ve fikirlerine önem verdiğine değinilecektir. En azından 1905'ten itibaren Mehmet Emin Bey'in sanat anlayışını destekleyen Raif Necdet Bey, Türkiye'nin ilk Tolstoy çevirmenidir. Sanat görüşünde en çok Tolstoy'a dayanmıştır. Bir moralist olarak Tolstoy'dan başka, anarşist düşünür Pierre-Joseph Proudhon'dan da bes-

6 Asım Bezirci, "Türkiye'de Jaures", Jean Jaures, *Demokrasi, Barış, Sosyalizm*, Asım Bezirci (çev.), Evrensel Basım Yayın, 1. basım, İstanbul, Temmuz 1999 içinde s.41-47. Mesela Gökarp, I. Dünya Savaşı'nı konu edindiği bir şiirinde Jaures'e olumlu yönde atıfta bulunur, bkz. Ziya Gökarp, "Kızıl Destan", *Kızıl Elma*, Hayriye Matbaası, İstanbul, 1330, s.141.

7 Jaures hayranlarına tipik bir örnek Şefik Hüsnü Deymer'dir, bkz. *Dr. Şefik Hüsnü Deymer Yaşam öyküsü, Vazife yazıları*, Erden Akbulut (der.), Sosyal Tarih Yayınları, 1. basım, İstanbul, Şubat 2010, s.25, 31, 55.

8 Rasim Haşmet, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrinievvel 1325), s.84.

lenmiştir.⁹ Raif Necdet Bey'in sosyalist olduğu öne sürülmüştür.¹⁰ Rasim Haşmet'e ithaf ettiği, "12 Nisan 1322" (25 Nisan 1906) kaydını taşıyıp Eylül 1908'de yayımlanan yazısında, maden işçilerinin kötü yaşam koşulları ve ezilişleri ile zenginlerin umursamazlığı ve tahakkümü konusu işlenir.¹¹ Bu yazı ile Rasim Haşmet Bey'in Kasım 1909'da yayımlanan ve Saint-Simon'a ithafı "Sosyalizm Arkasında" başlıklı şiiri¹² arasında bariz benzerlikler vardır.

Son olarak, Rasim Haşmet Bey'i konu edinen bir yazıda, onun gözünde "en büyük filozof'un Jean-Jacques Rousseau olduğu vurgulanmıştır.¹³

Sayılanlar yanında; Avraam Benaroya, Max Nordau, Friedrich Nietzsche, Henri Bergson, Tevfik Fikret, Hakkı Baha Pars, Ziya Gökalp ve Mehmet Ali Tevfik Yükselen gibi isimlerin Rasim Haşmet Bey'in fikir dünyası üzerinde etkileri olabileceği düşünülebilir.

Şu da belirtilmelidir ki anılanların hiçbirinin etkisinin tam anlamıyla belirleyici olduğu öne sürülemez. Çok okumuş ve eserlerinden etkilenmiş de olabilir ama Rasim Haşmet Bey'in tam anlamıyla ve tutarlı bir Tolstoycu veya mesela "ortodoks" bir Saint-Simoncu olduğunu söylemek mümkün değildir. Ayrıca, onun herhangi bir düşüncesinin veya tavrının bağlandığı/uzandığı kaynağı veya kaynakları tam olarak tespit etmek de çoğu kez imkân dışıdır. Örnek vermek gerekirse, mesela bilimciliği, çalışmaya (üretime) verdiği büyük önem ve dolayısıyla asalaklık karşılığı Saint-Simon'a pekâ-

9 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, 7. basım, 2001, s.231-233.

10 Necdet Kurdakul, "Raif Necdet (Kestelli)", *Tarih ve Toplum*, c.12, sayı 69 (Eylül 1989), s.57-64.

11 Raif Necdet, "Devre-i İstibdat Tahassüsâtından: Oerliliklerde", *Resimli Kitap*, c.1, numara 1 (Eylül 1324), s.42-43.

12 Rasim Haşmet, "Sosyalizm Arkasında", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 10 (11 Teşrinisani 1325), s.151-153.

13 "Karikatür: Edebiyat Fırılacağı", *Rumeli*, ikinci sene, numara 492 (4 Temmuz 1327/17 Temmuz 1911), s.3.

lâ bağlanabilir ama bu bağ somut olarak gösterilemez ve dolayısıyla başka köklerden beslenmiş olması da ihtimal dâhilindedir. Veya insan-severliğinin Saint-Simon'dan mı, Tolstoy'dan mı, Jaures'den mi, Tevfik Fikret'ten mi, başka bir kanaldan mı, yoksa hepsinden birden mi geldiği tam olarak kestirilemez. Tüm bunların Mehmet Emin kaynaklı olduğu da pekâlâ öne sürülebilir. O nedenle, aşağıda fikirleri ele alınırken somut olarak tespit edilebilir olmadıkça, bu yönde belirlemelerde bulunmak gibi soyut ve faydasız bir çabaya girişilmeyecektir.

A) Sol Düşünce

Rasim Haşmet Bey'in sol/sosyalist fikirlerle tanışması ve bu fikirleri benimsemesi erken bir tarihte gerçekleşmiş olsa gerektir. Nitekim erken dönem (1905) yazılarında bunun işaretleri tespit edilebilmektedir.

Söz konusu dönem II. Abdülhamit'in İstibdat yıllarıdır. Hafiye-lik, jurnal ve sansür uygulamaları İstibdat döneminin son yıllarında iyice şiddetlenmiş durumdadır. Dolayısıyla Selanik gibi görece serbest¹⁴ bir muhitte bile, kalem oynatanların görüşlerini tam bir açıklıkla ortaya koyabildikleri söylenemez. Nitekim Rasim Haşmet Bey'in ilk yazılarının çıktığı *Çocuk Bahçesi* dergisinin ve kadrolarının İstibdat idaresinin hışmına uğradığı malumdur.

Rasim Haşmet Bey'in erken dönem yazılarında iki temel unsurun belirgin şekilde ön plana çıktığı görülür: insanlık (beşeriyet) ve bilim temelli ilerleme (terakki). 1905 yazılarının hemen tümüne bu esaslar ve onların değişik düzlemlerdeki çeşitlemeleri hâkimdir.

14 Jurnal ve sansür mekanizmaları Selanik'te, başkent İstanbul'a göre daha az etkindi. François Georgeon, "Müslüman ve Dönme Selânik", *Selânik 1850-1918*, Gilles Veinstein (hızl.), Cüneyt Akalın (çev.), İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1999, s.116-117.

Rasim Haşmet Bey'in İstibdat devri yazılarında ne Osmanlılık (Osmanlı milleti), ne İslam ümmeti, ne Türklük (Türk ulusu), ne de herhangi bir toplumsal katman veya sınıf (mesela işçi sınıfı) söz konusu edilmiştir.¹⁵ Vurgu istisnasız şekilde tüm insanlığa, insani değerlere, insanlığın gelişimine yapılmıştır. Bununla birlikte, insanlığın çektiği acılar, insanlar arasındaki eşitsizlikler ve dolayısıyla sınıfsal farklılaşmalar zihnini yoğun şekilde meşgul etmiş görünür.¹⁶

Daha ilk şiirinde, insanlığın acılarını paylaşan ve insanlığa hizmeti esas alan hümanist ve enternasyonalist bir anlayış kendini belli eder. Öğretmenleri için yazdığı bu ilk eserinde bütün âlemin acılarına katılmakta ve insanlığın yardımcısı olduğunu ilan etmektedir. İnsanlığın acılarına kendince deva aradığını ifade eder. Bu yolda güzel eserler bırakmayı arzu ettiğini dile getirir. Ona göre herkes kardeştir. Cehaletin zulmüne "yeter" der ve marifet, saadet görmek ister. Kâinatı azıcık idrak etmeye, insanlık için düşünmeye başlayarak yükselmeye, emeğiyle ona destek vermeye başlamıştır ve bu, kalbinde sonsuza dek sürececek bir histir. İnsanlığa yardıma, bu merhamet meyline kalbi onu sonsuza dek sevk edecektir. Ona bu ince hissi veren, kendisini ilerlemenin büyük yoluna sevk eden ise öğretmenleridir.¹⁷ İnsanları aydınlatan, güzel bir geleceğin to-

15 Bunun (Osmanlılık açısından) belki de tek istisnası, padişahın tahta çıkışının yıldönümünde yayımlanan ve konusu da bu olan bir küçük hikâyesidir: Rasim Haşmet, "Sınıfta", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 29 (19 Ağustos 1321), s.5-6.

16 Engels'in Saint-Simon ve diğer ütöpik sosyalistler için yaptığı önemli tespitlerden biri şudur: "Bunların üçünün de ortak yanı, ... proletaryanın çıkarlarının temsilcileri olarak ortaya çıkmamalarıdır. Aydınlanmacılar gibi, bunlar da [ilkönce] belirli bir sınıfı değil, tersine [derhal] tüm insanlığı kurtarmak isterler." Bunun yanında, Saint-Simon için her zaman ve her yerde en önemli şey, "en kalabalık ve en yoksul sınıf"ın yazgısıdır. Friedrich Engels, *Bay Eugen Dühring'in Bilimi Altüst Ediş* ["*Anti-Dühring*"], İsmail H. Yarkin (çev.), İnter Yayınları, 1. basım, İstanbul, Mayıs 2000, s.58, 341.

17 Somutlanacak olursa, bunlar yeni mezun olduğu Yedigâr-ı Terakki Mektebi'nin hocalarıdır. Yedigâr-ı Terakki mezunu Rasim Haşmet bu manzumesini Osmanlıca ve tarih öğretmeni Şevki Efendi'ye ithaf etmiştir.

humlarını atanlar öğretmenlerdir ve insanlık öğretmenlere borçlu olduğu için onların makamına secde eder.¹⁸

Rasim Haşmet Bey, birlikte doğa gezilerine çıktığı kardeşine hitaben kaleme alınmış söyleşi tarzındaki ikinci yazısında¹⁹ Saint-Simon'a atıfta bulunur ve hayal ettiği topluma dair ipuçları verir. Rasim Haşmet'e göre insanlık büyük adımlar atmakta ve bu adımlar gittikçe hızlanmakta ise de alınacak daha çok yol vardır. Bütün insanlık henüz olgunlaşıp ilerlememiş, yüzyıllarca süren emeklerinin meyvelerini toplamak için daha yüzyıllarca çalışmaya girişmiştir. Ama Saint-Simon'dan beslenen Rasim Haşmet Bey gelecek için umutla doludur:

"Koşuyoruz, tekemmül edecek, istediğimiz nokta-i saadete vasıl olacağız, Saint-Simon'un dediği gibi: 'Altın devri arkamızda, mazide değil; önümüzde, müstakbeldedir'²⁰ diye bir seda-yı latif, bir ümit-i mütebessim bütün kalplerden daima yükseliyor. Her ruhta, her vicdanda bütün an'anâtıyla mevcut bulunuyor..."

İnsanlığın ele geçirmek istediği mutluluk burcu henüz zihinlerin tümüyle tespit edemediği bir insaniyet evi, sığınma yeridir. Her hâlde işte o zaman "insan" ismiyle anılan bu muktedir mahlûk, adına tümüyle uygun hâle gelecek, tamamıyla bir "insan" olacaktır. Tam bir insanlık düzeni, insanlığın daimî barışı doğacaktır: "Haydi ileri! Bir adım daha atmak, bir adım daha kazanmak için haydi ileri!"

Gerçeğin, doğanın emrine engel olmamak için herkes bu muhteşem insaniyetin hareketine bağlı olarak o ümit ufkuna doğru

18 Yadigâr-ı Terakki Mezunlarından Rasim Haşmet, "Muallim Efendilere", *Çocuk Bahçesi*, birinci sené, numara 17 (12 Mayıs 1321), s.3-4.

19 Rasim Haşmet, "Büyük Olsaydım", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 24 (14 Temmuz 1321), s.4.

20 Saint-Simon tam olarak şöyle der: "Şairler, altın çağı insanlığın beşiğinde hayal etmiş; ilk zamanların bilgisizliği ve kabalığı içinde bir altın çağ; demir çağı demek çok daha doğru olurdu. Altın çağ önümüzde, olgunlaşan bir toplum düzeninde. Atalarımız görmemiş böyle bir çağı, birgün çocuklarımız görecektir. Altın çağın yolunu açmak bizlere düşer." Cemil Meriç, *Saint-Simon (İlk sosyolog-İlk sosyalist)*, Çan Yayınları, İstanbul, Aralık 1967, s.17.

uzuvlarında kalan son hayat hücresi bitinceye dek aynı şiddet ve hararetle koşmalıdır. Bütün başarı, bütün debdebe o ulvi ufuktur:

"İleri! Hep ileri! Bütün bu didişmelerin, bütün bu düşüp kalkmaların, bütün bu enînlerin sonunda 'ben her şeyi biliyorum, ben her şeye malikim' diyebilecek bir insaniyetin, âyan ve avamın ayırlamadığı bir âdemiyet-i mütesâvîyyenin saye-i sadetine nail olmak için ileri!"

Kardeşi ile kendisi için de daima ileri koşmayı önererek yazısını sonlandıran Rasim Haşmet Bey'in Saint-Simon'dan alıntıladığı geleceğin "altın devri", seçkinler/ileri gelenler (âyan) ile sıradan halk/ayak takımı (avam) arasında ayırım olmayan, insanlar arasında eşitliğin hüküm sürdüğü bir toplumdur ve bu mutluluğa erişmek için insanlık daima ilerlemelidir.

Bu "gelecek ümidi" ve "emek" vurgusu Rasim Haşmet Bey'in diğer eserlerinde de göze çarpacaktır. "Dul Valide" başlıklı didaktik küçük hikâyesinin kahramanları, çok acılar çekmiş, tüm sevdiklerini kaybetmiş, mutsuz bir anne ile onun Nevin isimli 10-13 yaşlarında ama yaşından olgun çocuğudur. Hikâyenin temel mesajı çocuğun ağzından şöyle dillendirilir:

"Bilir misiniz? Bizim mevkiimizde olan aileler mesut olamıyorlar. Fakat biz, biz öyle değiliz. Sa'yımız, kanaatimiz ve binaenaleyh ümit-i müstakbelimizle mesuduz, müftehiriz değil mi anneciğim?"²¹

"Küçüklük" başlıklı, bir çocuğun ağzından yazılmış mizahi monologda ise, yine tüm insanlığa hizmet fikri esastır:

"... Ben öyle bir adam olmak isterim ki bütün beşeriyete kucak kucak âsâr-ı istifade vereyim! İsimlerini kitaplarda gördüğüm muhterem zatlar gibi sevgili padişahıma,²² memleketime

21 Rasim Haşmet, "Dul Valide", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 25 (21 Temmuz 1321), s.7.

22 Bu monolog 1908 Devrimi'nin ardından yeniden yayımlandığında "padişahıma" ibaresi kalkmış olacaktır.

hizmet ederek ifa-yı vazifeye çalışayım!.. ... Ben bir mühendis olmak isterim. Büyük hastaneler, hıfzıssıhhaya muvafık mektepler, vâsi ve metin köprüler yaparak, yollar açarak beşeriyetin istirahatına medar olayım. Yahut hâzık bir doktor olayım da binlerce hastaların ıstıraplarını tadil, sıhhatlerini iade edeyim. Henüz devası keşfedilmeyen emraz-ı müdhîşeye karşı silah-ı marifetimi istimal edeyim. ..."²³

"Vodina Tenezzüh Katarı: Azîmet", bir tren yolculuğu hikâyesidir. Kompartımandaki farklı etnik kimlik ve tabiattan insanlar arasında önce bazı sürtüşmeler olsa bile, kısa süre içinde bir samimiyet doğar. Yazar böylece farklı insanların birleşebileceği, kardeş olabileceği, aralarında güven ve samimiyet duygusunun kurulabileceği mesajını verir.²⁴

"Bülbül" başlıklı mensur şiirde, doğa içinde bir kuşun ötüşünün şairin ruhunda yarattığı etkiler, duygular anlatılır. Gece kuşu insanlığın ezilişine kederle ağlar. Şairin içinde bulunduğu ormancık bütün insanlığın yorgunluklarından, dövüşmelerinden uzak, sakin bir yer; bir tür ütöpik diyardır. Bu eserde insanlığın ezilişi, kavgaları teması işlenir, mevcut hayattan memnun olmayıp güzeli hayal edilir.²⁵

1908 Devrimi'nin getirdiği özgürlük ortamında Rasim Haşmet Bey fikirlerini açık olarak ortaya koyabilecek ve sol içerikli eserlerinin sayısı artacaktır. Bu açıdan bakınca, 1909 yılının göze battığı belirtilmelidir.

"Memurlarımıza" başlığını taşıyan ve evvelki yazılarına oranla dilinin belirgin şekilde sadeleştiği şiirinde, esas itibarıyla demokratik (burjuva) devrimin kazanımlarına vurgu yapmıştır. Bununla birlikte, sınıf farklılaşmalarına işaret etme ve eşitlik yönelimi sezilir. Şair'e göre artık hâkim olan millettir ve bu ülke milletindir. Memur-

23 "Söyleniş: Küçüklük", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 25 (21 Temmuz 1321), s.14.

24 Rasim Haşmet, "Vodina Tenezzüh Katarı: Azîmet", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 27 (4 Ağustos 1321), s.3-4.

25 Rasim Haşmet, "Bülbül", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 37 (13 Teşrinievvel 1321), s.8-9.

lar da vükela (vekiller, bakanlar) da padişah da halkın hizmetkârıdır. Yeryüzünde hâkim ve sahip olan padişah değil, millettir. En hakir zannedilen çiftçiler gerçekte büyüktür. Onların da hakları vardır ve bir başvekil bir demirci çırağından hiç de farklı (ondan üstün) değildir. Sadrazam, şeyhülislam sadece birer insandır ve makamlarında hususiyet kazanır. Hürmet kişilere değil, makamadır. Bir bakan, milletin bir uzvudur. Yoksa o, "saban tutan asil eller kadar işe yaramaz, ekmek vermez, bez dokumaz, bir toprağı yaramaz!" Memurlar (toplumsal/siyasal anlamda) küçük-büyük diye ayrımda bulunmadan herkese hürmet göstermelidir. "Fakir, zengin! Kim gelirse, arzusuna tabi"dir ve o arzuyu sühuletle yerine getirmelidir. Eli, milletin en hakirini kaldırmalıdır.²⁶

İran Devrimi'ni ve devrimin önderini işlediği "Settar Han" şiirinde de benzer bir yaklaşım görülür. İnsanlık o "kanlı çehre"ye, yani Şah'a ait değildir. "Artık fakir solmayacak"tır; "yerde bir ilah, bir bey, efendi istem"emektedir.²⁷

Bu uzun şiiri ithaf ettiği arkadaşı Ömer Naci Bey'i konu edindiği yazısına ise, Ömer Naci'nin, zenginin elinde aciz, egemenin elinde mahkûm, hükümdarın keyfî idaresiyle ıstıraba esir olan sefil insanlığı kavradığını, mevcut kurumlara isyan ettiğini belirterek başlar:

"Hayata doğar doğmaz muhitini bir çirk-âb-ı mezellet ve sefalette bulan Naci kuvâ-yi dimağiyyesi tenemmüv edince zenginin elinde zebûn, hâkimin elinde mahkûm, hükümdarın idare-i keyfiyyesiyle esir-i ıstırap olan beşeriyet-i sefîleyi takdir etmiş, bütün teşkilat-ı hâzıra-i insaniyete, bütün ruh ve mevcudiyetiyle isyan eylemişti."²⁸

"Osmanlı Garibaldi'si" şeklinde nitelediği Ömer Naci Bey'in hürriyet yolundaki devrimci mücadelesini anlatan Rasim Haşmet Bey,

26 Rasim Haşmet, "Memurlarımıza", *Aşıyan*, birinci sene, c.1, numara 10 (6 Teşrinisani 1324), s.316-317.

27 Rasim Haşmet, "Settar Han", *Bahçe*, numara 22 (16 Kânunuevvel 1324), s.3.

28 Rasim Haşmet, "Ö. Naci", *Bahçe*, numara 24 (30 Kânunuevvel 1324), s.8.

onu Ahmet Rıza Bey ve diğer bazı Jön Türkler ile kıyaslayıp farkını vurgular ve devrimciliğini över: Ömer Naci ne Ahmet Rıza Bey gibi bir pozitivist ve bir evrimcidir ("evolüsyonist"), ne de diğerleri gibi felsefe ve insanlık kurallarına önem vermiştir. O bir isyan ve devrim vicdanı, o bir ihtilalci, bir devrimcidir ("revolüsyoner"):

"... Mamafih Naci ne Ahmet Rıza gibi bir pozitivist, bir evolüsyonist, ne de sairleri gibi desâtîr-i hikemîyye ve insaniyyeye itibar verir idi. O bir vicdan-ı isyan ve inkılâp, o bir ihtilalci, o bir timsal-i hayat ve hareket bir revolüsyonerdi."²⁹

İran'a geçen "yirminci asrın ve Osmanlılığın genç Garibaldi'si", iki kardeş memleket (Türkiye ve İran) arasında yalnız Osmanlılık adına değil, bütün insanlık adına, padişahlarına esir yaşayan iki zebun ve mağdur memleketin inkılâp hayatını tehlikeler altında hazırlamaya başlamıştır. İran'da ölümden tesadüfen kurtulan Ömer Naci, Hürriyet'in İlanı'ndan bir süre sonra İstanbul'a dönmüş ve kendisine teklif edilen bütün mevkileri ve ikballeri reddetmiştir. Yeryüzünde hâlâ yaşayan, kötülük ve cinayetten geri kalmayan hükümdarlar olduğunu, hâlâ zavallı insanlığın o korkunç zorbaların zalim ellerinde sefil ve mazlum bulunduğunu düşündükçe vicdanı rahat etmemiştir. Nihayet geçen gün Settar Han'a destek olmak üzere, "insaniyetin bu büyük fedaisi" yeniden İran'a gitmiştir.

Ömer Naci'nin şahsında pozitivizmi ve evrimciliği küçümseyerek enternasyonalist bir devrimciliği öven Rasim Haşmet Bey yazısını şöyle sonlandırır:

"Yirminci asırda tahakkümlerin, istibdatların aleyhine inkılâpların, ihtilallerin en parlak bir hatrası olarak, bütün vicdan-ı insaniyete yadigâr kalan ismi unutmayalım: Bu (Naci)dir."³⁰

Devrimden önce (1323'te/1907 veya 1908) kaleme alınmış ama 1909'da yayımlanmış bir makalesinde Rasim Haşmet Bey, en ulvi

29 Rasim Haşmet, "Ö. Naci", *Bahçe*, numara 24 (30 Kânunuevvel 1324), s.9.

30 Rasim Haşmet, "Ö. Naci", *Bahçe*, numara 24 (30 Kânunuevvel 1324), s.9.

görünen toplumsal sınıflarda güçlü insanın zayıfın hakkı üzerine oturduğunu, güçlünün diğerinin ekmeğini almak için iktidarını sarf ettiğini yazar. Zayıf kendisini savunmaya veya mülkünü muhafaza-ya çabalar. Buradan şer (kötülük) meydana çıkar. Şer, kuvvet ve kudret rekabetidir; unsurların (anasır) ihtilafları, çıkarların uzlaşmazlığıdır. Her nerede ve hangi yüzyılda olursa olsun, daima tezahür eder.³¹

Sol yönelimine dair ancak bazı serpintiler içeren bu yapıtlarının ardından, Rasim Haşmet Bey'in konuya doğrudan girdiği ilk yazısı Şubat 1909'da yayımlanmıştır. *Füyuzat* dergisinde çıkan bu yazı, *Rus İhtilal Cemiyetine Mensup Bir Kadının Hayatı* isimli kitapçığının³² eleştirisidir.

Derginin sürekli olacak bu kitap bölümü için yaptığı kısa açıklamada, Fransa'da *La Revue*, *Revue Socialiste* gibi dergilerde takip edilen kitap eleştirisi usulünün okurlar için faydasına dikkat çeker.³³ Anlaşılan, Rasim Haşmet Bey sosyalist Fransız dergilerini takip etmektedir. Nitekim *Revue Socialiste*, o yıllarda Fransız Sosyalist Partisi'nin çıkarmakta olduğu aylık yayınlardan biridir.³⁴

Rasim Haşmet Bey'e göre, ünlü Narodnik militan Vera Figner'i konu edinen bu kitap esas itibariyle bir biyografidir. Ancak, dikkatle okunup vicdanda bıraktığı hürriyet ve eşitlik zevki düşünülünce, kimse bu esere sadece bir "seyr" deyip geçemez. Bu kahraman kadının hikâyesi, çatısı pek fena kurulmuş olan toplum binasının yıkılıp yeniden inşası, tahakkümlerin, mezalimin, esaretlerin, zilletlerin ortadan kaldırılması için kalpte uyandırdığı teşebbüs zevki nok-

31 Rasim Haşmet, "Fünûn-i Hâzıraya Nispetle Fikr-i Hukuk", *Füyuzat*, birinci sene, numara 1 (1 Kânunusani 1324), s.39.

32 G. Saviç, *Rus İhtilal Cemiyetine Mensup Bir Kadının Hayatı*, Kazım Nami (mtt.), *Selanik*, 1326.

33 Zaten *Füyuzat* dergisi de *La Revue* örnek alınarak çıkarılmıştır; bkz. "Füyuzat", *Bahçe*, numara 24 (30 Kânunuevvel 1324), s.arka kapak dış yüz.

34 Paul Louis, *Fransız Sosyalizmi Tarihi (1789-1950)*, Şerif Hulûsi (çev.), Dördüncü Yayınevi, İstanbul, 1966, s.246.

tasından pek faydalı ve seçkin bir bilimsel ve toplumsal eserdir. 20. yüzyıl insanına ve gelecek kuşaklara tavsiye edilecek bir kitaptır. Çünkü artık iyi bilinmektedir ki Büchner'in dediği gibi, mutluluk yalnız zenginlerin, o zorba "heriflerin" hakkı değildir; fakirlerin (kulübelerin) de hakkıdır.³⁵ Geçmişin tahakkümünün ve zorbalığının ürünü olan saraylar yere batmalıdır. İnsanlar birkaç kişiye esir olmamalı, bütün insanlık aynı eşitlik seviyesinde birleşerek rahatını ve mutluluğunu sağlamalıdır:

"... saadet; yalnız zenginlerin, o mütehakkim heriflerin hakkı değildir, ... kulübelerin de hakkıdır. Saraylar! Evet, bütün bir mazi-i tahakküm ve tagallübün semeresi, neticesi olan o hüceyrât-ı evzâk ve ihtirâsât yere batsın, biz artık birkaç kişinin mahkûm-ı esareti, tabi-i emir ve zevki olmak istemeyiz, bütün beşeriyetin aynı seviye-i müsavatta birleşerek itilaf ve ittihadını, rahat ve saadetini talep ediyoruz."³⁶

Vicdanların derinliklerinden yükselen bir feryat şairleri, edipleri, yazarları, kanun koyucuları artık insanlığın düşkün hâlini ve müthiş ihtiraslarını yazmaya, tasvir ve tenkit etmeye; insaniyeti daha geniş ve tam bir emniyet ve koruma dairesine yerleştirmeye; hayvaniyeti azaltacak araçları hazırlamaya; insanları birbirine yaklaştırarak umumi ıstırapları anlatmaya; hayat mücadelesinin şiddetini azaltmaya; zafer ve başarı, kuvvet ve nüfuz gibi adi ihtirasları imhaya çalışmaya çağırmaktadır. Onlar kalpleri, dilleri ve icraatlarıyla hep bu gelişme yolunda yürümelidirler.

Avrupa'da ta 18. yüzyılın başlarında müthiş bir azim ve ciddiyetle başlayan bu siyasi ve sosyal inkılâp taraftarları, büyük hatip-

35 Alman ütöpik sosyalizminin önemli ismi, halkçı/köylüclü Georg Büchner (1813-1837), ünlü "Freide den Hütten! Krieg des Palasten!" ("Kulübelere huzur! Saraylara savaş!") şiarını yükseltmişti. Materyalist düşündür Ludwig Büchner'in ağabeyidir.

36 R. H., "Neşriyat-ı Şehriyye", *Füyuzat*, birinci sene, numara 2 (1 Şubat 1324), s.59.

ler, edipler, filozoflar müşterek olduğu hâlde, bugün en büyük bir mesai sahası oluşturmuş bulunmaktadır.

1848'den çok evvel Karl Marx, Bakunin, Babeuf, Saint-Simon, Louis Blanc, Proudhon, Reclus, Kropotkin, Lassalle, Fourier, Weitling gibi, yeni toplumcu akımlar ("mesâlik ve mezâhib-i ictimaiyye-i cedide") kuran ve oluşturan birçok büyük doktor, filozof ve kanun koyucu; şairler ve ediplerle beraber insan toplumları için daha uygun bir temel getirmek için çalışmaktadırlar.

20. yüzyılın başında artık peri masalları, sembolik teraneler, muhafazakâr ve klasik eski felsefi ve toplumsal kaideler geçmişe gömülmelidir. Edebiyatta, dilde, siyasette, sosyolojide, kısacası en geniş ve sınırsız sosyal kurumlardan en basit ve küçük iştigallere kadar ciddi ve insanlığa faydalı mesai istenir. Artık "şark bülbülleri, güneş ve sema, denizler ve göller, kadınlar ve gülümsemeleri", bütün bu bayat mevzular terk edilmelidir. Artık şiirlerimiz, eserlerimiz, kitaplarımız, hepsi bu duyan, anlayan, yaşayan hasta insanlığın hastalıklarını ve onların şifa vasıtalarını arayıp söylemeli ve nazariyatını uygulamaya koymalıdır. Çünkü artık lakırdı değil, iş, icraat talep edilmektedir.

Bugün Avrupa'da birer fikir sistemi (meslek), birer yol, birer âlem teşkil eden barış taraftarları, laikler, komünistler, sendikalar, kolektivistler, anarşistler, sosyalistler ve sosyalist devrimciler, reformistler; bütün bu insanlık ordusu, vahşetin gelişiminden, insaniyetin vahşetinden ibaret olan bu sefil insanlık medeniyetini ortadan kaldırarak kamunun refah ve saadetine medar olacak daha metin bir temel atmak, daha mükemmel bir bina kurmak istemekte ve bu kutsal dilekleri şiirlerinde, romanlarında, felsefelerinde ifade ve muhakeme etmekle uğraşmaktadır. Onların mesaisine genç, ihtiyar, erkek, kadın herkes destek vermektedir. İşte, *Bir Kadının Hayatı* da o aydın ve insaniyet-perver kısmın içinden birinin, kahraman bir kadının hayat hikâyesidir.

Rasim Haşmet Bey bu uzun girişin ardından okuyucusuna Vera Figner'i tanıtır. Tahmin edileceği üzere, övgü ve hayranlıkla dolu bir tanıtımdır bu: Figner insan-üstü bir cesaretin, dünyadan vazgeçişin eşanlamlısıdır. En müthiş mezalime, cinayetlere, kahırlara karşı kahraman ruhlarla has bir sakinlikle tahammül eden bu büyük kadın Rus'tur. Bakunin'in vicdani çırağıdır. O yalnız bir milletin değil, bütün bir insanlığın kurtuluşuna kendini adanmış ve bundan geri dönmek nedir bilmeyen bir hürriyet vaizidir. Eşitliği, kardeşliği, bütün insanlığın mutluluğunu vaat eden felsefe olan sosyalizm, onda parlak bir etki bırakmıştır.

Figner'in devrimci hayatını ve faaliyetlerini anlatan ve bu arada "Çar'ı gebertmek için" en müthiş tehlikeler içine atılmasını, lağımlar açmasını, dinamitler üretmesini, bombalar atmasını takdirle karşıladığı görülen Rasim Haşmet Bey, kitabın yazılış tarzına dair eleştirilerde bulunmuş, konusunu gayet önemli ama konusunun önemine nispetle kitabın yazılışını (yazarı) başarısız bulmuştur. Eserin mütercimi Kazım Namı Bey'i ise, tercümesi ve tercüme etmek için böyle bir eser seçtiği için över.³⁷

31 Mart Vakası sırasında bazı yöneticileri ve yazarları Hareket Ordusu'na katıldığı için kapanan *Bahçe* dergisinin bu zorunlu aradan sonra çıkan ilk sayısının başyazısı Rasim Haşmet Bey tarafından kaleme alınmıştır ve işlediği konu da doğal olarak 31 Mart'la ilişkilidir. "Mutlakıyet-i İdare ve İmtiyâzât-ı Sunûf" (Mutlakıyet İdaresi ve Sınıfların İmtiyazları) başlığını taşıyan bu kısa başyazı sol düşünce açısından değerlendirilebilecek bir içeriğe sahip olmakla birlikte, Rasim Haşmet Bey'in, tarihi bir sınıf mücadelesi şeklinde okuması açısından dikkate alınabilir.

Ona göre bireyler, zorbaların gasp ettikleri şahsi haklarını korumak için harp ilan ettikleri zaman yeni bir devir açılmış ve tarihçiler buna "devr-i intibah" (uyanış devri) adını vermişlerdir. Bu olay

37 R. H., "Neşriyat-ı Şehriyye", *Füyuzat*, birinci sene, numara 2 (1 Şubat 1324), s.58-64.

doğrudan doğruya bir toplumsal mücadeledir ki sonunda kontların, düklerin, arazi sahiplerinin, beylerin, müstebitlerin (despotların) mağlubiyeti ve avam (halk) sınıfının galebesiyle sonuçlanmıştır. Mücadele uzun sürmüştür. Dört yüzyıl kadar sürmüş, avamın dimağında "hak" fikrinin yerleşmesi ve elde edilmesi için çok kan dökmüştür.

Bu toplumsal mücadelenin siyasette toptan tesirleri olmuş, eski sınıflar ve onların meydana getirdikleri hukuk ve imtiyazlar ortadan kalkıp da başka medeni esaslar kabul edilince doğal olarak siyasette de bir değişim ve dönüşüm ortaya çıkmış, "mutlak hükümdar" nazariyesi anlamsız, eğlence ve alay sebebi bir görüş hâlini almıştır. Zihinler anlamıştır ki halkın iradesiyle hükümdar olan bir kimse, o halkın sahibi değil, ancak bir müstahdemi, bir memurudur.

Kısacası, Osmanlı milletinin verdiği son ders de dâhil, tarihe bakıldığında; gelecek, despotların, gayrimeşru ellerin, zalim padişahların değil, adaletin, hürriyetin, hukuk eşitliğindir. Artık despotlar mezara, gayrimeşru eller prangalara sokulacak, canavar sultanlar da –layık olmadıkları makamlardan aşağıya indirilerek– sürgünlere gönderilecektir.³⁸

Rasim Haşmet Bey'in bu yazıda tuttuğu ideolojik çizgi gerçi burjuva devrimciliğinin sınırlarını fazla aşmaz. Feodal sınıfların hâkimiyetine açık ve kesin biçimde karşı çıkmış, "avam sınıfı" yanlısı devrimci bir söylem tutturmuştur. Kuşkusuz, asıl hedefi tahttan henüz indirilmiş olan müstebit padişah II. Abdülhamit'tir ama Osmanlı'daki son mücadeleyi insanlığın genel gelişiminin bir parçası olarak sunuşu ve üstelik bu dönüşümün toplumsal/sınıfsal bir arka planı olduğunu vurgulaması, 31 Mart Vakası'nın henüz tümüyle siyasi düzlemde değerlendirildiği o günler için dikkat çekicidir.

"İnsaniyet için" ithafını taşıyan "İstikbale Doğru" başlıklı şiir, düşülen kayda göre 1906 veya 1907'de (1322) kaleme alınmıştır.

38 Rasim Haşmet, "Mutlakıyet-i İdare ve İmtiyâzât-ı Sunûf", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 39 (5 Mayıs 1325), s.193.

Şiir, insanlığın kazanımlarını vurgulayarak başlar. Mesirelerle sa-
raylar karşısında yeni bir ufuk için çalışılmış ve en sonunda terak-
kinin şanlı bayrağı yükselmiştir. Cehalet ve taassupla bağdaşan ne
varsa hepsi yıkılmış, insana yeni bir ufuk açılmış, medeniyet gö-
rünmüştür. İnsanlık umutla dolmuştur ama mazlum bugün yine aciz
ve sefildir. Hep zayıf olan masum, gamlı yaşamaktadır. Bütün me-
deniyet karmaşa içinde inleyerek ağlayan gönüller bulmuştur. Bu
hasta vücutlar, her an solan, ölen bu buhran dolu hayat ve gençlik
sadece "hiç", sadece zillet ve zulmet ve sadece hayal zehrini bul-
muştur:

"Evet, bütün medeniyet ne buldu? Pîç-â-pîç
İçinde inleyerek ağlayan gönüller, ah
Bütün bu hasta vücutlar; verem olan, her an
Solun, ölen bu şebâb ve hayat pür-buhran
Ne buldu, söyleyiniz hep? Değil mi sadece hiç?
Değil mi zillet ve zulmet, değil mi zehr-i hayal?..
Yetiş ey istikbal!"³⁹

Rasim Haşmet Bey'in burada kastettiği, Fransız Devrimi'nde ol-
duğu gibi, burjuva devrimlerin, umutlandığı emekçiler için ha-
yal kırıklığı ile sonuçlanması olabilir. Nitekim bir sene kadar sonra
yayımlanan bir makalesinde bu noktaya parmak basacaktır.

Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun 28 Ağustos 1909'da
Beşçınar Bahçesi'nde düzenlediği Beynelmilel Amele Eğlence-
si'nin konuşmacıları arasında Rasim Haşmet Bey de vardır ve bu-
rada işçiler, SİF ve sosyalizme dair bir nutuk vermiştir. Beşçınar
Bahçesi'nin Mithat Paşa tarafından yapılp "Millet Bahçesi" olarak
adlandırıldığını, bu bahçenin işçilerin toplanması için pek uygun
bir mahal olduğunu, Amele Cemiyeti'nin bu bir sene zarfında gös-
terdiği başarılarından dolayı işçilerin birbirlerini tebrik etmesi lazım

39 Rasim Haşmet, "İstikbale Doğru", *Servet-i Fünûn*, c.37, no 951 (13 Ağustos
1935), s.235.

geldiğini beyan etmiştir. Sosyalistliğin anarşistlik ile bir münasebeti bulunmadığını, işçinin katiiyen tehdit yoluna başvurmuyarak kanun ("müsâadât-ı kanuniyye") dairesinde sosyalizm nazariyatına uyması icap edeceğini ve ancak bu sayede başarılı olabileceğini izah etmiş ve alkışlanmışır.⁴⁰

Aynı görüşler *Amele Gazetesi*'nde de savunulmuştur. "Maksadımız" başlıklı çıkış yazısında *Amele Gazetesi*'nin kanun dairesinde mücadele edeceği yazılır. Bir başka metinde, SİF sendikaları anarşizme değil, sosyalizme doğru sevk ettiği; kanunu, barışı ve asayiş-i gözetdiği için hükümetin SİF'e olumlu yaklaştığından söz edilir. Başarı için, takip edecekleri yolda kanuna ve vicdana bağlı kalmaları gerektiği vurgulanır.⁴¹

Rasim Haşmet Bey'in Eylül 1909'da yayımlanan, "13 Kânun-ı evvel 1321" (26 Aralık 1905) tarihli ve "Muhterem üstadım Mehmet Emin Beyefendi'ye" ithafını taşıyan şiiri, "zengin"e hitaben kalemle alınmıştır:

"Gülme sakın duymadığın bu hisse,
Sen zenginsen halkı dahi aldatma..

Fakir var, bir hakkı vardır. O sese
Koşamazsan koşanları kanatma!

Zengin isen gafletini çiçekle;
Denizlere, ufuklara bak yine!.."42

40 "Amele Cemiyeti Eğlencesi", *Zaman*, numara 293 (17 Ağustos 1325/30 Ağustos 1909), s.3.

41 George Haupt/Paul Dumont, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler*, Tuğrul Artunkal (çev.), Gözlem Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1977, s.204, 206, 208.

42 Rasim Haşmet, "Türk Sesleri: İlk Duygu", *Eşref*, birinci sene, adet 26 (27 Ağustos 1325), s.4.

Yine aynı sıralarda (28 Teşrinisani 1321/11 Aralık 1905'te) yazılmış "Ezilirken" başlıklı şiirine, Namık Kemal'den "Bir nefesime kalsam şeh-i devrâne kul olmam" alıntısıyla başlamış, "ezilme ve direniş" temasını işlemiştir.⁴³

1905'te kaleme alınıp 1909'da yayımlanan bu şiirlerinde gerek içerik gerekse dil/üslup bakımından Mehmet Emin Yurdakul'un "Türkçe Şiirler"inin etkisi altında olduğu açıktır.

Daha önce de belirtildiği gibi, Francisco Ferrer'in İspanyol hükümeti tarafından tutuklanıp işkence görmesi ve düzmece bir mahkemenin ardından ölümüne mahkûm edilip 13 Ekim 1909'da idam edilmesi tüm dünyada büyük tepkiyle karşılanmış ve sosyalistlerin, anarşistlerin, sendikaların protestolarına yol açmıştır. Rasim Haşmet Bey de *Bahçe* dergisindeki bir başyazısını bu konuya ayırmıştır.⁴⁴

Rasim Haşmet'e göre, Ferrer meselesi İspanya'nın bir iç meselesi değil, bütün uygarlık âlemine ait acı bir hadisedir. İspanya'nın despotik hükümeti, kral ve etrafında yaşayan papaz ve askerden oluşan bütün taassup ve zulüm vasıtaları ne kadar iddia ederlerse etsinler, 20. yüzyılın olgunlaşmış insanlığı bunu geçici ve önemsiz bir iç mesele gibi değil, hakka, adalete, kanuna, insaniyete vurulmuş haince, hilekârca bir darbe olarak algılamaktadır ve bunun için gereken karşılığı vermekte gecikmemektedir. Bugün insanlık eskiden olduğu gibi ayrı, dağınık değildir. Bugün Amerika'da zulüm, vahşet, taassup altında ezilen bir biçarenin intikamını yalnız Amerika değil, Avrupa'nın en ücra köşelerinde bulunan en sade vicdanlar bile almaya kalkışmaktadır. Ayrı bir devlet, ayrı bir memlekette bulunan hemcinslerinden birinin haksız olarak mahvının kendi çıkarlarını ilgilendirdiğini kabul etmektedirler. Hepsinin insan olduğunu, hepsinin ay-

43 Rasim Haşmet, "Türk Sesleri: Ezilirken", *Musavver Eşref*, birinci sene, adet 1-27 (3 Eylül 1325), s.6.

44 Rasim Haşmet, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrinievvel 1325), s.81-85.

nı hakkaniyet ve insaniyet kanunlarına muhtaç bulunduklarını, hepsinin aynı adalet ve eşitlik nurundan hissedar olmak için feryat ettiklerini dikkate almaktadırlar. En ücra bir köşede meydan gelen bir olayda derhal müteessir olmakta, derhal duygulanmaktadırlar. Yeni insanlığın yeni terakki ve medeniyet ufuklarına yükselmek için attığı adımları engellemek isteyenler, hakikat ve adalet için çalışanları yok etmek isteyen melun kuvvetler aleyhine bütün kudretleriyle hareket etmekte, kim olursa olsun protesto etmektedirler. Gerçeğin ve adaletin önünde bütün kavimler küçük, bütün ihtişamlar sefil, bütün iktidar ve nüfuzlar hiç kalmaktadır. O zaman bu zaaf ve acz ordusunun yüksek olan hakkı ve hukuku ruhani bir timsal gibi yükselmekte, bütün şereflerin, kuvvetlerin, iktidarların ikiye bölünmüş çehrelerine bir tokat indirmektedir. 20. yüzyıl, cesaret ve hakkaniyet yüzyılıdır. Hakkın olduğu yerde sesler, kollar, kafalar büyümektedir. Zayıf, fakir bir işçinin isyan sesi, İspanya saraylarının en derin köşelerinde haşmet ve gururla yankılanmaktadır. Geleceğin tarihçileri 20. yüzyılın toplumsal olaylarını inceleyip de bir cümle ile özetleyecek olsalar, "kuvvet devirlerinin nihayeti ve eski âdât ve mezalim-i mâziyenin tetkik-i bakaya devresi!" diyeceklerdir.

İspanya engizisyonu eski cinayetlerine çirkin bir yenisini ilave etmiştir. Bir masumu düşüncelerinden, faziletlerinden, medeniyet ve adalete olan fedakârlığından, aydın mesaisinden başka hiçbir hatası -eğer bunlar birer hata ise- olmayan Ferrer'i, elde hiçbir suç belgesi bulunmaksızın idam etmiştir. 40 saatlik bir tutuklama ve iki saatlik bir muhakemeden sonra kurşuna dizmiştir.

"Ferrer vefat etti. Fakat arkasından bütün bir beşeriyetin sadâ-yı ıstırap ve şikâyeti birden yükseldi. Maddi ve manevi intikamını almak için bütün bomba taşıyan eller vazifeleri başlarına gittiler. Evet, yeni insaniyetin bu münferit, bu müstesna fedailerini silah başına geçtiler. Şimdi ey koca [on] üçüncü Alphonso, şimdi ey İspanya'nın müdebdet saray sahipleri, ey vicdanlarını papazlara, kalplerini tarafgirliğe; namuslarını yeşil

çuhalara satan hâkimler! Şimdi siz de; haydi hazırlanınız; sizin de ey büyük başlar! Şüphesizdir ki şimdi sizin de gireceğiniz yer; birer çukur olacaktır."⁴⁵

Telgraflar Ferrer'in ölüm haberini verince eski Avrupa'nın genç damarları birden kaynamış, vicdanlardan kopan genel bir feryat yükselmiş, zalim İspanya hükümetine her taraftan protesto yağmaya başlamıştır. İnsanlık yaşamakta ve çalışmaktadır. Dimağlar artık düşünmeye, anlamaya, hissetmeye; insanlar kardeş olmaya başlamıştır. Artık milletlerin arasına nifak ekmek, zulüm beslemek, kurt yetiştirmek mümkün olmayacaktır. Bir heyecan hüküm sürmekte, bir hak ve adalet ihtiyacı bütün kuvvetiyle yaşamaktadır. Küçük bir olay vicdanları uyandırmakta, kalpleri coşturmakta, ruhları teşvik etmekte; failer insanlığın vicdanı önünde muhakeme edilmekte, tartışılmakta, suçlanmaktadır. Şu zayıf, aciz, cahil bilinen halk, adaletin tam anlamını, insanlığın tam gayesini anlamakta; hükümetlerin suiistimal, rahiplerin iğfal, vaizlerin mugalâta ettiğini kavramakta, gerçek çıkarlarını, haklarını takdir ve esas ihtiyaçlarını tayin etmektedir. Yalanlara, riyalara, tahakkümlere, hilelere karşı durmaktadır. Her gün yeni bir tecrübe ile ilerlemektedir. Bütün bu buhranlar arasında hak ve adalet, nur ve hakikat için geçmişin bağlarından ve inançlarından kurtulmuş dimağlar toplanmayı; teşkilata sahip kuvvet olmayı, savaş açmayı başarmaktadır.

"Ey eskiler; hilekârlar; mütehakkimler; mutaassıplar; ey kurûn-ı vustâ zalâm-ı cehalet ve taassup bakayas! Bütün nüfuz ve tesirâtınızdan muarrâ yeni bir zürriyet-i hâlise-i beşeriyet yetişti; silahlandı. Dikkat! İlk ameliyatını sizin siyah hûn-engîz; çürük ve eski uzviyetinizde icra edecektir. Anarşistler İspanya'ya doğruldu. Bugünkü İspanya monarşisi (hükümet-i mutlaka) ~~yanık~~ İspanya cumhuriyetini ihzâr ediyor; Venedik'te bir kilisede bomba patlıyor. Amerika'da Buenos Ai-

45 Rasim Haşmet, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrinievvel 1325), s.82.

res'te papazlar halkın elinden pek güç kurtuluyorlar. Fransa, Almanya, Amerika, İtalya'da bir ihtilâl-i dâhilî gibi büyük bir heyecan hüküm sürüyor. Umumi grevler ilan ediliyor. İspanya konsoloshaneleri tahkirât ve tehdîdâta karşı pek nazik bir noktada kalıyor. ..."⁴⁶

Makalesinin bundan sonraki kısmında Rasim Haşmet Bey, Roma belediye başkanının bir açıklamasından ve bazı yabancı gazetelerden konuyla ilgili alıntılar yapar. Alıntı yaptıkları arasında Fransızca *Socialisme*⁴⁷ ile Almanca *Vorwaerts*⁴⁸ gibi sosyalist yayınlar ve Jules Guesde⁴⁹ ile ("büyük" sıfatıyla niteleyerek hayranlığını dışa vurduğu) Jean Jaures gibi sosyalist şahsiyetler de vardır:

"... Jaures, büyük Jaures gazetesinde vakanın felsefe-i mazemesini ve mamafih istikbalin mevâid-i bahtiyârîsini mevzu bahis ettikten sonra İspanya hükümet-i hâzırasının hükm-i siyasetini i'tâ' ediyor. Diyor ki: Şüphesiz gerek İspanyol hükümet-i mutlakası; gerekse Kilise yaptıkları şu büyük hatanın derecesini az vakitte layıkıyla takdir edeceklerdir. Bu sıyânet-i siyasiyye; krallık üzerine bir kâbus gibi çökmüş ve ruhbanaya karşı da bir müddetten beri biraz sükûnet bulmuş olan milyonlarca vicdanların hiddet ve nefretini uyandırmıştır. Artık bu defa serbestî-i fikir ve vicdan için her cihette tam ve kati bir hareket, hararetli ve hiddetli bir cereyan başlayacak; İspanya birçok sahnelerden sonra cumhuriyete doğrulacaktır.

46 Rasim Haşmet, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrinievvel 1325), s.83.

47 Fransız Sosyalist Partisi'nin aylık yayın organlarından *Le Socialisme*, Jules Guesde'in ilhamıyla Marksçı tezleri geliştirmiştir. Louis, s.246.

48 Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin 1876-1933 yılları arasında yayımlanan merkez organı.

49 Ünlü Fransız sosyalist önder Guesde için şu yorumda bulunur: "Alelumum ihtilâlât-ı ictimaiyyede parmağı mevcut değilse bile malumatı olan Jules Guesde, Sosyalizm gazetesinde '...' diyor ki filhakika pek namuskâr bir muharrir olan Guesde'in bu temini bugün bir mahkeme vesâikine karşı gösterilebilir." Rasim Haşmet, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrinievvel 1325), s.84.

Bu tefe'ül; Jaures'in pek nafiz olan gözlükleriyle bakılırsa mü-balağalı görünmez zannederiz."⁵⁰

Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri'ni⁵¹ "nasyonalizm hissiyatını şovenizme" döndürmekle, "ırklar arasında ihtilaflar ekmeye ve revâbıt-ı uhuvveti kesr ve imhaya" (kardeşlik bağlarını imhaya) çalışmakla suçlayan⁵² Rasim Haşmet Bey, "Kardeşlik" başlıklı uzunca şiirinde⁵³ inilleyen, acı çeken tüm insanlık için (ulus, ırk ayrımı gözetmeksizin) kardeşliği arar ve yüceltir. Kendi deyişiyle, savaş ve kavgaya acı şeylerdir. İnsanın görevi ölmek veya öldürmek değil, iyilikle rahat içinde yaşamaktır. Osmanlı toprağı da ırk ayrımı nedir bilmez; bu toprak kardeşlikten başka bir şey tanımaz:

"Bulgar Arap Ermeni Türk bilmemeli.. öyle ya
Bilmemeli sormamalı yalan bunlar fanidir
İrk dediğin zaman muhit hava ile değişir!
Bugün eski Mısır yahut Acem ırkı Sasani
Yunan Roma insanları itikadı efkârı
Hep değişti çünkü zaman odur hâkim daima
İrki cinsi felsefeyi o hâkim
Ezelden de tanımamış ebediyen tanımaz
Bu toprak da kardeşlikten başka bir fenn tanımaz"⁵⁴

50 Rasim Haşmet, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrinievvel 1325), s.84.

51 1908 Devrimi'nin ardından Makedonya komiteleri yasal partilere dönüşmüşlerdir. Makedonya İç Devrimci Örgütü (MİDO)'nun sağ kanadı Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri'ni kurmuştur. Mehmet Hacısalihoglu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, İhsan Catay (çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Şubat 2008, s.228.

52 Hâce Rasim, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 8 (28 Teşrinievvel 1325), s.114-115.

53 Rasim Haşmet, "Kardeşlik", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 9 (4 Teşrinisani 1325), s.139-142.

54 Rasim Haşmet, "Kardeşlik", *Bahçe*, ikinci sene c.3, numara 9 (4 Teşrinisani 1325), s.141. Bu şiirin tamamının çevriyazısı için bkz. Asım Bezirci, *Şairlerimizin Diliyle Barış*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1987, s.121-123.

Bezirci'ye göre Rasim Haşmet Bey bu şiiriyle Tevfik Fikret'in yolundan yürümektedir. Burada yer alan çoğu düşüncenin Tevfik Fikret'ten kaynaklandığının öne sürülebileceğini dile getiren Bezirci, hümanist görüşlerinin de sosyalist akımlardan esinlendiğinin düşünölebileceğini belirtir.⁵⁵

Rasim Haşmet Bey'in (Cerrahlar ve Bezirci sayesinde)⁵⁶ bugün en çok tanınan eseri, "Sosyalizm Arkasında" başlıklı ve Saint-Simon'a ithaf edilmiş şiiridir. Bu şiirde zengin-fakir karşıtlığı, zenginin fakirin sefaletini ve acılarını umursamazlığı, insanlığın acılar çekerken eşitliği arayışı anlatılır. Bir isyan havası taşıyan şiirde ezilenlerden yana saf tutulmuş, varlıklıların vurdumduymazlığı ve gaddarlığı eleştirilmiştir. Sadece gelirine tabi olan zenginin rahat ve zevk içindeki yaşamı ile fakirin çileli hayatı karşılaştırılır. Zenginin kıymeti ve asaleti bir hiçten ibarettir. Her serveti, hazineleri üreten aslında fakirler, ezilenlerdir. Zengin rahat içinde saraylarda gezerken, fakirler ah çekip ağlaşmaktadır. Biçare insanlığın terakkisi ve hukuku bundan ibarettir. Zenginlere ve zenginliğe ebedî bir nefretin açıkça dile getirildiği şiirde servetlerin kaynağı sorulur; kanunu, rivayetleri için "yalan hep" denir. Kibar zümrelerin maksatları mahvolmalı, alçak ve sefil servet narası son bulmalıdır.⁵⁷

Rasim Haşmet Bey 1910 yılına "Sendikalizme Dair" başlıklı makalesiyle girer.⁵⁸ Meşrutiyet'ten sonra sosyalizm üzerine doğruyanlış birçok makale yazıldığını ama sendikalizmden bahseden he-

55 Bezirci, s.19-20.

56 A. Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, May Yayınları, 1. basım, İstanbul, Haziran 1975, s.128-130; Asım Bezirci, "İlk Sosyalist Şairimiz: Rasim Haşmet", *Forum*, sayı 374 (16 Şubat 1970), s.14; Asım Bezirci, *Halk ve Sosyalizm İçin Kültür ve Edebiyat*, Evrensel Kültür Kitaplığı, 1. basım, İstanbul, Aralık 1997, s.117-120.

57 Rasim Haşmet, "Sosyalizm Arkasında", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 10 (11 Teşrinisani 1325), s.151-153. Şiirin çevriyazısı için bkz. Bezirci, agm. Kitabında ise, şiirin toplam 6 satırı eksik çıkmıştır; bkz. Bezirci (1997), s.119-120.

58 Rasim Haşmet, "Sendikalizme Dair", *Resimli Kitap*, c.4, numara 20 (Mayıs 1326), s.655-663.

men hiç olmadığını belirterek söze başlar. Hâlbuki sendikalizm bugün sosyalizm kadar mevzuubahis olmakta ve dikkat çekmektedir. Zaten sosyalizmin iki ayağından biri, iktisadi hayatta gerçek düşman olan sermaye karşısına koyduğu kuvvet sendikalizmdir ve bu nedenle sendikalizm günden güne artan bir önemle telakki olunmaktadır.

Rasim Haşmet Bey sendika hakkındaki fikirlerini iki makalede özetlemek istediğini belirtir.⁵⁹ Ona göre sendika, hayat hakkını bile bir oyuncak hâline sokan sermayedarların haksız muamelelerine, gayrimeşru tahakkümüne karşı koyabilecek, mücadele edebilecek surette işçilerin maddi ve manevi mevkilerini yükseltecek ve müdafaa gibi pek meşru bir gayeyi esas alarak işçilerin kendi aralarında uzlaşıp toplanmak için kabul ettikleri yeni şekildir. Yani sendikalizmin esasları da sosyalizm gibi, bir sınıfın mağduriyetinden doğmaktadır.

Bu girişin ardından, işçileri bir araya toplanmaya ve birleşmeye sevk eden ekonomik sebepler üzerinde durur: Mevcut hayat, ortaçağda emekçilerin ("eshâb-ı mesainin") geçirdiği hayattan hiç de farklı değildir. Şekil değişmiş ama esaret kanunu hükümlerini yine korumuş, hatta hiç sarsılmamıştır. Bugünkü zenginler eskilerden 6 kere daha zengindir ve 12 kere daha çoğalmıştır. Bugün maaş ve ücretle istihdam edilenler üzerinde, hangi sınıftan olursa olsun, son esaret şekli hüküm sürmektedir. Son yüzyılda harf ve sanayi fevkalade bir surette genişlemiştir. Buhar ve elektrik sayesinde makinecilik o kadar ilerlemiş, üretim araçları ("âlât ve vesait-i istihsâliyye") o derece çoğalmıştır ki bundan emek dünyasına ("âlem-i mesai") yeni zararlar ve felaketler doğmuştur. Aynı zamanda, müthiş bir servet ve sermayeye dayanarak akıllara hayret verecek derecede iri organlar/şirketler kurulmuştur. "Eski efendiler" tümüyle ortadan kalkmıştır fakat yerlerini birçok kuvvetli anonim şirketler al-

59 İkinci bir makalesi yayımlanmayacaktır.

mıdır. Her birinin idaresinde her yaş ve cinsten binlerce, yüzbinlerce çalışan bulunmakta, emirlerine baş eğmekte, bu yeni iktisadi saltanatın nüfuz ve tahakkümü altında birer esirden, aciz birer hayvandan beter bir şekilde sürüklenip durmaktadırlar.

Başkalarının emeğine dayanarak milyonlarca altın yutan, başkalarının emeğinden gayrimeşru olarak istifade ederek kendi eli altında çalışanların yüzüne yalnız hakaret kusan, yalnız felaket icat eden bu usul o kadar genişlik kazanmıştır ki nihayet şu sonucu doğurmuştur: Sermayedarlar ve hissedarlar her gün ne kadar çok kazanıyorlarsa, gerçek üretici olan işçiler de o derece ve o oranda yorulmuş, uzvi ve hayati kuvvetlerini kaybetmiş, manevi kuvvetleri mahvolmuştur. Sermayedarlar ne kadar menfaat elde ediyorsa, işçilere karşı o kadar zorba bir vaziyet almış ve zavallı emekçiler o oranda alçalıp düşmüşlerdir. Bir süre sonra üreticinin hayat hakkı bile kalmamıştır.

Rasim Haşmet Bey köle sahibi ile köle, feodal bey ile serf arasındaki ilişkilere değindikten sonra bunu mevcut durumla karşılaştırır. Bugün eski yüzyıllardan miras kalan esaret usulüne mahkûm olanlar (işçi) eskilerden (köle ve serften) daha müthiş ve daha nazik bir konumdadır. Bugünün efendisi olan "patron"u kendi mal varlığından başka hiçbir şey müteessir edemez. Patron, bir çıkar aleti hâline getirdiği insanı hiçbir şekilde düşünmez, onun için asla üzülmaz. Çünkü işçi, Büyük Fransız Devrimi'nden ve genel olarak siyasi devrimlerden beri özgürlüğünü kazanmıştır. Özgürlüğünü kazanmıştır ama çalışmak için, açlıktan serbestçe ölmek şartıyla. İsteddiği fikri yayabilir ama sermayedarların fikirlerine aykırı olmamak ve onların büyük maddi çıkarlarına zarar vermemek şartıyla. Karısının ve çocuklarının geçimini sağlamak üzere özgürleşmiştir ama maaşı, ücreti, gündeliği buna yetmemek şartıyla.

Bugün mahsulât bakımından en zengin memleketler dehşetli bir sefaletin merkezidir. Buna Fransa'dan örnek veren Rasim Haşmet Bey işçilerin ne denli sefil ve esirce bir hayat sürdürdüklerine ve bu

haksızlığa karşılık sermayedarların onlara hiç acımadan servetlerini büyüttüklerine işaret eder.

Geçmişteki haksızlıklara karşı en parlak bir isyan olarak gösterilen Büyük Fransız Devrimi imtiyazları kaldırmış fakat toplumsal servet üreticilerinin (yani emekçilerin) durumunu idame ettirecek, refaha kavuşturacak, yükseltecek vasıtalarla müracaat etmemiştir. Bilakis işçiye menfaatlerini müdafaa etmesi için toplanmayı yasaklamış ve bu yönde kanunlar çıkarmıştır. Böylece sermayenin keyfi icraatına hiçbir şey engel olmamış ve aksine bütün kanunlar, bütün toplumsal örgütlenme sermayedarların, bu meşru olmayan faydacıların kendi aralarında birlik ve ittifak kurmalarını teşvik etmiştir.⁶⁰

Rasim Haşmet Bey, Fransız Devrimi ile Türk Devrimi'ni bu açıdan kıyaslar ve benzerliğe dikkat çeker:

"Bizde de aynıyle olmadı mı? Bir milletin en müstesna, en mübeccel dakikalarından biri olan hürriyet ve müsavat-ı hukuk ilan edildi. Aradan bir sene geçmeden amelenin muhafaza-i hukukuna medar olacak kavânin tarh ve tevziyle hürriyet ve müsavata doğru bir hatve atılacağı yerde köhne bir siyaset-i tahakküm ve istibdadın timsali olan Paşa⁶¹ hazretlerinin döndürdüğü dolap-ı maharetle ehl-i sa'yın imha-yı hukukuna, ta'zîb ve tazyikine yarayacak pek güzel kanunlar tertip olun-

60 Birkaç yıl önce kaleme aldığı bir makalesinde ise, 1791 İnsan Hakları Beyannamesi'nin eşitlik ve özgürlük sınırlarını aşmıyor gibidir: "Zira benim hürriyetim diğerinin sermaye, servet, mülk hâsılı hukukuna yalnız taarruz etmemek değil, bir de onun hareket ve sa'yına bir saha-i müsaade-i güşâde bulundurmamak gibi bir vazife ile beni takyîd eder." Küçükler ve büyükler; herkes sınırsız doğadan istifade edebilir ve etmelidir. Herkes aynı arazi ve emlak üzerinde bulunmakta, aynı servet kaynağından menfaattar ve hissedar olmaktadır ki o da dünyadır. İnsanlar birbirleriyle bağlar ve münasebetler kurmaya mecburdur. Herkesin emeğinin meyveleri diğerlerinin servetine ve menfaatlerine karışmaktadır. O zaman hukuk fikri işe karışıp meseleyi halledecektir. Rasim Haşmet, "Fünûn-i Hâzıra ya Nispetle Fikr-i Hukuk", *Füyuzat*, birinci sene, numara 1 (1 Kânunusani 1324), s.41-42.

61 Metinde isim verilmemiştir. Kast edilen, Dâhiliye Nazırı Mehmet Ferit Paşa olsa gerektir.

du!⁶² Fakat tarih-i cemiyet bize ispat ediyor ki haksızlık üzerine müesses olan kavânin daima sukuta mahkûmdur. Bugün gaflet-i milliyeden istifade edenler, yarın onun arslan pençesi içinde kalacak, ona mahkûm olacaklardır."⁶³

Avrupa'da devrimlerden sonra işçiler arasında örgütlü direniş arzusu başlamıştır. İşçiler sermayeye karşı koyabilmek için birleşmenin, düzenli ve örgütlü hareket etmenin kesin bir gereklilik olduğunu anlamışlardır. Bu fikirle, sermayedarların menfaatlerini savunan ve birer "sermayedarlar sendikası" denebilecek şirketlere, "trade union"lara (sendika veya meslek birliği), hissedar kumpanyalarına karşılık, işçinin menfaatlerini savunmak üzere sermayedarların zorlamalarına direnecek ve "müdafaa-i sa'y ve ücret heyet-i müttehidesi" (emek ve ücret müdafaası federasyonu) denebilecek cemiyetler teşekkül etmiştir.

Bir yüzyıldır yaşanan tüm siyasi, hukuki ve idari değişikliklere rağmen şehir işçileri, çiftlik gündelikçileri, deniz hizmetlilerinin durumunda hiçbir olumlu gelişme olmamıştır. "Norveç edip-i muktediri" Henrik Ibsen'den Fransız Devrimi ile ilgili alıntı yapan Rasim Haşmet Bey'e göre, bu olayda fikrin devrim yapması gibi, kahrın ve mide de isyan etmiştir. Her devrimde siyasiden ziyade fikrî ve iktisadi bir isyan tohumu vardır.

Sosyalizmin, sendikalizmin bütün ilerleyişine rağmen, mutlak bir cehalet ve kati bir tevekkül içinde sürüklenen acizlerin sefil hâ-

62 Hemen hemen aynı tespiti II. Enternasyonal Büro'nun 1910 tarihli raporunda da rastlanır: "Türkiye'deki burjuva ihtilali kölece Fransız İhtilali'ni kopya ederek emekçilerin bütün haklarını yasakladı." Orhan Koloğlu, *Osmanlı-İtalya Libya Savaşında İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal*, Ümit Yayıncılık, 1. basım, Ankara, Temmuz 1999, s.74.

63 Rasim Haşmet, "Sendikalizme Dair", *Resimli Kitap*, c.4, numara 20 (Mayıs 1326), s.659-660. "Kısacası, Aydınlanmacıların görkemli vaatleriyle karşılaştığında, 'sağduyunun zaferi' ile kurulan toplumsal ve siyasal kurumların, acı bir biçimde düş kırıcı karikatürler olduğu ortaya çıktı. Sadece bu düş kırıklığını saptayacak adamlar yoktu, onlar da yüzyılın dönümüyle geldiler. ... Saint-Simon ... Fourier ... Robert Owen ..." Engels, s.338.

li, hükümetin bu zavallılar için bir şey yapmayı düşünmediğini kanıtlamaktadır.

Siyasi devrimler bazı siyasi haklar temin etmişse de geçmiş ile olan toplumsal ve iktisadi bağları koparamamış, Fransız İhtilal-i Kebiri hakiki ve önemli esaslar kabul etmişse de o esasları toplumsal ve iktisadi hayat meselelerinde tatbik ve teşmil edebilecek gerekli kanunları koymamış ve bu noksan yolda yürüyen siyasi topluluklar 19. yüzyılın sonunda kendilerini yine evvelki kadar ve hatta ondan da beter haksızlıklar, ekonomik ve toplumsal cinayetler karşısında bulmuşlardır. Bir yüzyıl evvelki devrimlere karşılık bugün düzenli ve tedricî bir surette gayeye, esasa doğru yürüyen devrimci süreç hüküm sürmektedir ve bu öyle bir şekilde olmaktadır ki doğal evrim (tekâmül) kanununa da uyduğundan, geleceğinden ve başarısından şüpheye bile düşmemek lazım gelir.

Fikir cereyanları büyüdükçe, hak fikri işçilerin dimağlarında yerleştikçe, toplumsal/toplumcu (sol) fikirler yayıldıkça, iktisadi hak kazanma fikirleri ve davaları çoğaldıkça, özellikle hâsılat fazlası ve alet-edevatın gelişmesiyle artan surette sefalet yükseldikçe, bu iktisadi devrimler önce karışık ve düzensiz şekilde başlamış ve büyük şehirlerin çoğu mahallesinde toplumsal hareketler çoğalmıştır. Bir gün gelmiştir ki işçi karşıtı tüm kanunlara rağmen işçi federasyonları, sendikalar kurulmaya başlamış, 19. asır sonlarına doğru bunlar öylesine çoğalmış ve yayılmıştır ki tahriplerini denemeye bile cesaret edemeyerek kanun koyucular bunları kanun dairesine almıştır. Sendikalar çoğaldıkça tecrübesizlikten doğan bazı sıkıntılar yaşanmışsa da mağdur sınıf bunlardan kurtulmayı bilmiş ve sendika teşkilatları, işçi örgütleri günden güne güçlenmiştir.

Rasim Haşmet Bey makalesinin son bölümünde işçi sendikalarının mesaisi (görevleri, amaçları, faaliyetleri) üzerinde durmuştur. Bu arada, milletvekillerine/meclislere olan güvensizliğini dile getirerek uluslararası bir ilkeyi önemle hatırlatır: "Amelelerin felahı, amelelerin kendilerinin eserinden başka bir şey olmayacaktır." Makalesini şöyle sonlandırır:

"Bugün efkâr-ı umumiyye sendikalara büyük bir ehemmiyet atfediyor. Sendikalarda beşeriyet-i âfîyyenin bir tohum-ı hakiki-i tekâmülünü görüyor. ... İşte bütün bunlar sendikalizmin terakisine ait –velev nakıs olsun– bir fikir verir zannederim."⁶⁴

Rasim Haşmet Bey'in sol düşünce açısından önemli bir diğer makalesi "İbsen ve Biz" başlığını taşır.⁶⁵ *Hüsün ve Şiir* dergisinin 14 Ağustos 1910 tarihli sayısında çıkan bu yazı, dergi idaresince yapılan açıklamaya göre, Rasim Haşmet Bey'in yakında yayımlanacak olan *Sahâif-i Tetkik ve Tefekkür* isimli eserinden nakledilmiştir.

Rasim Haşmet Bey'e göre insan, yalan ve bahtsızlık üzerine kurulmuş bir hayat geçirmekte, intihar edenlerin sayısı her geçen gün artmakta, toplumsal hayat içinde büyük servetlerin lehine olarak sefiller, fakirler yekûnu her gün büyümektedir. Kemirici bir şüphe her gün fikirlere sızmaktadır. Yalan yanlış, ikiyezlü, aldatılmış ahlâki sebeplerin etkisi altında her gün düşen, bozulan bir toplum yaşamaktadır. Ahlâk her yerde kayıptır ve her şeyde zaaf hüküm sürmektedir.

Samimiyet, fedakârlık ve gerçek aşkı, henüz dün doğup gömülen bir geçmişe benzemektedir. Dimağlar ne yapacağından habersiz, ne olacağını, ne olmak lazım geleceğini takdirden acizdir. Fakat diğer taraftan vicdanlar uyanmakta, herkes bunun sonucunu, bu cereyanın sonunu anlamak için çabalamaktadır. Uzun yüzyıllar içinden geçerek bugünkü güzel hayallerini hayatını koruma ve neslini sürdürme hakkı üzerine inşa eden insanlık, biraz daha sükûn ve huzur temennisiyle yeni bir âlem, yeni bir ufuk aramaktadır. O sakin ufka, o huzur âlemine ulaşacak bir yol bulmak için kafa yormaktadır.

64 Rasim Haşmet, "Sendikalizme Dair", *Resimli Kitap*, c.4, numara 20 (Mayıs 1326), s.663.

65 Rasim Haşmet, "İbsen ve Biz", *Hüsün ve Şiir*, c.1, numara 5 (1 Ağustos 1326), s.26-28.

Gerçi sosyalizm bu müthiş tekâmül ihtiyacını şimdilik tatmin edecek bir mahiyette görülmektedir. Fakat sosyalizm bir hastalığı münferit olarak değil, umumiyeti itibariyle düşünmektedir. Acaba sosyalizm de tek tek her şahsın olgunlaşmasına ve ilerlemesine muhtaç değil midir? Acaba o da düşünen dimağlardan yardım istemekte midir?

Rasim Haşmet Bey'e göre işte bu noktada Henrik Ibsen'i dinlemek gerekir. Ibsen iyimserdir. Hayatımız kötü ise onu ıslah etmenin ve refaha ulaştırmanın elimizde olduğunu söylerken haklıdır. Sarf edilen her gayret er geç bir ürün, bir fayda verecektir. Hayatı daha iyi bir şekle sokmak için sarf edilecek gayret sayesinde, hayatın öğretildiği kadar kötü bir şey, bir felaket kaynağı olmadığı görülecektir. Onun bir ıstırap ve keder varlığı olması onu idare etmeyi bilmemekten, onu idare edecek araçları bulamamaktan, icat edilen ve olumlanan toplumsal ve hayati koşulların yalan ve yanlış üzerine kurulmuş olmasından ileri gelmektedir.

Eğer gerçekten insansak, metin bir vicdana ve kişisel ahlâka sahipsek, daha evvel söyleyenler ve söylenenler üzerine iyice düşünülmesi ve bugüne kadar insanlığı mutsuz eden, bireyleri birbirinden ayıran, her felaketi doğuran, nifak eken, kin yetiştiren bütün eski yalanların ve batıl itikatların suçluluk derecesi takdir edilerek idamlarına karar verilmelidir. Evvelden düşünülmüş ve yazılmış şeylere uzun incelemelerden sonra inanmalıdır çünkü kesinlikle bilinmelidir ki insanlık ilkel bir vahşetten mutlu bir medeniyete, karanlıktan aydınlığa doğru gitmektedir. Bütün o eski yazıların, eski rivayetlerin ve eski sözlerin içinde geçmişin henüz silinememiş bir lekesi kalmıştır.

Hakkı Baha Bey,⁶⁶ vatan sevgisinin insanlığın gençliğinin bir çeşit ihtirası olduğunu, insanlığın olgunluk yaşının iki muhabbeti olacağını söylemektedir. Bunlar insan ve fazilettir. Rasim Haşmet

66 Hakkı Baha Pars olsa gerektir.

Bey, insanlığın olgunluk yaşına ulaşmayı doğal bulduğunu çünkü hiçbir şeyin değişmeden kalamayacağına inandığını belirtir. George Renard'a⁶⁷ göre ise, gençler yollarını korkusuz ve kaygısızca takip etmelidirler. Bu yeni yol doğru yoldur ve gençleri geçmişe götürmeyecek, geleceğe ulaştıracaktır. Sosyalizmin çok muhterem atası Saint-Simon'un, "altın devri arkamızda, mazide değil, önümüzde müstakbeldedir" sözünün yazılı olduğu bayrağı gençler takip etmelidir.

Rasim Haşmet Bey'in Osmanlı gençlerinden, vatan kardeşlerinden isteği de bu "altın devri"ne (yani, sosyalizme) itimat etmeleridir. Yüzyılın bütün "ulema-yı ictimaiyye"si (toplumcuları) gelecekten ümitlidir. Ancak, pek hasta dimağlar vardır ki gelecekte şüpheli ve kötümser durmaktadır. Çünkü onlar yarını bugünle kıyaslayan yüzeysel beyinlerdir. Çoğunluk, insanlığın genç nesillerinin tekâmül safhalarından geçerek, menfaatini takdir ederek sarf edeceği mesai ile daha rahat ve mutlu bir ufka ulaşılabilineceği görüşündedir. Mill'in⁶⁸ dediği gibi, sonunda hakkın ve muhakemenin üstün geleceğini hissetmektedirler. Okulun kışlayı kaldıracağını, fikrin "hatt"a (buyruğa veya sınıra) hâkim olacağını bilmektedirler. Yarın bayraklar, bütün kan ve vahşet timsalleri, batıl itikatlar, bütün bu kanlı yalanlar, ölen bütün mabutların ve hurafelerin uyudukları kuruntular seması içine bir daha doğmamak üzere gireceklerdir.

İşte, Ibsen eski inançların, eski kanunların, geçmişin düşünüşlerinin, bütün bu haksız, bu esassız, bu cinayetlerden kalma esasların ölümünü, sosyalizmin ilerlemesini, yeni günün doğuşunu, bireyin vicdanının uyanmasında ve yükselmesinde, azim ve irade sahibi olmasında aramaktadır. Zulümden, haksızlıktan, yalandan kurtulmak lazımdır. Ibsen'e göre bu, vicdanın uyanması ile olacaktır; bunun yolu ise hürriyet, azim ve sebat (irade)'tır. Ibsen matematiksel bir

67 Fransız sosyalist George Renard, Fransız Sosyalist Partisi'nin aylık yayınlarından *Revue Socialiste* dergisinin yöneticisidir. Louis, s.246.

68 John Stuart Mill olabilir.

kesinlikle iddia etmektedir ki haklaıyla menfaati takdir eden ve hep kuvvetli, kudretli, düşünen fertlerden, vicdanlardan oluşan bir toplum, azmedip menfaatini layıkıyla istemeyi ve bu azmi gerçek kılmayı ve bu kudret ve sebat ile de evrenin genel uyumunu, insanın saadet ve refahını temin etmeyi başaracaktır.

İnsanları aydınlık bir geleceğin varlığına ikna etmek; bu aydınlık geleceği hazırlamak ve temin etmek için vicdanda bir zevk, bir uyanma ve nihayet bir azim ve irade uyandırmak; bu azmin gerçekleşmesine sebep olabilecek telkinde bulunmak, zaferin en büyük safhasına ulaşmaktır.

Yazısının sonunda "genç kardeşlerim!" hitabıyla doğrudan okura seslenen Rasim Haşmet Bey'e göre, bütün genç nesil; yalandan, hileden, ikiyüzlülüğten uzaklaşarak, geçmiş ile pek büyük bağları olan bu adi ve sefil ahlâk basamaklarından pek yükseklere çıkarak, hakikatin, yalnız o büyük insanlık ilahesinin yüce doğuşuna çalışmalıdır. Bu, eski âlemin sonu, genç bir doğuşun başlangıcı ve bu eski dünyanın sonunda bulunan yalan yanlış fikirlerin mezarı da yeni bir devrin doğurunu olmalıdır.

"... Her hâlde karanlık bitecek. Eski surlar çökecek, eski akideler devrilecek, örümcekler mazi kapısına inecek, süngü demirleri saban demirlerine tahavvül edecektir. Çünkü 'doğmak ve halk etmek zamanı gelmiştir. O hâlde iş başına!..'"⁶⁹

Burada Hakkı Baha Bey'e atıfla "vatan sevgisi"nin tarihselliğine işaret eden Rasim Haşmet Bey, "vatan"ın tarihsel bir kategori, bir kurgu olduğunu daha evvel de dile getirmiştir: İnsanlar bir kısım topraktan "vatan gibi diğer bir sanîa icat" etmektedirler.⁷⁰

69 Rasim Haşmet, "İhsen ve Biz", *Hüsün ve Şiir*, c.1, numara 5 (1 Ağustos 1326), s.28. Bu yazı, Baha Tevîk Bey'in *Piyano* dergisinde eleştirilmiştir: Nâkîd, "Tenkidât: Bir Haftalık Edebiyat", *Piyano*, birinci sene, numara 1 (10 Ağustos 1326), s.6.

70 Rasim Haşmet, "Fünûn-i Hâzıraya Nispetle Fıkr-i Hukuk", *Füyuzat*, birinci sene, numara 1 (1 Kânunusani 1324), s.41.

Bu dönemde de insanlığa olan derin sevgisini ve insanlığın kurtuluşuna olan inancını dile getiren⁷¹ Rasim Haşmet Bey, İtalyan psikiyatri profesörü ve kriminolog, İtalyan pozitivist kriminoloji okulunun kurucusu Cesare Lombroso'nun *Anarşistler* adlı kitabından tercüme ettiği bir bölümü, "kıymet-i fikriyyesine binaen", "Anarşizme Dair" başlığı altında tefrika etmeye girişmiştir.⁷² Buradaki niyetin anarşizmi Osmanlı okuruna tanıtmak olduğu düşünülebilir.

Yazı, "hükümetin lüzum-ı mevcudiyeti nedir?" sorusuyla başlar. Hükümet basit bir gasp, bir zor meselesidir. Eğer durumdan memnun değillerse hükümete tabi olanlar için tek yol kuvvete başvurmaktır. Hükümetin lüzumunu ispatlamak için kullanılan kuramlar, "her ferdi diğerinin yararına boyun eğmeye mecbur etmek için olağanüstü bir kuvvete ihtiyaç vardır" batıl fikri üzerine kurulmuştur. Tarihte olduğu gibi bugün de hükümet; bir azınlığın bütün halk üzerinde sert, kaba ve keyfî bir şekilde hüküm sürmesi veya başta arazi olmak üzere bütün üretim araçlarını kuvvet, hile ve miras yollarıyla zapt ederek ve mülkiyetine geçirerek bu gayrimeşru araçlara başvuramayan diğer halk kesimini esaret altına alan ve kendi hesabına ve menfaatine çalıştıranların hüküm ve nüfuzlarını, mülkiyet imtiyazlarını temin etmesi demektir. Hükümet sürmek bu demek olduğu gibi, kurumsallaşmış hükümet de böyle bir alettir.

Halk iki şekilde haksızlığa/ihanete uğrar: Ya doğrudan doğruya şiddet kullanılarak ya da dolaylı olarak geçim araçları çalınıp çırpılıp nefsinin teslim etmeye mecbur bırakılarak. Birinci usul siyasi nüfuz

71 "... Sen de benim gibi insaniyeti seversin, sen de benim gibi bütün kainata bir his-i muhabbet ve safiyetle merbutsun, kalbinde bu yaralı beşeriyet için ağlayan bir [?] var, evladını bu makhûr beşeriyetin birer kahraman-ı halaskarı yapmak için çalışacaksın. ..." Rasim Haşmet, "Kimsin ve Nesin Ey Genç Kız!", *Hüsün ve Şiir*, c.1, numara 7 (3 Eylül 1326), s.52.

72 Cesare Lombroso, "Tettebbu ve Tefekkür: Mebâhis-i İctimâiyye ve Felsefiyyeden: Anarşizme Dair", Rasim Haşmet (müt.), *Hüsün ve Şiir*, c.1, numara 8 (21 Eylül 1326), s.75-78. Yazının sonunda "mabadi var" kaydı bulunmakla birlikte, arkası gelmeyecektir.

veya imtiyazın, ikincisi ise iktisadi nüfuz ve imtiyazın kaynağı olmuştur. Koşullar değişirse hükümetin asli doğasının ve özel görevlerinin değişip daha iyi bir hâle sokulabileceği ispat edilememiştir.

Organ/uzuv ile işlev/görevin (araç ile amacın) birbirinden ayrılamayacağını belirten yazar, metnin bu bölümünde bu görüşünü bir dizi örnekle desteklemeye çalışmıştır.

Bireyleri kanunlara uymaya mecbur etmek için bir kuvvet istihdam eden hükümet, milletten, halktan ayrı ve imtiyazlı bir sınıf oluşturur. Doğal olarak, yetki alanını genişletmeye, milletin denetiminden kurtulmaya çalışacaktır. Hükümetin imtiyazlı bir sınıf oluşturmadığı, etrafında imtiyazlı bir sınıf kurmadan yaşayabildiği, bütün toplumun sadık hizmetkârı ve vekili olarak kaldığı farz edilse, o zaman hükümet neye yarayacaktır?

İnsanlar eski zamanlardan beri bütün kuvvetleri, zekâları, arzu ve iradeleri yutan ve emen, gayesine ulaşmak için kendisine aykırı olan yahut işine yaramayan her uzvu yok eden bir hükümet usulünün etkisi ve idaresi altında yaşamaya alışmışlardır. Bu nedenle, etraflarında meydana gelen her şeyin hükümetin arzusu sayesinde gerçekleştiğine, hükümet olmazsa toplum içinde ne kuvvet, ne zekâ, ne de iyi niyetin kalacağına büyük bir saflıkla inanmaktadırlar. Bu, toprağı zapt eden ve kişisel menfaatine göre ekip biçtiren bir mutasarrıfın işçiye/çalışana ancak ertesi günkü işine başlamak üzere bir parça ekmek bırakmasıyla esir bulunan işçinin – güya doğaya ait kuvvetleri mülk sahibi yaratıyormuş gibi – efendisiz yaşayamayacağını zannetmesine benzer.

İhtilalcilerin her zaman sır saklamaya ve sükûta ihtiyaçları vardır. Sır her zaman korunur ve onu söyleyenler yok edilir. Anarşistler ve diğer gizli örgütler gibi...

Rasim Haşmet Bey köylüleri hedefleyen bir yayın olan *Vatandaş* gazetesinde çıkan sohbet tarzı yazısına⁷³ "köylü kardeşlerim!" hitabıyla başlar. En sonunda onlarla böyle sevimli bir gazetenin

73 Rasim Haşmet, (başlıksız), *Vatandaş*, ikinci sene, numara 45 (24 Teşrinisani 1326), s.2-3.

yardımla dertleşebileceği için kendini çok bahtiyar hissetmektedir. Köylülerle kaç kez söyleşmek istemiştir. Onlarla yolda giderken konuşmak, sevimli köylerini gezerek anlaşımak için yüreğinde derin bir duygu hissetmiştir çünkü çok defalar köylerine gitmiş, çapaladıkları bağlar, sürdükleri tarlalar içinden ve yollarından geçmiş, onlarla selamlaşmış, lekesiz sözlerini ve acılarını her zaman merakla, can kulağıyla, gözyaşlarıyla dinlemiştir. Köylüleri ellerinde esir gibi kullanan ağaların, beylerin; döven, inciten muhtarların, imamların; kırbaçları altında inlete inlete hapse götüren tahsildarların, jandarmaların; özetle Allah'ın, dinin, milletin istemediği, lanet ettiği insafsızlıkla köylüyü ezenlerin bütün kötülüklerini işittikten sonra yoluna dönmüş, köylüler için Allah'a yalvarmış, şehirde namuslu kardeşlerine onların durumunu anlatmış, ezilen köyler ve kasabalardaki zavallı kardeşlerini kurtarmak için yol, derman aramış ama bulamamıştır. Çünkü o zamanlar (yani İstibdat döneminde) çıkmak istedikleri doğru yolun üzerine engeller dikilmiştir.

Üç sene evvelki 10 Temmuz günü (1908 Devrimi) ile zalimleri kaçırdıklarını, önlerindeki engelleri kaldırdıklarını ifade eden Rasim Haşmet, köylü, kasabalı, şehirli, varlıklı, züğürt, büyük, küçük hep birleştiklerini, aralarındaki uçurumların dolduğunu belirtir. Artık herkesin "bu toprağın yoldaşı", yani vatandaş olduğu, birbiriyle "yoldaşça yaşayabileceği", kendilerini ezmek isteyen olursa hep birlikte karşı koyabilecekleri müjdesi gelmiştir.

Bundan böyle özü pak köylülerle anlaşabilecek, birbirlerinin gönülünü, yüreğini açıktan açığa her yerde dinleyebilecek, dertleşebileceklerdir. Şimdi namusla çalışmak, doğru yolda gitmek zamanı gelmiştir. Şimdi devletimizde meşrutiyet, milletimize hürriyet vardır.

Üç sene evvelki o mübarek 10 Temmuz gününden beri işitilen, her yıl bayramı kutlanan "hürriyet" ve "meşrutiyet"in ne demek olduğunu iyice anlamak gerekir. Bu iki mübarek kelimenin kıymetini anlamak için gelecek sefer beraber anlaşacaklarını ifade ederek Rasim Haşmet Bey, bir sonraki yazısının konusunu da bildirmiş olur.

Rasim Haşmet Bey'in Ağustos 1911'de basılıp tedrisata sokulan ders kitabı da sol düşünce açısından irdelenebilir. Buradaki ana metinler başka yazarlara ait olmakla birlikte, metnin ana fikrinin verildiği "hisse" bölümü ve "talim" başlığı altında sunulan metne ilişkin sorular Rasim Haşmet Bey'indir.

Örneğin "talim" bölümlerindeki bazı sorular, kendisinin yönelimini az da olsa yansıtmaları bakımından kayda değerdir: "Çalışmadan yaşanamaz mı ve zenginler çalışmadan yaşamıyorlar mı?"; "Çalışmayan adamın insanlara zararı mı var faydası mı ve çalışan adam yalnız kendisi için mi çalışıyor?"; "Bir insana altın saat mi daha lüzumludur yoksa bir parça ekmek mi?"; "Rençberlere acır mısınız, niçin?"⁷⁴

Ayrıca, toplumda zor durumda olanlar bulunduğu, toplumsal yardımlaşmanın gereği, insanların kardeş olduğu, mutluluğun diğer insanları mutlu görmekle mümkün olabileceği, ezilen köylüye, emekçiye, evde çalışan hizmetçilere merhamet gösterilmesi ve fukaranın düşünülmesi gerektiği, gerçek bir insanın en sevinçli dakikasında bile başkasının elemelerine iştirak edeceği mesajları bu okul kitabında görülebilmektedir.⁷⁵

"İrade", Rasim Haşmet Bey'in sol içerikli bir diğer şiiridir.⁷⁶ Şiirin ithaf edildiği, "muhterem ve fazıl" sıfatlarıyla nitelenen Dr. Ethem Bey'in⁷⁷ *Terbiye-i İrade* başlıklı kitabı Selanik'te 1909 veya 1910'da basılmıştır.⁷⁸ Kitap büyük oranda Jules Payot'nun *L'educa-*

74 Rasim Haşmet, *Müntahabat Okuyorum* Birinci Sene, Yeni Asır Matbaası, Selanik, 1327, s.11, 15, 59.

75 Rasim Haşmet, *Müntahabat Okuyorum*, s.41-42, 48, 51-53, 65-66.

76 Rasim Haşmet, "Şiir: *İrade*", *Genç Kalemler*, c.2, numara 9 (4 Eylül 1327), s.152.

77 Selanik Hastanesi tabibi, Paris Hastaneleri Cemiyeti üyesi, *Zaman* gazetesi yazarıdır. Dr. Ethem Bey'in, yeni yayımlanan kitabı dolayısıyla övgü/tavsiye dolu bir altıyazı ve dipnotla sunulan fotoğrafı için bkz. *Resimli Kitap*, c.4, numara 20 (Mayıs 1326), s.628. Bu, Rasim Haşmet Bey'in makalesinin yayımlandığı sayıdır.

78 Doktor Ethem, *Terbiye-i İrade*, Asır Matbaası, Selanik, 1327.

tion de la Volonte isimli eserine dayanmaktadır ve bu nedenle döneminde "tercüme" olarak da nitelenmiştir.⁷⁹

Rasim Haşmet Bey "İrade"de yine ezilenlerden, köylüden, insanlıktan yana saf tutar. Zulme karşı durur. Ezilenlerin kurtuluşundan, "yeni hayat"tan bahseder. Her şeyin değişmesi için ihtiyaç duyulan şey, "irade"dir.

Karanlıklar azalmaya başlamış, fakir köylü elemek bulmuş, boş ambarlar buğday dolmuş, ova-dağ yeşillenmiş, ezilenler hep kurtulmuştur. İstikbalin naraları vicdanlarda inlemekte, yeni günler aranmaktadır. Her tarafta bir hareket, bir hazırlık, bir silkiniş söz konusudur. Her taraf azim, sebat toplanıyla gürlemiştir. Bütün gözler "yeni âlem, yeni hayat" beklemektedir. Artık insan yeni günler imanıyla uyanmış, geleceğe hâkim olanın irade olduğuna inanmıştır.

"İrade! Doğ bize artık; bütün gönüllere gir" diye haykıran şair, insanın hasta, bugünkü neslin soluduğu havanın zehirli olduğu mevcut ortamda "irade"nin gelişikle neler olacağını, nelerin değişeceğini dile getirir. O zaman insan bu sakat ömre ebediyen veda edecektir. Şair başkaldırı çağrısında bulunacağını ilan etmekten de geri durmaz:

"O zaman biz de halk önünde gider,

Sizi aldatırlar, deriz, artık
Göz açık, kalp açık; bu kansızlık
Yetişir, izz ü sa'ya bağlanınız
Geceler var, fakat karanlıklar
Sizi korkutmasın; vurun, vurulun;
Sonu elbet şeref bu şanlı yolun...

79 Ahmet Hamdi ve M. Zekeriya, *Hayat ve Şebâb*, Rumeli Matbaası, Selanik, 1327, s.256, 258.

Acının, zahmetin o eğdiği baş
Kalkacak zulme karşı azim ile.. yaşı
Ve zaman, fakr ve aczi dinlemeden
Koşacak hep kemale doğru..."

Rasim Haşmet Bey 1912 yılında "Mezâhib-i İctimaiyye" (toplumsal veya toplumcu mezhepler/doktrinler) üst-başlığı altında *Yeni Felsefe Mecmuası*'nın dört sayısı boyunca sol düşüncenin / sosyalizmin tarihini konu edinmiş ve ünlü sosyalist simaları tanıtmıştır.⁸⁰ O dönemde çıkan bir ilana bakılacak olursa, "Mezâhib-i İctimaiyye sosyalistliğin takip ettiği devirleri izah etmektedir."⁸¹

Serinin ilk bölümünde konuya, toplumsal mesele eğer bütün toplumsal sınıfların refah durumlarının ikmali ise, bu meselenin dünya kadar eski olduğunu belirterek başlar. Bu mesele, sermayeyi idare veya bu idarede daha adilane bir dağıtım temin etmek için yapılması lazım gelen ihtilaller ve ıslahatın mütalaasından ibarettir. Sermayenin seçkin küçük bir azınlığın elinde toplanarak halk üzerinde bir baskı aleti olmasına engel olmaktır. Daha pek eskiden Platon'un felsefesinde müphem şekilde bu türden bazı fikirler bulunur.

Rasim Haşmet Bey Antik Yunan ve Roma'ya kısaca değindikten sonra 18 ve 19. yüzyıllara geçer. İktisat bilimi 18. yüzyılda doğmuş ve onun ilk müjdecileri ve temsilcileri bir asır sonraki sosyalistlerin de müjdecileri olmuştur. Mesela Karl Marx da dâhil bazı sosyalistler, Adam Smith'in fikirlerinden beslenmiştir. Fransız Devrimi sırasında ihtilal meclisleri, Jakobenler sermayeye taarruzlarda bulunmuş ama Thermidor İhtilali bu ilk eşitlik nümayişlerine çabuk son vermiştir.

⁸⁰ Bu yazı dizisi ilk kez Ahmet Nevzat Cerrahlar tarafından tanıtılmıştı; bkz. Kerim Sadi (A. Cerrahoğlu), *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İletişim Yayınları, 2. basım, İstanbul, Nisan 1994, s.328-332.

⁸¹ "Âsâr-ı Münteşire", *Rumeli*, üçüncü sene, numara 721 (17 Nisan 1328/30 Nisan 1912), s.3.

Toplumsal eşitlik doktrininin en cüretkâr vaizi, Direktuvar döneminde ortaya atılıp arkadaşları Sylvain Marechal ve Philippe Buonarrotti ile beraber hâl-i hazır sosyalizminin gerçek kurucusu olan Gracchus Babeuf olmuştur.⁸²

Serinin ikinci bölümüne "Babeuf kimdir?" sorusuyla başlayan Rasim Haşmet Bey önce Babeuf'ün hayat hikâyesini,⁸³ onun ve onun başını çektiği Eşitler Hareketi'nin fikirlerini, programını anlatır. Ardından da Babeuf'ün en çok yaymaya çalıştığı toplumsal fi-kirlere "komünizm" dendiği için bu konuda izahata girişir. Komünizmin tanımını verir, hâl-i hazır komünizmi ile eskisi arasındaki farka değinir. Platon'un (Eflatun'un) *Devlet*'inin ve Thomas Morus'un *Ütopya*'sının bu toplumsal doktrinin ruhunu ve tasavvurlarını izah ettiğini belirtir.

Platon ile Sparta'nın meşhur kanun koyucusu Likurgos arasındaki çelişkiye işaret ettikten sonra, komünizmin, tatbikinde olduğu kadar kuram itibarıyla da birçok çelişkiler içerdiğini, insan tabiatına aykırı görüldüğü gibi, eşyanın tabiatına da muhalif olduğunu söyler. Ayrıca, komünizmin izleri Doğu'da Likurgos ve Platon'dan evvel ve ilk Hristiyan cemaatlerinde de görülmüştür.

Campanella *Güneş Ülkesi*, Harrington *Oceana*, Jean Bodin *Cumhuriyet* isimli eserlerinde Platon'un fikirlerini ve nazariyatını tahlil ve takip etmişlerdir. Onlardan sonra Meslier, Morelly, Mably ve nihayet Babeuf hep komünist fikirlerle dolu kafalardır. Bu tespitin ardından Rasim Haşmet Bey sırasıyla Platon'un *Devlet*'ini, Morus'un *Ütopya*'sını, Campanella'nın *Güneş Ülkesi*'ni kısaca tanıtır.

Rasim Haşmet Bey'e göre toplumcu doktrinler tarihi dörde ayrılabilir: 1) Romantik, daha doğrusu hayalî safha (1815-1848). 2)

82 Rasim Haşmet, "Mezâhib-i İctimaiyye", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 10 (30 Kânunuevvel 1327), s.12-15.

83 Rasim Haşmet Bey'in, sunduğu biyografi için dipnotunda gösterdiği, konuya ilişkin temel kaynaklardan biridir: M. Victor Advielle, *Histoire de Gracchus Babeuf et du Babouvisme*.

Bilim ve ihtilal devri (1848-1875). 3) Kanuni yol ve millî meclisler devri (1875-1900). 4) Pratik ve tatbikî devir ki çağdaş (1900-1912) devirdir.⁸⁴

Serinin üçüncü bölümünde "makinecilik" ara-başlığı altında 1789 Fransız Devrimi'nden sonra işçi sınıfının durumu ve gelişen sınıf mücadelesi konusu işlenir. Makineleşmenin işçi sınıfı için doğurduğu olumsuz sonuçlara ve işçilerin sermayedarlar karşısında kendi durumlarının bilincine varmaya başladıklarına değinilir. Edebiyatta olduğu kadar felsefede, sosyolojide, fikir hayatında "romantizm" denilen büyük düşünsel faaliyet, işçinin ortaya çıkardığı yeni toplumsal koşullarda yeni bir tahlil ve tefekkür sermayesi bulmuş ve bazı asil ve âlicenap düşünürler "saadet-i umumiye" (genel mutluluk) meselesinin tahlilini hararetle araştırmaya başlamışlardır. Bu, toplumsal doktrinlerin hakiki ve nefis bir meydana çıkış devresidir.

Bunun ardından Rasim Haşmet Bey, Saint-Simon ve takipçilerini kapsamlı şekilde ele alır. Saint-Simon ama ondan daha fazla olarak Enfantin, Bazard gibi önde gelen Saint-Simoncular'ın sosyalist görüşleri üzerinde durur. Çünkü ona göre Saint-Simon gerçekte bir sosyalist değildir. Sermayenin bugünkü usulüne bir darbe vurmayı, bir taarruzda bulunmayı düşünmemiştir. Bununla birlikte, hâkim sınıfa ve bilhassa âtıl sermayedarlara (aylaklara) hücum etmiştir. Fakat çırakları, öğrencileri muhtelif şekillerde birer sosyalist olmuşlardır. Çünkü malum olduğu üzere, sosyalistlerin kısımları/bölemleri vardır.

Rasim Haşmet Bey, Alman sosyalist düşünür ve gazeteci Karl Grün'ün ünlü değerlendirmesini aktarır: Saint-Simonculuk tohumla dolu bir kutu gibidir. Kutu açılmış, içindeki tohumlar hızla etrafa dağılmış, her tohum kendi tarlasını bulmuş, nereye gittikleri bilinmeyen bu tohumların az vakitte topraktan çıkıp yükseldikleri görülmüştür. Diğer bir deyişle, Saint-Simonculuk'tan farklı sol akımlar/sosyalizm-

⁸⁴ Rasim Haşmet, "Mezâhib-i İctimaiyye", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 12 (1 Şubat 1327), s.17-26.

ler doğmuştur.⁸⁵ Gerçekten de Saint-Simonculuk böyle garip bir doğuş tarihi geçirmiştir. Filozoflar, şairler, romancılar, toplumbilimciler, hepsi birçok haklı ve isabetli esaslar icat ve telkin eden Saint-Simonculuk'u kendi menfaatlerine olarak paylaşmışlardır. Saint-Simonculuk'un en meşhur reisleri Bazard ile Enfantin olmuştur.

Saint-Simonculuk'u (bu yazı dizisinde adı geçen diğer sol simalar ve akımlardan çok daha fazla) övgüyle ve tasdik ederek anlattığı gözlenen Rasim Haşmet Bey, Saint-Simon'un ünlü sözünü yazısını bitirirken bir kez daha aktarır: Saint-Simoncular'ın görüşleriyle dünyanın altı üstüne dönecek, kürenin mahzenlerindeki altınlar yeryüzüne çıkacak ve Saint-Simon'un meşhur sözü ile "altın devri arkamızda değil önümüzde olmakla meydana çıkacak", dünyanın çehresi değişecek, sermayedarların gayrimeşru ve özel çıkarlarına yarayan servetler fertlerin menfaatine, huzur ve rahatına, sükûn ve asayişine hizmet edecektir. Orduya, barış için hiçbir faydası düşünülmüş olmayarak harcanan şahsi ve manevi gayretler, vücutlar ve paralar bayındırlık işlerine sarf edilecek, her tarafta umum trenler, vapurlar, kanallar, postalar tesis olunacaktır.⁸⁶

"Mezâhib-i İctimaiyye" dizisinin son bölümü bir diğer ütopyik sosyaliste, Charles Fourier'ye ayrılmıştır. Burada Fourier'nin hayatı, eserleri, düşüncesi, taraftarları (Jean-Baptiste Andre Godin, Etienne Cabet ve Victor Prosper Considerant), Fourierci kurumlar (falanjlar) ayrıntılı şekilde tanıtılmıştır.⁸⁷

Rasim Haşmet Bey bu diziyi tamamlayışının (veya ancak ütopyiklere gelebildiğine göre, tamamlayamayışının) ardından belki de Türk sosyalizm tarihi açısından çok daha ilginç bir yazı veya yazı

85 Grün'ün bu yorumu için şu kaynağa da bakılabilir: Meriç, s.57.

86 Rasim Haşmet, "Mezâhib-i İctimaiyye", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 13 (16 Şubat 1327), s.14-23.

87 Rasim Haşmet, "Mezâhib-i İctimaiyye", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 14 (1 Mart 1328), s.18-30. Rasim Haşmet Bey'e göre (bkz. agm, s.26), Cabet'nin meşhur eseri *İkary'a Seyahat* "komünizmin bir incili, Furyerizmin bir kitap-ı mukaddesi gibi kabule mazhar" olmuştur.

dizisi kaleme almayı tasarlamıştır. "Mezâhib-i İctimaiyye"nin son bölümünün yer aldığı *Yeni Felsefe*'nin bir gazetede çıkan ilanında, "Mezâhib-i İctimaiyye sosyalistliğin takip ettiği devirleri izah etmektedir" dendikten sonra şu açıklama yapılır: "Bir iki nüsha sonra Türk sosyalistler yazılacağı için şimdiden bu makaleleri takip eylemelidir."⁸⁸ Türk sosyalistlerine dair böyle herhangi bir yazı veya yazı dizisi maalesef yayımlanmayacaktır.

Rasim Haşmet Bey'in düşünce hayatında bir kırılma noktası sayılabilecek eseri, Mehmet Ali Tevfik Bey'e ithaf edilmiş olan "Türkiye" isimli şiiridir.⁸⁹ Bu şiirinden çıkartılabilecek en önemli sonuç, 1912 yılının Nisan ayına gelindiğinde Rasim Haşmet Bey'in dünya görüşü ve sosyalizm anlayışında belirgin bir değişimin yaşanmış olduğudur. Şimdi artık daha az enternasyonalist ve daha az Batıcı (ve hatta Batı karşıtı), daha çok vatansever ve ulusçu bir çizgiye ve hatta antiemperyalizm yönelimli bir sosyalizm anlayışına kaydığı veya yöneldiği söylenebilir.⁹⁰ Şiir, şu dizelerle başlar:

"Ben de birçok vatansızlar gibiydim;
Ben de aziz vatanıma uzaktan
Bir seyirci gibi kayıtsız bakıyordum bir zaman

88 "Âsâr-ı Münteşire", *Rumeli*, üçüncü sene, numara 721 (17 Nisan 1328/30 Nisan 1912), s.3.

89 Refi Nevzat, "Türkiye", *Rumeli*, üçüncü sene, numara 697 (20 Mart 1328/2 Nisan 1912), s.1.

90 Hatta daha da ileri gidilerek sosyalist görüşlerini tümüyle terk ettiği düşünülebilir. Ancak, bu seçeneğe fazla ihtimal vermediğimizi belirtelim. Çünkü hakkın da bilgi veren (Sinanoğlu, Kaygusuz gibi) kaynaklar milliyetçiliğini değil sosyalistliğini vurgulamış, sosyalist görüşlerini terk ettiğine dair herhangi bir bilgi vermemiş ve hatta bu yönde herhangi bir imada dahi bulunmamıştır. Ayrıca, bu şiirin yayımlanmasından sonra da sosyalizm konulu (*Yeni Felsefe Mecmuası*'ndaki "Mezâhib-i İctimaiyye" dizisinin son iki bölümü gibi) yazıları vardır. Tespit edilebilen 1912 sonrası az sayıdaki eserinde Türkçülük ve vatanseverlik görülürken sosyalizmin söz konusu olmayışı da esaslı bir kanıt teşkil etmez çünkü 1912 öncesindeki pek çok yazısının, yazarının sosyalist olduğunu düşündürecek hiçbir işaret taşımadığı, bunların bazılarının sadece Osmanlı vatanseveri veya Türkçü nitelikler gösterdiği açıktır.

**Pressense, Schiller gibi boş bir hayal önünde
Yuvarlanıp duruyordum: Her insanı henişeri,
Vatan diye yeryüzünü kabul etmiş gibiydim...**

**Fakat bugün.. bugün hayır, ey hudutsuz Türkiye!
Ey Türklüğün saf ocağı, Osmanlılık yatağı,
Ey İslam'ın son incisi, bugün hayır, ben asla**

**Vicdanımın gemlerini bırakmıyorum elimden..
Benim kalbim inkısama uğramıyor, ben seni,
Yalnız seni güzel vatan! Seviyorum ..."**

**Eski "vatansızlığı"na işaret ettikten sonra, şimdiye dek unuttuk-
larının ve hatırladıklarının bir muhasebesini yaparak devam eder:**

**"Bir zaman ben unutmuştum ailemi, hanemi,
Beni seven pederimi, kardeşlerim, annemi,
Ekmeğiyle, havasıyla, gürül gürül çağlayan
Dereleri, ufuklar mı, evet hele o nurdan,
O neşveden ufukları unutmuştum, asabi
Dimağımdan yalnız kalpsiz medeniyet geçerd;
Gözlerim hep Balkanlardan öteleri süzerdi.**

**Lakin bugün.. bugün hayır, ey Süleyman'ın, Fatih'in
Yadigârı, Köprülü'nün, Barbaros'un mezarı!
Bugün artık sevmiyorum Napolyon'u, Sezar'ı;**

**Sevmiyorum Latinleri, Cermenleri, Gaulleri;
Medeniyet süsü giymiş haydutları, Gaulleri;
Sevmiyorum, sevmiyorum, sevmiyorum artık ben...**

**Ooh Türkiye.. Seni şimdi, yalnız seni, seni ben
Takdis ettim: Hele bu son kara muharebeden beri..
Yalnız seni bir küçük kız çocuk gibi kalbimden,
Kalbimin ta derinliği içinden**

**Yükselen bir şefkat ile, bir meyl ile severim,
Bütün insanlığa bugün seni tercih ederim..."**

Fransız gazeteci ve siyaset adamı Francis de Pressense, dönemin tanınmış sosyalistlerinden ve barışçılarından (pasifist). Jaurès ile birlikte çalışmıştır. Barışçı faaliyetleri kapsamında "Avrupa Birleşik Devletleri" sloganını ortaya atmıştır. Rasim Haşmet Bey'in sözünü ettiği (ve bu şiiri yazdığı tarihlere dek inandığını dile getirdiği) "boş hayal" işte budur. Büyük hümanist Alman edibi Friedrich Schiller'in ünlü "An die Freude"si (Neşeye Övgü) de aynı ideali (insanlığın kardeşliği idealini) besler.

O zamana dek aklından yalnızca "kalpsiz medeniyet" (Batı medeniyeti) geçen, gözleri hep Balkanların ötesini (Batı'yı) gören şair artık, Napolyon ve Sezar'la simgeleştirdiği Batı'yı ve Batı medeniyetini, yani "medeniyet süsü giymiş haydutları" sevmediğini ilan etmiştir. "Hele bu son kara muharebeden beri" deyişinden, İtalya'nın saldırısıyla başlayan Trablusgarp Savaşı'nın düşünceleri üzerinde kırıcı bir etki bıraktığı anlaşılmaktadır. Artık, kendi vatanını tüm insanlığa tercih etmektedir.⁹¹ Şiirin bundan sonraki dizelerinde, ülkesine olan derin sevgisini ve bu sevgiyi yabancı devletlerin tehditleri sonucu fark ettiğini ifade edecektir.

B) Osmanlıcılık ve Türkçülük

Rasim Haşmet Bey'in 1912 öncesi eserlerine bakıldığında, "Türkiye" şiirindeki "vatansız" özeleştirisinin –her ne kadar kendisinde enternasyonalizm vurgusu sık sık ağır basmakta ve "vatan"ı da tarihsel bir kurgu olarak değerlendirmekteyse de– o kadar da gerçekçi olmadığı rahatlıkla görülebilir. Hürriyet'in İlanı'ndan son-

⁹¹ "İnsanlık" mefhumunun Rasim Haşmet Bey için hep en ön planda gelmiş olduğu hatırlanacak olursa, burada bir faz değişikliğin söz konusu olduğu açıktır.

raki yazılarında sık sık Osmanlıcı ve Osmanlı vatanseveri bir tutum tespit edilebilmektedir.

Devrim'den sonraki daha ilk şiirinde Osmanlı tarihini, vatanını, şehitlerini ve ecdadını yüceltmıştır.⁹² Hürriyet kahramanı Niyazi Bey için yazdığı şiirinde de "hamiyet" (millî onur ve haysiyet) vurgusu gözden kaçmaz.⁹³

Yunanistan ve Rumlar ile ilişkileri gerginleştiren Girit meselesinin hararetle ilk günlerinde yazılmış⁹⁴ şiirlerinden biri, diyalog tarzında kaleme alınmıştır ve diyalogun tarafları da bir Türk ile bir Yunanlıdır.⁹⁵

Öncelikle savaşın felaket getirici sonuçlarına dikkat çekilir. "Muharebe ister misin?" diye soran Yunanlıya Türk, savaş değil hır bile istemediğini söyler. "Muharebe fena mıdır?" sorusuna ise, sonuçlarının fena olduğu şeklinde bir karşılık verir. Fena olan savaşın kendisi değil, onun sonucunda ocakların sönmesi, öksüzlerin ağlaması, yanık anaların sesi, kulübesine bir somunla sıcak çorba taşıyan babaların eksilmesidir. Yunanlının "Muharebe etmeyelim?" değiştiği üzerine, gerekirse savaşılacağına parmak basar. Çünkü:

"Bizde Türk kanı vardır. Vatan bizim anamız
Babamızdır onun için yaşıyoruz daima!
Süngümüzü onun için, vatan için taşıyoruz,
Yücelikler bize değil vatanadır vatana!"

Aslında Türk için Osmanlıcılık, Osmanlı kardeşliği esastır. Bir Yunan da bir Slav da onun kardeşidir fakat bir yılan onu sokmak ister ve sokarsa Türkler hemen cenge koşacak, yakacak yıkacaktır.

92 Rasim Haşmet, "Davul", *Bahçe*, numara 2 (28 Temmuz 1324), s.3-4.

93 Rasim Haşmet, "Kahraman Niyazi: Nasıl Oldu?", *Servet-i Fünûn*, c.35, no 905 (13 Eylül 1324), s.322.

94 Şiir, "Selanik, 26 Eylül 1324" kayıtlıdır. Girit'in Yunanistan'a bağlandığını ilan ettiği günden (6 Ekim 1908) üç gün sonra (9 Ekim) yazılmıştır.

95 Rasim Haşmet, "Nasıl Olabilir?", *Bahçe*, numara 26 (13 Kânunusani 1324), s.7-8. Girit konusunun işlendiği ve ideolojik düzlemde benzer çizgide bir diğer şiiri için bkz. Hâce Rasim, "Girit İçin (Memiş'in Türküsü)", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrinievvel 1325), s.91-92.

Bu kısa şiiirde savaşın felaket getirici sonuçlarına dikkat çekilmiş olmakla birlikte, vatansever duygularla ve vatan için gerekirse seve seve savaşılacağı vurgulanmıştır. Osmanlıcı bir nitelik gösterir; Yunan ve Slavlar "kardeş" şeklinde nitelenir ama kardeşliğe aykırı davranmaları durumunda pasif kalınmayacağı da dillendirilir. Bu şiir aynı zamanda Rasim Haşmet Bey'in "Türk kimliği"nden söz ettiği ilk yapıtı olmuştur. Hem Türk kimliği hem de "cenge koşma" söylemi açısından Mehmet Emin Bey'in etkisinden söz edilebilir. Dilinin gayet sade oluşu da bu açıdan dikkat çekmektedir.

Ama bu "Türk kimliği"nin arkası gelmeyecektir. Nitekim daha erken bir tarihte (1905'te) kaleme alınmış olmasına karşın aynı yıl içinde (1909'da) yayımlanan  şiiri,⁹⁶ "Türk Sesleri" st-başlığını ve hem içerik hem de dil/üslup bakımından Mehmet Emin Bey'in yoğun etkisini taşıyor olmakla birlikte, bu seride Türk milliyetçiliğine rastlanmaması kayda değerdir. Gerek bu üç şiirinden, gerekse 1905-1910 yazılarının bütününden, Yurdakul'un Rasim Haşmet Bey zerindeki etkisinin milliyetçilikten ziyade halkçılık ve vatanseverlik noktasında olduğu anlaşılmaktadır. Daha evvel de belirtil-diği gibi, Rasim Haşmet Bey'de "millî şair"den ziyade, "zavallılar şairi" iz bırakmıştır.

Osmanlı kimliğini, Osmanlı milletini ve Osmanlı vatanını referrans aldığı, vatansever duygularını dile getirdiği, Osmanlı ecdadını ve şehitlerini yücelttiği, Osmanlı tarihi ile gurur duyduğunu dışa vurduğu makaleleri ile řiirleri⁹⁷ yanında, Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri'ni "nasyonalizm hissiyatını şovenizme" döndürmekle, "ırklar arasında

96 Rasim Haşmet, "Türk Sesleri: İkbal Nedir?", *Eşref*, birinci sene, adet 25 (20 Ağustos 1325), s.5; Rasim Haşmet, "Türk Sesleri: İlk Duygu", *Eşref*, birinci sene, adet 26 (27 Ağustos 1325), s.4; Rasim Haşmet, "Türk Sesleri: Ezilirken", *Musavver Eşref*, birinci sene, adet 1-27 (3 Eylül 1325), s.6.

97 Rasim Haşmet, "Musahabe: Tetebbu", *Zaman*, numara 292 (16 Ağustos 1325/29 Ağustos 1909), s.1-2; R. H., "Kolağası Emin Bey", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 2 (8 Eylül 1325), s.24; Hâce Rasim, "Girit İçin (Memiş'in Trkdst)", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrinievvel 1325), s.91-92.

ihtilaflar ekmeye" ve kardeşlik bağlarını koparmaya çalışmakla eleştirdiği başmakalesinde milliyetçilik ve şovenizm karşıtlığını, Osmanlı çizgisini net şekilde ortaya koymuştur.⁹⁸ Aynı çizgi "Kardeşlik" başlıklı şiirinde de görülür. Acı çeken tüm insanlık için ulus, ırk ayrımını gözetmeksizin kardeşliği yüceltirken "milletimiz"in Osmanlılık olduğunu, Bulgar, Arap, Ermeni, Türk ayrımı yapılmaması gerektiğini, "ırk"ın zamana, çevreye, iklime bağlı değişken bir unsur olduğunu belirtmiş, Osmanlı toprağının ırk ayrımını bilmediğine, kardeşlikten başka bir şey tanımadığına parmak basmıştır.⁹⁹

1911 yılının ortalarına doğru, Selanik'te Yeni Lisan hareketinin doğduğu ve Rasim Haşmet Bey'in İzmir'de bulunduğu günlere bakılacak olursa, "inkılâp-ı lisanî"yi (Yeni Lisan'ı) daha en başından benimsemekle¹⁰⁰ birlikte, Rasim Haşmet Bey'in Osmanlı çizgisinden hâlâ bir sapma olmadığı görülür. Örneğin Halide Salih Hanım'ı (Halide Edip Adıvar) konu edindiği makalesi "bütün Osmanlılık", "Osmanlı edebiyatı", "Osmanlı kadını", "vatanseverlik" sınırlarını aşmaz.¹⁰¹ Giriş yazısı Temmuz ayında kaleme alındığına göre yine bu sıralarda hazırlanmış olması lazım gelen ders kitabında, ideolojik düzlemde Osmanlı vatanseverliği kesin olarak ağır basar.¹⁰²

Ama daha önemlisi, Rasim Haşmet Bey'in Selanik'te başlayan ve daha baştan Türkçülük sinyalleri veren harekete (Yeni Hayat / Yeni Lisan hareketine) karşı eleştirel bir duruş geliştirmesidir. Kendisi hareketi başlatan çevre içinde yer almasına karşın, Yeni Lisan'ı benim-

98 Hâce Rasim, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 8 (28 Teşrinievvel 1325), s.114-115.

99 Rasim Haşmet, "Kardeşlik", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 9 (4 Teşrinisani 1325), s.139-142.

100 R. H., "Hafta-i Edebî", *İttihat*, üçüncü sene, numara 609-751 (18 Nisan 1327/1 Mayıs 1911), s.2-3; R. H., "Hafta-i Edebî 2", *İttihat*, üçüncü sene, numara 617-759 (27 Nisan 1327/10 Mayıs 1911), s.3.

101 R. H., "Hafta-i Edebî 3", *İttihat*, üçüncü sene, numara 623-765 (4 Mayıs 1327/17 Mayıs 1911), s.3.

102 Rasim Haşmet, *Müntahabat Okuyorum*, s.36-39, 55-56, 59-62, 66-68.

sedîğini dile getirdiği makalelerinde "edebiyat" noktasında düştüğü olumsuz şerh, bu eleştirel tavrın ilk işaretidir. Ona göre, *Genç Kalemler* "yeni bir edebiyattan ziyade yeni bir lisan yapmak, daha doğrusu lisanı tasfiye ve tadil etmek" istemektedir ve bu pek makuldür. "Çünkü lisan bir kaide altına alınabilir, tadil ve tasfiye olunur. Fakat edebiyat olamaz. Edebiyat şahsidir, vicdanidir. O kendi kendine, düşünlmeden, beklenmeden tahavvül ve inkılâp eder. Ancak muhakkaktır ki yeni bir lisan, yeni bir edebiyat doğuracaktır."¹⁰³

Rasim Haşmet Bey, *Muhit-i Mesai* dergisinde konu üzerine yazan arkadaşı Abdi İsmet Bey'in görüşlerine¹⁰⁴ katılır. Yeni Lisan girişimini uygun bulup tasvip etmekle beraber, "lisan inkılâbı" yaparken ortaya bir "edebiyat-ı irticaiyye" çıkarılmaması gerektiği görüşündedir. Selanik'teki hareket kimilerince edebî bir ekol ("mektepi edebî") sayılıyorsa da "bu bir inkılâp-ı edebî değil, inkılâp-ı lisanidir."¹⁰⁵

Bu ilk uyarıların ardından ilk eleştirinin gelmesi de fazla gecikmeyecektir. İlk eleştirinin odaklandığı nokta "edebiyat"tır. Daha doğrusu, "millî edebiyat"tır ki buradaki "millî", "ulusal" anlamındadır. Bu ilk eleştiri aynı zamanda, Rasim Haşmet Bey'in "Refi Nevzat" döneminin de açılışını yapar.

Esas olarak Ali Canip'in iki makalesi ile Gökalp'in iki şiirini¹⁰⁶ eleştirdiği "Edebiyat-ı Millîyye ve Genç Kalemler" başlıklı maka-

103 R. H., "Hafta-i Edebî", *İttihat*, üçüncü sene, numara 609-751 (18 Nisan 1327/1 Mayıs 1911), s.3.

104 A. İsmet, "Bir Şebânenin Mabadi", *Muhit-i Mesai*, c.1, numara 7 (15 Nisan 1327), s.13-16.

105 R. H., "Hafta-i Edebî 2", *İttihat*, üçüncü sene, numara 617-759 (27 Nisan 1327/10 Mayıs 1911), s.3.

106 Ali Canip, "Sanat ve Edebiyat: Millî Lisan ve Millî Edebiyat", *Genç Kalemler*, c.2, numara 3 (6 Mayıs 1327), s.47, 50-52; Yekta Bahir (Ali Canip), "Gençlik Kavgası: Millî, Daha Doğrusu Kavmî Edebiyat Ne Demektir?", *Genç Kalemler*, c.2, numara 4 (26 Mayıs 1327), s.72-77; Demirtaş (Ziya Gökalp), "Meşhede Doğru", *Genç Kalemler*, c.2, numara 4 (26 Mayıs 1327), s.78; Demirtaş (Ziya Gökalp), "Türk Tarihinden: Altın Yurt", *Genç Kalemler*, c.2, numara 5 (19 Haziran 1327), s.88.

lesine,¹⁰⁷ hayatın hareketten ibaret olduğunu, insanların yenileşmeye ve değişime mahkûm bulunduklarını tespit ederek başlar. Mevcut durumun sürmesini talep edenler, geçmişî korumaya çalışanlar arzularına ulaşamayacaklardır. Toplumsal kanunlarda hükümünü süren bu değişim kaidesi edebiyat için de geçerlidir. Edebî bir ekolün daimî olmasını talep etmek imkânsız temenniden başka bir şey değildir.

En son olarak, Selanik'te bir kısım gençler tarafından çıkarılan *Genç Kalemler*'de "edebiyat-ı millîyye" namıyla yeni bir akım ortaya çıkmıştır. Rasim Haşmet Bey, "her haklı yeninin önünde kemal-i ihtiramla selama durduğu"ndan bu yeni akımın da taraftarı olduğunu alenen itiraftan çekinmez. Ancak, ona göre dikkatle incelenmeye değer bir nokta vardır: "Edebiyat-ı millîyye nedir; bu ayrı bir mektep midir yoksa sukuta amade, içi boş bir balon mudur; ne yapmak isteniyor ve ne yapıldı?"

Millî Edebiyat'ın üç temel tarifi yapılmaktadır. Kimisi, Yeni Lisan'la yazılan eserlerin toplamına bu adı vermektedir. Kimisi de bunu kabul etmeyerek Millî Edebiyat'tan maksadın edebî yaratıcılık olduğu, yani konuları kendimizin yaratması, dillendirilen hislerin daha samimi, daha kendimizin olması reyinde bulunmaktadır. Daha başkaları ise, Millî Edebiyat'ın Osmanlı milletinin ve bilhassa bunun içinde Türk kavminin ortak hayatının bir tercümanı olması, ruhi hâllerini ifade etmesi gerektiğini savunmaktadır.

Rasim Haşmet Bey'e göre bunlardan ilki fazlasıyla sınırlı bir tariftir. Eğer Yeni Lisan'la edebî eser vermek "millî edebiyat" ise, bunu yeni bir ekol şeklinde sunmamak gerekir çünkü yeryüzünde ede-

107 Refi Nevzat, "Musahabe-i Edebiyye 9: Edebiyat-ı Millîyye ve Genç Kalemler", *Muhit-i Mesai*, numara 10 (24 veya 25 Haziran 1327), s.1-4. Bu sayının dış kapağı görülememiştir ama metinde eleştirilen eserlerin yayınlanma tarihlerine ve bir gazetede bu sayıya dair dergi müdüriyetince yapılan açıklamaya bakılacak olursa, 1911 yılı Temmuz ayı başlarında (7 veya 8 Temmuz gibi) çıktığı anlaşılmaktadır. İlgili açıklama için bkz. "Muhit-i Mesai", *Rumeli*, ikinci sene, numara 484 (23 Haziran 1327/6 Temmuz 1911), s.3.

biyatı olan en iptidai bir millet şimdiye dek böyle bir nam tanınamış, böyle bir ekol ilan etmemiştir. Bu tarif kabul edilecek olursa her dilin edebiyatını "millî edebiyat" olarak adlandırmak gerekecek ve mesela "Fransız veya Alman edebiyatı" denecek yerde "Fransız veya Alman edebiyat-ı millîyyesi" gibi lüzumsuz bir ilave yapılmış bulunulacaktır. Kısacası, böyle bir tarif ve görüş hiçbir fıkri değere sahip değildir.

Rasim Haşmet Bey'e göre ikinci tarif de kayda değer değildir. Şimdiye kadarki eserleri yaratıcılıktan mahrum zannetmek, taklit saymak katıyen doğru değildir.¹⁰⁸

Üç tarif arasında en önemlisi ve edebî, toplumsal, felsefi birçok tartışmaya yol açan üçüncüsüdür. Gerçekte bu tarifte "millî edebiyat" biraz şekil ve kuvvet kazanır fakat bu tarif yanlıştır ve yanlış olduğu kadar da eski nazariyata dayanmaktadır.

Rasim Haşmet Bey, Ali Canip Bey'in *Genç Kalemler*'in 4. sayısındaki makalesinde öne sürdüğü fikirleri eleştirmeye girişir. Bu "mücahit-âne" makalede dil ve edebiyatın kavmî (ulusal) bir hususiyete sahip olduğu öne sürülmekte, öbür taraftan da "korkmayınız sizi gerçekten Karakurum'a götürmeyeceğiz. Size hakikaten bir Oğuz Han hayatı yaşatmayacağız. Dokuma bir şalvar giyerek su başında yanık destanlar inşadına davet etmeyeceğiz" denmektedir. Rasim Haşmet Bey'e göre bu iki düşünce de sakattır; makale yazarı (yani Ali Canip) yanlış bilmektedir. Dil kavmî ve hatta millî bir hususiyete sahiptir fakat edebiyat dile benzemez. O, insanın vicdanıdır, şahsi bir esasa aittir. Soyut (mücerret) bir şahsi esasa dayanır

108 Burada tartışmaya konu olan eserler esas olarak Edebiyat-ı Cedidecilerin edebî ürünleridir. Genel olarak *Genç Kalemler* ve özel olarak da 3. sayıda çıkan makalesinde Ali Canip Bey, Halit Ziya Uşaklıgil gibi yazarların *Aşk-ı Memnu*, *Mai ve Siyah*, *Bravo Maestro* gibi yapıtlarını bu muhite (Türkiye'ye, Türk toplumuna) yabancı bulmuş, bunları kozmopolit bir edebiyatın malı ve taklit saymışlardır. Rasim Haşmet Bey ise buna karşı çıkar. Ona göre mesela bir *Aşk-ı Memnu*'nun, bir *Mai ve Siyah*'ın kahramanları basbayağı İstanbul çocuklarıdır ve bu eserler yazıldıkları zamanın (İstibdat devrinin) birer ifadesidir. Bu hikâyelerdeki tipler Avrupa'da bulunmaz.

çünkü edebiyat dilden ziyade sanatın meşru bir evladıdır. Sanat ve edebiyatı bir kavmiyete, bir milliyete, bir topluluğa raptetmek edebiyat adına en eski ve yanlış bir iddiada bulunmaktadır.

Diğer düşüncede *Genç Kalemler* her nüshasında kendi kendini tekzip etmektedir. "Demir Taş" imzasıyla yayımlanan eserler tamamıyla bizi Karakurum'a ulaştırma gayesini takip etmektedir. Mehmet Emin Bey de Demir Taş Bey gibi sırf Türkçe kelimeler ve hece vezniyle şiirler söylemiştir. Fakat unutulmamalıdır ki bunlar gerçekten 20. yüzyıl medeniyetinde yaşayan bir ferdin hissiyatıdır.

"... Emin Bey bizi medeniyete îsâl etmek, bize fabrika ve demirleri itrâ eylemek, bugünkü Osmanlı gençliği için pek muhtaç olduğumuz azim ve iradeyi takviye, sa'ya teşvik için çabalar larken bugün aynı selîkada başka bir lisan bize tarihin eski masallarını fısıldıyor. Ve muhterem muharrir-i makalenin bütün iddiasına rağmen kendi tabiri vecihle Karakurum'a sevk, Oğuz Han'ı ihya, mazinin kanlı ananelerini terennüm ve bizi o yanık, o iptidai ve fedakâr-âne destanlar bakiyeleriyle işgal eyliyor. Bu [o] kadar sarîh ve doğru ki yalnız son iki şiirini (Meşhede Doğru) ile (Altın Yurt)u okumak kifayet eder."¹⁰⁹

Rasim Haşmet edebiyatta serbestî taraftarı olduğundan, sanatın şahsi olduğuna inandığından ne Emin Bey ne de Demir Taş gibi sa-nattan tarihî veya medeni bir fayda beklediğini ve bunu makul de görmediğini belirtir. Kendisinin burada asıl söylemek istediği, makale yazarının kişisel fikrini kendi dergisi ile tekzip ve inkâr etmekte olduğudur.¹¹⁰

109 Refî Nevzat, "Musahabe-i Edebiyye 9: Edebiyat-ı Millîyye ve Genç Kalemler", *Muhit-i Mesai*, numara 10 (24 veya 25 Haziran 1327), s.4.

110 Tam bu sıralarda yayımlanan bir makalesinde, Şahabettin Süleyman Bey'in *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniyye* başlıklı kitabını değerlendirirken, halkın (avamın) eski saf lisanına ait şarkılar, mâniler gibi millî usullerle yaşayıp hüküm süren, millî lisanla söylenen bir edebiyatımız (yani bir "halk edebiyatı") olduğunu dile getirir ve Şahabettin Süleyman Bey'i kitabında bunu hiç tetkik etmediği için

Bundan 10 gün kadar sonra *Rumeli* gazetesinde, isim vermeden Rasim Haşmet Bey'i hedef alan imzasız yazı çıkacaktır.¹¹¹ Yazarının Ali Canip Bey olduğuna emin olduğumuz bu metnin içeriğinden, *Muhit-i Mesai*'deki eleştiriye karşılık olarak kaleme alındığı anlaşılmaktadır.¹¹² Bu arada, 17 Temmuz 1911'de yayımlanan bu yazıda Rasim Haşmet Bey'in "sosyalist" ve "demokrat" olarak anıldığını, onun gözünde en doğru felsefenin "sosyalizm" olduğunun belirtildiğini hatırlamakta fayda vardır.

Rasim Haşmet Bey'in *Muhit-i Mesai*'deki eleştirisinin sonuna "mabadi var" kaydı düşülmüştür. Bu sırada *Muhit-i Mesai* dergisi kapanmış ve bir nevi onun yerine *Yeni Felsefe Mecmuası* yayın hayatına girmiştir. İlk makalenin tam anlamıyla bir devamı sayılamayacak da olsa, Rasim Haşmet Bey eleştirilerini bu yeni dergide sürdürecektir. Ama bu sefer "edebiyat" düzleminin ötesine geçecek ve doğrudan doğruya Yeni Hayat hareketinin milliyetçiliğini sorgulayacaktır.¹¹³

Yeni Felsefe Mecmuası'nın 12 Eylül 1911'de yayımlanan ikinci sayısında "Yeni Felsefe Mecmuası Tahrir Heyetine" hitabıyla çıkan eleştirisinde,¹¹⁴ "bir Türk olmak itibariyle" Yeni Hayat'tan bahsetmeye kendisini salâhiyettar addettiğini belirtir.

eleştirir: "Bence bu, büyük bir noksandır. Biz o şarkılar, o su tuğyanları, o destanlar, o mânilerde pek çok tarihî vesikalar, milletin ruhi hâllerini gösterecek malumat bulabiliriz. Hazır hâldeki lisanımızın tagallüb ve tahakkümüne rağmen hâlâ Türkiye'nin her cihetinde böyle ve (bil-bedâhe) mâniler söyleyen şairler, tabii millî şiirler vardır. Bunlar tarih hususunda ehemmiyetle dikkat gözüne alınacak, teşrih ve izaha muhtaç edebiyatımızın mühim bir şubesidir." Rasim Haşmet, "Edebî Musahabe: Edebiyat Kitapları", *Gençlik*, birinci sene, numara 3 (17 Temmuz 1327), s.34.

111 "Karikatür: Edebiyat Fırıldakı", *Rumeli*, ikinci sene, numara 492 (4 Temmuz 1327/17 Temmuz 1911), s.3.

112 Konu 1. bölüm'de ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

113 Bu tavrı, ilk eleştirisinde de asıl meselenin "milliyetçilik" olup, "edebiyat"ın sanık biraz da vesile veya kılıf olduğunu düşündürmektedir.

114 M. T., "Tenkit: Yeni Hayat Cereyanı", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 2 (30 Ağustos 1327), s.1-7.

Selanik'te birkaç aydan beri bir "taassup-ı millî cereyanı" (ulusal/ulusçu fanatizm) ortaya çıkmıştır. Orada yayımlanan gazete ve dergilerde bu taassubun bir emaresini görmemek mümkün değildir. Yeni Hayat da bu milliyet cereyanının doğurduğu bir sonuçtur. Çünkü Yeni Hayat'ın en büyük düsturu Batı'yı taklit etmemek ve kendi doğamızdan (karîhamızdan) Yeni Hayat için yeni değerler yaratmaktır. Görünüşte bundan daha basit, daha mantıklı bir düstur olamaz. Fakat biraz düşünülürse netice büsbütün başka bir şekil alır. Evvela, "Batı'yı taklit etmeyelim" dense de bugün bilim, teknoloji ve medeniyet itibariyle en çok ilerleyen (terakki eden) Batı'dır. Batı, bizim bulunduğumuz yüzyıldan pek uzaktadır. Onun takip ettiği gelişme (tekâmül) yolunu takip etmek gelişme kanunları gereği zorunludur. Çünkü gelişmek için bizden ileri kavimlerin ürettikleri araçları kullanmak bizim için bir mecburiyettir. Bizden evvel gelen kavimlerin ilmin, fennin delaletiyle hazırladıkları araçları, medenileşme ve ilerleme vasıtalarını atarak ilerlemek istenirse hiçbir zaman ilerlenemez. Ayrıca, "Batı'yı taklit etmemek icap eder" dendiği vakit, kastedilenin hiçbir hususta mı taklit etmemek, yoksa bazı hususlarda taklidin faydasını kabul etmek mi olduğunun anlaşılması gerekir. Çünkü Batı'da taklide şayan olmayan şeyler mevcut olduğu gibi, taklide şayan olanlar da vardır. Bugün Paris'in yahut Fransızların veyahut herhangi bir Batı milletinin ahlâk ve âdeti taklit edilmeye kalkışılırsa ziyanla oturulacağı şüphesizdir. Çünkü her memleketin ahlâk ve âdeti başka başkadır. Bugün bir Fransız başka bir ruha, bir Alman başka bir ruha, bir İngiliz de başka bir ruha sahiptir. Bunların duyguları arasında dağlar kadar fark vardır. Çünkü her biri başka bir muhitin mahsulüdür. İki komşu kavim arasında bile âdet ve ahlâk açısından bu kadar büyük bir fark olunca doğaldır ki bir Fransız ile bir Türk, bir Alman ile bir Osmanlı arasında daha büyük farklara rastlanacaktır. O hâlde Batı'nın ahlâk ve âdetini kabul etmemekte Rasim Haşmet Bey de Yeni Hayatçılarla beraberdir ve Batı'nın özel hayatına az çok vâkıf olanların bu

fıkrın isabetini tasdikte tereddüt etmeyeceklerini zannetmektedir. Bazı gençlerimizin Avrupa ahlâk ve âdetini süratle benimsemeleri ciddi zararlı bir durumdur. Türk gençleri bu kadar zaaf gösterecek kadar noksan bir terbiye sahibi olmamalıdır.

Bununla birlikte, Avrupa'da taklit edilecek pek çok şey de bulunabilir. İşte, Rasim Haşmet Bey Yeni Hayatçılara asıl bu noktada itiraz etmek istemektedir. Gerçi ona göre Yeni Hayatçılar kendilerini müthiş bir itiraz karşısında bırakmamak için bu hususu kuvvetle muhtemelen kabul edecek, "biz de o taklide şayan olan hususları taklitten içtinap etmeyiz" diyeceklerdir. Hâlbuki bilim ve psikoloji böyle bir itirazın tahkikinin kabil olmadığını göstermektedir. Rasim Haşmet Bey bunu açıklamaya girişir:

"Yukarıda da işaret ettim ki 'Yeni Hayat'çılar arasında dehşetli ve müfrit bir milliyet hükümandır. Onların birçok eserleri benim bu iddiamın doğruluğunu ispat eder. İşte Yeni Hayat'ın ilk kitabı olan Millî Jimnastik'i¹¹⁵ okuyanlar müfrit milliyet hissinin bilâ-ihtiyâr buraya tamamen nakşedildiğini göreceklerdir. Sonra Genç Kalemler bize bu cereyan-ı müfritin güzel bir organıdır. Oradaki şiirler, yazılar bizi daha dört beş asır geriye atmak ve bize o zamanın hislerini dinletmek istiyor. Düşünmüyor ki geriye gitmek terakki etmek demek değildir. Maziye o kadar kavî bir merbutiyet, müfrit bir bağlantıdır¹¹⁶ ki bizim gibi süratle ileriye doğru koşmaya mecbur olan bir millet için bu pek muzır bir netice tevhit edebilir. Evet, ben de sizinle beraber bugün 'kozmpolit' tiplerin memleketimizde yaşamasını, kozmpolit cereyanının bizde tahsilini arzu etme-

115 Genç Kalemler Tahrir Heyeti, *Millî Jimnastik*, (Yeni Hayat Kitapları, adet 1), Ruşeli Matbaası, Selanik, (tarihsiz). Yeni Hayatçıların ilk broşürlerinden *Millî Jimnastik*'in tanıtımı, çevriyazısı ve yazarının Ömer Seyfettin Bey olduğuna dair bir tartışma için bkz. Arda Odabaşı, "Yeni Hayat Kitapları'ndan *Millî Jimnastik* ve Bilinmeyen Yazar", *Müteferrika*, sayı 32 (Kış 2007), s.195-216.

116 Orijinalde kelime "bağlan ıştır"dır. Anlam itibarıyla "bağlanıştır" daha doğru görünmekte.

yenilerdenim. Ve yine ben de sizin gibi bugünkü siyasetin milliyet cereyanı üzerinde döndüğüne kaniim. Garp bile bizden pek ziyade terakki etmişken, bizden fersahlarca uzakta iken milliyet cereyanından kendisini kurtaramıyor. ...

Binaenaleyh: bu asırda yaşamaklığımız münasebetiyle biz de milliyetperver olmak, Türklüğümüzü unutmamak mecburiyetindeyiz. Fakat bu cereyanı müfrit bir şekle tahvil edersek o vakit birçok muzır neticeler tevellüt edeceğinde şüphe etmek icap eder.

Çünkü taassup ne şekilde olursa olsun, gerek dinî gerek millî bulunsun daima muzırdır. Daima fenadır. Çünkü taassup insanı hislerinin esiri kılar ve aklen, mantıken müfit bile olsa o hisse muvafık olmayan hiçbir fikrin kabul edilmemesini intac eder. Bugün taassup dininin bizde neler tevlit ettiğini her gün kemal-i esfle görüyoruz. ...

Tarih, bize taassubun ne kadar muzır ve beşeriyet için ne kadar kanlı hadiseler tevlit ettiğini pek ziyade ibretamiz bir surette gösteriyor. Fakat siz de tasdik edersiniz ki Yeni Hayat'ta ibdâ' edilecek yeni kıymetler de aklen, mantıken şayan-ı ret olursa eski kıymetlerden hiç de farklı bir hayat vücuda getirmiş olmazsınız. Düşününüz ki yirminci asırda yaşayan insanlarla içtimai mücâdelâtta bulunmaya mecburuz. Silahlarımız yirminci asır silahı olmazsa uzun müddet mukavemete muktedir olamayız. Bugün artık bir milletin hayatını idare eden esaslar mantıksızlığı ile beraber o milleti beka-pezîr edemez. Bakınız, Avrupa'nın esâsât-ı ictimaiyyesinin çürük ve mütefessih olduğunu iddia ediyorsunuz. Demek ki onların âdâtında birtakım mantıksızlıklar görüyorsunuz. O hâlde tevlit edeceğiniz yeni kıymetlerin mantıki, fennî, ilmî, akli olması icap etmez mi?

... taassup-ı millî ile hislerini, fikirlerini setretmiş olanlar ec-datlarının gösterdiği mantıksız yollardan başka yollar göremezler. Bu sebeple ben 'Yeni Hayat'ı bir cihetten doğru buluyorum. Fakat taraftarlarının kendilerini taassuptan kurtarmaları şartıyla ve zannediyorum ki benim gibi birçok gençler bu taassup-ı millîden dolayı Yeni Hayat'ı kabulden istinkâf edecektir. Çünkü artık gençler hisle değil fikirle hareket etmek niyetindedirler. Onları fennin doğru gösterdiği şeyleri kabulden hiçbir cereyan, hiçbir kuvvet men edemez.

Eğer Yeni Hayat'ın süratle terakkisini istiyor, hayat-ı ictimaiyemizde bir inkılâp vücuda getirmek arzu ediyorsanız gençleri batıl itikatlara değil fenne, ilme doğru sevk ediniz, onlara hayatın hakikatlerini, ilmin keşiflerini gösteriniz."¹¹⁷

Bu son iki makalede Yeni Hayat hareketine yöneltlen eleştirilere toplu hâlde bakılacak olursa şunlar söylenebilir: Rasim Haşmet Bey'e göre "ulusal" edebiyat olamaz. Sanat ve edebiyatı bir kavmiyete, bir milliyete, bir topluluğa bağlamak eski ve yanlış bir iddiadır. Bu, geçmişî korumaya çalışmak anlamına gelir. Gökalp'in milliyetçi ve tarihsel atıflarla yüklü, romantik ve hatta mistik içerikli şiirleri bizi Orta Asya'ya ulaştırma gayesi gütmektedir. Şeklen benzese de Yurdakul'un eserleri Gökalp'inkilerden öz itibarıyla farklıdır. Bunlarda 20. yüzyıl uygarlığında yaşayan bir insanın hissiyatı görülür. Yurdakul bizi medeniyete ulaştırmak için çabalarken Gökalp tarihin eski masallarını fısıldamaktadır. Karakurum'a sevk, Oğuz Han'ı ihya, geçmişin kanlı anelerini dillendirmek ve bizi o yanık, o ilkel destanların artıklarıyla işgal etmektedir.

117 M. T., "Tenkit: Yeni Hayat Cereyanı", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 2 (30 Ağustos 1327), s.4-7.

Selanik'te birkaç aydan beri fanatik bir milliyetçi akım görülmektedir. Yeni Hayatçılar arasında aşırı bir milliyetçilik hükümdur. *Genç Kalemler* dergisi bu akımın organıdır. Oradaki eserler bizi dört beş asır geriye atmak ve bize o zamanın hislerini dinletmek istemektedir. Hâlbuki geçmişe böylesine kuvvetli bir bağlanış zararlıdır. Rasim Haşmet Bey de Yeni Hayatçılar gibi kozmopolitliğe karşıdır. Üstelik o da bugünkü siyasetin milliyet cereyanı üzerinde döndüğünü düşünmektedir. Batı da milliyetçilikten kendini kurtaramamaktadır. Dolayısıyla bu çağda Türkler de milliyetperver olmalı ve Türklüklerini unutmamalıdır. Ama bu akımı aşırı bir şekle çevirmek zararlı sonuçlar doğuracaktır. Çünkü taassup dinî de olsa millî da olsa daima zararlı ve kötüdür. Çünkü insanı hislerinin esiri kılar ve aklen, mantıken faydalı bile olsa o hisse uygun olmayan hiçbir fikrin kabul edilmemesiyle sonuçlanır. Milliyetçi taassup ile hislerini, fikirlerini kapatanlar atalarının gösterdiği mantıksız yollardan başka yol göremezler. Rasim Haşmet bir açıdan Yeni Hayat hareketini doğru bulmaktadır ama taraftarlarının kendilerini taassuptan kurtarmaları şartıyla ve kendisi gibi birçok gencin de bundan dolayı Yeni Hayat'ı kabulden uzak duracağını zannetmektedir.

Demek ki Rasim Haşmet Bey'in eleştirisinin temelinde, Selanik'te ortaya çıkan Türkçü hareketi fazla (fanatik düzeyde) milliyetçi bulması ve bu aşırı milliyetçiliği de çağcıl, bilimsel ve rasyonel olmaması dolayısıyla bir tür gerici akım sayması yatmaktadır. Ona göre, kozmopolitliği reddederek milliyetini sevmek ve ulusal kimliğini unutmamak yeterli olacaktır; daha ötesi kabul edilemez.¹¹⁸

Rasim Haşmet Bey'in bu görüşlerinde kısa zamanda bazı değişiklikler olduğu, onun bu yılın Ekim ayı sonlarında yayımlanan

118 *Yeni Felsefe Mecmuası*'nın sonraki sayısının yarısı, bu eleştiriye verilen iki ayrı cevaba ayrılmıştır; bkz. Tahrir Heyeti, "Yeni Hayat: M. T. Bey'e Cevap", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 3 (15 Eylül 1327), s. 1-5; "Yeni Hayat Etrafında", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 3 (15 Eylül 1327), s. 6-13. Bunlardan ikincisi, Ziya Gökalp tarafından kaleme alınmış olabilir.

"Lisan İnkılâbı" başlıklı makalesinde fark edilebilmektedir.¹¹⁹ Girişinde "Bir inkılâp emaresi, bir hayat eseri, bir yenilik, bir şey var: Yeni Lisan" kaydı bulunan makalesine siyasi bir inkılâp için ilk hareketi gösteren Selanik'in, dilin ve sanatın inkılâbı için de ilk ve büyük adımı attığını söyleyerek başlar. Çeşitli gazete ve dergiler sanat ve dile ait yeni başlayan bu kuvvetli cereyanın parlak misalleriyle dolu olduğu gibi, Yeni Hayat kitapları, (birini de kendisinin yazdığı) çeşitli okul kitapları, Yeni Lisan'a mahsus anketler, Yeni Lisan kongreleri hep birbiriyle bağlantılı girişimlerdir. Bu edebî ve dilsel olay, içinde bulunulan kargaşa ve akamete karşılık, gelecek için, edebiyatımızın ve dilimizin geleceği için büyük bir öneme sahiptir.

Her ne kadar dil ve sanat inkılâbının Selanik'ten çok İstanbul'da hazırlanacağını düşünenler bulunur ve bu da pek doğal zannolunursa da Rasim Haşmet Bey bu fikirde değildir. Çünkü ona göre İstanbul'da hiçbir yenilik gerçekleşmez. Bunda en büyük sebep ihtiyaç görmemek, hissetmemektir. Tarihimizdeki bütün inkılâp hareketleri taşra (İstanbul dışı) kökenlidir. Rasim Haşmet Bey bu görüşünü gerekçelendirmeye çalışmıştır.

Meşrutiyet'ten sonra dilin ve sanatın bağımsızlığına doğru atılacak adımlar makul, mantıklı ve doğaldır. Bağımsızlığını kazanmış, hürriyetini ilan etmiş bir millet dilini de hür, sanatını da bağımsız görmek arzusundadır. Ancak, buna yalnız duygusal bir ihtiyaç değil, maddi bir zaruret, fiilî bir ihtiyaç da görülmelidir. Muhit (koşullar) onu telkin etmeli, ona doğru sevk eylemelidir. Aksi durum, İstanbul örneğini doğuracaktır.

İstanbul'da büyük âlimler, siyasetçiler, şairler icada veda edip akim bir hâlde yaşayıp duruyorken, vilayetlerde yeni yetişen gençler, genç ve kuvvetli dimağlar yeni duygularla titremekte, yeni za-

119 Refi Nevzat, "Lisan İnkılâbı", *Musavver Erganun*, birinci sene, numara 1 (15 Teşrinievvel 1327), s.4-6.

retler karşısında yükselen ferdiyetlerini; milliyetlerinin, milletlerinin uyanık ve hassas vicdanlarını bulmakta, dinlemektedirler.

Milletin vicdanı, o vicdanı dillendiren dil kendilerine pek eski bir çehre ile görünmekte ve eski yüzyılların bu sakat timsalini artık geçmişin boşluklarına defnederek sahih ve zinde, kabiliyetli ve bağımsız bir şekilde dilimizi yaşatmak istemektedirler. Bu, toplumsal ve vicdani bir ihtiyaç hâline gelmiştir.

İşte, Selanik gençleri sanat itibariyle akim, dil itibariyle gayritabii, millet ve toplum itibariyle eksik ve zararlı olan bu dil ve edebiyata bir son vermek, yüzyıllardan beri büyük ediplerimiz ve dâhilerimizin çalışıp da ulaşmayı başaramadıkları sonuca ulaşmak için teorik ve pratik düzlemde çalışmaya başlamıştır. Hararetli bir akım yaratmaktadırlar. Bugün haklı, esaslı ve isabetli bir inkılâp, bir dil ve edebiyat inkılâbı karşısında bulunmaktadır.

Yazısını gençlere ve özellikle de İstanbul gençliğine Selanik'teki yeni akıma destek verme çağrısıyla sonlandıran Rasim Haşmet Bey'in 1911 yılını kapattığı bu makalesiyle, fikirlerinde (Yeni Hayat eleştirilerindekilere göre) değişim olduğu, daha önce aşırı milliyetçi saydığı akıma ve bu akımın ürettiği metinlere yaklaşımının yumuşadığı görülmektedir.

Örneğin daha evvel Yeni Hayat kitaplarından *Millî Jimnastik*'i mutaassıp milliyetçiliğin nitelikli metinlerinden sayarken burada Yeni Hayat kitaplarına olumlu bir paye biçmiştir. Daha önce edebiyatta radikal bir inkılâp ve millî/ulusal nitelikte bir edebiyat olamayacağını öne sürerken, şimdi sadece dilin değil, sanatın da inkılâbını onaylamakta, Selanik'teki hareketi "edebî ve dilsel bir olay" şeklinde niteleyerek, bunun edebiyatımızın ve dilimizin geleceği için büyük bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Selanik'in genç ve kuvvetli dimağlarının (yani Yeni Hayatçıların) "yeni duygularla" titrediğini, "milliyetlerinin, milletlerinin uyanık ve hassas vicdanlarını" bulmakta ve dinlemekte olduklarını dile getirmesi dikkat çekicidir. Selanik gençlerinin sadece mevcut

dile değil, mevcut edebiyata da bir son vermek için harekete geçişlerini, (daha evvel mutaassıp/fanatik sıfatıyla nitelediği) "hararetli bir cereyan" yaratmış olmalarını onaylamaktadır. Ona göre sadece dil değil, edebiyat inkılâbı da haklı, esaslı ve isabetlidir. Söz konusu edilenin "Millî Edebiyat" olduğu bellidir.

Rasim Haşmet Bey'in "Türkiye"¹²⁰ şiirinde "vatanseverlik" ve "antiemperyalizm" potansiyeli taşıyan "anti-Batı" çizgisine belirgin şekilde bir kaymanın söz konusu olduğu görülmüştü. Bu şiirinde Türkiye'yi "Osmanlılık yatağı" ve "İslam'ın son incisi" şeklinde nitelemesi fazlaca önemli sayılmayabilir çünkü daha evvelki yazılarında da benzer türde veya mealde ifadelere rastlanabilmektedir. Ama aynı zamanda "Türklüğün saf ocağı" şeklindeki bir niteleme, daha önce mesela sadece Bulgar milliyetçiliğine değil, yeni doğan Türk milliyetçiliğine de hassasiyetle karşı çıkan Rasim Haşmet Bey için bir yenilik sayılabilir. Yine de bütünlüğü içinde bakıldığında, "Türkiye" şiirinde ağır basan veya hâkim olan unsur Türkçülük değil, hâlâ Osmanlı vatanseverliğidir. Hele Yeni Hayat hareketinin milliyetçiliğinde Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren görülen genişleme ve derinleşme ile karşılaştırılacak olursa, Rasim Haşmet Bey'i "Türkiye" şiirinin yayımlandığı Nisan 1912'de tam bir Türkçü saymak hâlâ pek kolay değildir.

Balkan Savaşı sonrası (Konya dönemi) yazılarının büyük kısmına ulaşılammış olması, Rasim Haşmet Bey'in düşünsel hayatının seyrini tam bir açıklıkla resmedebilmeyi, bu seyrin uğraklarını ayrıntılarıyla belirleyebilmeyi imkân dışı bırakmaktadır.

Konya Osmanlı gazetesinin Rasim Haşmet Bey'in yazı işleri müdürlüğünde yayımlanan (30 Kasım 1914 ve 17 Aralık 1914 tarihli) iki sayısından çıkartılabilecek sonuç, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na henüz girdiği günlerde bu gazetenin Türkçü/Turancı ve (cihat bağlamında) Panislamist bir yayın çizgisi takip etti-

120 Refi Nevzat, "Türkiye", *Rumeli*, üçüncü sene, numara 697 (20 Mart 1328/2 Nisan 1912), s.1.

ğidir.¹²¹ Anılan sayılardan ilki zaten "Cihad-ı Ekber şerefine nüs-ha-i fevkalade"dir.¹²²

Rasim Haşmet Bey'in 1912'den sonraki yıllarda tespit edilebilen ilk yazısı 1915'te çıkmıştır ve bu yazı onun tam bir Türkçü sayılmasını gerektirecek içeriktedir. Konya'da yayımlanan bu makale, Mehmet Emin Bey'in yeni basılmış ve "Çanakkale Kahramanlarına" ithaf edilmiş *Ordunun Destanı* başlıklı şiir kitabı¹²³ üzerinedir.¹²⁴ Eseri ve şairini övgüyle anan Rasim Haşmet Bey artık "Millî Edebiyat"la birlikte ve onun da ötesinde, "Türklüğün derin ve ilahi bir kabiliyeti" olduğundan, "Turan'ın büyük evladı" Mehmet Emin Bey'e beslediği sınırsız hürmet ile beraber "ait olduğu büyük ırka" güçlü bir iman ile bağlılığından, "yarınki azimetli, ihtişamlı Turan devletinin büyük şiiri"nden söz etmektedir.¹²⁵

Rasim Haşmet Bey'in tespit edilebilen sonraki eserlerinin çoğunda bu türden bir ideolojik doku görülmez. Zaten 1917 ve

121 Türkçü/Turancı ideolojik çizgide ve Rasim Haşmet Bey'e ait olması da muhtemel bir şiir için bkz. Şefî Nevzat, "Turan'dan Hilal'e", *Konya Osmanlı*, sene 3, numara 19 (17 Teşrinisani 1330/30 Teşrinisani 1914), s.5.

122 2 Kasım'da Rusya, 5 Kasım'da Fransa ve İngiltere Osmanlı Devleti'ne, 11 Kasım'da Osmanlı Devleti İtilaf Devletleri'ne savaş ilan etmiş ve 23 Kasım'da da törenle Cihad-ı Ekber ilan edilmiştir, Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İmge Kitabevi Yayınları, 2. basım, Ankara, Kasım 1998, s.393.

123 Mehmet Emin, *Ordunun Destanı*, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekâsı, 1331.

124 Refî Nevzat, "Musahabe-i Vatanîyye ve Edebîyye: Ordunun Destanı", *Babalık*, beşinci sene, numara 311 (15 Teşrinievvel 1331/28 Teşrinievvel 1915), s.1. *Konya Osmanlı* gazetesinde ise, Mehmet Emin Bey'in *Türk Sazı* isimli şiir kitabını gazeteye armağan ettiği bildirilmiş, şair övülmüş, kitap Türkçü içeriğine vurgu yapılarak tanıtılmış ve tavsiye edilmiştir; bkz. "Türk Sazı", *Konya Osmanlı*, üçüncü sene, numara 19 (17 Teşrinisani 1330/30 Teşrinisani 1914), s.14-15.

125 Rasim Haşmet Bey'in çocukları için seçtiği isimler de bu vesileyle anılmaya değer. 1915'te doğan ilk çocuğuna "Türkan" adını vermiş olması, kendisinin 1918'deki ölümünün hemen ardından doğan ikinci çocuğunun isminin "Oğuz" (Oğuz Haşmet) oluşu basit bir tesadüf olmasa gerektir. Bunlar o dönemde ulusal Türk kimliğini bilince çıkaran ve Türkçülerin çocukları için tercih ettikleri, diğer bir deyişle, Türkçü olmanın alametifarikası sayılan isimlerdir. Nitekim Ziya Gökalp'in kızlarından birinin ismi de "Türkan"dır.

1918'de yayımlanan beş şiirinin dördü kişisel niteliktedir. İkisi, ölen kızı Türkan için yazılmıştır. Bunlar arasında ideolojik/siyasi nitelikli sayılabilecek tek şiiri "Ey Yurdum", savaş yorgunluğunun dışı vurulduğu; yurdun çektiği çilelerin işlenip buna isyan edilen vatanseverce bir şiirdir ve Türkçü yönü de fazla kuvvetli sayılmaz. Vatanına "Ey Yavuz, Oğuz'un büyük annesi" şeklindeki hitabı bu minvalde sayılabilecek tek ifadedir.¹²⁶

C) Siyaset

Rasim Haşmet Bey'in neredeyse bütün bir siyasi duruşunu, burjuva devrimciliği ile bunun sola doğru zaman zaman aşılması arasındaki gelgit şeklinde özetlemek mümkündür. Siyasi kimliği noktasında söylenmesi gereken diğer bir şey ise, İttihatçı olduğudur. Son olarak, gerek fiilen gerekse yazınsal olarak günlük siyasetten büyük ölçüde uzak durduğu belirtilmelidir.

Sondan başlanacak olursa, güncel iç politikaya dair çok nadiren yazmıştır ve doğrusu bunlar da değinme kabilinden oldukça yüzeysel şeylerdir. "Umumun duçar olduğu dâ'-üs-siyase (siyaset) hastalığından"¹²⁷ söz etmesi, onun bu, güncel siyasete mesafeli tavrının bir açıklaması olabilir. Dış politika açısından da ciddi bir farklılık söz konusu değildir. Girit'in Osmanlı toprağı olduğunu, kimseye ve özellikle de Yunanistan'a asla verilmeyeceğini vurguladığı şiiri¹²⁸ bu açıdan istisna sayılabilecek metinlerdendir.

Rasim Haşmet Bey'in Osmanlı padişahı hakkında olumlu sözler sarf ettiği tek yazısı, II. Abdülhamit'in cülus yıldönümünde *Çocuk*

126 Rasim Haşmet, "Şiir: Ey Yurdum", *Donanma Mecmuası*, numara 153-104 (12 Şubat 1334), s.1668.

127 Rasim Haşmet, "Musahabe: Tetebbu", *Zaman*, numara 292 (16 Ağustos 1325/29 Ağustos 1909), s.1.

128 Hâce Rasim, "Girit İçin (Memiş'in Türküsü)", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrinievvel 1325), s.91-92.

Bahçesi'nde çıkmıştır.¹²⁹ Bu küçük hikâyesinde, aşırı olmamakla birlikte padişahı ve genel olarak da Osmanlı'yı övücü ifadeler bulunur. Diğer tüm eserlerine bakıldığında, bu tavrın konjonktürel olduğuna şüphe etmek güçtür. Çünkü örneğin yine 1905'te yayımlanan "Küçüklük" başlıklı monologunda geçen "padişah" kelimesi,¹³⁰ bu monolog 1908 Devrimi'nden sonra yeniden yayımlandığında metinden çıkartılacaktır.¹³¹

Hatta "Sınıfta" hikâyesi bile kendi içinde uyarıcı ve belki de eleştirel bir tezat içerir. Metnin bu açıdan ilginç yönü, hikâye kahramanının hayalindeki Osmanlı ülkesini tasviridir. Bu tasvir, Osmanlı ülkesinin 1905'teki durumuna taban tabana zıttır. Söz konusu olan; başarı, şan ve şeref, gelişmişlik ve refah, feyiz ve bereket, salah ve refah, maarif ve adaletle dolu ve bunlarla övünen, mükemmel bir terakki ve fazilet ülkesidir. Gül bahçelerinin, nurların, sur-ların, mekteplerin, medreselerin sınırsız ve hesapsız olduğu, terakki eserlerinin görüldüğü bir ilim ve irfan merkezidir.

Rasim Haşmet Bey'in haklarında olumlu sözler sarf ettiği Osmanlı padişahları ve devlet adamlarının sayısı fazla değildir. Bunlardan biri, "inkılâp ve terakki muhibbi, daima değişmek ve ilerlemek taraftarı bir büyük sultan" dediği ve geçmişin (gericiliğin) siyah elinin şehit ettiğini söylediği III. Selim'dir. "Büyük bir hayat-ı inkılâp" hazırladığı anlaşılmca Mithat Paşa da istibdat ve tahakküm kuvveti tarafından aynı şekilde şehit edilmiştir.¹³²

129 Rasim Haşmet, "Sınıfta", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 29 (19 Ağustos 1321), s.5-6.

130 "... İsimlerini kitaplarda gördüğüm muhterem zatlar gibi sevgili padişahuma, memleketime hizmet ederek ifa-yı vazifeye çalışayım!.." "Söyleniş: Küçüklük", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 25 (21 Temmuz 1321), s.14.

131 "... İsimlerini kitaplarda gördüğüm muhterem zatlar gibi sevgili memleketime hizmet ederek ifa-yı vazifeye çalışayım!.." Rasim Haşmet, "Söyleniş: Küçüklük", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 3 (15 Eylül 1325), s.43.

132 R. H., "Hafta-i Edebî", *İttihat*, üçüncü sene, numara 629-771 (11 Mayıs 1327/24 Mayıs 1911), s.3.

Rasim Haşmet Bey 1908 Jön Türk Devrimi'nin hararetli bir destekçisi olmuş, İstibdat dönemini kesin şekilde mahkûm etmiştir. Hürriyet kahramanı Niyazi Bey için yazdığı şiirinde¹³³ II. Abdülhamit dönemini betimler: Bu; acının, açlığın, felaketin, sefaletin, cehaletin hâkim olduğu bir devirdir. Her taraf kanlıdır ve millet bir sis altında inlemektedir.¹³⁴ Herkes acı bir his ile susmakta, hep susmaktadır ve kuvvetin zulmü altında mağdurdur.

Şair, bu zalim düzene başkaldırıyı meşru görür ve bu yolda isyan eden Hürriyet kahramanı Kolağası Niyazi Bey'i yüceltir. Hürriyet ve vicdanın bu ezeli aşığı kendisine bir "mes'et-i hürriyet" olan dağlara kutsal bir amaç ile "hak", "Kanun-ı Esasi" isteğiyle çıkmıştır. Hürriyete, ulviyete, insanlığa yüksek bir ibret olmuştur ve millet de kendisini takip ve takdis etmiştir. Niyazi Bey hamiyetli ve şanlı dilaverlerinin önünde giderken dağlar, dereler de şanlı zafer şarkılarıyla şereften raks etmektedir. Bir mazlum millet ("millet-i mazlume") şükranlara boğulmuş hâlde 10 Temmuz'u kutlamaktadır. Tarih, "şanlı Niyazi'nin, bu "şanlı bahadır"ın necip ismiyle övünecektir, zira millet bunu ona borçludur.

Rasim Haşmet Bey'e göre II. Meşrutiyet döneminde karşılaşılan pek çok sorunun kökü İstibdat yıllarına uzanır. Mesela Meşrutiyet'le birlikte yeni bir devrin doğuşunu sevinçle karşılayan Osmanlı gençliği pek çabuk anlamıştır ki 30 senenin ağır yükü altında en öldürücü, en boğucu, İstibdat Devri'nin mezalim yadigârı olarak bıraktığı en acı bir hakikat, "okuma/okutma" alışkanlığının kurutulması olmuştur.¹³⁵

Buna karşın, 1908 Devrimi bir ilerleme süreci başlatmıştır. Osmanlılığın ilerlemediğini, fikir hayatının özellikle Meşrutiyet'ten

133 Rasim Haşmet, "Kahraman Niyazi: Nasıl Oldu?", *Servet-i Fünûn*, c.35, no 905 (13 Eylül 1324), s.322.

134 Tefvîk Fikret'in, İstibdat döneminin en parlak eleştirilerinden olan ünlü "Sis" şiirinin burada etkili olduğu anlaşılmaktadır.

135 Rasim Haşmet, "Musahabe: Hüsn ve Şiir Mecmuası ve Gençlik", *Hüsn ve Şiir*, numara 3, s.3.

sonra gerçek bir olgunlaşma devrine girmedğini iddia edenler, edebiyat alanında (1911'de) yaşanan gelişmelere dikkatle baksalar ya-nıldıklarını derhal anlayacaklardır. Bir taraftan İstanbul'da Mehmet Akif (Ersoy) Bey'in, *Sırat-ı Müstakim* dergisinin bu her açıdan fe-yizli ve müstesna şairinin *Safahat*'ı yayımlanırken, *Servet-i Fünûn* dergisi Abdülhak Hamit (Tarhan) Bey'e ithaf edilerek nefis bir sa-nat ve tenkit eseri olmak üzere çıkmaktadır.¹³⁶ Diğer taraftan Sela-nik'te Yusuf Osman, bu mütefekkir genç, Japonya hakkında gayet önemli bir kitap neşrederken, siyasi devrimin kaynağı olan Selanik edebî devrimi de hazırlamaktadır. Yeni bir lisanı yaymak maksadı-y-la *Genç Kalemler* yayın çizgisini değiştirip hacmini genişleterek ih-tilal-i edebî taraftarlarının yayın organı olmaktadır. İstanbul, Edir-ne ve yine Selanik'te daha birçok ikinci ve üçüncü derecede dergi-ler, kitaplar ve risaleler neşredilip durmaktadır.¹³⁷

Rasim Haşmet Bey demokratik devrimin kazanımlarına ve "millet hâkimiyeti"ne vurgu yapmıştır. 1908 Devrimi milleti hâkim ve amir kılmıştır. Padişah ve tüm devlet erkânı, ülkenin sahibi olan milletin hizmetkârı olmaktan başkaca bir şey değildir. "Artık kim-se, sahip olan padişaktır" dememelidir. Yeryüzünde "amir, hâkim, talip, sahip" varsa eğer, bu mutlaka millettir.¹³⁸

Rasim Haşmet Bey sadece kendi ülkesinin burjuva devrimini değil, başka ülkelerin benzer karakterdeki devrimlerini de benimse-yip destekler. Yine aynı şekilde, diğer "eski rejimleri" ve bunların tepesinde oturan despotları yerer. Bunun en tipik örneği, İran Dev-rimi'nin önderi Settar Han için yazdığı şiiridir.¹³⁹ Bu eserde önce İran Şahı'nın bir müstebit (despot) olarak gayet olumsuz portresi çi-zilir. İran halkının ne kadar kötü durumda olduğu betimlenir ve

136 7 Nisan 1327 (20 Nisan 1911) tarihli 1037 numaralı nüshadan söz etmektedir.
137 R. H., "Hafta-i Edebî", *İttihat*, üçüncü sene, numara 609-751 (18 Nisan 1327/1 Mayıs 1911), s.2-3.

138 Rasim Haşmet, "Memurlarımıza", *Aşîyan*, birinci sene, c.1, numara 10 (6 Teş-rinisanı 1324), s.316-317.

139 Rasim Haşmet, "Settar Han", *Bahçe*, numara 22 (16 Kânunuevvel 1324), s.2-4.

çektiği büyük acılardan söz edilir. Henüz II. Abdülhamit'in tahtta bulunduğu 1908 yılı sonlarında padişaha tam cepheden karşı çık(a)mayan şair, İran Şahı'na isyan eder ve insanlığın ona ait olmadığını söyleyip onu kovar. Artık fakirler yeryüzünde "ilah, bey, efendi" istememektedir. Sonra, Settar Han'ın ortaya çıkışını anlatır ve ona olan saygısını dillendirir. Bu trajedinin bir günde sonuca varmayacağına işaret ederek İran Devrimi'nin görece uzun ve kanlı niteliğini vurgulamış olur. Settar Han'a güvenini ortaya koyar ve Şah rejimine karşı çarpışması için teşvikte bulunur. Ona göre Settar Han ismi de tarihe geçecektir.

Daha önce de görüldüğü gibi, Rasim Haşmet Bey bu şiirini "kahraman" şeklinde niteleyerek ithaf ettiği ünlü İttihatçı Ömer Naci Bey için ayrıca bir makale kaleme almış ve burada da burjuva devrimciliğini övmüştür.¹⁴⁰ Öncelikle Ömer Naci Bey'in devrimci faaliyetlerini anlatır. Ömer Naci Bey hükümdarların keyfî idaresi altında esir olan insanlığın durumunu kavramış, bu duruma isyan etmiş, daha askerî okulda öğrenci iken mücadeleye atılmış, bu nedenle sürülmüş, çok defalar hapsolunmuştur. Subay çıkınca inkılâp nazariyesini tatbik etmeye çalışmış, 3. Ordu'da ihtilalin teminat altına alınması için muntazaman ve mütemadiyen uğraşmış ve nihayet yabancı memleketlerde yaşayan Osmanlı hürriyetçileriyle güç birliği için Paris'e gitmiştir. "Bu ulvi Osmanlı Garibaldi'si", hem kalemi hem de silahıyla 20. yüzyılın temiz ve kutsal bir yüzünü teşkil eder.

Fakat Paris Ömer Naci Bey'e yetmez çünkü henüz devrim hazırlıkları layıkıyla temin edilmemiştir ve yerine getirilecek hamiyet ve insaniyet görevleri de sınırlıdır. Bu noktada Rasim Haşmet Bey'in Ahmet Rıza Bey'in pozitivizmi ve evrimciliği ile Ömer Naci Bey'in devrimciliğini karşı karşıya koyması önemlidir. Açıkça illini (pozitivizmi ve evrimciliği) küçümser. Ona göre Ömer Naci Bey ne

140 Rasim Haşmet, "Ö. Naci", *Bahçe*, numara 24 (30 Kânunuevvel 1324), s.8-9.

Ahmet Rıza gibi bir pozitivist ve bir evrimcidir ve ne de diğerleri gibi felsefe ve insanlık kurallarına önem vermiştir. O bir "vicdan-ı isyan ve inkılâp", o bir devrimcidir. O nedenle Paris'i terk ederek Rusya, Kafkaslar ve Anadolu yoluyla İran'a geçmiş, bu iki kardeş memleket arasında yalnız Osmanlılık adına değil, bütün insaniyet adına, padişahlarına esir yaşayan iki zebun ve mağdur memleketin devrimini hazırlamaya başlamıştır.

Rasim Haşmet Bey, İtalyan ulusal kurtuluş hareketinin devrimci önderine atıfla "yirminci asrın ve Osmanlılığın genç Garibaldisi" şeklinde nitelediği Ömer Naci Bey'in İran'da içine atıldığı tehlikeleri ve felaketleri, hakkında gayet övücü sıfatlar kullanarak anlatır. Ömer Naci Bey İran'da böylesine bir mücadele içindeyken memleketimizde evvelden hazırlanan bir "kuvvet-i meşrûa-ı tâmmе" sayesinde despotik idarenin zulüm ve sapkınlık pençesinden milletin hakkı geri alınmış ve meşruti rejim ilan edilmiştir.

Rasim Haşmet Bey, Naci Bey'in tok gözlülüğünü, mevki veya yükselme hırsı olmayışını, elinde fırsat varken bunu tercih etmeyişiini saygıyla anar. İnkılâptan bir süre sonra İstanbul'a gelen Ömer Naci Bey kendisine teklif edilen makamları kabul etmemiş, *Şura-yı Ümmet*'in eski bir yazarı olmak sıfatını bütün mevkilere, ikballere tercih etmiştir.

Fakat Ömer Naci Bey hâlâ yeryüzünde yaşayan, kötülük ve cinayetten geri durmayan hükümdarlar olduğunu, hâlâ zavallı insanlığın o müthiş mütehakkimlerin zalim ellerinde sefil ve mazlum bulunduğunu düşündükçe vicdanen rahat edememiş ve "insaniyetin bu büyük fedaisi" geçenlerde Settar Han'a destek olmak üzere yeniden İran'a gitmiştir. Rasim Haşmet Bey yazısını şu cümleyle sonlandırır: "Yirminci asırda tahakkümlerin, istibdatların aleyhine inkılâpların, ihtilallerin en parlak bir hatırası olarak, bütün vicdan-ı insaniyyete yadigâr kalan ismi unutmayalım: Bu (Naci)dir."¹⁴¹

141 Rasim Haşmet, "Ö. Naci", *Bahçe*, numara 24 (30 Kânunuevvel 1324), s.9.

Rasim Haşmet Bey'e göre 20. yüzyıl hükümdarların tahtlarından düştükleri, mutlak monarşilerin son bulduğu bir tarihsel kesittir: "Kralların, hükümdarların serîr-i haşmet ve dârâtından sukut ederek eski hükümet-i mutlakalarının müebbeden bir mazi-i mensîye defnolunduğu" bir devirdir.¹⁴²

31 Mart Vakası'nın ardından *Bahçe* dergisinin Rasim Haşmet Bey tarafından kaleme alınan "Mutlakıyet-i İdare ve İmtiyâzât-ı Sunûf" başlıklı ilk başyazısına daha yukarıda değinilmişti. Rasim Haşmet Bey bu yazısında da devrimci çizgiyi takip etmiş, net bir şekilde monark karşıtı ve halk (avam) yanlısı bir söylem geliştirmiştir. Asıl hedefi, tahttan henüz indirilmiş olan II. Abdülhamit'tir. Bununla birlikte, son gelişmeleri insanlığın genel gelişiminin bir parçası olarak sunuşu ve üstelik bu dönüşümün toplumsal/sınıfsal bir arka planı olduğunu vurgulaması dikkat çekici ve o dönemde yapılan 31 Mart değerlendirmelerinden farklıdır.

Rasim Haşmet Bey'e göre (Batı'da) feodal sınıfların (kontların, düklerin, arazi sahiplerinin, beylerin, despotların) mağlubiyeti ve halk (avam) sınıfının galebesiyle sonuçlanan bu dört yüzyıllık çok kanlı olay, doğrudan doğruya toplumsal (sınıfsal) bir mücadeledir. Toplumsal savaşımın kavimlerin siyasetinde toptan etkileri olmuş, eski sınıflar ve onların hukuku ile imtiyazları ortadan kalkıp da başka medeni esaslar kabul edilince, doğal olarak siyasette de bir dönüşüm ortaya çıkmış, "mutlak hükümdar" nazariyesi anlamsız, alay edilecek bir düşünce hâlini almıştır. Gelecek, zalim padişahların değil, adaletin, hürriyetin, hukuk eşitliğininindir. Artık zorbalar mezara, gayrimeşru eller prangalara sokulacak, canavar sultanlar da layık olmadıkları makamlardan indirilerek sürgünlere gönderilecektir.¹⁴³

142 R. H., "Neşriyat-ı Şehriyye", *Füyuzat*, birinci sene, numara 3 (15 Mart 1325), s.60. Bu ifadede mutlakıyet karşıtlığı açık olmaktan başka, meşrutiyetin sınırlarının zorlanıp zorlanmadığı da tartışmaya açıktır.

143 Rasim Haşmet, "Mutlakıyet-i İdare ve İmtiyâzât-ı Sunûf", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 39 (5 Mayıs 1325), s.193.

İttihat ve Terakî Cemiyeti'ni ilk kez doğrudan olumladığı "Meşrutiyet ve Hürriyet Ne Demektir" de¹⁴⁴ Rasim Haşmet Bey bu soruyu cevaplamaya girişmiştir. Zorbalığın zincirleri kırılmış; hak-sızlıklar, hıyanetler, istibdatlar çürümüş; cinayetler ocağını örümcekler bürümüştür. Bugün artık padişahın, vükelanın (hükümet üyelerinin) ve devletin tahakkümü olmayacaktır. Milletin vekili vardır. Artık padişah da vükela da bu halka cellat gibi muamele etmeyecek, daima iyi için çalışacak, görevi başında iyi için terleyecektir. Böyle çalışmayıp da yılan gibi sokarsa, adaletin pençesi onu mutlaka ezecektir.

Meşrutiyet ve hürriyet, bazılarının sandığı gibi sefahat, eğlence, ikbal değildir. Meşrutiyet ancak hakka, adalete ehildir. Doğru yolda giden milletin dileğini yerine getirmek demektir. Halkın ihtiyaçlarının karşılanmadığı, halkın soyulduğu, hakkını isteyemediği bir memleket istibdat elindedir; hükümeti müstebittir. Bir esası varsa eğer, o da rüşvet, zulüm yahut meşakkattir. Fakat hür bir memlekette, idaresi tam meşruti olan devlet durmaksızın ahalinin fakrına, acısına merhem olur, ona yardım eder. Vazife ona neyi emrederse gününde yerine getirir. Müstebit (despotik) bir hükümetin memurları hükümdar, meşruti bir idarenin hükümdarı ise bir memurdur. Müstebit bir hükümet hep doğruları azarlar; meşruti bir idarede ise iyi niyet bulunur. Müstebit bir hükümdarın emri farz (Allah'ın emri), şahsı da Allah gibi tanınır. Ona Rab'in gölgesi denip tapılır. Ama hür bir memlekette padişah da memurdur. Milletin hayrına çalışmalıdır yoksa zindanlara, cehenneme sokulur. Evvelkinde hâkim olan bir şahıstır ve millette hep onun zevki, keyfi yaşar, hükmeder. Sonrakinde hâkim olan millettir. Padişaha, vükelaya, memurlara emreder. Meşrutiyet kardeşlik, eşitlik, adalet, insaniyet,

144 Hâce Rasim, "Meşrutiyet ve Hürriyet Ne Demektir", *Bahçe*, c.3, numara 7 (21 Teşrinievvel 1325), s.107-109. "Selanik 19 Teşrinisani 324" (2 Aralık 1908) kaydını taşıyan ama yaklaşık bir yıl sonra yayımlanan bu şiir, bir konuşma metni havası taşımaktadır ve dili de gayet sadedir.

meşverettir; ikbal değildir. Sefa bu âlemden pek uzaktır. Asayiş, adaleti meşrutiyet üstlenmiştir.

Osmanlılık 10 Temmuz'da (1908'de) yeni bir hayat bulmuştur. Ölmek üzereyken İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yardımıyla kurtulmuştur. Fakat düşman çoktur ve bir gün yine istibdadı yaratabilir. Padişah da vükela da herkes gibi bir insan, herkes gibi bir vücuttur. Eğer biri hakkımızı alırsa ondan korkmamalı, mutlaka üzerine yürünmelidir. Zira haksız çökecektir; "hakkın kolu kavîdir."¹⁴⁵

Rasim Haşmet Bey Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri'nin yayın organı *Otecestvo* gazetesinde yayımlanan "Bir Muamma" başlıklı makaleyi yanıtlarken, kendi siyasi görüşü ve kimliği konusunda önemli ayrıntılar sunmuştur.

Otecestvo'nun muammasını İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin son kongresi (1909 Kongresi) oluşturmaktadır. *Otecestvo* yazarı, kongrede halledilemeyecek meseleleri önemli gizli meseleler olarak tasavvur etmektedir. Bütün bu heyecanlarının sebebi aşikârdır: Kongre müzakereleri gizli cereyan etmiştir. Orada ne Meşrutiyet Kulüpleri'nin temsilcisi ne bir politika memuru ne de bir hafiyesi bulunmuştur. Öteden beri milletin gözünde ve vicdanında tam anlamıyla zanlı ve hakir bulunan Meşrutiyet Kulüpleri, bir zamanlar birkaç istibdat aletinin "Ahrar" adı altında toplanıp bir "işrâb çetesi" teşkil ettiği¹⁴⁶ gibi, "Meşrutiyet" adı altında toplanıp takdir ve tayini pek güç olmayan gayrimeşru bir maksada doğru hareket etmektedir. Bu kati ve şüphesizdir. Maalesef bu programını gizli kapaklı yollarla gizlemek isteyen Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri, taleplerini güçlendirmek için vatanın en namuslu, en tarafsız ve müstesna bir savunucusu olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni tariz ve tenkide, en esassız sebeplere dayanarak en sefil ve iğrenç söz oyunla-

145 Tevfik Fikret'in ünlü "Millet Şarkısı" şiirinden ("bükülmez kol") bir cinsinlenme olduğu anlaşılmakta.

146 Eylül 1908'de kurulup 31 Mart Vakası'nda önemli bir rol oynayan ve isyanın bastırılmasının ardından siyaset sahnesinden silinen, Prens Sabahattin çizgisindeki Osmanlı Ahrar Fırkası'ndan söz etmektedir.

rına (te'vîlâta) girişmektedir. Cemiyet'in her hareketini öğrenmek, kamuoyunu onun aleyhinde hazırlamak ve bu vasıta ile de maksatlarına ulaşmak bu siyasetin doğal icaplarından. Gizli cereyan eden müzakereler kendilerini oldukça kuşkulandırmıştır. Onun içindir ki yayın organlarında derhal, hiçbir sırtı olmayan, bir muammadan pek uzak bulunan muazzam bir kongrenin müzakerelerine esrarengiz bir renk atfetmek ve bundan birçok yalan yanlış anlamlar çıkarmak istemektedirler.

Bir senelik hayatı gizli cereyan eden bir komitenin kongresi de doğal olarak gizli toplanacak, bundan böyle kanunlara riayet etmek üzere açık şekilde müzakerelerin cereyanı için alınması lazım gelen tedbirler ve kararlar da gizli müzakereler sonunda kabul olunacaktır. Rasim Haşmet Bey, en küçük bir mantık kıyas ile varılacak "bu neticeyi Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri bilmiyor mu?" diye sorar. Konuşulan meseleler Kongre tarafından özet hâlinde arz olunmamış mıdır? Yakında kongre kararlarının neşredileceği ilan edilmemiş midir? Yakında yayımlanacak olan bu risaleyi bekleyip yayımlanmasından sonra görüş beyan etmek ve eleştirmek, vatana önemli hizmeti dokunmuş olan "Cemiyet-i Muhtereme"nin haysiyetine ve lev nezaketen olsun daha uygun düşmeyecek midir? *Otecestvo* yazarı bunları bilmeyecek veya anlayıp da takdir edemeyecek derecede cahil, mecnun veya aciz midir?

İşte, bütün bu sorular karşısında pek nazik bir noktada kalacağını takdir edebilen Meşrutiyet Kulüpleri reisleri ve onların nüfuzu altındaki *Otecestvo* yazarı, "ne olursa olsun" diyerek Bulgarca ve Fransızca yayınlarıyla kamuoyunu mümkün olduğu kadar etkilemeye, Cemiyet'in aleyhinde sefil cereyanlar oluşturmaya çalışmaktan kendilerini alamamakta ve milletin en hamiyetli ve namuslu simalarından biri olan muhterem kongre üyelerinden Sami Paşazade Sezai Bey'in açıklamalarına inanmadığı gibi, daha birçok herzeliklerle sütunlarını doldurmaktadır. Yeni kararlarıyla toplumsal ve siyasi sıkıntılara merhem olup olamayacağı ancak fiiliyatı ve somut

eserleriyle anlaşılacak olan kongreden, daha ertesi günü her türlü devayı beklemek ve hatta beklemeksizin tenkide girişmek garez-kâr bir mantığın eseridir.

Rasim Haşmet Bey Meşrutiyet Kulüpleri'ne, niçin bir hamiyet ve irfan müessesesini, meşrutiyet ve hürriyetin idamesinden, millî gelişmeden başka hiçbir gayesi olmayan muhterem bir cemiyeti (İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni) her gün, her dakika eleştirmek ve paylamak için doymak bilmez bir garip ihtiras ile dolu olduklarını sorar. Asıl muamma Meşrutiyet Kulüpleri'nin o meçhul ve esrarengiz gayesi değil midir?¹⁴⁷

Bu makale, Rasim Haşmet Bey'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni açıktan savunduğu ve yücelttiği ilk yazısıdır. Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri'ne yönelttiği eleştiriler bir yana, yakın zamana dek İttihat Terakki karşısında ana muhalif parti olan Ahrar Fırkası'nı da "birkaç istibdat aletinin" oluşturdukları bir "işrâb çetesi" şeklinde tanımlamıştır. Rasim Haşmet Bey'e göre İTC vatanın en namuslu, en tarafsız ve müstesna bir savunucusudur. Bir hamiyet ve irfan kurumu. Meşrutiyet ve hürriyetin sürdürülmesinden, millî gelişmeden başka hiçbir gayesi bulunmayan muhterem bir örgüttür. Vataana önemli hizmeti dokunmuş "Cemiyet-i Muhtereme"dir. Gizli bir komitenin gizli kongre yapması da olağandır.

Rasim Haşmet Bey köylülere hitap ederken de 10 Temmuz'da zalimleri kaçırdıklarını, kendi önlerindeki engelleri kaldırdıklarını, artık herkesin "bu toprağın yoldaşı, yani vatandaş" olduğunu, birbirleriyle "yoldaşça" yaşayabileceklerini, kendilerini etmek isteyenlere hep birlikte karşı koyabileceklerini, artık devletimizde "meşrutiyet", milletimize "hürriyet" bulunduğunu yazar. Ona göre, 10 Temmuz'dan (1908 Devrimi'nden) beri işitilen ve her yıl bayramı kutlanan iki mübarek kelimenin ("hürriyet", "meşrutiyet") ne

147 Hâce Rasim, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 8 (28 Teşrinievvel 1325), s.114-115.

demek olduğunu ve değerini iyice anlamak gerekir. İttihat ve Terakki Cemiyeti içinse şöyle der:

"Size daha bir sözüm var. Bizi esirlikten, her türlü hastalıktan kurtaran, her türlü iyiliğimize çalışan ve nihayet On Temmuz millet bayramını hazırlayan 'İttihat ve Terakki' Cemiyeti'ni unutmayalım, onların her istediğini yapalım, çünkü onlar bize Allah yolunu, kurtulmak yolunu, ileri gitmek, rahat yaşamak yollarını açtılar; yine bunun için uğraşıyorlar. Her zaman, her zaman uğraşacaklardır kardeşlerim."¹⁴⁸

Hazırladığı ders kitabında da bu çizgisini açıkça sürdürmüştür. Ali Ulvi (Elöve) Bey'in "Hürriyet" ve Ahmet Cevat (Emre) Bey'in "10 Temmuz" başlıklı şiirlerinin "talim" kısımlarında, bazılarının cevabı verilmiş olan şu sorular görülür: "Dünyada hürriyetten güzel şey var mıdır ve hürriyet ne demektir?"; "Hürriyeti istemeyen padişaha nasıl denir? (müstebit padişah)"; "Bizim padişahımız hürriyetperver midir? Hangi padişah çok müstebitti ve istibdat ne demektir? (kendi eğlencesi veya faydası için hakkı olmadığı hâlde başkasını ezmek, parasını almak, istediği gibi asıp kesmek)"; "Siz müstebitleri sever misiniz, niçin sevmezsiniz?"; "On Temmuz'dan evvel geçen günler nasıl günlerdir?"; "Kızıl Sultan kimdir?"; "Abdülhamit'in zamanında doğru söylenebilir miydi?"; "Niçin hafiye kullanırdı ve hafiye ne yapıyordu?"; "Hafiyelik iyi şey midir?"; "Abdülhamit zamanında mektepler ve gazeteler ne hâlde idi?"; "Mahkemeler hakka göre hüküm verebilir mi idi?"; "İstibdattan kurtulduğumuz gün hangi gündür?"; "Bizi kurtaran hangi kuvvetti?"; "İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni sever misiniz ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başlarında kimler bulunuyordu?"; "Hürriyetini alamayan bir millet nasıl bir millettir?"; "Rumeli kahramanları On Temmuz gecesi İstanbul'a gideceklerini telgrafla Kızıl Sultan'a bil-

148 Rasim Haşmet, (başlıksız), *Vatandaş*, ikinci sene, numara 45 (24 Teşrinisani 1326), s.3.

dirdikleri zaman o ne yaptı ve ne dedi?"; "Milletin en büyük ve en ulvi bayramı hangisidir ve niçin?"¹⁴⁹

Rasim Haşmet Bey 1908 siyasi devriminin tam bir savunucusudur ama mesele bundan ibaret değildir. Osmanlı aynı zamanda, düşünsel ve toplumsal bir inkılâbın, bir yaşam inkılâbının da başlangıcındadır. İçine battığı asırlık sükûn ve tevekkülünden silkinen millet, daimî ve hayati bir hareket içinde, bir inkılâp velvelesi arasında yuvarlanmaktadır.¹⁵⁰

"Eski rejim"lere düşman olan, demokratik devrimleri kesin olarak destekleyip devrimcilerini de saygı ve sevgiyle anan Rasim Haşmet Bey'in bu burjuva devrimciliği sınırlarını "sol"a doğru aştığı örnekler de yok değildir. Narodnik militan Vera Figner'den bir kahraman olarak hayranlıkla bahsederken, onun hayat hikâyesinin, çatısı pek fena kurulmuş olan toplumsal binanın yıkılıp yenisinin inşa edilmesi ve tahakkümlerin, mezalimin, esaretlerin, zilletlerin ortadan kalkması için kalpte bir teşebbüs zevki uyandırdığına dikkat çeker. Zenginlere karşı olumsuz bir üslup kullanarak eşitliği savunur: Saraylar batmalıdır!

Avrupa'da daha 18. yüzyılın başlarında ortaya çıkan siyasi ve toplumsal devrim taraftarları artık en büyük bir mesai sahası oluşturmuş bulunmaktadırlar. Babeuf, Saint-Simon, Fourier, Louis Blanc, Proudhon, Marx, Bakunin, Kropotkin, Reclus, Lassalle gibi yeni toplumcu akımları ve sistemleri kuran ve oluşturanlar, insanlık için daha uygun esaslar meydana getirmeye uğraşmaktadırlar.

Avrupa'da bu yolda birer akım ve sistem oluşturanları – barış taraftarları, laikler, komünistler, sendikalar, kolektivistler, anarşistler, sosyalistler, sosyalist devrimciler, reformistler – topluca "insanlık ordusu" şeklinde kategorize eden Rasim Haşmet Bey, bu ordunun

149 Rasim Haşmet, *Müntahabat Okuyorum*, s.35-36, 39.

150 R. H., "Hafta-i Edebî", *İttihat*, üçüncü sene, numara 629-771 (11 Mayıs 1327/24 Mayıs 1911), s.3.

(vahşetin gelişiminden ve insaniyetin vahşetinden ibaret olan mevcut medeniyeti ortadan kaldırarak kamunun refah ve saadetini sağlayacak metin bir temel atmak, daha mükemmel bir bina kurmak şeklindeki) amacını da kutsal sayar. Vera Figner örneğinden, devrimci şiddet araçlarına da itirazı olmadığı anlaşılmaktadır.

Sosyalizmin, üzerinde parlak bir etki bıraktığı, çeşitli devrimci örgütlere katılıp büyük bir siyasi savaşım vermiş olan Figner de bütün bir insanlığın kurtuluşuna kendini adayanlardandır. Rasim Haşmet Bey'in, Figner'in militan faaliyetlerini tasvip ederek ve hayranlıkla anlatışı gözden kaçmaz. Siyasi hareketlerde daima başı çeken Figner, "Çar'ı gebertmek için en müthiş tehlikeler içine" atılmış, lağımlar açmış, dinamitler üretmiş, bombalar atmıştır.¹⁵¹

Rasim Haşmet Bey Ferrer meselesinde İspanya'nın despotik hükümetini; kral, papaz ve askerden oluşan bütün taassup ve zulüm vasıtalarını suçlar. İnsanlık 20. yüzyılda hakka, adalete, kanuna, insaniyete vurulmuş bu haince, bu hilekârca darbenin karşılığını vermekte gecikmemektedir:

"... Maddi ve manevi intikamını almak için bütün bomba taşıyan eller vazifeleri başlarına gittiler. Evet, yeni insaniyetin bu münferit, bu müstesna fedaileri silah başına geçtiler. Şimdi ey koca [on] üçüncü Alphonso, şimdi ey İspanya'nın müdebdeb saray sahipleri, ey vicdanlarını papazlara, kalplerini tarafgirliğe; namuslarını yeşil çuhalara satan hâkimler! Şimdi siz de; haydi hazırlanınız; sizin de ey büyük başlar! Şüphesizdir ki şimdi sizin de gireceğiniz yer; birer çukur olacaktır."¹⁵²

Şu zayıf, aciz, cahil bilinen halk, adaletin tam anlamını, insanlığın tam gayesini, kendisinin gerçek çıkarlarını ve haklarını anla-

151 R. H., "Neşriyat-ı Şehriyye", *Füyuzat*, birinci sene, numara 2 (1 Şubat 1324), s.58-64.

152 Rasim Haşmet, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşri-nievvel 1325), s.82.

makta; hükümetlerin suiistimal, rahiplerin iğfal, vaizlerin mugalâta ettiğini kavramaktadır. Yalanlara, riyalara, tahakkümlere, hilelere karşı durmakta, her gün yeni bir tecrübe ile ilerlemektedir. Bütün bu buhranlar arasında hak ve adalet, nur ve hakikat için geçmişin bağlarından ve inançlarından kurtulmuş dimağlar toplanmayı, teşkilata sahip kuvvet olmayı, savaş açmayı ve ilerlemeyi başarmaktadır.

"Ey eskiler; hilekârlar; mütehakkimler; mutaassıplar; ey kurn-ı vustâ zalâm-ı cehalet ve taassup bakayas! Bütün nüfuz ve tesirâtınızdan muarrâ yeni bir zürriyet-i hâlise-i beşeriyet yetişti; silahlandı. Dikkat! İlk ameliyatını sizin siyah hûn-engiz; çürük ve eski uzviyetinizde icra edecektir. Anarşistler İspanya'ya doğruldu. Bugünkü İspanya monarşisi (hükümet-i mutlaka) yarınkı İspanya cumhuriyetini ihzâr ediyor; Venedik'te bir kilisede bomba patlıyor. Amerika'da Buenos Aires'te papazlar halkın elinden pek güç kurtuluyorlar. Fransa, Almanya, Amerika, İtalya'da bir ihtilâl-i dâhilî gibi büyük bir heyecan hüküm sürüyor. Umumi grevler ilan ediliyor. İspanya konsoloshaneleri tahkirât ve tehdîdâta karşı pek nazik bir noktada kalıyor. ..."153

Görüldüğü üzere, en geniş anlamıyla sol devrimci şiddeti ve hatta bireysel olanını da Rasim Haşmet Bey açıkça onaylamaktadır ve anarşistlere olumsuz yaklaştığı da söylenemez. Hâlbuki sadece iki ay önce SİF'in Beşçınar Bahçesi'nde düzenlediği şenlikte yaptığı konuşmada sosyalistlik ile anarşistliği birbirinden ayırmış, bu ikisi arasında ilişki bulunmadığını ifade etmiş, işçilerin tehdit yoluna başvurmaktan kanun dairesinde sosyalizm nazariyatına tabi olması gerektiğini ve ancak bu sayede başarılı olunabileceğini söylemiştir.¹⁵⁴

153 Rasim Haşmet, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrievvel 1325), s.83.

154 "Amele Cemiyeti Eğlencesi", *Zaman*, numara 293 (17 Ağustos 1325/30 Ağustos 1909), s.3.

Ferrer makalesinde enternasyonalist çizgisi gayet açık olan Rasim Haşmet'in mutlak monarşi karşıtlığı bir yana, "cumhuriyet"e meyli olup olmadığı da tartışmaya açıktır.

Daha önce de belirtildiği üzere, "İstikbale Doğru" şiirinde¹⁵⁵ Rasim Haşmet, burjuva devrimlerin, umutlandığı emekçiler için hayal kırıklığı ile sonuçlandığını kastetmiş olabilir. Nitekim "Sendikalizme Dair" başlıklı makalesinde tam bu noktaya hem Fransız hem de Türk devrimi bağlamında açıkça parmak bastığı yukarıda görülmüştü. 1908'de hürriyet ve hukuki eşitlik ilan edilmiş ama aradan daha bir sene geçmeden emekçilerin haklarının baskılanmasına ve imhasına yarayacak kanunlar çıkarılmıştır.¹⁵⁶

"Siyaset" bahsini kapatırken son olarak, Rasim Haşmet Bey'in "ülkenin bağımsızlığı" noktasındaki duruşuna değinilebilir. "Vatanın bağımsızlığı" hissiyle çarpan kalplerden olduğunu, Halide Edip Adıvar üzerine hayranlık dolu yorumlarında ifade eder: "İnkılâp-ı siyasi yapan, istiklal-i vatan hissiyle çarpan kalplere bu Osmanlı hanımı bazen öyle hitap ediyor, öyle vatanperver-âne söylüyor ki..."¹⁵⁷

Rasim Haşmet Bey'e göre Meşrutiyet'ten sonra dilimizin ve sanatımızın bağımsızlığına doğru atılacak adımlar hem makul ve mantıklıdır hem de eşyanın tabiatına uygundur. Çünkü bağımsızlığını kazanmış, hürriyetini ilan etmiş bir millet dilini de hür, sanatını da bağımsız görmek arzusundadır.¹⁵⁸

Daha önce de belirtildiği üzere, 1911-1912 Trablusgarp Savaşı Rasim Haşmet Bey'in dünya görüşünde sarsıntı yaratmıştır. Nite-

155 Rasim Haşmet, "İstikbale Doğru", *Servet-i Fünûn*, c.37 no: 951 (13 Ağustos 1325), s.235.

156 Rasim Haşmet, "Sendikalizme Dair", *Resimli Kitap*, c.4, numara 20 (Mayıs 1326), s.659-660.

157 R. H., "Hafta-i Edebî 3", *İttihat*, üçüncü sene, numara 623-765 (4 Mayıs 1327/17 Mayıs 1911), s.3.

158 Refi Nevzat, "Lisan İnkılâbı", *Musavver Erganun*, birinci sene, numara 1 (15 Teşrinievvel 1327), s.5-6.

kim "Türkiye" şiiri¹⁵⁹ antiemperyalizm yönelimi hissedilen güçlü bir Batı karşıtlığı içerir. Şair, Türkiye'yi "bu son kara muharebeden beri" takdis etmektedir. Vatanına bu derin sevgisini; minareleri üzerinde karakuşları, sınırlarında yabancı devletlerin gölgesini, bir ecnebi hayalinin iftihar ve azametle gezdiğini gördüğünde, yani yabancı devletlerin tehditleri sonucu fark etmiştir.

1915'te Çanakkale'nin Türklük için iftihar nurları, zafer çelenkleri, namus ateşleri yağdırdığının altını çizen Rasim Haşmet, *Ordunun Destanı*'nı onaylar: Bu kutsal savaşa girilmişştir çünkü bir zamanlar Navarin'de savaş çıkaran devletler bugün de Karadeniz'de, Adalar denizinde, Boğazların önünde pusular kurmak istemektedir. Mısır'ı, Kafkasya'yı, Türkistan'ı parçalayan kurtlar en son Balkan Harbi'nde Rumeli'yi de parçalamışlardır. Mevcut Türk hükümetini Endülüs'teki son Garnata hükümetine döndürmeye çalışmaktadırlar. Düşman, İstanbul'a göz dikmiştir ama bu toprağa ayak basamayacaktır. Yalancı medeniyetin (Batı'nın) yalancı ve ikiyüzlü vaatleri söz konusudur.¹⁶⁰

D) Bilim, Felsefe, Din ve Çağdaşlaşma

Rasim Haşmet Bey'in erken dönem yazılarının önemli bir bölümüne terakki (ilerleme), bilim ve aydınlanma, bilim vasıtasıyla gelişme ve çağdaşlaşma, bu yolda çok çalışmanın ve cehalete karşı durmanın gerekliliği, bilim ve araştırma zevki, bilmek ihtiyacı, öğrenmeye ve ilerlemeye susamışlık vurguları hâkimdir.¹⁶¹ "Evrim",

159 Refi Nevzat, "Türkiye", *Rumeli*, üçüncü sene, numara 697 (20 Mart 1328/2 Nisan 1912), s.1.

160 Refi Nevzat, "Musahabe-i Vataniyye ve Edebiyye: Ordunun Destanı", *Babalık*, beşinci sene, numara 311 (15 Teşrinievvel 1331/28 Teşrinievvel 1915), s.1.

161 Yedigâr-ı Terakki Mezunlarından Rasim Haşmet, "Muallim Efendilere", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 17 (12 Mayıs 1321), s.3-4; Rasim Haşmet, "Büyük Olsaydım", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 24 (14 Temmuz 1321), s.3-4; Rasim Haşmet, "Sınıfta", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 29 (19

"ilerleme", gelişme" gibi kavramlara karşılık gelen "terakki", "tekâmül", "tekemmül" kelimeleri sadece erken dönem yazılarında değil, hayatının sonraki dönemlerinde de belirgin şekilde ön planda olacaktır.¹⁶²

Bunun yanında, yeni ve hızlı teknolojik gelişmelerin zararlarına da dikkat çekmiş ve modern toplumun eleştirisine girişmiştir. Mesela Tevfik Fikret'in dizeleriyle başladığı "Tekemmüle Doğru" başlıklı makalesinde,¹⁶³ hızla gelişen sanayi, teknoloji ve buna bağlı olarak ortaya çıkan "hız çağı" konu edilir. En çarpıcı örnekleri Amerika ile İngiltere'de görülen bu gelişme, teknoloji ve sanayi alanıyla sınırlı kalmamakta, insanların günlük yaşamlarını da doğrudan etkilemektedir. Söz konusu olan – bir Fransız yazarın deyişiyle – bir "cinnet-i sürat"tir. Geçmiş yaşamın ağırlığı ve yavaşlığı ile her gün yeni bir keşfin yapıldığı bugünkünün hızını kıyaslayan Rasim Haşmet Bey, *Çocuk Bahçesi*'nde çıkmış bisikletle ilgili bir yazıda öne sürülen görüşü eleştirerek kendi fikrini ortaya koyar. O makalede¹⁶⁴ (teknolojik determinist olduğu söylenebilecek bir perspektifle) bisikletin bir taşıma aracı olmaktan çok, bir ahlâk terbiyecisi olduğu ileri sürülmüştür. Yani bütün bu sürat getiren keşif-

Ağustos 1321), s.5-6; Rasim Haşmet, "Tekemmüle Doğru", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 30 (25 Ağustos 1321), s.1; Rasim Haşmet, "Pasteur", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 41 (10 Teşrinisani 1321), s.10.

162 Ülken'in deyişiyle, Meşrutiyet yılları "terakki" ve ("evrim" karşılığı olarak kullanılan) "tekâmül" kelimelerinin adeta kötüyü kullanılabilecek derecede gündelik basına yayıldığı bir dönemdir. Toplumsal sorulara Batı düşüncesi açısından cevap vermeye çalışan yazarlar bu kelimeleri bütün kördüğünleri çözen sihirli bir anahtar gibi kullanmış, hiçbir eleştiriye tabi tutmadan her şeyin bu evrim ve ilerleme kanunlarına bağlı olduğu, bir postüla gibi kabul edilmiştir. Ayrıca, evrimden anlaşılan şey, Darwin tesiri ile gelişen ve 20. yüzyıl başında hüküm sürmüş olan Spencer evrimciliği, yani mekanik evrimciliktir. Ülken, s.303.

163 Rasim Haşmet, "Musahabe: Mebâhis-i İctimaiyyeden: Tekemmüle Doğru", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 36 (6 Teşrinievvel 1321), s.7-11.

164 A. (Abdurrahman) Mødhi, "Musahabe: Bisiklet", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 34 (22 Eylül 1321), s.3-6.

ler insan vicdanını karıştırmamakta, bilakis daha emin, daha düzenli bir hâle yöneltmektedir.

Bu iddiayı eleştiren Rasim Haşmet Bey'e göre ise, söz konusu gelişmelerin insanlık için zararları vardır. 20. yüzyılın toplumsal hastalığı "cinnet-i sürat"ın getirdiği büyük felaketlerden biri, hiçbir şeyde sınır olmaması, insan ruhu için emin bir noktanın bulunmamasıdır. İnsanoğlunu "hayal"den kurtarmak, doğaüstünün gafil tabakalarından indirmek isteyen düşünürler hiç bitmeyen bir "inanmak ihtiyacı" bırakmışlardır ki bu şekilde insanlığı semadan kurtarıp daha metin bir saha üzerine getireceklerine uçurumların sonu gelmez derinliklerine atmışlardır. Nereye gittiğini bilmeyen, niçin koştuğunu tayin edemeyen yeni (modern) insan, bir taklit ve yarış hastalığı ve bu taklit ve yarış yüksek sesle yüceltmekten başka hiçbir şey düşünmemektedir. Fikirsiz bir düşüş ("inhiât-ı fikriyye") söz konusudur. Düşünmeksizin meçhul ve belirsiz bir ufka ilerlenmekte, taklit ve yarış hastalığı ile yine düşünmeksizin mecnunca koşulmaktadır. Dehşet süratle ilerlenmektedir fakat nereye gidildiği belirsizdir.¹⁶⁵

Kabiliyetin ne olduğunu, insanda neyin doğuştan gelip neyin sonradan meydana çıktığını, insanın değişimini ele aldığı; "doğal seleksiyon" gibi evrimci / Darwinci görüşleri savunduğu ve insan da dâhil tüm canlıların şekillenmesinde doğal ve toplumsal çevre faktörünün belirleyiciliğini (özetle, herkesin muhitinin evladı olduğunu) vurguladığı makalesinde de insanlığın gelişiminin altını çi-

165 1904 veya 1905'te (1320) Galata'da yazılmış ama 1908'de Selanik'te yayımlanan bir mensur şiirinde "medeniyet yapısından uzak" yaşayan "lekemiz gönüller"e gıpta ile bakar. Onların hep böyle kalıp acının, kasavetin ne olduğunu asla bilmemelerini, "şu bizim boyalı lakin iğrenç, kokulu lakin zehirli yeniliklerimizi öğrenmeyi hiçbir vakit" istememelerini, analarının "eski başaklarının yetişip bittiği bu yerlerde birkaç günlük" ömürlerini hoşça geçirmelerini arzu eder. Onların önünde giden şu bir avuç kırık dökük insan, koşmaktan ve bilmekten usanmış, yorulmuş suçlu kullardır. Bkz. Rasim Haşmet, "Mensur Şiir: Hayır! Bilmeyiniz, Öğrenmeyiniz!", *Bahçe*, numara 20 (2 Kânunuevvel 1324), s.12-13.

zer.¹⁶⁶ Mağaralarda yaşayan insanlardan bugünün insanı çıkmıştır. Shakespeare, Goethe, Leonardo da Vinci, Beethoven, Schiller, Victor Hugo balta görmemiş ormanların vahşi insanların torunlarıdır. Rasim Haşmet Bey'in bu makalesinde asıl savunduğu şey, doğal ve toplumsal çevresi tarafından gerek fizyolojik gerekse psikolojik ve düşünsel düzlemde belirlenen insanın yaratma yetisinin gün geçtikçe geliştiğidir. İnsan kuvveti öylesine büyümüştür ki zilletten nur, topraktan sema, taştan ekmek çıkarabilmektedir.

Dikkat edilecek olursa, bu yazılarda insan, insanın özellikleri ve gelişimi ele alınırken metafizik veya semavi / ilahî herhangi bir faktör hiçbir şekilde söz konusu edilmemiştir. Hatta evvelki makalede "mâ-fevk-at-tabîatın tabakat-ı gafilesinden" (doğüstünün gafil tabakalarından) söz edilmiştir.

Bu noktada daha açık bir fikir verecek olan makalesi, 1323'te (1907 veya 1908) kaleme alınıp 1909'da yayımlanan "Fünûn-i Hâzıraya Nispetle Fikr-i Hukuk"tur.¹⁶⁷ Burada ilkel insanı ve ilk insan topluluklarının nasıl ortaya çıktıklarını anlatırken, insanın orangutan ve şempanze aileleri ile ırki akrabalığı ("karâbet-i ırkıyye"si) olduğunu belirtir. İnsan toplulukları önceden tasarlanmamıştır; çevresel koşulların sevkıyla, somut ihtiyaçların dayatmasıyla oluşmuştur. Dolayısıyla kimi müelliflerin iddia ettiği gibi, cemiyetin evvelce düşünülmüş, sonradan akdedilmiş bir toplumsal sözleşmeden doğduğunu katıyen kabul etmemelidir.

İnsanın toplumsallığını, insan toplumlarının ortaya çıkışını ("cemiyet" konusunu) dinsel etkiden tümüyle arınmış, materyalist ve determinist bir perspektifle anlattıktan sonra Rasim Haşmet Bey "fert" konusuna geçer. Ona göre Pozitivistler insanın doğüstü bir tabi olunana (metbû-i fevk-at-tabîaya) (yani tanrıya) mahkûm ve

166 Rasim Haşmet, "Musahabe: 25", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 39 (27 Teşrinievvel 1321), s.7-11.

167 Rasim Haşmet, "Fünûn-i Hâzıraya Nispetle Fikr-i Hukuk", *Füyuzat*, birinci sene, numara 1 (1 Kânunusani 1324), s.35-46.

tabi bulunmadığını söylerler ki pek haklıdır. Çünkü doğanın tabi olmadığı hadiselerle insan da tabi değildir. Ferde mahsus ve münhasır doğaüstü asıllar (ekanîm-i fevk-at-tabîa), genel ve ilk nazariyeler (nazariyat-ı evvelîyye ve umumîye), kanunlar yoktur. Pascal'ın zannettiği gibi insan kendi cins üstünlüğüne münhasır kanunlara tabi doğaüstü bir mahlûk, bir ideal (ilahî bir yaratı) değildir. İnsan doğanın sadece bir uzantısıdır; yaşamak ister ve en hakiki mabudu (tanrısı) da midesidir. Kâinat gibi, hücre, hayvani insan, toplumsal insan ve nihayet insan toplumu daimî bir değişim ve dönüşümden ibarettir.

Kısacası, Rasim Haşmet Bey'e göre insan doğal bir varlıktır ve diğer doğal varlıklardan hiçbir üstünlüğü yoktur. İlahî bir güç (tanrı) tarafından yaratılmamıştır ve doğaüstü/ilahî/dinsel kanunlara tabi de değildir. Doğanın bir parçası olarak bireyler de bireylerden oluşan toplumlar da sürekli bir hareket ve dönüşüm hâlinindedir. Toplumsal, doğal bir varlık olan insanı ve toplumu şekillendiren, ihtiyaçlar ve koşullardır.

Makalenin devamında "hak" ve "hukuk" konusu işlenecek; Aristo, Kant, Konfüçyüs, Spinoza, Destutt de Tracy gibi düşünür ve filozoflara ve bu makale kaleme alınırken Fransa başbakanı olan Clemenceau'ya atıflarda bulunulacaktır. Rasim Haşmet Bey'e göre, şimdiye dek hukuk ve hukuk fikri daima doğaüstü bir kuvvete bağlanmak istenmiş, onda bütün kâinata şamil özel bir nitelik, bir ezelîyet tasavvur olunmuş, tanrının yaratma gücünün (kudret-i fâtırının) bir ihsanı diye düşünülmüştür. En büyük müellifler, en büyük hukukçular bu büyük hataya düşmüş, bu çürük düşünceyi dile getirmişlerdir.

Fakat bilimsel gerçekler araştırma-inceleme sahasında geniş adımlar attıkça, insanlığa doğru ve müspet prensipler öğrettikçe bu fikirler kuvvetten düşmeye başlamış, 19. yüzyılın son yarısından sonra Darwinizm'in kuvvetlenmesine bağlı olarak, Pozitivizm'in esasları ile tesis ve determinizmin yardımıyla takviye edilen sosyo-

loji (ilm-i ictimâî), hukukun da tetkik ve teşrih olunması lazım gelen bir hadiseden ibaret olduğunu, hukuk adı verilen insani ilişkiler ve toplumsal hadiselerin de bir bilim teşkil ederek ne yüksek ne alçak, ne kutsal ve mübarek ve ne de ebedî ve ezelî bulunduğunu göstermiştir. Hukuk fikri, toplumun gerekliliklerinin sonucudur ve insan eseridir. Metafizik hukuk ulemasının düşündüğü tarzda bir doğal hukuk yoktur.

"Hiçbir şey semavi ve ilahî değildir." Doğa kanunlarından başka hiçbir şey değişmez değildir. Her şey mütemadiyen dönüşmekte, evrim kanununa tabi bulunmaktadır. Her yeni hayat şekli yeni bir fikir doğurmaktadır. Hukuk, insanın eseri, toplumsal ihtiyaçlarının doğal bir sonucudur. Kuvvet ve enerji tüm varlıklar üzerinde hükmünü süren hayati hâllerin düzenleyicisidir. Kuvvet ve enerji her şeydir. Onların olmadığı yerde hiçbir şey yoktur.

Görüldüğü üzere Rasim Haşmet Bey doğaüstünü / metafiziği ve bu arada din ile tanrının varlığını kabul etmemekte; dünyayı, insanı ve toplumu bilimsel, materyalist ve evrimci bir yaklaşımla açıklamaktadır.

Terakki ve çağdaşlaşma yandaşlığını, cehalet, taassup ve kadercilik karşıtlığını, çalışmanın gerekliliğine olan inancını 1908 sonrasında yayımlanan eserlerinde de ortaya koyan¹⁶⁸ Rasim Haşmet Bey, "Tetebbu" başlıklı makalesine,¹⁶⁹ bir milletin terakkisinin o milletin ilim ve irfan (bilim ve kültür) seviyesi ile orantılı olduğunu söyleyerek başlar. İlmî müesseseler ise, o seviyenin bir ölçütü, mikyasıdır. Uygarlık tarihi incelenirse, ilim ve irfan üzerine kurulu olmayan her-

168 Rasim Haşmet, "İstikbale Doğru", *Servet-i Fünûn*, c.37, no: 951 (13 Ağustos 1325), s.235; Rasim Haşmet, "Türk Sesleri: İkbâl Nedir?", *Eşref*, birinci sene, adet 25 (20 Ağustos 1325), s.5; Rasim Haşmet, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrinievvel 1325), s.81-85; Rasim Haşmet, "Kardeşlik", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 9 (4 Teşrinisani 1325), s.139-142. *Müntahabât Okuyorum* başlıklı ders kitabının baştan sona "çok çalışma" telki- niyle yüklü olduğu belirtilmelidir.

169 Rasim Haşmet, "Musahabe: Tetebbu", *Zaman*, numara 292 (16 Ağustos 1325/29 Ağustos 1909), s.1-2.

hangi bir gelişmenin geçici bir tesadüften ibaret olduğu görülecektir. İnsanlık tarihinin herhangi bir safhasında görülen medeniyet mutlaka bilimler üzerine kurulmuştur. Medeniyetin babası fendir.

Bir kavimde bilimin yayılması ve genişlemesi için en birinci araç bilimsel kurumlardır: Okullar, medreseler, üniversiteler, ameliyathaneler, kulüpler, genel ve özel kütüphaneler, gazeteler, kitaplar ve risaleler. Bunlar olmaksızın hiçbir toplumdan bir eser-i hayat beklememelidir. Mısır, Perikles (eski Yunan), İskenderiye, Roma, Şarلمان (Kutsal Roma-Cermen), Harun el-Reşit (Abbasi), Endülüs medeniyetlerine bakılacak olursa, bütün o ilerlemeleri geniş medreselerin, büyük genel kütüphanelerin ve bugünkü kulüplerin ilkel şekillerinden başka bir şey olmayan tekke ve zaviyelerin doğurduğu görülür.

Medeni gelişmenin esas sebeplerinin okul, kütüphane, gazete ve kulüpler olduğu takdir edilip de bugün Osmanlı milletinin muhtaç bulunduğu gerçek medeniyet seviyesine ulaşmak istenirse, bilimsel inzivaya çekilmek, kültür kurumlarını çoğaltmak ve genişletmek, özette tettebbu etmek (inceleme, araştırma yapmak) lazımdır. İçinde bulunduğumuz gaflet ve cehalet derekesini anlamak, milletimizi ve milliyetimizi yükseltmek için lazım gelen araçları ve yöntemi öğrenmek, karşısında kaldığımız felaketleri, gerçek ve esaslı zalimleri belirlemek, yükselmek, anlamak, düşünmek, yaşamak, insan olmak için okumak gerekir.

Milletin yüzyıllardan beri içinde bulunduğu cehalet keşmekeşini, batıl itikatları, atalet ve miskinlik zevkini ve dünyanın fazla uzak olmayan köşelerindeki medeniyet ve gelişme muhitini, bunların muazzam kurumlarını düşündükçe, sonra yine kendimizin cehaletten, gafletten, nifaktan, taassuptan, zillet ve ataletten ibaret, fabrikasız, madensiz, ciddi ve büyük ticari tesislerden, sanat mekânlarından mahrum bir hâlde bulunduğumuzu gördükçe tettebbu etmek, öğrenmek, anlamak, bilmek ihtiyacı önümüzde müthiş bir surette ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyacı giderecek olansa yalnız ilmi kurumlardır.

Millet, bu hususta acınacak bir hâldedir. Bizde ne ilmî ve sosyal kulüpler, ne umumi ve geniş kütüphaneler, ne de bir kütüphanenin külliyyatını oluşturabilecek iftihara şayan eserler mevcuttur. Osmanlı İmparatorluğu gibi koca bir ülkenin en medeni memleketlerinden birinde, "mehd-i hürriyet" olan Selanik'te bile ilmî bir kulüp, genel bir kütüphane, milletin kafasını aydınlatmak maksadıyla yayımlanan bir eserler silsilesi gösterilememektedir. Hâlbuki Avrupa'nın en küçük bir şehrinde kütüphanelerden birer irfan hazinesi, bilimsel, edebî ve sosyal kulüplerden oluşan bir fikir hayatı yaşamakta, her gün "peder-i insaniyet olan Gutenberg"ın icat ettiği hazineden (matbaadan) yüzlerce yayın dökülmektedir. Doğal olarak böyle bir medeniyet, kuvvetini kaybetmemekte, bilakis arttırmaktadır.

Bugün gençler toplumun düştüğü siyaset hastalığından ve kof bir romantik edebiyatının anlamsız sanat ayrıntılarından nefislerini kurtararak ekonomik veya toplumsal, milletin hayatına temas eden her meseleyi, insanlığı meşgul eden meseleleri araştırmalı, yüksek ilimleri tahsile koyulmalıdır. Eğer terakki etmek isteniyorsa, ülkenin önde gelenleri de bir an evvel gençler için kütüphaneler, ilmî ve sosyal kulüpler açmalıdırlar.

Kesinlikle emin olmalıdırlar ki genel kütüphaneler açmaz ve ayrıca bütün emek ve gençlik unsurlarının ("anasır-ı şebab ve sa'yın") toplanarak özel araştırma ve incelemelerde bulunmaları, birbirlerine konferanslar vermeleri ve yeni irfan ufukları açmaları vasıtalarını temin etmezlerse, Osmanlı milletleri daha çok zaman için bu siyah cehalet örtüsünden, bu müthiş kör taassuptan kurtulamaz. Daha çok zaman bu muazzam, bu sevgili vatanın geleceği teminat altına alınamaz. O hâlde "Osmanlılığın hakiki nigâh-bânları" (gözcüleri, bekçileri), "insaniyetin ulvi bazuları" durmaksızın bu toprağın her bir köşesinde bir irfan müessesesi, bir ilmî ve sosyal kulüp açmalı ve Osmanlı gençleri daima incelemelerde bulunarak millete faydalı olmalıdır.

Rasim Haşmet Bey benzer görüşleri bir yıl kadar sonra yayımlanan diğer bir makalesinde de dile getirecektir.¹⁷⁰ "Hüsün ve Şiir Mecmuası ve Gençlik" başlıklı yazısı dönemin kültürel atmosferine ilişkin dikkate değer bazı değerlendirmeler içermektedir.

Ona göre, edebiyat sahasının henüz pek kurak olduğu bir ortamda, izleyeceği ciddi çizgisiyle *Hüsün ve Şiir* dergisi mutlaka kısa zamanda batmaya mahkûmdur. Meşrutiyet'in ilanı ile yeni bir devrin yüce doğuşunu sevinçle karşılayan Osmanlı gençliği pek çabuk anlamıştır ki 30 senelik İstibdat zulmünün yadigâr bıraktığı en acı gerçek, okutmak mezrasını kurutmasıdır. Kimse okumamakta, okumak istememektedir. İrfanımızın seviyesi acınacak derecededir. Bu büyük imparatorluk cehaletin ve bağınazlığın derin uykusu içindedir.

Yazmak isteyenler daima çalışmalı ve okumalıdırlar. Çünkü eserini okutmak isteyen, önce kendisi çok okumuş, çok öğrenmiş olmalıdır. Kesin olan şey, okumayanın okutamayacağıdır. Gençler yazmalıdır ama yazdıkları gerçek bir bilimsel ve sanatsal değere sahip olmalıdır.

Okumadan ve bilmeden yazma usulü İstanbul'un müsait ve lâkayt muhitinde yaygındır. Fecr-i Âtî mensupları arasında bile çoğunluk böyledir. Bilmediklerini bilmemekte, çalışmamakta, okumamakta, öteden beriden aldıkları iki üç cümle ve fikirle alabildiğine yazıp durmaktadırlar. Hâlbuki gelecek, bu tavrın değil, 20. yüzyılın gerçek evladı olabilecek yorulmuş dimağların, çalışkan kolların, düşünen kafalarıdır. Rumeli'nin gerçek, ciddi ve çalışkan evlatları gayretlerini ve mesailerini *Hüsün ve Şiir*'de toplamaktan başka, bulundukları yerlerde okumaya, okutturmaya, sınırlı da olsa birer fikir çevresi oluşturmaya çalışmalıdırlar.¹⁷¹

170 Rasim Haşmet, "Musahabe: Hüsün ve Şiir Mecmuası ve Gençlik", *Hüsün ve Şiir*, numara 3, s.3-5.

171 Daha 1905'te didaktik bir küçük hikâyesinde, çocuklara kitaplarına koşmaları öğütünde bulunduğu bu vesileyle bir not olarak düşülebilir. Bkz. Rasim Haşmet, "Dul Valide", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 25 (21 Temmuz 1321), s.7.

Rasim Haşmet Bey'in din konusunu doğrudan işlediği tek yazısı, Aralık 1909'da "babama" ithafıyla yayımlanan "Din" başlıklı uzun şiiridir.¹⁷² Düşülen kayda bakılırsa Nisan 1904'te (20 Mart 1320) kaleme alındığına göre, henüz 18 yaşında ilk kalem tecrübelerinden biri olsa gerektir. Bu şiirde, yukarıda görülen türde evrimci materyalist bir tutuma rastlanmaz ama dine buradaki yaklaşım pek öyle "sıradan" da sayılmaz.

Dine "ezelî memba-i pür hayr ü teselli", "nur-ı muallâ" gibi olumlu sıfatlar biçerken tahkir edilmesine karşı çıkar. Kimileri ebedî yaramızın kaynağının din olduğunu sanmaktadır ki asla değildir. Aksine, terakki fikirlerinin kaynağı, ebedî inlemelerin teselli buldukları minber, ezelî şifa veren odur ve alçaklığı icraya büyük engeldir. Hastalar, ağlayanlar onda şefkat, ezilenler destekçi bulmuştur. Hak ve kanunu, akıl ve merhameti, doğruluk ve hürriyet ve yardımlaşmayı talim eyleyen dindir. Hz. Musa hak ve toplumsal ahenği, Hz. İsa insanların kardeşliğini, Hz. Muhammet emek ve gayreti, gelişmeyi öğretmiştir.

Fakat insan o vahşi hırsıyla yangınlar çıkarmış, bütün âlemi kızgın bir ateş sarmış, kan akmıştır. İnsan şeytan yapmıştır. Eski Mısır, eski Kâbe'yle Mekke, Hz. İsa'nın doğduğu kasaba (Galile) ebediyen sönmüştür. Şimdi hepsinde makberî bir elem hüküm sürmektedir. Musevi artık o nebiyi beklememeli, İsevi (Hıristiyan) o kerem dehayı asla istememeli, Müslüman da Hz. Peygamber'i asla sormamalıdır çünkü artık hepsi toprak olmuştur. Ama bir şey gösterilmiştir: "Bir Allah!.." Nebiler ölüyor, yerleri zulmet oluyor, soluyor, bitiyorken, "yine Allah, yine din" hakikatiyle "tarikât" saf ve emin yaşamaktadır. Din en büyük nurlanma kaynağıdır; felsefî, sosyal bir tefekkürdür, fazilet hayatının sesidir.

Bu şiirin ilginç yönü, herhangi bir dinin (doğal olarak öncelikle İslamiyet'in) değil de genel ve soyut anlamda dinin yüceltilmiş ol-

172 Rasim Haşmet, "Din", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 12 (25 Teşrinisani 1325), s.183-185.

masıdır. İslamiyet'e ayrıcalıklı bir konum tanınmaz. Şair, kitaplı üç dine de eşit mesafede durmaktadır ve asıl vurguyu da bu üç dinin ortak paydasına, tek tanrıya yapar. Peygamberlerin toprak olduklarının ve onlardan bir şey beklenmemesi gerektiğinin altının çizilmesi dikkat çekicidir. Bunun, Saint-Simon veya Tolstoy-vârî ama örtük bir "dinlerin yozlaştığı" eleştirisi olduğu düşünülebilir. Bu tavır pekâlâ Tanrı ile kul arasındaki her türlü aracının ve bu arada dinin de devre dışı bırakılıp tek tanrıya odaklanıldığı şeklinde yorumlanabilir. O günlerden bugünlere savunula gelen, dinin ilerlemeye veya gelişmeye engel olmadığı fikri, dinin ezilenler için bir teselli kaynağı olduğu düşüncesi de bu arada kayda değerdir. Şair her ne kadar ona övgüler düzse de zihniyet itibariyle dinsel çerçevenin fazlasıyla dışındadır.¹⁷³

Rasim Haşmet Bey'in az da olsa bazı yazılarında din veya dinsel unsurlar retorik bir malzeme, bir araç olarak kendini göstermektedir. Mesela bir şiirinde geçen "Sahip olan yalnız Allah, yalnız Hak'tır bilinsin!" ifadesi, evvelki ve sonraki dizelerde dile getirilen siyasi görüşün kuvvetlendirilmesi için tasarımılanmış gibidir:

"Artuk kimse, sahip olan padişaktır demesin,
Sahip olan yalnız Allah, yalnız Hak'tır bilinsin!
Amir, hâkim, talip, sahip varsa eğer toprakta
O da millet, o da millet, o da millet mutlaka!"¹⁷⁴

173 Walicki'nin Tolstoy için tespitlerinden biri şöyledir: "Bu durumda, yaşamsal önem taşıyan birçok öğesinden soyulduktan sonra geride kalan dine hâlâ Hıristiyanlık denip denemeyeceğini sormak kalıyor. Tolstoy'un düşünceleri dikkatle incelendiğinde, denemeyeceği anlaşılabacaktır." Walicki, s.298. Önceki yazılarıyla karşılaştırıldığında ortaya çıkan çelişkili görünüm, söz konusu dönem için hiç de olağandışı sayılmaz. Örneğin Tevfik Fikret bir yandan yobazların dindarlığına hücum ederken (ve materyalist bir profil sunup ateizmin sınırlarını zorlarken), bazı eserlerinde de imanlı bir insan olarak görünür. Ülken, s.218.

174 Rasim Haşmet, "Memurlarımıza", *Aşyan*, birinci sene, c.1, numara 10 (6 Teşrinisani 1324), s.316.

Veya okumanın, araştırmanın önemini kavratmaya çalıştığı bir makalesinde Hz. Peygamber'in "oku" emrini önemle hatırlatması¹⁷⁵ bu görüşünü desteklemek ve daha etkili kılmak için düzenlenmiş bir montaj hissi uyandırmaktadır.

Bunun belki de en göze batan örneği, köylülere hitaben kaleme aldığı sohbet tarzındaki metinde görülür: Burada köylülerin "Allah'a, Peygamber'e bağlı gönülleri"nden söz edilir. Eski Rejim'de köylüleri "Allah'ın, dinin, milletin istemediği, lanet ettiği insafsızlıkla" ezenler vardır ve Yazar, bu ezilen köylüler için Allah'a yalvarmıştır. Ve nihayet, İttihat ve Terakki Cemiyeti "Allah yolunu" açmıştır.¹⁷⁶

Yeni Hayatçılar ile olan çatışmasında Rasim Haşmet Bey'in bu akımı "gericilik" ile suçladığı hatırlanmalıdır. İlgili polemiklerinde tutuculuk, fanatizm (taassup) ve cehalet karşıtı; çağdaşlaşma, akılcılık ve bilim yanlısı tutumunu sürdürmüş, Batı'ya bakışını ortaya koymuştur.

Ona göre, hayat harekettir. İnsanlar yenileşmeye ve değişime mahkûmdur nazariyesini ileri sürenler şüphesiz ki haklıdırlar. Hâlin istikrarını talep edenler arzularına nail olamayacakları gibi, geçmişin muhafazasına çalışanlar da gayelerine vasıl olamayacaklardır. Çünkü bugün yaşayanlar yarın yerlerini yeni nesillere terk edecekler, bugünkü kurumlar ve teşkilat, muhit ve zaman şartlarının değişmesiyle önemsizleşecek, çürüyecek, başka teşkilata ihtiyaç duyulacaktır. Bu kural toplumsal ve hayati kanunlarda hükmünü sürmektedir. O nedenle Rasim Haşmet Bey her haklı yeninin önünde büyük bir saygıyla selam durmaktadır.

Rasim Haşmet Bey, *Genç Kalemler*'in başlattığı Millî Edebiyat'ı "eski nazariyata" dayanmakla, bir tür "gericilik"le eleştirir. Ona gö-

175 Rasim Haşmet, "Musahabe: Tettebbu", *Zaman*, numara 292 (16 Ağustos 1325/29 Ağustos 1909), s.1.

176 Rasim Haşmet, (başlıksız), *Vatandaş*, ikinci sene, numara 45 (24 Teşrinisani 1326), s.2-3.

re bilim uluslararası bir içeriğe sahip olduğu gibi, sanat ve edebiyatı da bir kavmiyete, bir milliyete, herhangi bir topluluğa bağlamak edebiyat adına en eski, en yanlış bir iddiada bulunmak demektir.

Genç Kalemler'de "Demir Taş" imzalı (Ziya Gökalp'e ait) eserler bizi geçmişe, geriye götürmek gayesini gütmektedir. Demir Taş gibi Mehmet Emin Bey de sırf Türkçe kelimelerle ve hece vezniyle şiirler söylemişse de bunlar 20. yüzyıl medeniyetinde yaşayan bir ferdin hissiyatıdır. Emin Bey bizi medeniyete ulaştırmak, bize fabrika ve demirleri övmek, bugünkü Osmanlı gençliği için pek muhtaç olunan azim ve iradeyi takviye, çalışmaya teşvik için çabalarlarken, Demir Taş tarihin eski masallarını fısıldamaktadır.¹⁷⁷

Selanik'teki bir milliyetçi taassup akımıdır. Yeni Hayat bunun doğurduğu bir sonuçtur. Bugün bilim, teknoloji ve medeniyet itibarıyla en gelişmiş olan Batı'dır ve bizim bulunduğumuz çağdan pek uzaktadır. Onun takip ettiği gelişme yolunu takip etmek, gelişme (tekâmül) kanunları gereğince zaruridir. Gelişmek için bizden daha gelişkin kavimlerin kullandıkları araçları kullanmak bir mecburiyettir. "Batı'yı taklit etmemek icap eder" dendiği zaman, hiçbir hususta mı taklit edilmeyeceği, yoksa bazı hususlarda taklidin faydasının kabul mü edildiği açıklığa kavuşturulmalıdır. Batı'da taklide şayan olmayan şeyler bulunduğu gibi, olanlar da vardır. Batı'nın ahlâkını ve âdetlerini kabul etmemekte Rasim Haşmet Bey Yeni Hayatçılarla beraberdir. Bazı gençlerin Avrupa ahlâk ve âdetini süratle benimsemeleri cidden zararlıdır ama bunun yanında, Avrupa'da taklit edilecek pek çok şey de bulunabilir.¹⁷⁸

Selanik'teki aşırı milliyet cereyanının yayın organı olan *Genç Kalemler*'deki eserler bizi dört beş yüzyıl geriye atmak, o zamanın hislerini dinletmek istemektedir. Düşünülmemektedir ki geriye git-

177 Refi Nevzat, "Musahabe-i Edebiyye 9: Edebiyat-ı Millîyye ve Genç Kalemler", *Muhit-i Mesai*, numara 10 (24 veya 25 Haziran 1327), s.1-4.

178 Batı'ya karşı tavrının Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren belirgin şekilde sertleştiği yukarıda görüldüğünden, burada yineleme ihtiyacı duymuyoruz.

mek terakki etmek demek değildir. Geçmişe o kadar kuvvetli bir bağlılık, bizim gibi süratle ileriye doğru koşmaya mecbur olan bir millet için çok zararlı olabilir. Bu çağda milliyetperver olmak, Türklüğümüzü unutmamak bir zorunluluksa da bunu müfrit (aşırı) bir şekle sokmak zararlıdır. Çünkü taassup her ne şekilde olursa olsun daima zararlı ve fenadır. Çünkü taassup, insanı hislerinin esiri kılar ve aklen, mantıken yararlı bile olsa o hisse uygun olmayan hiçbir fikrin kabul edilmemesini getirir. Bugün taassup dininin neler doğurduğu her gün büyük bir esefle görülmektedir. Mesela Manastır hocaları kolerahıları gusül etmeksizin gömmeye karşı çıkmış ve cenazeleri kendilerinin gömeceğini iddia etmişlerdir. İşte bu, taassubun ve onunla birlikte hocaların cehaletinin bir sonucudur. Taassup bir âlimde de aynı tesiri doğurmaktan geri kalmaz. Tarih taassubun ne kadar zararlı ve insanlık için ne kadar kanlı hadiseler ortaya çıkardığını göstermiştir.

20. yüzyılda yaşayan insanlarla (Batı ile) toplumsal mücadelelerde bulunmak zorunda olunduğundan silahlarımızın da 20. yüzyıl silahı olması gerekir. Yeni Hayatçıların üreteceği yeni değerlerin mantıklı, bilimsel, rasyonel olması icap eder. Gelişme, basitten karmaşığa doğru gitmektir. Fennin bize "doğru" diye gösterdiği bir âdeti kabul etmeyerek batıl bir itikada bağlanmakta mantık yoktur.

Millî taassup ile hislerini ve fikirlerini kapamış olanlar atalarının gösterdiği mantıksız yollardan başka yol göremezler. Bu sebeple Rasim Haşmet Bey, ancak taraftarlarının kendilerini taassuptan kurtarmaları şartıyla Yeni Hayat'ı doğru bulmaktadır. Kendisi gibi birçok genç de bu millî fanatizmden dolayı Yeni Hayat'ı kabulden geri duracaktır. Çünkü artık gençler duyguyla değil fikirle hareket etmek niyetindedirler. Onları fennin doğru gösterdiği şeyleri kabulden hiçbir akım, hiçbir kuvvet men edemez. Eğer Ycni Hayatçılar Yeni Hayat'ın hızla ilerlemesini istiyor, toplumsal hayatımızda bir devrim vücuda getirmeyi arzu ediyorsa gençleri batıl inançlara

değil bilime doğru sevk etmeli, onlara hayatın gerçeklerini, bilimin keşiflerini göstermelidirler.¹⁷⁹

Rasim Haşmet Bey'in bilim anlayışını ortaya koyduğu "Felsefe Karşısında Fenn" başlıklı makalesi bir bilim tarihi yazısıdır.¹⁸⁰ Yazının başına düştüğü dipnotta incelediği kitapları sıralamıştır ki bunlar Gustave Le Bon ile Henri Poincare'nin eserleridir. Kendi deyişiyle, 16 ve 17. yüzyıllara gelinceye kadar bilim (fenn) asıl kimliğine, bağımsızlığına sahip olamamıştır. Descartes ve Bacon'la başlayan, sonra Berthelotler, Lavoisierler, Laplacialar, Lagrangelar, Darwinlerle hür, bağımsız ve mutlak bir şekil alan bilim, insan hayatına, fikrin ilerlemesine oranla pek kısa bir zaman teşkil eden bu devirde iki safhadan geçmiştir. İşte, bu makalede, incelenmeye son derece layık olan bu iki safha açıklanmaya çalışılmıştır.

Bacon ile Descartes'a gelinceye kadar –birkaç filozof hariç– bütün düşünürler ve âlimler eski dinlerin, eski akidelerin (iman, dinî inanış) etkisinden kurtulamamışlardır. "Sanat ve ilmin memleketi ve dini olmayıp müstakil oldukları"¹⁸¹ layıkıyla takdir olunamamış, akideler ve âdetler gibi kösteklerle ayakları elleri bağlı olan ilimler asla ciddi bir ilerleme gösterememiştir. Âlimler bütün bilinmezlere bir büyüklük vererek, gerçeği keşfedecek yerde onu anlaşılmaz bir hâle sokmuşlardır. O zaman bir inanan için anlamadığı, keşfedemediği her şey bir mabut, doğaüstü bir şeydir. Kuvvetinin kaynağını zulmet ve cehilden alan bu büyük vehim, taraftarları tarafından kıskançlıkla korunmuştur.

Fakat bir kere eski akidelerin, hiçbir deney ve gözleme dayanmayan, hep öznel muhakemelerden doğarak rivayet ve nakil yoluy-

179 M. T., "Tenkit: Yeni Hayat Cereyanı", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 2 (30 Ağustos 1327), s.1-7.

180 Rasim Haşmet, "Felsefe: Felsefe Karşısında Fenn", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 5 (15 Teşrinievvel 1327), s.8-19.

181 Metnin orijinalinde turnak içindedir. Rasim Haşmet Bey'in bu gördüğü *Genç Kalem*ler'in "millî edebiyat"ına karşı öne sürdüğü yukarıda görülmüştü. Bu makalenin, Yeni Hayatçılara karşı kaleme aldığı ikinci tartışma yazısının hemen ardından yayımlandığı belirtilmelidir.

la gelen yalan yanlış nazariyelerin yerine deney ve gözleme, mad-di ve mantıki delillere dayanan kesin gerçekler bulunup konulma-ya, ilimlerin bağımsızlığı savunulmaya başlanınca, bütün o vehim-ler çürümüş, bütün o öznel ve akli muhakemeler ölmüş, onun yeri-ne yıkıcı ve daha sağlam ve ispat edilmiş esaslar kabul edilmiştir. Böylece eski dinlerin yerine "fenn dini" geçmiş, birinin fikrî istib-dadı bitmeden diğerinki hüküm sürmeye başlamıştır. Her ne ka-dar bilim göklerin boş olduğunu, meleklerin olmadığını, doğanın insana lakayt bulunduğunu ve kendi kanunlarına boyun eğmiş ola-rak sürüp geldiğini söylüyorsa da Ernest Renan, Auguste Comte, Jules Simon gibi filozoflarla beraber düşünerek ümit olunabilirdi ki yeni mabutlar keşfolunacak, yeni akideler kurulacak ve bunlar bizi artık aldatmayacaktı. Böylece bilim tarihinin birinci safhasında, se-mavi ve uydurma ifşalardan, vaatlerden, uzak ve muayyen olmayan bir kuvvete ibadetten usanmış olan insanlar kendilerine yeni bir "Hak" yaratmışlardır ki bu da "fenn" dir.

Bununla birlikte, yeni bazı keşifler bilimin kesinliğine ilişkin emniyetle beraber bilim fikrinin şüpheden sonsuza dek kurtulduğu-na dair kanaate darbe indirmiş, bilim binası birden bire müthiş bir sarsıntıya uğramıştır. Artık doğaya ait bilgimizin, bu bilgiye esas olan en emin ilkelerimizin derin bir cehaletin tesiri altında vücut bulmuş kuvvetsiz faraziyelerden ibaret olup olmadığı sorulmaya başlanmıştır. Böylece bilimin mutlakıyeti sarsılmış ve nihayet bu-gün unutulmuştur. Bundan sonra bilim tarihinin ikinci safhası baş-lamıştır.

Dünkü bilimin o kadar iftihar ettiği o büyük ilkeler ve nazariye-ler tamamıyla ölmüş, unutulmuş değildir. Ancak, muhakkaktır ki bilimin mutlak bir kıymeti yoktur. Gerçek âlimlerin gözünde bu na-zariyeler hiçbir ebediyete sahip değildir.

Dünyada bilim de dâhil her şey görelidir. Bilimde değişmeyen hakikat yoktur. Deney ile tetkiki ve kontrolü mümkün olan farazi-yelere, edinilmiş bilgiye dayanan geçici hakikatler, sebeplerle so-

nuçları arasındaki ilişkileri tanımaya yarayan kanunlar vardır. Bu kanunlar bile her yeni tecrübenin değiştirebileceği veya ortadan kaldıracılabileceği şimdiki hakikatlerdir. Yarın yalana çıkabilir. Böyle olabileceği için bugün değerini kaybetmesi icap etmez. Yeter ki emin ve doğru bir kanun olsun. Ancak daha doğrusu bulununca ona baş eğmekten vazgeçilecektir. Zaten bilimin birbirini takip eden aşamalarının her biri, gerçeğe doğru insanın attığı ilerleme adımlarıdır. Her gün yeni bulunan bir nazariye, bir keşif insan için son bir hakikattir.

Henüz insana, kökeni ve gayesine ait bu kadar zamandan beri beklediği açıklamayı bilim layığıyla vermemekte ve vermeyi de vaat etmemektedir. Bilim dimağın "meçhul" içinde bir "hakikat"e doğru açtığı yoldur. Daima değişen bir inkılâp kuvvetidir ki bilmediğini "bilmem" diyerek kendisine meçhul olan noktaları itirafta tereddüt göstermez. İnsanlığın bugün halledemediği bir mesele en büyük bir âlime sorulsa onun vereceği cevap eski batılıların yaptığı gibi tevil değil, sadece vakurca bir "bilmem" demek olacaktır. Ve bu itiraf edilen cehalet, gerçeğe karşı olan hürmetini göstermek, yalandan sakınmak gibi bir fazilettir.

Dün en müspet bir matematik denklemi gibi zannolunan nazariyelerin bugün gerçek bir esasa dayanmadığı anlaşılmaktadır. Gustave Le Bon, Henri Poincare, Emile Picard, Lucien Poincare gibi büyük âlim ve filozoflar son eserleriyle bu gerçeği ispat etmektedirler.

Bilim, hakikatin kendisi değil, hakikatin yoludur. Hakikate varmak için dimağın yüzyıllarca didindikten sonra bulabildiği salim bir yoldur. Bugüne kadar hakikate ermek için bir yol mevcut değildi. Hakikat adına uydurulan masallar insanları aldatmak, uyutmak için bazı zeki ve müstesna zekâların buldukları geçici vasıtalar idi. Hakikat adına ne yalanlar söylenmedi, ne boş ve çirkin düşünceler öne sürülmedi. Fakat bugün artık onların ne kadar asılsız olduğu anlaşılmıştır. Hatta dün bilim adına mabet yapmak isteyenlerin de

öncülleri gibi bir vehimci ve hayalciden başka bir şey olmadığı ortaya çıkmıştır. Hakikat bir idealdir ki ona ulaşmak için saha ve zamanın karanlık sinesinde yüzyıllara, yüzyıllarca gayret gösterecek fedakâr ve meraklı dimağlara ihtiyaç vardır.¹⁸²

Doğa bilimlerinde ve hatta matematik bilgisinde bile esas, deney ve gözlem olmalıdır. Fıkrî ve öznel mukayeseler ile düşüncelerden çok deneye, pratiğe ve gözleme önem verilmelidir. Yeni keşifler her şeyden evvel deney, pratik ve müşahedelerin meşru evlatlarıdır. Bunlar dün hâkim olan bilimsel inançları ne kadar çürütüyorsa, o kadar memnuniyet verici bir eser ortaya konmuş demektir. Bu anarşi, hakikate doğru ilerleyen düşünme gücünün mesut adımlarını gösterir. Kâinat, göremediğimiz birçok hakikatlerle doludur. Bu hakikatleri saklayan kara perde, ekseriya eski âlimlerin ortaya attıkları öznel tevillerden, okullarda öğretmenlerin bu esasları dindarcasına yaymalarından ileri gelir. Tarih, bu gibi bir kesinlik kazanmış bilimsel nazariyelerin ilerlemeye ne kadar büyük bir engel teşkil ettiğini ispat eder.

Dün okullarda yıkılmaz birer hakikat gibi öğretilen nazariyelerin de kâinatın muazzam ve büyüleyici inkılâp kanununa tabi ve değişmeye mahkûm olduğunu, insanların terakki ederek onlardan daha iyi ve doğru esaslar keşfedebileceği unutulmamalı ve gelecek nesillere bu bilimsel mabutlara da inanmayarak yeni hakikatler bulmaya gayret etmeleri, yeni keşiflerde bulunabilecekleri telkin edilmelidir. Descartes'ın en büyük fazileti, o güne kadar apaçık hakikatler gibi talim olunan esaslardan da şüphe ederek araştırmaya, incelemeye en baştan başlamış olmasıdır. Hiçbir şey ebedî ve mutlak değildir. Hakikat bugünkü nesil için henüz pek uzak bir gelecekte-

182 Rasim Haşmet Bey burada bir örnek verir: Düne kadar ilim ve fennin dayandığı en mühim ve muteber iki mezhep ve esas, maddenin ve kudretin (enerjinin) yok olmaması idi. Poincare, Le Bon gibi zatlar son eserleriyle gerek maddenin, gerekse enerjinin bu ebediyet imtiyazlarına mühim darbeler indirmişlerdir.

dir. "Katiyet ve mutlakıyet geçmişin siyah bir yadigândır. Müfekkire [düşünme gücü] için inkılâp, daima inkılâp vardır."

Rasim Haşmet Bey ünlü Fransız düşünür Henri Bergson'u ve onun felsefesini tanıtmaya da girişmiştir. "Filozof Bergson" başlıklı makalesi¹⁸³ Türkçede konuya ilişkin ilk yapıt olsa gerektir.¹⁸⁴ Rasim Haşmet Bey, "son asrın en büyük mütefekkirlerinden" dediği Bergson hakkında hiçbir Türkçe çalışmaya rastlamadığını belirterek, "bugün bizce büsbütün meçhul olan" Bergson'un Avrupa felsefe âleminde yeni bir inkılâp, fikrî bir ihtilâl meydana getirdiğini yazar. Onun felsefede yaptığı inkılâbı ancak Descartes veya Kant, hatta belki de ancak Sokrat vücuda getirmiştir. Bergson'un felsefesi düşünce ve felsefe hayatının her noktasında etkisini göstermektedir.

Bazı Fransız yazarlardan Bergson hakkında övücü aktarımlarda bulunduktan ve felsefesine ilişkin (genelde yine övgüyle) kısaca bilgi verdikten sonra Rasim Haşmet Bey, yazısının sonunda Bergson'un çok kısa bir hayat hikâyesi ile en ünlü eserlerini aktarır. Bergson hakkında yazılmış çok sayıda makale ile birkaç eser bulunduğunu, bu kitaplardan uygun birinden naklen ve anlaşılabilir kalabilecek bazı noktaları da açıklayarak Bergson'un esaslarını anlatmaya çalışacağını belirtir. Ancak, bu vaat yerine getirilmeyecek ve Rasim Haşmet Bey'in 1912 yılı ortalarında Bergsonculuğa (belki de Gökalp'in etkisiyle) meylettiğini düşündüren bu yazının arkası gelmeyecektir.

Sosyalistliği ve 1912 sonrasındaki Türkçülüğü bir yana bırakılacak olursa, düşünce sistemi bakımından Rasim Haşmet Bey'in Tevfik Fikret'i fazlasıyla andırdığı söylenebilir. İnsaniyetçiliği, terakkiciliği, çağdaş medeniyetçiliği, mutaassıp zihniyet karşıtlığı bu minvalde anılmalıdır. Ülken'in Tevfik Fikret için sarf ettiği şu cüm-

183 Rasim Haşmet, "Filozof Bergson", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 17 (15 Nisan 1328), s.26-30.

184 Türkiye'de Bergsonculuğun erken dönem gelişimi hakkında bkz. Dilek Sarıuş, "Cumhuriyet Öncesi Fikir Hareketlerinde Bergsonculuğun Yeri ve Yayılması", Ümit Sevgi Oğuz (çev.), *Toplumsal Tarih*, sayı 192 (Aralık 2009), s.66-74. Bu makalede Rasim Haşmet Bey'in yazısının bahsi geçmemektedir.

leyi Rasim Haşmet için de dile getirmekte sakınca yoktur: "... dai-ma Batı'ya çevrilmiş gözler ve bütün gelişme imkânını orada bul-ma ümidi hâkimdir."¹⁸⁵

E) Sabataycılık

Rasim Haşmet Bey'in Sabataycılık (Avdetiler veya Selanik Dönmeleri)¹⁸⁶ konusunda kapsamlı bir değerlendirmesi veya yoru-mu olduğundan söz edilemez. Ancak, basına yansıyan, yani aleni-leşen ilk Sabataycılık tartışmasını başlatan kişi oluşu, böyle bir ara-başlık açmayı gerekli kılmaktadır.¹⁸⁷

Sinanoğlu'nun verdiği bilgiye göre, Rasim Haşmet Bey'in "Râ-fıza Hasnâ" takma adıyla *Kadın* dergisinde kaleme aldığı manzu-mesi, Selanik'teki derin bir "içtimai marazı" (toplumsal derdi/has-talığı) teşrih ettiği için, ora muhitinde pek çok dedikoduya sebebi-yet vermiştir.¹⁸⁸

Kadın dergisi yöneticilerinden Mustafa Nermi'nin anlatımına göre ise, Akil Koyuncu ile Rasim Haşmet Beyler, "Yeni Hayat akı-mının getirdiği yeni düşüncelerden hızlanarak" Selanik Dönmele-ri'nin kapalı bir kast durumundan çıkmaları, Türklerle karışıp kay-

185 Ülken, s.218.

186 "Dönmelik" veya eski tabirle "Avdetlik", dinî bir oluşumdur. Çok kısaca özet-lemek gerekirse: Bir Yahudi olan Sabatay Sevi 17. yüzyılda kendini Mesih ilan etmiş ve etrafına bir grup mürit toplamıştır. Osmanlı Sarayı tarafından, idam edilme ile İslamiyet'i benimseme seçenekleri karşısında bırakılır. Sabatay Se-vi İslamiyet'i kabul ve müritlerinin bir kısmı da onu takip etmiş ama gerçekte eski dinî inançlarını gizlice sürdürmüşlerdir. Üç ana kola ayrılan Sabataycı ce-maatin önemli bir bölümü Selanik'te yaşamıştır. Bilgi için bkz. Cengiz Şişman, *Sabatay Sevi ve Sabataycılar: Mitler ve Gerçekler*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2007.

187 Konunun genişçe tartışması bir makalemizde yapılmıştı. Bu kısım da esas iti-bariyle onun özetidir; bkz. İ. Arda Odabaşı, "*Kadın* Dergisi (Selanik) Üzerine Bazı Notlar ve Basına Yansıyan İlk Sabatayizm Tartışması", *Müteferrika*, sayı 37 (Yaz 2010), s.83-112.

188 Nüzhet Haşim, s.106.

naşmaları gerektiğini ortaya atmışlardır. *Kadın* dergisinin "özel bir sayısında" bu kaynaşma meselesi tartışılmış, "dönmeliğin" kaldırılması ileri sürülmüş, bunun nasıl gerçekleştirilebileceği anlatılmıştır. Bu sayıya konulan birçok şiirde imalı ve metamorfik bir şekilde konuya değinilmiştir. Ancak, İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumi'sinden, gençlere, bu sorunu ortaya atmanın henüz zamanı gelmediği, açtıkları kampanyayı durdurmaları söylenmiştir. Derginin bu sayısı basıldığı hâlde dağıtılmamıştır.¹⁸⁹

Gerçekten de Rasim Haşmet Bey, matbuata dökülen ilk Sabataycılık tartışmasını, *Kadın* dergisinde "Râfıza Hasnâ" imzasıyla yazdığı "Enin-i Muhit" başlıklı sembolik şiiriyle başlatmıştır.¹⁹⁰ Derginin sonraki sayılarında büyük kısmı takma isim olan çeşitli imzalarla, onun bu şiirine yine sembolik/metamorfik nitelikte olumlu veya olumsuz karşılıklar verilmiş ve böylece çoğu şiir formatında olan ve gerçek gündemini Avdetî cemaatin oluşturduğu bir dizi metin ortaya çıkmıştır.¹⁹¹ Bu serinin son şiiri nedeniyle *Kadın* dergisinin 27. sayısı dağıtımına verilmemiş, söz konusu şiir çıkarıldıktan sonra ikinci defa basılmıştır. Diğer bir deyişle, bir çeşit sansüre veya oto-sansüre uğramıştır.¹⁹²

189 M. Nermi'den akt. Tahir Alangu, *Ömer Seyfeddin: Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, May Yayınları, İstanbul, 1968, s.173-174. Bu anlatımdaki önemli bir çelişkiye işaret etmek gerek: *Kadın* dergisinin yayın hayatında bulunduğu dönem (1908-1909) henüz Yeni Hayat hareketi başlamamıştır.

190 Râfıza Hasnâ, "Sembol Sahifeler 1: Enin-i Muhit", *Kadın*, birinci sene, numara 22, (9 Mart 1325), s.9.

191 Bu metinler kronolojik sırayla şunlardır: Uzmâ İrâdet, "Gizli Marazlarımıza Dair 1", *Kadın*, birinci sene, numara 23 (16 Mart 1325), s.8; Makbule Süreyya, "Sembol Sahifeler: Enin-i Muhit'e Karşı", *Kadın*, birinci sene, numara 24 (23 Mart 1325), s.1; Uzmâ İrâdet, "Gizli Marazlarımıza Dair 2", *Kadın*, birinci sene, numara 25 (30 Mart 1325), s.1; Zekiye, "Takaddüme-i Naçiz - Muzaffer Ordumuza", *Kadın*, birinci sene, numara 26 (26 Nisan 1325), s.11; M. Hicabi, "Bir Hakikat-i Tarihiyye", *Kadın*, birinci sene, numara 27 (4 Mayıs 1325), s.6-7.

192 Toplatmaya neden olan şiirin ilk basım için kütneyi şöyledir: Uzmâ İrâdet, "Gizli Marazlarımıza Dair 3", *Kadın*, birinci sene, numara 27 (4 Mayıs 1325), s.8.

Metamorfik nitelikleri, imalı kurguları nedeniyle bu seride neyin anlatılmak istendiğini, neyin eleştirildiğini ve tartışıldığını kestirmek kolay değildir. Bununla birlikte, örtük şekilde eleştiriye ve tartışmaya konu olan şeyin Selanik'in Avdetî cemaati olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Rasim Haşmet Bey'in tartışmayı başlatan şiiri şudur:

"Alçak bu tavan, az daha yükselmeye mâni!
Hep böyle kalın perdeler altında, mevânî
Pîşinde ne yapsak, diyorum, ey koca tâli!"

Alçak bu tavan, eski bu ev, yok mu teşebbüs
Bir parça teşebbüs buna, tamiri tefahhus,
Taminine, tevhidine, tekmiline mahsus!

Alçak bu tavan, eski bu ev, hasta bu sima,
Hep saralı, hep sıtmalî ihvan ve eviddâ¹⁹³
Vahdet ve teavün arasak, olmuyor asla,
Temin edebilsek; o da bâdî-i belaya,

Bir yol buna, bir el buna, ey asr-ı tekâmül!
Artık bu kavim söndü, harap oldu, tezelzül
Hep etti ve her gün çürüyor ruhları mutlak,
Acizleri ahmaksa da zenginleri alçak!

Mahvoldu bu seylâb-ı terakki ve tecellâ,
Alçak bu tavan, eski bu ev, hasta bu sima,
Bir karha değil, bin yâre var hepsi mülâsık
Bir el buna, bir yol buna Allah için artık!.." 194

Bu tartışmada Rasim Haşmet Bey moderniteye, aydınlanmaya, akla inananların, eski gelenekleri eleştiren ve hatta reddedenlerin

193 Bu son kelime ("eviddâ"), aynı harflerle yazıldığından ve anlam itibarıyla "oda" olarak da okunabilir. Şair, muhtemelen iki anlamı kullanmıştır.

194 Râfıza Hasnâ, "Sembol Sahifeler 1: Enin-i Muhit", *Kadın*, birinci sene, numara 22, (9 Mart 1325), s.9.

safındadır. Mustafa Nermi'nin de belirttiği gibi, bu grubun amacı, Sabataycı cemaatin aydınlanma/çağdaşlaşma ekseninde tümüyle "Osmanlılaştırılması", kapalı ve ayrıksı bir cemaat olmaktan çıkarılması, Türklerle kaynaştırılmasıdır.

Rasim Haşmet Bey ve özellikle de (kim olduğu tespit edilememiş olan) "Uzmâ İrâdet" takma isimli yazar, Avdetî cemaate oldukça ağır eleştiriler yöneltmiş, gayet radikal bir tavır ve sert bir dille Sabataycılığı ve Avdetîleri olumsuzlamış, tarumar edilmesini savunmuşlardır. Nüzhet Haşim Bey'in sözünü ettiği "dedikodu" olgusuna uygun şekilde, o dönemde merak uyandırdıkları ve kimliklerinin sorgulandığı da anlaşılmaktadır.¹⁹⁵

Özetle: Selanik'te Enis Avni Bey'in yönetiminde çıkan İttihatçı *Kadın* dergisinde Mart-Mayıs 1909'da yayımlanan ve derginin 27. sayısının dağıtılmayıp ikinci kez basılmasıyla sonuçlanan sembolik şiir serisinde Avdetî cemaatin, geleneksel toplum yapısının örtük ama sert bir şekilde, aydınlanmacı bir perspektifle eleştirildiği ve karşıt görüşlerin de ortaya çıkmasıyla tartışma konusu hâline geldiği söylenebilir. Bu olay, basına yansıyan, yani alenileşen ilk Sabataycılık tartışmasıdır ve başlatan kişi de Rasim Haşmet Bey'dir.

F) Dil, Edebiyat ve Eğitim

Rasim Haşmet Bey hem edebî eserler vermiş olmak bakımından bir edebiyatçıdır hem de edebiyat öğretmenliği yapmış, dil ve edebiyat konularında fikir beyan etmiş, tartışmalara girişmiş bir yazardır. Aynı zamanda, zamanının edebî çevreleri içinde yer almıştır. Onun önce edebiyat ve dil üzerine görüşlerini ele almak ve sonra da kendi edebî eserleri üzerinde durmak uygun olur.

195 "Azize Cevriye Hanım'a: Râfıza Hasnâ, Uzmâ İrâdet ve Süreyya Hanımlar hakkında malumat ahz etmek için sermuharrirliğe müracaat ediniz." "İhtar", *Kadın*, birinci sene, numara 27, (4 Mayıs 1325), s.arka kapak.

1910 yılının sonlarına gelindiğinde Rasim Haşmet Bey'in Osmanlı dili ve edebiyatına bakışı esas itibarıyla olumsuzdur. Ona göre edebiyat sahası henüz pek kurak, pek çoraktır.¹⁹⁶ Osmanlı edebiyatı – birkaç istisna dışında – toplumsal hayatı, samimi hissiyatı ve millî/yerli gelenekleri hiçbir zaman ifade edememiştir. Hiçbir zaman "taklit devri"nden çıkmamıştır. En baştan en sondaki Fecr-i Âtî gençlerine dek, taklit marazından kendini kurtaracak kadar bir bağımsızlık eğilimi gösterememiştir.

Rasim Haşmet Bey hem Edebiyat-ı Cedide'yi hem de Fecr-i Âtî'yi eleştirir. Edebiyat-ı Cedidecilerin (Tevfik Fikret, Halit Ziya, Cenap Şahabettin, Mehmet Rauf) şahsiyetlerine karşı büyük bir hürmet beslediğini ifade etse de onları "dünkü üstatlarımız" şeklinde sınıflar. Onların yaptığı, bir "körler memleketi"ni temsil eden Osmanlı dilinde bir süre için Avrupa edebiyatının gölgelerini başarıyla resmetmek ve Fecr-i Âtî'nin âtil evlatlarına bir başlangıç oluşturmaktan ibarettir.¹⁹⁷

Rasim Haşmet Bey, 1909-1910'da genç ediplerce kurulan ve kendisinin –yapılan davete rağmen– katılmayı kabul etmediği Fecr-i Âtî topluluğu hakkındaki görüşünü dile getirirken, genel olarak Osmanlı edebiyatı üzerinde de durmuştur.

Edebiyatta eski ekol taraftarı olmadığını belirten Rasim Haşmet Bey'e göre, Osmanlı edebiyatı tarihinde biri Doğu, diğeri Batı mektebi olmak üzere iki büyük akım mevcuttur ve bugünkü edebiyat da hâlâ ikincinin nüfuzu altındadır. Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla şekillenmeye başlayan edebiyat, biri din dili, diğeri dindaş dili olan Arapça ve Farsçayı körü körüne takip ve taklit etmiştir. Dört buçuk yüzyıldan uzun süren bu akım, nihayet Şinasi, Namık Kemal ve Hamit'in indirdikleri kati darbelerle terk edilerek yeni bir yol açıl-

196 Rasim Haşmet, "Musahabe: Hüsün ve Şiir Mecmuası ve Gençlik", *Hüsün ve Şiir*, numara 3, s.3.

197 Rasim Haşmet, ["Takazâ-yı Edebî" içinde] "Hüsün ve Şiir'e", *Genç Kalemler*, c.1, numara 1-9 (6 veya 7 Teşrinisani 1326), s.91.

mış, Avrupa ve bilhassa Fransa edebiyatı taklit ve takip edilmeye başlanmıştı.

Bunun içindir ki Kemal, Hamit, Ekrem, Sezai, Şinasi, Ali Feruh, Abdülhalim Memduh ve nihayet Ahmet Mithat Efendi ve Şemsettin Sami Bey'in tiyatroları ve romanlarında Fransız edebiyatının "klasik" denilen eski devri ile o zaman henüz gelişmekte olan yeni "romantizm" ekolünün etkisi birlikte görülmekte; birçok mevzular, hisler, ihtiraslar, temayüller hep bu romantik ve klasik edebiyatları ihtar etmektedir.

Bu devrin sonlarında Beşir Fuat, Nabizade Nazım ve hatta Sami Paşazade Sezai Bey Fransa'da henüz oluşmakta bulunan "realizm" edebî ekolünü taklide başlamışlarsa da ilk ikisi vefat edip üçüncüsü de komiteciliğe girdiğinden, bu ekol biraz gecikmiştir. Fakat bir süre sonra Tevfik Fikret – Halit Ziya ve arkadaşları azimli adımlarla "realizm"i takibe başlamış, İstibdat'ın son senelerine kadar devam eden bu edebî hareket taraftarlarının çeşitli nedenlerle kenara çekilmeleriyle son bulmuştur.

Fakat yine bu sırada Fransa'da yeni bir edebî hareket görülmüş, Verlaine ve Mallarme'nin önderlikleri altında "sembolizm" denilen bir edebiyat ekolü teşekkül etmiş, doğal olarak Fikret – Halit Ziyalar bu hususta ciddi bir eser ortaya koyamadıklarından, "sembolizm" in bize nakil ve temsili yeni bir nesle kalmıştır.

Bunun yanında, *Servet-i Fünûn*'da bazı gençler bu cereyanı müjdelemişlerdir. Cenap Şahabettin'in, Celal Sahir'in, Ömer Naci'nin birkaç şiiri, Hüseyin Cahit'in birkaç makalesi yayımlanmıştır. Böylece nasıl Kemal ve Hamit tabakasında "realizm" in tereddütlü adımları atılmışsa, Fikret - Halit Ziya tabakasında da "sembolizm" e ait kırık dökük, yanlış doğru birkaç adım atılmıştır.

İşte, bu son edebî akım o zaman yeni yetişmiş gençlerde başlamış fakat bunlar yazdıklarını ortaya koyacak bir araç bulamamış, zamanın, yükselenleri daima mahveden kahır ve zulmünden çekinerek susmuş ve "sembolizm" in bizde bu gerçek denemeleri güne-

şin nüfuz etmediği balta girmemiş ormanlar içinde akan sular gibi bir süre yalnız birkaç gencin, müstesna birkaç dimağın dudaklarında kalmıştır. 10 Temmuz, bu yeni güneş onların tereddütlü dillerini açmış, kalplerine cesaret ışığıyla nüfuz etmiş, *Aşîyan*, *Musavver Muhit* ve *Resimli Kitap* dergilerinde ilk eserlerini yayımlamışlardır. O zaman bunlar hep yenidir. Henüz kendilerini kimse tanımamakta, herkes "bunlar kim?" diye sormaktadır. Çalışırlarsa geleceğin hâkimi olacaklardır.

Sonunda bir gün bu "yeniler" birleşmeyi ve birlikte çalışmayı düşünmüş, bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Nihayet – ne söylediğini bilmeyen fakat hep bir gençlik harareti ve samimiyeti ile bir iş yapmak, bir varlık göstermek isteyen – gürültülü, düzensiz bir toplulukta, yani *Fecr-i Âtî*'de görünmüşlerdir. "*Fecr-i Âtî*" şeklinde adlandırdıkları encümenlerinin yayın organı olarak *Servet-i Fünûn*'u seçmişlerdir. Bu, iyi bir girişim, iyi bir seçim ve takdire şayan bir başarı olmuştur.

Çünkü "eskiler" ve "dünküler" (yani Edebiyat-ı Cedideciler) o sırada hep susmakta, ne Hamit ve taraftarları, ne Fikret ve arkadaşları gerçek bir eser meydana koymaktadır. 1908 Devrimi ile birlikte kendilerinden bir şey değil, pek çok şey beklenen bu "dünküler" lakayt ve tembel durmuş, gençliği, Osmanlılığı bu suskunluklarıyla hakikaten kızdırmışlardır. Basılan bazı eserlerinin bile hep eski devirde yazıldığı bilinmektedir. Onun içindir ki yeni bir girişim, yeni bir hareket bakışları cezp ve celp etmekten geri kalmayacaktır.

Fecr-i Âtî Encümeni çalışmaya başlamış fakat her yeni karşısında, her ilerleme önünde mutlaka geçmişin cehaletinin amansız bir heykeli dikildiği gibi, *Fecr-i Âtî* Encümeni'ne karşı da birçok taş atan ortaya çıkmıştır.

"Bu, kanun-ı terakkinin ikbal-i siyahıdır." Nerede yeni bir kuvvet, yeni bir ışık doğsa, nerede yeni bir ufuk açılrsa muhafazakârlar orada kanlı ve kirli tırmaklarını göstermekten; nerede ileri gitmek, yükselmek ve yükseltmek için birkaç adım atılsa orada geçmişin si-

yah cadısı tahakküm ve taassup tavrı ile dikilip kalmaktan çekinmez. Tarihe bakılırsa bu gerçek baştanbaşa görülecektir.

Şinailer, Hamitler, Kemallere karşı yükselen ne ise, bilahare yine Ekrem, Hamit, Sezai Beylerin önünde görünmeye çalışan Muallim Naci gibi edebî irtica fedakârları da o; Fikret ve Halit Ziya'ya karşı bütün "dekadanlık" gürültüleriyle, alayları, karikatürleriyle durmaya çalışan değersiz Mehmet Celal ve arkadaşları da o olmuştur.

Fecr-i Âtî gençlerinin girişimi ve mesaisi, edebiyatın ne olduğundan bihaber birçok eski ve yeni yazarın alay ve eleştirilerine maruz kalmıştır. Eğer bu eleştiriler makul bir surette olsa hoş görülebilirdi fakat çoğunlukla hakaret ve taşlamadan, şahsiyata (kişiliklere) ilişkin birçok görüşten başka bir şey olmamıştır. Bunun tek istisnası, *Resimli Kitap*'ta yürütölen – haklı yönleri olduğu kadar hak-sız noktaları da bulunan – bazı eleştiriler ile görüşlerdir.¹⁹⁸

Bununla birlikte, itiraf etmelidir ki ne bu haklı eleştiriler, ne o edebiyat dışı taşlamalar çok sürmüştür. Fikretlerin, Halit Ziyaların, Ekremlerin, Kemallerin yürüttüğu uzun mücadeleler bu yenilerde görölmez. Bunu muhafazakâr fikirlerin ilerlemesine atfetmemelidir. Başka sebepleri vardır.

Osmanlı Devleti toplumsal ve düşünsel bir inkılâbın, bir yaşam inkılâbının başlangıcındadır. Sessizliğinden ve tevekkölünden silkinen millet, daimî bir hayat hareketi içinde, bir inkılâp velvelesi arasında yuvarlanmaktadır. Zihinler edebiyattan başka her şeyle o kadar meşguldür, o derece didinmektedir ki bu edebî yeni doğana doğal olarak lakayt kalmaktadır. Fecr-i Âtî'den bahsedildikçe bilen bilmeyenin dudaklarında tereddütlü bir tebessümden başka bir şey görünmemektedir.

İşte, beyhude fikirlerin ve tartışmaların bir sükûn devrine girdiği bu sırada (Mayıs 1911'de), Fecr-i Âtî Encümeni'nin iki seneden

198 Raif Necdet (Kestelli) Bey'in *Resimli Kitap*'taki makaleleri kastediliyor olsa gerektir.

fazla bir sürelik mesaisinin bilançosunu tetkik etmek Rasim Haşmet Bey'e göre hem makul, hem de faydalı olacaktır. Makuldür çünkü bir eser henüz icra edilmeye başlanırken eleştirilemez. Belki de yapıldıktan, inşası son bulduktan sonra tenkit ve tahlil edilebilir. Faydasız değildir çünkü sırf Meşrutiyet'in evladı olan bir gençlik encümeninin iki sene zarfında ortaya koyduklarını bilmek, memleketinin fıkrî gelişimini öğrenmek şüphesiz ki her vatanperver ve her vatandaş için faydalıdır.¹⁹⁹

Avrupa edebiyatlarında artık eski önemini yitirdiğini belirttiği ve Fecr-i Âtî'nin takipçisi olduğu "sembolizm" ekolünü anlattıktan²⁰⁰ sonra Rasim Haşmet Bey, Fecr-i Âtî'nin belli başlı mensuplarını kısaca değerlendirir. Şahabettin Süleyman, Emin Bülent (Serdaroğlu) ve Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) hakkında olumlu düşünceler beslese de topluluk hakkındaki görüşü olumsuzdur. Ona göre Fecr-i Âtî yıktığı kadar yapmamış, yeterince eser verememiştir. İki senelik mesaisi pek büyük bir başarı değildir. Ortaya hakikaten "eser" denebilecek bir şey çıkmamıştır. Bu edebiyat pek kuru, pek kansız, pek cılızdır.²⁰¹

Bu değerlendirmeden bir yıl kadar önce Fecr-i Âtîcileri başka bir açıdan daha eleştirmiştir. Doğuşunu ve kuruluşunu olumlu bulduğu Fecr-i Âtî Encümeni üyelerinin çoğu, okumadan yazan kimselerdir. Celal Sahir, Baha Tevfik ve Şahabettin Süleyman gibi şahıslarıyla iftihar olunacak, gelecek için büyük vaatler sunan sima-

199 R. H., "Hafta-i Edebî", *İttihat*, üçüncü sene, numara 629-771 (11 Mayıs 1327/24 Mayıs 1911), s.3.

200 Bu anlatımda Max Nordau ve Emile Faguet gibi eleştirmen ve filozofların "sembolizm"e "pek haklı olarak" birçok eleştiride bulunduklarını belirtmiş ve onlardan alıntı yapmıştır. Rasim Haşmet Bey'in "sembolizm"i ve onun yerli takipçisi Fecr-i Âtî'yi benimsemeyişinde Tolstoy etkisi de aranabilir. Tolstoy'a göre "sembolizm" düşünsel ve sanatsal yozlaşma sürecinin son aşamasıdır. Walicki, s.304.

201 R. H., "Hafta-i Edebî 5", *İttihat*, üçüncü sene, numara 635-777 (18 Mayıs 1327/31 Mayıs 1911), s.3.

ların arasında pek çokları vardır ki düşünsel ve dilsel bir akametten başka bir şey göstermedikleri gibi, gelecek için de bir şey vaat etmemektedirler. Çünkü bilmediklerini bilmemekte, çalışmamakta, okumamakta, öteden beriden aldıkları iki üç cümle ve fikrin yardımıyla yalnızca yazıp durmaktadırlar.²⁰²

Rasim Haşmet Bey'in 1911'de *Genç Kalemler*'in başlattığı Yeni Lisan hareketini daha baştan benimsemesine rağmen, Millî Edebiyat anlayışı ile başlangıçta ters düştüğü ve bazı eleştiriler yönelttiği daha önce görüldüğünden, burada ayrıntılara tekrar girilmeyecek, ilgili görüşleri özetlenmeye çalışılacaktır.

Ancak, önceden dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus, *Genç Kalemler* çevresinde başlayan Millî Edebiyat söz konusu olduğunda Rasim Haşmet Bey'in ne kadar tutarlı, daha doğrusu ne kadar samimi olduğudur. Diğer bir deyişle, konu *Genç Kalemler* mecrasına girdiğinde genel olarak edebiyata ve özel olarak da *Genç Kalemler*'in başlattığı Millî Edebiyat'a ilişkin olarak öne sürdüğü görüşlerin ne kadarına gerçekten inandığı, bunların ne kadarının tam bir açıklığa çıkmayan daha derin bir çatışma uğruna retorik düzeyde dillendirilmiş olduğu oldukça şüphelidir. Bu karmaşık mesele az ileride tartışılacaktır. Önce, herhangi bir yorumda bulunmadan ilgili görüşlerinin özetini aktaracağız.

Rasim Haşmet Bey'e göre edebiyat bir kaide altına alınamaz. Şahsi ve vicdanidir. O kendi kendine, düşünülmeyen, beklenmeden değişir, dönüşür. Ancak muhakkaktır ki yeni bir dil, yeni bir edebiyat doğuracaktır.²⁰³ "Lisan inkılâbı" yaparken ortaya bir "edebiyat-ı irticaîyye" çıkarılmaması gerekir.²⁰⁴ Hayat harekettir, insan değişime mahkûmdur. Bu kural edebiyat için de geçerlidir. Edebî bir

202 Rasim Haşmet, "Musahabe: Hüsün ve Şiir Mecmuası ve Gençlik", *Hüsün ve Şiir*, numara 3, s.4.

203 R. H., "Hafta-i Edebî", *İttihat*, üçüncü sene, numara 609-751 (18 Nisan 1327/1 Mayıs 1911), s.3.

204 R. H., "Hafta-i Edebî 2", *İttihat*, üçüncü sene, numara 617-759 (27 Nisan 1327/10 Mayıs 1911), s.3.

ekolün daimî olmasını istemek, imkânsız temenniden başka bir şey değildir. Edebiyat tarihi birçok safhaya ayrılacak, birçok akımlar takip edecektir. Bizde Şark mektebi bir yana bırakılacak olup Garp mektebi tetkik edilirse, "klasizm" in ve "romantizm" in etkisi altında Hamit, Ekrem ve arkadaşlarının, "realizm" in nüfuzu altında Fikret, Halit Ziya ve arkadaşlarının, "sembolizm" in etkisi altında da Haşim, Yakup Kadri ve arkadaşlarının olduğu ve böylece edebiyatın birçok aşamadan geçtiği görülür. Son olarak *Genç Kalemler*'de "millî edebiyat" adıyla yeni bir akım ortaya çıkmıştır ve muhtelif tarifleri yapılmaktadır. Bunlardan biri, kavmiyete (Türklüğe) vurgu yapar. Ama Rasim Haşmet'e göre kavmî (millî / ulusal) nitelikte edebiyat olamaz. Edebiyat soyut bir şahsi esasa dayanır çünkü sanatın çocuğudur. Sanat ve edebiyatı bir kavmiyete, bir milliyete, bir topluluğa bağlamak edebiyat adına en eski ve yanlış bir iddiada bulunmak demektir. Gökalp'in tarihin eski masallarını fısıldayan milliyetçi şiirleri bizi geriye götürmektedir. Mehmet Emin Bey'inkilerde ise, 20. yüzyıl medeniyetinde yaşayan bir insanın hissiyatı mevcuttur. Rasim Haşmet Bey edebiyatta "serbestî" taraftarıdır.²⁰⁵ Sanatın şahsi olduğuna inandığından ne Emin Bey ne de Gökalp gibi sanattan bir fayda beklemektedir. Sanattan fayda beklemek muhafazakârca bir tutumdur.²⁰⁶

205 Bir başka makalesinde de son genel edebî cereyanın "serbestî-i meslek nazariyesi" olduğunu yazmıştır. Bkz. R. H., "Hafta-i Edebî 5", *İtihat*, üçüncü sene, numara 635-777 (18 Mayıs 1327/31 Mayıs 1911), s.3.

206 Refi Nevzat, "Musahabe-i Edebiyye 9: Edebiyat-ı Millîyye ve Genç Kalemler", *Muhit-i Mesai*, numara 10 (24 veya 25 Haziran 1327), s.1-4. Rasim Haşmet Bey *Genç Kalemler*'in Edebiyat-ı Cedidecilere yönelttiği bazı eleştirilere de karşı çıkmıştır. Halit Ziya'nın ve Mehmet Rauf'un romanlarını, Tevfik Fikret'in şiirlerini yaratıcı ve (kozmopolit olmamak anlamında) yerli bulur. Şimdiye kadarki eserleri yaratıdan mahrum ve taklit zannetmenin katiyen doğru olmayacağını dile getirir. Hâlbuki *Genç Kalemler*'de tam aksi görüşü savunmasının üzerinden daha bir yıl bile geçmemiştir. Bu çelişkiye, onunla tartışmaya tutuşacak olan Ali Canip Bey dikkat çekecektir. Az ileride bu konuya değinilmiştir.

Yine daha yukanda, Rasim Haşmet Bey'in bu tutumunda birkaç ay sonra (1911 sonlarına doğru) değişiklik olduğu görülmüştü. Selanik'te *Genç Kalemler*'in başlattığı akımı sadece dilin değil, artık sanatın inkılâbı için de atılmış ilk ve büyük adım şeklinde nitelemekte, bu edebî ve dilsel olayı gelecek için, edebiyatımızın ve dilimizin geleceği için büyük bir öneme sahip saymaktadır. Ona göre, Meşrutiyet'ten sonra dilde ve sanatta bağımsızlığa doğru atılacak adımlar makul, mantıklı ve doğaldır. Bağımsızlığını kazanmış, hürriyetini ilan etmiş bir millet dilini de hür, sanatını da bağımsız görmek arzusundadır.

Selanik gençleri sanat itibariyle akım, dil itibariyle gayritabii, millet ve toplum itibariyle eksik ve zararlı olan bu dil ve edebiyata bir son vermek, yüzyıllardan beri büyük ediplerimiz ve dâhilerimizin çalışıp da ulaşmayı başaramadıkları sonuca ulaşmak için çalışmaya başlamıştır. Hararetli bir akım yaratmaktadırlar. Bugün böyle haklı, esaslı ve isabetli bir inkılâp, bir dil ve edebiyat inkılâbı karşısında bulunmaktadır. Rasim Haşmet Bey böylece Millî Edebiyat'ı da benimsemektedir.²⁰⁷

Bundan tam dört sene sonra, Mehmet Emin Bey'in *Ordunun Destanı* başlıklı şiir kitabını, bizde Millî Edebiyat'ın (ve "harp edebiyatı"nın da) canlı bir safhası olarak, hem anlam hem de şekil itibariyle takdir ve övgüyle karşılayacaktır.²⁰⁸

Şimdi, "dil" konusuna geçmeden evvel, Rasim Haşmet Bey'in Edebiyat-ı Cedide'ye dair fazlasıyla kısa bir süre içindeki değişken tutumuna ve bununla bağlantılı olarak *Genç Kalemler*'in başlattığı edebiyat akımını eleştirirken öne sürdüğü iddiaların samimiliğine ilişkin—spekülasyon sınırlarını zorlamak pahasına—bazı yorumlarda bulunulabilir. Görüldüğü üzere, Kasım 1910'da Osmanlı edebi-

207 Refi Nevzat, "Lisan İnkılâbı", *Musavver Erganun*, birinci sene, numara 1 (15 Teşrinievvel 1327), s.4-6.

208 Refi Nevzat, "Musahabe-i Vataniyye ve Edebîyye: Ordunun Destanı", *Babalık*, beşinci sene, numara 311 (15 Teşrinievvel 1331/28 Teşrinievvel 1915), s.1.

yatının –birkaç istisna dışında– toplumsal hayatı, samimi hissiyatı ve millî/yerli gelenekleri hiçbir zaman ifade edemediği, hiçbir zaman "taklit devri"nden çıkamadığı, en baştan en sona (yani Fecr-i Âtî'ye dek) taklit marazından kendini kurtaracak bir bağımsızlık eğilimi gösteremediği görülmektedir.²⁰⁹

Temmuz 1911'e gelindiğinde ise, Halit Ziya, Tevfik Fikret ve Mehmet Rauf gibi Edebiyat-ı Cedidecilerin eserlerini yaratıdan mahrum ve taklit zannetmenin katiben doğru olmayacağını, bunların yaratıcı ve (kozmopolit olmayıp Türkiye'ye özgü olmak anlamında) yerli olduğunu, bu edipleri ilk tecrübeleri ile değil son eserleriyle değerlendirmek gerektiğini çünkü ilk eserlerinde kendisinden evvel gelenlerin etkisi altında kalmayan hiçbir müellif gösterilemeyeceğini dile getirmiştir.²¹⁰

Bu çelişkili tutuma imzasız bir yazıda Ali Canip Bey dikkat çekecektir. Ona bakılacak olursa, beş-altı sene evvel (1905-1906'da) "Türkçe Şiirler" sahibi Mehmet Emin Bey'in karşı konulmaz bir taraftan olan "edebiyat fırladığı"nın o sırada en beğenmediği şair Tevfik Fikret'tir. "Fikret ne yazmıştır? Birçok Arapça kelimeler..." demektedir. Temmuz 1911'de ise şiddetle beğenmektedir. Altı ay evvel (Kasım 1910'da) *Genç Kalemler*'de "millî edebiyat lazım!" diye bağırıp Fecr-i Âtîcileri beğenmezken bugün şiddetle aksini söylemekte, "millî edebiyat olmaz!" demektedir. Kendisi bu kadar merkez-i sıkletten mahrum iken, ötekinin berikinin (yani Ali Canip'in) eserlerinde mantıksızlık bulmaya çalışmaktadır.²¹¹

Ali Canip Bey'in bu eleştirisinde haksız olduğu söylenemez. Nitekim böyle bir çatışmanın henüz gündemde bulunmadığı günlerde

209 Rasim Haşmet, ["Takazâ-yı Edebî" içinde] "Hüsün ve Şiir'e", *Genç Kalemler*, c.1, numara 1-9 (6 veya 7 Teşrinisani 1326), s.91.

210 Refi Nevzat, "Musahabe-i Edebiyye 9: Edebiyat-ı Millîyye ve Genç Kalemler", *Muhit-i Mesai*, numara 10 (24 veya 25 Haziran 1327), s.2-3.

211 "Karikatür: Edebiyat Fırladığı", *Rumeli*, ikinci sene, numara 492 (4 Temmuz 1327/17 Temmuz 1911), s.3.

(Mayıs 1911'de) kaleme aldığı Rasim Haşmet portresi bu açıdan aydınlatıcıdır. Buna göre Rasim Haşmet'in her şeyi hercaidır: akli, fikri, felsefesi ve üslubu. Aristo'yu sevmez, "sanat, sanat için" nazariyesine hakaret eder, her şeyde bir fayda arar. "Türkçe Şiirler" sahibi Emin Bey'e perestiş eder. Dimağı röntgenle muayene edilse 10'da 5'inin "sosyalizm", 10'da 3'ünün "Türkçe Şiirlerizm", 10'da 1'inin "Faik Alizm" olduğu görülür.²¹²

Buna ek olarak, Yurdakul'un çizgisini daha 1905'de benimseyip savunan, onun dilimize ettiği ve edeceği hizmetlerden ve kurduğu edebî mektepten uzun uzadıya bahsedip karşı görüşteki arkadaşlarıyla 1907-1908 kışında sert tartışmalara tutuşan,²¹³ Mehmet Emin tarzında ve neredeyse hep toplumsal içerikte edebî eserler veren Rasim Haşmet Bey'in, eleştirdiği Fecr-i Âtîcileri andırıncasına (ama "Refî Nevzat" şapkası altında) sanatın şahsi olduğuna tam bir imanla inandığını, ne Emin Bey ne de Gökâlp gibi sanattan bir fayda beklemeyip bunu makul de görmediğini, sanattan fayda beklemenin muhafazakârlık olduğunu söylemesi kayda değerdir.²¹⁴

Dolayısıyla Ali Canip Bey'in eleştirisi hiç de haksız sayılmaz. Ancak, yüzeyde öyle görünse de belki de mesele basit bir çelişkidir, hızlı bir fikir değişikliğinden ("fırıldaklıktan") ibaret değildir ve hatta Ali Canip Bey de bu durumun farkındadır.

212 Kahkaha (Ali Canip), "Handekâr Sahife: Rasim Haşmet", *Genç Kalemler*, c.2, numara 3 (6 Mayıs 1327), s.56.

213 1. bölümde hayat hikâyesine bkz.

214 Rasim Haşmet'in çok okuyup beğendiği Tolstoy'un sanat anlayışına bir göz atmakta fayda olabilir. Tolstoy, "sanat sanat içindir" ilkesine inanmanın, yemek yemenin amacının ağız tadı almak olduğunu söylemek kadar saçma olduğunu ileri sürer. Sanatın içeriğinin içten, kolay anlaşılır ve ahlâksal açıdan övgüye değer; biçimininse açık, yalın ve etkileyici olmasını ister. Gerçekçi ve "kendini toplumsal davaya bağlamış" bir sanat (sanat toplum içindir) anlayışını yaymaya çalışmıştır. Halk sanatını savunur. Gerçek sanatın baş görevinin insanları birleştirmek olduğunu belirterek, ulusçu ve şoven duyguları sanatta "bölücü" duygular arasında sayar. Bu tür coşkuları dile getiren sanat yapıtlarının git-tikçe daha çok beğenilmesinin bir yozlaşma olduğunu ileri sürer. Walicki, s.303-305.

Bize kalırsa, gerçekte tartışmanın merkezinde Edebiyat-ı Cedide yoktur. Hatta söz konusu olan, teknik anlamda bir edebiyat veya edebî akım tartışması bile değildir. İdeolojik ve siyasi mücadelenin dil / edebiyat tartışması kisvesine bürünmesine alışık olunan Osmanlı entelektüel hayatı içinde burada söz konusu olan, milliyetçilik ve sosyalizm noktasında ideolojik bir çatışma olmalıdır. Edebiyat-ı Cedide veya Tevfik Fikret (sonraki on yıllarda olduğu gibi) bunun sadece kılıfı veya vesilesi olmaktan ibarettir. Aslında tartışmanın "hayaletler" arasında geçiyor oluşunun sebeplerinden biri de budur. "Hayaletler arası"dır çünkü matbuat dünyasında ilk kez görülen "Refî Nevzat" gibi, "Edebiyat Fırıldagı"nın yazarı da – bu yazı imzasız yayımlandığından – meçhuldür. "Refî Nevzat" müstearını kullanarak gerçek kimliğini gizleyen Rasim Haşmet'in asıl hücum etmek istediği herhangi bir edebî akım değildir. Onun hücumu Selanik'teki Türkçü harekettir. Bir sonraki ve "M. T." rumuzlu eleştirisinde asıl hedefinin ne olduğu açıkça görülmektedir. Aksi iddiadaki *Genç Kalemler*'in önüne Edebiyat-ı Cedidecilerin eserlerinin yaratıcı ve "yerli" olduğu karşı-iddiasını getirmesi, tartışmanın gerektirdiği retorik bir manevra olsa gerektir. 1905-1906'daki ve Kasım 1910'daki görüşünü Temmuz 1911'de hâlâ koruyor olması kuvvetle ihtimal dâhilindedir. Temmuz 1911'de Edebiyat-ı Cedidecileri "sözde" savunurken takma isim kullanmak zorunda kalmıştır çünkü Selanik'teki milliyetçiliğe yüklenmek üzere retorik düzlemde Edebiyat-ı Cedide savunuculuğu evvelki beyanlarıyla çelişmektedir.

Yeni doğan "Refî Nevzat"ı iyi tanıyan "imzasız yazar"ın (Ali Canip'in) ise, buna verdiği karşılıkta ta 1905'e uzanan çelişkiyi teşhir ederken vurguyu sosyalizme yapmış olması anlamlıdır. Ona göre, "millî edebiyat" olmaz diyen "edebiyat fırıldagı"nın gözünde en doğru felsefe sosyalizmdir. O nedenle geçenlerde Tevfik Fikret'in *Halûk'un Defteri*'ni okurken: "Toprak vatanım, nev'-i beşer millettim... insan, İnsan olur ancak, bunu iz'ânla inandım!" beytinin et-

kisiyle uzunca süre medhûş kalmış (dehşete uğramış, şaşırılmış) ve sonra "işte yirminci asrın en büyük şiiri!" demiştir.

Bu karmaşa içinde akılda tutulması gereken önemli bir ayrıntı da kendisinden uzun zamandır eser beklenen ve vermediği için eleştirilen Tevfik Fikret'in şiir kitabı *Halûk'un Defteri*'nin tam bu sıralarda yayımlanmış²¹⁵ ve ciddi bir yankı uyandırmış olmasıdır. *Halûk'un Defteri*'nin tahlili bu çalışmanın sınırlarını aşacaktır ama şunun belirtilmesi gerekir ki bu eser çok farklı şekillerde yorumlanmaya ve tartışma yaratmaya müsaittir ve nitekim öyle de olmuştur. Rasim Haşmet'in, fikirlerine büyük değer verdiği Raif Necdet Bey'in *Resimli Kitap*'taki ilgili "Musahabe-i Edebiyye"sine bakılacak olursa, *Genç Kalemler*'in tuttuğu yol ile Tevfik Fikret'inin (en azından Mayıs 1911'de) uzlaştırılabildiği de görülecektir.²¹⁶

Son olarak, birbiriyle ilintili iki noktanın altı çizilmelidir: Öncelikle, Ali Canip'in dile getirdiği, Rasim Haşmet'in en beğenmediği şairin Tevfik Fikret olduğu görüşüne, onun eski yazılarında Tevfik Fikret'e yapılan atıflar, hazırladığı antolojide Tevfik Fikret'e verdiği önem ve bazı edebî eserleri dikkate alınacak olursa şüpheyi yaklaşmak gerekir. İkincisi, Mehmet Emin'in çizgisini 1905'ten (ve belki daha da evvelinden) hayatının sonuna dek savunduğu dikkate alınacak olursa, aslında edebî bir akım olarak Millî Edebiyat'a hiçbir zaman o kadar karşı olmadığı, asıl tepkisinin Yeni Hayatçıların "aşırn" bulduğu milliyetçiliğine yönelik olduğu söylenebilir. Millî Edebiyat'ı eleştirmesinden sadece üç-dört ay kadar sonra bu akımı benimsediğinin somut işaretlerini vermesi de böylece açıklanabilir.²¹⁷

215 Tevfik Fikret, *Halûk'un Defteri*, Tanin Matbaası, İstanbul, 1327.

216 Raif Necdet, "Musahabe-i Edebiyye", *Resimli Kitap*, c.5, numara 30 (Mayıs 1327/1911), s.444-462.

217 Elbette bu çelişki yumağının önemli bir sebebi de Rasim Haşmet Bey'in "meslek (düşünce sistemi) itibarıyla sebatsızlığı", "karmakarışık"lığı olsa gerektir. Ali Canip ve Akil Koyuncu gibi onu iyi tanıyan yakın arkadaşlarının bununla ilgili mizahi ifadeleri 1. bölümde aktarılmıştı. Ama bu sebatsızlığın ne kadarının salt kişisel bir özellik olduğu, ne kadarının tarihsel (döneme özgü) olduğu tartışılabilir.

Tüm bu karmaşadan çıkarılacak sonuç özetlenecek olursa, gayet eklektik olabilen Rasim Haşmet'in çizgisinde Ali Canip'in dile getirdiği denli derin bir çelişme söz konusu olmadığı gibi, olduğu kadarı da gerçekte başka bir şeylerin acısının çıkartılmasından kaynaklanıyor gibi görünmektedir.

Rasim Haşmet Bey'in "dil" konusundaki görüşlerine geçilecek olursa, 1911 Nisan'ında *Genç Kalemler*'in başlattığı Yeni Lisan'ı daha en başından benimseyip savunduğu daha önce de belirtilmişti. Dahası, artık ülkenin fikir ve edebiyat hayatına da bir yıl evveline göre çok daha umutlu bakmaktadır.

Meşrutiyet'ten sonra Osmanlılığın terakki etmediğini, fikir hayatının gerçek bir gelişme devrine girmediğini iddia edenlere karşı 1911'in Mayıs ayı başında, edebiyatta sırf geçen haftaki faaliyete dikkat çeker. Bir taraftan İstanbul'da *Sırat-ı Müstakim*'in her yönden feyizli ve müstesna şairi Mehmet Akif Bey'in *Safahat*'ı neşrolunur ve *Servet-i Fünûn* dergisi Abdülhak Hamit'e ithaf edilerek nefis bir sanat eseri olmak üzere çıkarken, diğer taraftan Selanik'te Yusuf Osman Japonya'ya dair gayet önemli bir eser neşretmekte ve siyasi inkılâbın kaynağı olan bu memleket, edebî inkılâbı da hazırlamaya çalışmaktadır. Yeni bir dili yaymak amacıyla *Genç Kalemler* dergisi yayın çizgisini değiştirerek "edebî ihtilal" taraftarlarının yayın organı olmuştur.

Genç Kalemler Yeni Lisan'ı başlattığı sayısıyla Türkçenin tarihinde özel bir devrin başlangıcını teşkil etmektedir. Önemli bir teşebbüste bulunmakta ve dilimizi içinde bulunduğu karışıklıktan kurtarmak için önemli ve emin bir adım atmaktadır.

Dilimizin Arapça, Türkçe ve Farsça kurallarıyla dolu olduğu malumdur. Dilini öğrenmek için bir Osmanlı çocuğu sınırsız güçlüklerle karşılaşmakta ve sarf edilen emekler de çoğu kez boşa gitmektedir. Hâlbuki "zamanımız lisan devri değildir, ilim ve fen devridir." İlkokulu bitiren bir Fransız çocuğu dilini öğrenmiş bulun-

makta, güzel yazabilmekte ve anlayarak okuyabilmektedir. Bizde ise, değil ilkokulu, sonraki sınıfları bitirenlerin bile yüzde kaçının dilini hakkıyla bildiği tartışmalıdır. Bu başarısızlığın kaynağı her şeyden önce dilimizdir. Yüzyıllardan beri gayesi tayin olunmaksızın karmakarışık bir şekilde devam eden dilimiz, öğrenilmesi güç bir dil hâline gelmiştir.

"İnkılâp-ı siyasi yapan bir vatan evladı ne için inkılâp-ı lisaniyi düşünmemeli?" diye soran Rasim Haşmet Bey, Türkçenin kendi kuralları dururken neden başka dillerin (Arapçanın ve Farsçanın) kurallarına boyun eğileceği sorusuyla sorgusunu sürdürür. Ona göre her dil, kendinden önce yaşayan daha mükemmel ve gelişmiş dillerin kelime hazinelerinden yararlanır. Fakat hiçbir dil görülmemiştir ki başka dillerin dilbilgisi ve sözdizimi kurallarına, bunlara hiç muhtaç olmadığı hâlde baş eğerek olgunlaşsın ve kendi gelişimini mahvetmiş olmasın.

Gerçekte *Genç Kalemler*'in başlattığı dil cereyanı yeni bir şey değildir. Bunun kaynakları Müverrih Asım'da, hatta Koçi Bey'in la-yihalarında bulunur. şinasi'nin annesine yazdığı mektupta kabul ettiği yazı tarzı, Ziya Paşa'nın "şiir ve İnşa" adlı, zamanında en büyük bir gürültü koparan inkılâpçı makalesi, şemsettin Sami'nin, Ali Ferruh'un, Sezai Bey'in birçok makaleleri, Mithat Efendi'nin *Dağarcık* dergisi, *Fenn-i İnşa* yazarının (Faik Reşat'ın) birçok yazıları ve nihayet Mehmet Emin Bey, Rıza Tefvik Bey ve Sadî Efendi'nin eserleri bu cereyanın eski ve pek kuvvetli ihtiyaçlara dayandığını ispat etmektedir. *Genç Kalemler* yeni bir dil yapmak, daha doğrusu dili tasfiye ve tadil etmek istemektedir ki bu pek makuldür. Çünkü dil kaide altına alınabilir, tadil ve tasfiye olunur.

Yeni Lisan'ın temel prensiplerini ve Ömer Seyfettin'in Yeni Lisan'la yazılmış "Kış Hisleri" başlıklı řiirinden²¹⁸ bir parçayı akta-

218 Perviz (Ömer Seyfettin), "Bugün: Kış Hisleri", *Genç Kalemler*, c.2, numara 1 (8 Nisan 1327), s.13.

ran Rasim Haşmet Bey, "bu nefis eser"in, *Genç Kalemler*'in düşündüklerini yapacaklarını gösterdiğini söyler.²¹⁹

Abdi İsmet Bey'in *Muhit-i Mesai* dergisinde Yeni Lisan'ı konu edindiği makalesindeki²²⁰ görüşlere katılan Rasim Haşmet Bey, Yeni Lisan'ın yeni bir fikir ve girişim olmadığını, buna Tefvîk Fikret'in bazı eserleri gibi birçok örnek verilebileceğini belirtir. Ancak, şimdiye kadar bu yolda önemli veya önemsiz vuku bulan teşebbüsler devamlı olamamıştır. Meşrutiyet'in feyziyle güneş gibi aşîkâr olan bu gerçeğe, bu gerekliliğe layıkıyla önem verilmesini ve bu yolda sebat edilmesini temenni eder. Gençler için burada şerefe ve takdire mucip olabilecek bir şey varsa, o da bu şekilde yazmak, Yeni Lisan'ı yaşatmaktır.²²¹

Bugünkü Osmanlı edebiyatının en değerli, en mümtaz, en büyüleyici siması olan Halide Salih Hanım'ın (Halide Edip Adıvar) üslubunda Yeni Lisan bütün anlam kuvvetiyle tecelli etmektedir. Yeni Lisancılar kendi görüşleri için onda büyük bir kanıt bulabilirler. Hatta denebilir ki Halide Hanım üslubundaki başarısının önemli bir kısmını Yeni Lisan'a borçludur.²²²

Selanik'te 1911 yılının Ağustos ayında Maarif Müdüriyeti tarafından düzenlenen Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi'ne "İzmir Sultanisi edebiyat muallimi" sıfatıyla katılan, "kıraat, münahabat, intâk" encümeninde üye olarak görev alan Rasim Haşmet Bey, alfabe, kavâid ve imla tartışmalarına katılmış ve görüşlerini dile getirmiştir.

Rasim Haşmet Bey Türkçeye sadece kendi kurallarının hâkim olmasını, her kelimenin kendi imlamızla yazılmasını savunur.

219 R. H., "Hafta-i Edebî", *İttihat*, üçüncü sene, numara 609-751 (18 Nisan 1327/1 Mayıs 1911), s.2-3.

220 A. İsmet, "Bir Şebânenin Mabadı", *Muhit-i Mesai*, c.1, numara 7 (15 Nisan 1327), s.13-16.

221 R. H., "Hafta-i Edebî 2", *İttihat*, üçüncü sene, numara 617-759 (27 Nisan 1327/10 Mayıs 1911), s.3.

222 R. H., "Hafta-i Edebî 3", *İttihat*, üçüncü sene, numara 623-765 (4 Mayıs 1327/17 Mayıs 1911), s.3.

Türkçenin mutlak surette bağımsızlığı taraftarıdır ve bunu şiddetle talep ettiği için Yeni Lisan'a dair öne sürülen ılımlı görüşleri kabul etmez. Ona göre bugün bir inkılâp devresinde bulunmaktadır. Dil inkılâbı yetişmelidir. O nedenle Yeni Lisan'ın kabulünü Kongre'den şiddetle talep eder. Eski dil yüksek değildir, küçülmüştür. Milletimizi büyük bir dert içinde bırakan eski dil atılmalıdır.²²³

Daha yukarıda da sözü edilen "Lisan İnkılâbı" başlıklı makalesine "Bir inkılâp emaresi, bir hayat eseri, bir yenilik, bir şey var: Yeni Lisan" kaydıyla başlayan Rasim Haşmet Bey, siyasi inkılâp için ilk hareketi gösteren Selanik'in, dilin ve sanatın inkılâbı için de ilk ve büyük adımı attığını vurgular. Bu olay, edebiyatımızın ve dilimizin geleceği için büyük öneme sahiptir. Meşrutiyet'ten sonra dilin ve sanatın bağımsızlığına doğru atılacak adımlar makul, mantıklı ve doğaldır. Bağımsızlığını kazanmış, hürriyetini ilan etmiş bir millet dilini de hür, sanatını da bağımsız görmek arzusundadır.

Mevcut dil, genç ve kuvvetli dimağlara (yani Yeni Lisancılara) pek eski bir çehre ile görünmekte ve bu dimağlar eski yüzyılların bu sakat timsalini artık geçmişin boşluklarına defnederek sahih ve zinde, kabiliyetli ve bağımsız bir şekilde dilimizi yaşatmak istemektedirler. Bu, toplumsal ve vicdani bir ihtiyaç hâline girmiştir. Selanik gençleri eski dile ve edebiyata bir son vermek için çalışmaya başlamışlardır ve hararetli bir akım yaratmaktadırlar. Bugün haklı, esaslı ve isabetli bir dil ve edebiyat inkılâbı karşısında bulunmaktadır.²²⁴

Rasim Haşmet Bey'in hayranlıkla ve/veya övgüyle bahsettiği edipler ile yazarların bazıları yukarıdaki satırlarda çeşitli vesilelerle görüldü. Toplu hâlde kaydedilecek olursa, bunların başında Mehmet Emin (Yurdakul), Halide Edip (Adıvar) ve Henrik Ibsen gel-

223 *Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi Mecmuası*, Osmaniye Matbaası, Selanik, 1328, s.40, 104.

224 Refi Nevzat, "Lisan İnkılâbı", *Musavver Erganun*, birinci sene, numara 1 (15 Teşrinievvel 1327), s.4-6.

mehtedir. Celal Sahir (Erozan), Baha Tevfik, Şahabettin Süleyman, Emin Bülent (Serdaroğlu), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Mehmet Akif (Ersoy), Yusuf Osman ve Ömer Seyfettin hakkında da olumlu düşünceler beslemektedir.

Burada ismi hiç anılmayanlara gelinecek olursa; Homeros için hayranlık dolu bir şiiri vardır.²²⁵ Piyer Loti'yi bir yandan ciddi şekilde eleştirmekle birlikte, beğenisini dile getirmekten de geri durmamıştır.²²⁶ Abdülhak Hamit Bey için gayet olumlu düşüncelere sahiptir.²²⁷ Öğrencilerine Fransızların en büyük şairi olarak Victor Hugo'yu, bizim en büyük şairlerimiz olarak da Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Ekrem, Tevfik Fikret, İsmail Safa, Cenap Şahabettin, Sami Paşazade Sezai, Halit Ziya ve Mehmet Emin'i göstermiştir.²²⁸

İttihat gazetesindeki "Hafta-i Edebî" yazılarında mütemadiyen atıfta bulunup pek çok görüşünü de tasvip etmesi, Raif Necdet (Kestelli) Bey'i yakından takip ettiğini ve onun fikrine önem verdiğini göstermektedir. Yine aynı yazılardan, *Resimli Kitap* ve uzun yıllardan beri de *Servet-i Fünûn* dergisini sürekli izlediği anlaşılmaktadır.

Edebiyatçı ve şair Rasim Haşmet şiir, mensur şiir, monolog, küçük hikâye türünde edebî eserler vermiştir. Bunlar arasında "şiir" in öncelikli bir yeri vardır. "Son zamanlarında edebiyatı terk ettiği hâlde, yine ara sıra manzumeler" yazmıştır.²²⁹

225 Rasim Haşmet, "Meşhur Simalar 1: Homeros", *Bahçe*, numara 15 (28 Teşrinievvel 1324), s.6.

226 R. H., "Hafta-i Edebî 2", *İttihat*, üçüncü sene, numara 617-759 (27 Nisan 1327/10 Mayıs 1911), s.3.

227 R. H., "Hafta-i Edebî", *İttihat*, üçüncü sene, numara 609-751 (18 Nisan 1327/1 Mayıs 1911), s.3; R. H., "Hafta-i Edebî 3", *İttihat*, üçüncü sene, numara 623-765 (4 Mayıs 1327/17 Mayıs 1911), s.3.

228 Rasim Haşmet, *Müntahabat Okuyorum*, s.41.

229 Nüzhet Haşim, s.108.

Sinanoğlu'na göre, Rasim Haşmet Bey Mehmet Emin Bey'in (sade Türkçe ve hece vezni ile karakterize olan) çizgisini daha 1905'te benimsemiş olmakla birlikte, genel cereyandan kendini kurtaramayarak aruz veznini büsbütün bırakamamıştır. "Kendisi pek öyle dikkate şayan bir edebî sima değildir. Yeni Lisan esaslarını derhal kabul etmiş, makalelerinde terkipli lisanı muhafaza eylemekle beraber, manzumelerinde Genç Kalemler'in sistemini gözetmiştir."²³⁰

Bezirci'ye göre ise, bu "ilk sosyalist şairimiz" in "şiiirleri pek güçlü sayılamaz." Ama "şiiirleri estetik yönden zayıf da olsalar, içerik yönünden güçlüdürler. Ayrıca sosyalist edebiyatımızın ilk örnekleri olmaları ve çağlarına göre sade bir dille yazılmaları dolayısıyla önemleri büyüktür."²³¹

Rasim Haşmet Bey'in pek öyle dikkate değer bir edebî sima olmadığı, şiiirlerinin (ve aslında tüm edebî ürünlerinin de) estetik yönden zayıf olduğu bir gerçektir. Dili içinse, genellemelerde bulunmak güçtür. Dilde sadeliğin ölçütünün ne olduğu ve göreceliği meselesi bir yana bırakılacak olsa bile, Rasim Haşmet Bey'in bu hususta istikrarsız bir görüntü verdiği söylenebilir. Yeni Lisan'dan önce gayet sade eserleri olduğu gibi, Yeni Lisan'dan sonra gayet ağıdalı olanları da vardır. Ayrıca, Yeni Lisan'dan sonra manzumelerinde *Genç Kalemler*'in sistemini gözetdiği şeklindeki tespit doğru olmakla birlikte, bu tespit Yeni Lisan'dan sonra evvelki döneme kıyasla çok az sayıda manzume yazdığı olgusuyla birlikte değerlendirilmelidir. Toplam olarak bakıldığında ise, ağır dilli yazıların sayısı, sade olanlardan çok daha fazladır. Kısaca-

230 Nüzhet Haşim, s.107.

231 Bezirci, agm.; Bezirci, s.115, 117-118. Bezirci, Rasim Haşmet'in "Sosyalizm Arkasında" başlıklı şiiirinin biçimce yer yer Tevfik Fikret'i andırmakla birlikte, özce/içerikçe ondan ayrıldığını da belirtmiştir.

sı, bu noktada ne Sinanoğlu'na ne de Bezirci'ye tam anlamıyla katılmak mümkündür.

Genel olarak bakılacak olursa, gerek şekil gerekse içerik itibarıyla bir yandan Tevfik Fikret'in (Edebiyat-ı Cedide'nin), diğer yandan Mehmet Emin'in (Millî Edebiyat'ın) etkisinde kaldığı söylenebilir. Bunun yanında, içerik itibarıyla bu her iki akımdan da özellikle sosyalizm etkisiyle uzaklaştığı olmuştur. Bu açıdan, Bezirci'nin işaret ettiği gibi, Türk sosyalist edebiyatının ilk örneklerini vermiştir. Aynı zamanda, Millî Edebiyat'ın ilk temsilcilerinden olduğu da bir gerçektir.²³² Ama her ne olursa olsun, edebî eserlerine kişisel değil, toplumsal bir içerik ve temalar hâkimdir. Rasim Hâşmet Bey'in edebî ürünleri duygu değil fikir ağırlıklı, didaktik, bir şeyler anlatma derdiyle yüklü, moralist (ahlâkçı) metinlerdir. Tolstoy gibi "ahlâk aşılama" güttüğü söylenebilir.

Belki de 1909 yılı başlarında şairler, edipler, yazarlar için vicdanların ta derinliklerinden yükselen bir feryat olduğunu söylerken kendisi de buna uyarak yazmıştır: Bütün bu anılanlar artık insanlığın düşün hâlini ve müthiş ihtiraslarını yazmalı, tasvir ve tenkit etmeli; insanlığı daha geniş ve tam bir koruma dairesine yerleştirmeye; hayvaniyeti azaltacak araçları hazırlamaya; insanları birbirine yakınlaştırarak genel ıstırapı anlatmaya; hayat mücadelesinin şiddetini azaltmaya; zafer ve başarı, kuvvet ve nüfuz gibi adi ihtirasları imhaya çalışmalıdır. Kalpleri, dilleri ve icraatlarıyla hep bu tekâmül yolunda yürümelidirler.

20. yüzyılın başında artık peri masalları, sembolik teraneler, muhafazakâr ve klasik eski felsefi ve toplumsal kurallar geçmişe gömülmelidir. Edebiyatta, dilde, siyasette ve sosyolojide ciddi ve insanlığa faydalı mesai gerekmektedir. Artık "şark bülbülleri", "güneş ve sema", "denizler ve göller", "kadınlar ve gülümsemeleri", bütün bu bayat mevzular terk edilmelidir. Artık şiirlerimiz, eserle-

232 O nedenle de Millî Edebiyat (veya temsilcileri) konulu ilk eser olan Nüzhet Hâşim Sinanoğlu'nun kitabına girmiştir.

rimiz, kitaplarımız, hepsi bu duyan, anlayan, yaşayan hasta insanlığın hastalıklarını ve onların şifa yollarını arayıp söylemeli ve nazarıyatını uygulamaya koymalıdır. Artık lakırdı değil, iş talep edilmektedir.

Bugün Avrupa'da birer düşünce sistemi, birer yol, birer âlem teşkil eden barış taraftarları, laikler, komünistler, sendikalar, kolektivistler, anarşistler, sosyalistler, sosyalist devrimciler ve reformistler; bütün bu insanlık ordusu, vahşetin gelişiminden, insaniyetin vahşetinden ibaret olan bu sefil insanlık medeniyetini ortadan kaldırarak kamunun refah ve saadetine medar olacak daha metin bir temel atmak, daha mükemmel bir bina kurmak istemekte ve bu kutsal dilekleri şiirlerinde, romanlarında, felsefelerinde ifade ve muhakeme etmekle uğraşmaktadırlar.²³³

Son olarak, Rasim Haşmet Bey'in "edebiyat öğretmeni" kimliğiyle ilişkilendirilebilecek (eğitim-öğretime dair) görüşlerine ve yazı faaliyetine değinilebilir. Eğitim-öğretime, okullara ve öğretmenlere büyük önem veren²³⁴ Hâce Rasim, *Gençlik* dergisinde kaleme aldığı iki makaleyle okullarda okutulan edebiyat kitapları konusunu işlemiştir. Ona göre bir edebiyat öğretmeni büyük zorluklarla karşı karşıyadır çünkü mevcut kitaplar eksik veya karmakarışıktır. Edebiyatımız birçok aşamalardan geçmiş, birkaç inkılâp ge-

233 R. H., "Neşriyat-ı Şehriyye", *Füyuzat*, birinci sene, numara 2 (1 Şubat 1324), s.59-60.

234 Örneğin bkz. Yedigâr-ı Terakki Mezunlarından Rasim Haşmet, "Muallim Efendilere", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 17 (12 Mayıs 1321), s.3-4; Rasim Haşmet, "Dul Valide", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 25 (21 Temmuz 1321), s.6-7; Rasim Haşmet, "Musahabe: 25", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 39 (27 Teşrinievvel 1321), s.7-11; Rasim Haşmet, "Musahabe: Tettebu", *Zaman*, numara 292 (16 Ağustos 1325/29 Ağustos 1909), s.1. Şu cümleleri fikrini güzel özetlemektedir: "Mektepler insan yetiştiren fabrikalar, bu fabrikaların fevkalade ameleleri ise muallimlerdir. Onun için muallimlere pek büyük bir hürmetle mütehassis olmalıdır." "Mektebin verdiği bu servet hiçbir şeyle kıyas edilemez. Çünkü cihanda her türlü zenginlik mahvolur, bitmek bilmeyen bir sermaye varsa o da malumdur." Rasim Haşmet, *Müntahabat Okuyorum*, s.40, 76.

çirmiş olmakla birlikte, onu öğretmek için en gerekli bir ihtiyaç olan okul kitapları gelişme gösterememiştir. Rasim Haşmet Bey bu yazı dizisinde söz konusu kitapları türlerine göre ve eleştirel bir perspektifle ele alır. İlk makalede dilimizde ihtiyacı karşılayacak pek az edebiyat kitabı bulunduğunu belirten, teorik öğretimde ne gibi eksikler olduğunu, yazılan kitapların ne gibi yanlış cereyanlar takip ettiğini izah eden Rasim Haşmet Bey, ikinci makalede edebiyatımıza dair tarih kitapları ile müntahabat (antoloji) kitaplarını eleştirir.²³⁵

Rasim Haşmet Bey'e göre eğer öğrencilerin ve gençlerin uzun süre başkalarını taklit etmemeleri isteniyorsa, onlara yazma sanatı için gerekli olan teorik ve pratik tüm bilgi verilmeli, bu emin silah ile kuşanmış olarak kendi şahsiyetlerini korumaları öğretilmelidir. Bu sayede Avrupa edebiyatlarında olduğu gibi yeni kabiliyetler doğacak, edebiyatımız daha büyük bir ilerleme safhasına girecektir.

Rasim Haşmet Bey'e göre bütün bilim dalları ve özellikle de sanat, dil ve edebiyat teorikten ziyade pratik bir yöntem ile hem daha iyi, hem de daha çabuk öğrenilebilir. Ama kaideleri ve teorileri bütünü ihmal de doğru değildir. Teorilerle donanmış bir dimağ, daha ustalıklı eserler ortaya koyar. Ancak, (Hippolyte Taine'e atıfla) çevre ve alışma faktörleri olmadan teorinin hiçbir değeri olmadığı da unutulmamalıdır.

Bu yazı dizisinde Rasim Haşmet Bey, halkın eski saf diline ait şarkılar, mâniler gibi millî usullerle yaşayıp hüküm süren, millî di-

235 Rasim Haşmet, "Edebî Musahabe: Edebiyat Kitapları", *Gençlik*, birinci sene, numara 2 (24 Mayıs 1327), s.17-20; Rasim Haşmet, "Edebî Musahabe: Edebiyat Kitapları", *Gençlik*, birinci sene, numara 3 (17 Temmuz 1327), s.33-37. Rasim Haşmet Bey ikinci makalesini, dil öğretmenlerinin maruz kaldıkları sıkıntıları saymak, bu husustaki yoksulluğu izah ve teşrih etmek ve ne gibi girişimlerde ve değişikliklerde bulunmak lazım geleceğini anlatmak istediğini; bunu da başka bir sefere bıraktığını belirterek sonlandırır. Ama iki sayıdır başmakalelerini yazdığı *Gençlik* dergisi bir daha çıkmayacak, kendisi de bilindiği kadarıyla böyle bir makale yazmayacaktır.

limizle söylenen edebiyatımıza, yani halk edebiyatına önem verilmemesini de eleştirirniştir.²³⁶

Bu makaleleri yazdığı sırada İzmir'de edebiyat öğretmeni olarak görevli bulunan Rasim Haşmet Bey'in aynı dönemde bir de ders kitabı (bir antoloji) hazırladığı hatırlanacaktır. "Edebiyat Kitapları"nın ikinci bölümünde olduğu gibi, bu kitabın girişinde de antolojinin (müntahabatın) bizde ihmal edildiğinin altını çizmiş, neden önemli olduğunu açıklamış, okullarda şimdiye dek takip edilen öğretim usulünün yanlış olduğunu belirtmiştir. Bu arada kendi eğitim-öğretim anlayışı hakkında da bazı bilgiler verir.

Ona göre şimdiye dek okullarda öğrenciler terbiye ve tenvir (eğitim ve aydınlatma) değil, sadece tedris (öğretim) olunmuştur. Kitabın soğuk bir sayfasını öğrencisine ezberleten bir öğretmen, görevini yerine getirdiğini sanmıştır. Hâlbuki bunun kadar yanlış bir yöntem düşünülemez. Öğretmenin en büyük görevi öğrencisinin hissini, fikrini terbiye etmek, dimağını yeni fikir ufuklarına açmak, kabiliyetini arttırmaktır. Ders, öğrenci için bir eğlence hâline girmeli, çocuk dersten nefret etmeye, kaçmaya değil; onu sevmeye alışmalıdır. Bunun için öğretmen, derslerini öğrencisine en zevkli bir şekilde okutmalı, zevk ve merak hissini uyandırmalıdır. Maarif Nazırı Satı Bey, bu alanda muzaffer olmak için birçok araç kullanmak gerektiğini, ahlâki ve vatanperver şiir ve şarkıların da bu tür araçlardan olduğunu söylerken haklıdır.

Antoloji derslerinin amacı ve nasıl işleneceği konusunda bilgi veren Rasim Haşmet Bey, muhtelif ihtiyaçları olan memleketimizin müstakbel evlatlarının terbiye ilminin son ilerlemelerine göre talim edilmesini temenni eder.²³⁷

Yine aynı tarihlerde Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi'nde "kıraat, müntahabat, intâk" müzakerelerinde söz alan Ra-

236 Bu iki makalenin daha kapsamlı bir tanıtımı için bkz. Arda Odabaşı, "Yeni Haya/Yeni Lisan Hareketinin İzmir Sözcüsü: *Gençlik Dergisi*", *Müteferrika*, sayı 31 (Yaz 2007), s.79, 81-83.

237 Rasim Haşmet, *Müntahabat Okuyorum*, s.3-5.

sim Haşmet Bey'e göre kıraat (okuma) bir dil dersidir. Her ders bağımsızlığını korumalıdır. "Kıraat" iyi okumak ve anlamak içindir. Okuma zevkini kazandırmak için çocukların ruhları terbiye edilmelidir. Çocuklar masal, hikâye sever. Avrupa'da binlerce dergi, güzel resimler çocuklarda okuma zevki uyandırmaktadır. Bizde ise idadiden, rüştiyeden (lise ve ortaokuldan) çıkanlar ellerine bir daha kitap almamaktadırlar. Öğrenmek için okunmamaktadır. Eğer çocuklara araştırma/inceleme zevki vermek isteniyorsa kıraati kıraat olarak okutmak gerekir. Çocuklara yalnız okumak ve okumaktan zevk almak öğretilmelidir.²³⁸

G) Kadın ve Aile

Kadın-erkek ilişkilerine temas ettiği erken tarihli bir şiirinde kadınlar hakkındaki olumsuz önyargıların yanlışlığına dikkat çekerek,²³⁹ siyaset, düşünce ve edebiyat alanlarında cesaretleri, mücadeleleri ve başarıları ile öne çıkmış Vera Figner veya Halide Edip Adıvar gibi kadınlara beslediği büyük hayranlığı dile getiren²⁴⁰ Rasim Haşmet Bey'in kadın ve aile konusunda iki yazısı üzerinde durulabilir.

"Ziynet" başlığını taşıyan makalesi bir medeniyet ve bir tür erken "tüketim toplumu" eleştirisi olarak okunabilir. Burada, medeniyetin ilerleyişiyle orantılı olarak ilerleyip artan ziynetin (süsün) ve modanın insanlar ve özellikle de kadınlar üzerindeki hâkimiyetini konu edinmiş ve bu durumu eleştirmiştir. Kadın-erkek, zengin-fa-

²³⁸ *Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi Mecmuası*, s.56.

²³⁹ "Selanik 322" kayıtlı bu şiir için bkz. Rasim Haşmet, "Hasbıhâl", *Bahçe*, numara 12 (7 Teşrinievvel 1324), s.9. Kadın-erkek ilişkileri ve aşk noktasından değerlendirilebilecek, psikolojik öğeleri ağır basan bir diğer şiiri için bkz. Rasim Haşmet, "Beyaz Mendil", *Bahçe*, numara 19 (25 Teşrinisani 1324), s.5.

²⁴⁰ R. H., "Neşriyat-ı Şehriyye", *Füyuzat*, birinci sene, numara 2 (1 Şubat 1324), s.61-62; R. H., "Hafta-i Edebî 3", *İttihat*, üçüncü sene, numara 623-765 (4 Mayıs 1327/17 Mayıs 1911), s.3.

kir, yaşlı-genç tüm toplum modanın ve ziynetin tahakkümü altında olsa da halkımızın "tabaka-i acz ve fakrında" bulunan kadınlar modanın en büyük mahkûmu, ziynetin en büyük kurbanıdır ve hayatlarını bu yolla zehirlemektedirler. Rasim Haşmet Bey kadınlara insanlıklarını, ulviliklerini, kadınsal faziletlerini artık yalancı aynalar önünde harap etmemeleri, ziynetten ve modadan kurtulmaları, bu ilkel hissiyata aldanmamaları çağrısında bulunur.²⁴¹

"Kimsin ve Nesin Ey Genç Kız", henüz kim olduğu belli olmayan müstakbel eşe hitaben ve ona ithaf edilerek kaleme alınmış bir metindir. Müstakbel aşkına yönelik basit bir duygusal çağrı olmaktan ziyade, yazarın kadın-erkek ilişkisine, evlilik kurumuna bakışını, tasarladığı kadın/eş modelini ortaya koyar.

Rasim Haşmet Bey evliliği bir oyuncak, insanı satın alınabilecek bir mal gibi gören eski zihniyete karşıdır. Evliliği aşka, özgür iradeye ve vazifeye bağlar. Her evlilik bir aşk bağı ile başlamalı, yekdiğerini tanımak ve anlamak sonucu olarak kesin bir rıza ile bağlanmalıdır.

Öngördüğü kadın ve eş modeli ise oldukça çağdaş ve hatta "entelektüel" bir modeldir. Kadında da erkekteki bütün duygular olacak, kadın erkeği eleştirebilecek, o da ömrünü kocası gibi ailesinin, kitaplarının, gazetelerinin içinde geçirecek; zevkini kadın dedikodularında değil, evinde çocuklarıyla yalnız ve sessiz yaşamakta bulacaktır.

Çoğu kadın, evliliği babasının zorba ellerinden kurtulup hayatı sınırsız bir israf ve iştah zevki içinde geçirmek için ister ve bir kere baba evinden koca evine geçince bu konuda sınır tanımaz. Kendi ailesinin ufku dışında yabancı ufuklara dalar. Fakat Rasim Haşmet Bey'in müstakbel eşi için evlilik hayatı sevginin ve görevin ortasında geçirilecek lekesiz ve zevkli saatlerden başka bir şey olma-

241 Rasim Haşmet, "Musahabe: Ziyet", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 48 (21 Temmuz 1325), s.348-351.

yacaktır. Şefkat ve huzur ocağı, sevgi ve samimiyet yuvası olan evinin ufuklarından başka bir ufuk aramayacaktır.

Rasim Haşmet Bey eşini sevebilmek için yalnızca onu görmek, onun şeklini bilmek değil, o şekil içinde yaşayan ruhu okumak, çarpan kalbi dinlemek, sesini işitmek, düşüncesini duymak, onun his ve vicdanını anlamak istemektedir. Çünkü hayat ortaklığı edeceği kişinin önce mutlaka ruhunu tanımak, kalbini bilmek, hissini anlamak ihtiyacındadır. Ona göre evliliğin başarılı olabilmesi için evlilik öncesinde eşlerin birbirlerini en ufak ayrıntısına kadar tanımaları kesinlikle gerekmektedir. Bu şart olmadan kurulmuş ve kurulacak bağlar, birkaç istisna dışında, felaket ocağı olmuş ve olacaktır.²⁴²

242 Rasim Haşmet, "Kimsin ve Nesin Ey Genç Kız!", *Hüsün ve Şiir*, c.1, numara 7 (3 Eylül 1326), s.52-54.

SONUÇ

Rasim Haşmet Bey'in büyük bir düşünce veya eylem adamı, bir teorisyen veya ideolog olduğu iddia edilemez. Önde gelen bir şair veya edebiyatçı olmadığı da açıktır. Bununla birlikte, en eski veya ilk kuşak Türk sosyalistlerindendir ve onu düşünce tarihimiz açısından ilginç ve önemli kılan bazı özellikleri olduğunu, belirli bir tarihsel dönemin ruhunu kavramak bakımından anlamlı bir örnek sunabileceğini vurgulamak gerekir.

Daha başında belirtildiği gibi, bu çalışmada "sosyalizm" terimi en geniş anlamıyla kullanılmıştır. Bu da incelenen döneme bağlı tarihsel bir gerekliliktir. Osmanlı sosyalizmi retrospektif bir yaklaşımla, Cumhuriyet dönemi veya 1960 sonrasının ölçütleriyle değerlendirilemez. Söz konusu olan, henüz 1917 Ekim Devrimi'nin yaşanmadığı, Komünist Enternasyonal'in (Komintern'in) kurulmadığı, Lenin'in değil Türkiye'de dünyada bile neredeyse hiç tanınmadığı, solun henüz Marksizm ile bunca özdeşleştirilmediği bir dönemdir.

20. yüzyıla girilirken Avrupa'da bile sol/sosyalist partilerin ideolojik hatları, teorik ve programatik temelleri henüz bir arayışı yansıtmaktadır. Marx'ın fikirleri giderek ağırlık kazansa da işçi hareketine anarşizmden sendikalizme, reformculuktan kolektivistliğe, küçük burjuva sosyalizminin çeşitli biçimlerinden Lassallecılığa, Bakuninciliğe kadar çok çeşitli akımlar hâkimdir.¹

¹ *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, c.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s.394.

Dünya "sol"unun 20. yüzyıl başındaki durumu yanında, Osmanlı'nın toplumsal formasyonu da hesaba katılmalıdır. Osmanlı'da kapitalist üretim tarzının, proletaryanın ve sınıfsal farklılaşmaların görece az gelişmişliği ile emperyalizm olgusu, yeni doğmakta olan Osmanlı sosyalizmini şekillendirmiştir. Bu koşullarda filizlenen II. Meşrutiyet sosyalizmi tarihsel olarak cılız ve dağınıktır. Engels'in, ütöpik sosyalistlerin başka bir şey olamayacakları için ütopyacı oldukları tespitiini hatırlayarak, Osmanlı sosyalizminden de kendi özgün koşullarının ötesini beklememek gerekir. O nedenle Osmanlı sosyalizmi veya sosyalistleri ele alınırken, bu terimler en geniş anlamlarıyla kullanılmalı, sadece Marksist sol anlaşılmalıdır.

Bu da aslında Rasim Haşmet Bey'in algısına denk düşer. Toplumcu sistemlerin ve doktrinlerin kurucuları diye yan yana sıraladığı isimler, "sol"u ne denli genelleyerek algıladığını gösterir: Eşitler Hareketi'nin önderi Babeuf; ütöpik sosyalistler Saint-Simon ve Fourier; küçük burjuva demokrat Lassalle; Alman ütopyacı komünist Weitling; küçük burjuva sosyalisti Louis Blanc; anarşistler Bakunin, Kropotkin, Reclus, Proudhon ve Karl Marx. "Bütün insanlık ordusu" diyerek barış taraftarlarını, laikleri, komünistleri, sendikacıları, kolektivistleri, anarşistleri, sosyalistleri ve sosyalist devrimcileri, reformistleri bir arada saymıştır.

Kısacası, Ahmad'ın deyişiyle, 1914'ten önce sosyalizmin birçok yorumu vardır ve Osmanlı bağlamında tanım ve yorum sorunları daha da karmaşıktır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sosyalizmi tartışmanın püf noktası, onu en geniş anlamıyla ele almaktır.²

2 Feroz Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, Mete Tunçay ve Erik Jan Zürcher (der.), Mete Tunçay (çev.), 3. basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.15-16, 20.

1908 Devrimi'nin ardından Selanik'te ortaya çıkan Türk sosyalist çevre ve bu çevrenin bir mensubu olarak Rasim Haşmet Bey, ilk kuşak olmak bakımından Osmanlı/Türk sosyalizminin en ilkel ve nahif halkasını temsil eder. Sonraki onyılların ölçütleriyle bakıldığında bu küçük burjuva aydınlarını "sosyalist" saymak hayli güç gelebilir ama Osmanlı sosyalizmi kendi özgün tarihsel koşulları içinde kavranıp değerlendirilmelidir. Ayrıca, Rasim Haşmet'in sosyalist bir kimlikle ortaya çıktığı, bu içerikte eserler verdiği, SİF'e katılarak örgütlü mücadeleye atıldığı, ilk Türkçe sosyalist yayınlardan *Amele Gazetesi*'ni yönettiği yıllarda, Mustafa Suphi ile Ethem Nejat'ın henüz daha Osmanlıcı veya milliyetçi oldukları, Şefik Hüsnü'nün ve hatta İştirakçi Hilmi'nin bile henüz sosyalist olarak ortalarda görünmedikleri, Türkler tarafından kurulmuş sosyalist bir siyasi parti veya (1908-9'da İzmir'de kısa bir süre çıkan *Gâve*'yi saymazsak) yayının bulunmadığı hatırlanmalıdır.³

Bu "çocukluk çağı"na bağlı olarak, Rasim Haşmet Bey'in sosyalizmi ve onun da ötesinde düşüncesi, bütünlüklü ve sistematik bir görünüm sergilemez. Eklektiktir ve çelişkiler içerir. Aynı anda hem sosyalist hem Osmanlıcı, hem sosyalist hem Türkçü, hem Türkçü hem Osmanlıcı, hem anarşizme karşı hem anarşizme sempati gösteren, hem idealist hem materyalist, hem siyasal şiddet yanlısı hem kanun dairesini aşmama taraftarı görünebilmektedir.

³ Bu açıdan Rasim Haşmet'le kıyaslanabilecek neredeyse kimse yoktur. Refik Nevzat 1908'den önce sosyalizmi benimsemiş olabilir ama solculuğu ancak 1910 sonrasında ortaya çıkacaktır. Haydar Rifat (Yorulmaz) 1910 öncesinde iki kitap tercümesi dışında faal görünmez. Rasim Haşmet'le kıyaslanabilecek belki de tek isim Mehmet Mecdet'tir. Hakkında, İzmir'de önemli bir Jön Türk olması dışında fazlaca bir şey bilinmeyen Mehmet Mecdet, Ağustos 1908-Nisan 1909'da İzmir'de Rumca çıkan (yine en geniş anlamda) sosyalist *Ergatis* (İrgat) gazetesinin sahibi ve yazarıdır. Çalışmaları kaynakçada anılan Velikov, Şişmanov ve Harris gibi araştırmacıların onun hakkında verdikleri bilgiler doğrulanmış değildir. Şimdilik en sağlıklı bilgi için bkz. Ileana Moroni, *O Ergatis, 1908-1909: Ottomanism, National Economy And Modernization In The Ottoman Empire Through A Greek-Language Newspaper Of İzmir*, Libra Kitapçılık, 1. basım, İstanbul, Ekim 2010, s.41-43.

Bu da sadece kendi özgüllüğüne indirgenebilecek bireysel ve istisnai bir durum değildir. II. Meşrutiyet dönemi, ideoloji yumaklarıyla örülü, düşünsel eklektizmin hâkim olduğu, düşünce planında henüz taşların yerine oturmadığı, karmaşık ve renkli bir dönemdir.

Erken Osmanlı/Türk sosyalizmi özgün ve yaratıcı değildir. Sosyalist düşünceyi Türkiye koşullarına uyarlayamamış, Osmanlı toplumunun sorunlarına sosyalist perspektifle çözümler üretememiştir. Rasim Haşmet örneğinde olduğu gibi, yapılan iş daha çok sosyalizmi ve Batılı sosyalistleri (tercüme yoluyla) tanıtmak ve tarihini anlatmak, dinsel ve etnik bölünmüşlüğü aşarak işçi sınıfının veya emekçilerin birliğini savunmak, fakirler (emekçiler) ile zenginler (sermayedarlar) arasındaki çelişkiye ve emekçilerin kötü hayat koşullarına dikkat çekmek, tüm insanlar arasında kardeşliği savunmaktır. Aslında bu da 20. yüzyıl başları Osmanlı ölçütleri içinde sol adına küçümsenebilecek bir çaba değildir.

Rasim Haşmet Bey'in sosyalistliği, Türkçülüğü ve Osmanlıcılığı veya bunlardan ikisi aynı anda bir arada bulunabilmektedir. Herhangi bir eserinden onun sosyalistliğine dair hiçbir fikir edinilemezken, aynı dönemdeki diğer bir eserinden de Osmanlıcılığı ve Türkçülüğü noktasında hiçbir fikir edinilememesi olasıdır. Mesela *Bahçe* dergisinin bir sayısında yer alan bir makalesinden sosyalist, aynı sayıda çıkan şiirinden ise sosyalist olmadığı sonucu çıkarılabilir. Bu yazıların aynı kişiye ait olduğu bilinmese, aynı kişiye ait olmadığı konusunda fazlaca tereddüt edilmeyecektir. Bununla birlikte, onun düşünce sisteminde 1905-1912 arasında sosyalizmin ağır bastığı, 1912 sonrasında ise, düşüncesindeki Türkçü tonun koyulaştığı söylenebilir. Ama tüm hayatı boyunca değişmeyen özelliği, yurtseverliği olmuştur ve bu özellik onun düşünsel seyrinde en istikrarlı ve belirleyici unsur olarak karşımıza çıkar.

Osmanlı İmparatorluğu'nda "sınıf" ve "sınıf savaşı" gibi kavramların tam bir açıklığa kavuşamamasının, sınıf bilincinin güçlenememesinin ve sınıf savaşımının çetin şekiller alamamasının bir nedeni de dinsel ve etnik parçalanmışlıktır. Milliyetçilik, Osmanlı'nın son döneminde en ön plana geçmiş ideolojidir.

İmparatorluğu oluşturan anasır arasında milliyetçiliğin en geç ortaya çıktığı unsurlardan biri Türklerdir ve bu dönemde, Georgeon'un deyişiyle, "milliyetçilik ve sosyalizm birbirine çok yakındır. Birçok sosyalist ve komünist milliyetçi saflardan çıkmıştır. Sosyalizmle milliyetçiliğin bu buluşması o dönemin Türk milliyetçiliğine ilerici bir renk" kazandırmıştır.⁴

Gerçekten de bir Türk sosyalistin aynı zamanda bir Osmanlı yurtseveri veya Türkçü olması, ne Osmanlı ne de dünya ölçeğinde şaşırtıcıdır. Osmanlı'nın gayrimüslim (Ermeni, Bulgar, Rum) sosyalistleri, aynı zamanda milliyetçidirler. Bunun tek istisnası Yahudilerdir.⁵

Avrupa için de durum pek farklı sayılmaz. Joll, 20. yüzyılın başlarında bir sosyalistin şaşkınlığını arttıran etkenlere işaret eder: Bir eve sahip olduğu ve parçası olduğu bir devletin yurttaşıydı; kendini anayurtsuz düşünmüyordu. Mesela eğer Fransız ise, devrim düşüncesi ile yurtseverlik düşüncesi birbiriyle bağıntılıydı.⁶

4 François Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, Ali Berktaş (çev.), YKY, 1. basım, İstanbul, Ocak 2006, s.9. Türkçülüğten sosyalist saflara geçen Ziyetullah Nuşirevan'ın, 1919 yılında bir milliyetçinin sosyalist olup olmayacağını tartışması ve olabileceği yönünde olumlu sonuca varması kayda değer. Bkz. Zenun, "Sosyalist Âlemi: Milliyetperver Bir Adam Sosyalist Olabilir mi?", *İdrak*, numara 12 (10 Mayıs 1335/1919), s.2. Metnin çevriyazısı için bkz. Ziyetullah Nuşirevan (Zenun), "Milliyetperver Bir Adam Sosyalist Olabilir mi?", Arda Odabaşı (çevriyazı), *Teori*, sayı 204 (Ocak 2007), s.63-68.

5 Bu konuda, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)* başlıklı derleme aydınlatıcıdır. Gayrimüslim sosyalistler aynı zamanda milliyetçi olsalar da "Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında sosyalizm ve komünizm çeşitli grupların çatışan milliyetçilikleri için birer araç olarak kullanılmıştır" demek (Tunçay'a ait bu yorum için bkz. age. s.256), indirgemeci bir yaklaşımdır.

6 James Joll, *İkinci Enternasyonal 1889-1914*, Kudret Emiroğlu (çev.), Belge Yayınları, İstanbul, Aralık 2002, s.101.

II. Meşrutiyet sosyalizmi daha çok II. Enternasyonal'in ve onun içindeki baskın ikinci damar olan Fransız sosyalist hareketinin etkisi altındadır. Osmanlı aydınları üzerindeki geleneksel Fransız etkisi ve Rasim Haşmet örneğinde olduğu gibi, Osmanlı aydınının birinci yabancı dilinin Fransızca oluşu, ilk kuşak Türk sosyalistleri için Fransız solunu ön plana çıkarmıştır. Nitekim 1909'da *Bahçe* dergisinde görülen sol serpentinin rengi açık biçimde Fransız'dır: Jules Guesde, Paul Brousse, Jean Jaures, Edouard Vaillant, Jean Allemane, Paul Lafargue ve Jean Grave; hepsi de 20. yüzyıl başı Fransız solunun önemli simalarıdır.

Ancak, bu etkilenmeyi fazla da abartmamak gerekir. Söz konusu olan, en geniş hatlarda bir etkilenmedir. Yoksa Osmanlı'daki sosyalist hareket ve düşüncenin Fransa'dakini andırdığı bile söylenemez. Ama Jean Jaures faktörüne özel olarak ve kuvvetle dikkat çekilmelidir.

1900'lerin başında Fransız solunun karizmatik önderi konumuna gelmiş bulunan ve Rasim Haşmet de dâhil Türk sosyalistleri üzerinde açık bir nüfuza sahip olan Jaures, hiçbir zaman Marksist olmamıştır. "Demokratik sosyalizm" in en büyük teorisyeni sayılan Jaures, sınıf mücadelesi açısından Saint-Simon'a yakın, Victor Hugo'nun insancıl romantizm geleneğine bağlı bir Fransız yurtseveridir. Jön Türk Devrimi de dâhil, Doğu devrimlerini selamlamıştır. Birbirine zıt tezleri uzlaştırma yolları aramıştır. Şovenizme karşı olan ve ulusal bağımsızlığı savunan Jaures'e göre, ulus ile enternasyonalizm arasında çelişki yoktur ve sosyalizm ile yurtseverlik birbirini tamamlar.⁷

Fransız Devrimi'nin fikir ve ideallerini paylaşan Jön Türkler, kendilerini Jaures sosyalizmiyle özdeşleştirebilmişlerdir çünkü bu

⁷ *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, s.410-411; Joll, s.76-77. İlgili yazılarından seçmeler için bkz. Jean Jaures, *Demokrasi, Barış, Sosyalizm*, Asım Bezirci (çev.), Evrensel Basım Yayın, 1. basım, İstanbul, Temmuz 1999, s.74-81.

sosyalizm yurtsevercedir ve Fransız Devrimi'nin meşru mirasçısı ve gerçekleşmesi sayılmaktadır.⁸

Osmanlı'dan bakınca Batı'nın en görünür sol figürü olan Jaures'in "ordu, ulusal savunma" konusunu işlediği ve 1910'da yayımlanan kitabı *L'armee Nouvelle* (Yeni Ordu) yurtsever, ulusal bağımsızlığın ve sosyalistlerin bu noktada tavır alması gerektiğinin savunulduğu bir çalışmadır.⁹ 1911'de öğrenci olarak bulunduğu Paris'te sosyalist hocasından bu kitabın bir değerlendirmesini dinleyen yeni Türkçü Mustafa Nermi Bey, Paris'te "bir sosyalistin hakiki bir vatancı olduğunu", enternasyonalist fikirlerin buradaki sosyalistlerde önemli bir surette yaşamadığını, büyük sosyalist hatip Jaures'in, anarşist Gustave Herve'nin "amelenin vatanı olmaz" fikrine son derece muhalefet ettiğini yazacaktır.¹⁰

Eğer mutlaka bir benzerlik aranacak olursa, Rasim Haşmet Bey'in sosyalizmi Jaures'inkini andırır: hümanist, romantik, ezilenlere derin bir sevgi besleyen, eşitlikçi, insan aklına güvenen ve yurtsever, barışçı bir sosyalizm.

1905'ten itibaren sol fikirleri benimsemeye başladığı, kısa sürede tutkulu bir Jaures hayranı hâline geldiği, faaliyetlerini ve yayın organlarını yakından takip ettiği Fransız Sosyalist Partisi'nin sempatizanı olduğu, bu partinin faaliyetinin kendisine bir okul olarak hizmet ettiği, II. Enternasyonal kongrelerini yakından takip ettiği bilinen¹¹ Şefik Hüsnü'nün, neye benzediğini bilmediğimiz 1905-17 dönemi sosyalizminin bundan çok da farklı olamayacağını bir not olarak düşmek gerekir.

8 Ahmad, s.21.

9 Joll, s.103-105; Jaures, s.74-78.

10 Alpaslan, "Avrupa Dehlizlerinde: Vatan ve Sosyalistlik", *Rumeli*, ikinci sene, numara 613 (7 Kânunuevvel 1327/20 Kânunuevvel 1911), s.1-2.

11 Dr. Şefik Hüsnü Deymer *Yaşam öyküsü, Vazife yazıları*, Erden Akbulut (der.), Sosyal Tarih Yayınları, 1. basım, İstanbul, Şubat 2010, s.25, 29, 31-32, 55-56, 75.

Sosyalist Rasim Haşmet'in 1912'den itibaren Türkçülüğe kayışı, gerçekte yurtseverliğine bağlı olarak antiemperyalizme doğru bir kayıştır. Öbür yandan bu, genel anlamda sosyalizmden çok, onun tarihsel bir varyantı olan II. Enternasyonal sosyalizminden kopuşu ifade eder.

Türk aydınlarına bir emperyalizm kuramı sunan ilk kişinin uluslararası çapta bir Marksist, Parvus Efendi (Alexander Israel Help-hand) olduğu unutulmamalıdır. 1910 yılının Kasım ayı başında Türkiye'ye gelip dört yılı aşkın bir süre kalan, İttihatçılar ve Türkçüler üzerinde etkili olan, dünya sosyalist hareketinde ağırlığı bulunan Parvus, Türkiye'ye sosyalizmi değil, antiemperyalizmi salık vermiştir. O nedenle dış borçlar, mali tutsaklık, kapitülasyonlar, millî iktisat gibi konular üzerinde durmuştur.¹² II. Enternasyonal bile 1910 Kopenhag Kongresi'nde aldığı kararla, Osmanlı sosyalistlerine, şimdilik sosyalizmi bir yana bırakmalarını ve fikirlerine aykırı olarak Osmanlı hükümetine (Jön Türklere) destek vermelerini tavsiye etmiştir.¹³

Sosyalizmin yeni doğmakta olduğu II. Meşrutiyet yıllarında emek-sermaye çelişkisinin, emperyalizm ile kuşatılmış olan Türkiye'nin gündemini doğrudan belirleme imkânı yoktur. Emperyalizmin yakın tehdidi altındaki yarı-sömürgeleşmiş bir toplumun yurtseverlerinin, büyük hayal kırıklığı yaratan Trablusgarp Savaşı'nın depreştirdiği antiemperyalizm ihtiyacına, Osmanlı solunun da uyumlu bulunduğu II. Enternasyonal sosyalizmi tatmin edici bir cevap verebilecek durumda değildir.

İtalya için bir sömürge savaşı olan Trablusgarp Savaşı'nda İtalyan sosyalistlerin büyük kısmı kötü bir sınav vermiştir. SİF'in II. Enternasyonal'deki temsilcisi Nahum, Enternasyonal Büro sekrete-

12 Georgeon, s.9, 33; Ahmad, s.24, 30; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ahmet Kuyaş (hızl.), YKY, 3. basım, İstanbul, Kasım 2002, s.466-468.

13 "Sosyalistler ve Terakkiyat-ı Osmaniyye", *Hâkimiyet-i Milliye*, birinci sene, numara 23 (23 Ağustos 1326), s.3-4. Ayrıca bkz. A. Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, May Yayınları, 1. basım, İstanbul, Haziran 1975, s.171-174.

ri Huysmans'a yazdığı 5 Ekim 1911 tarihli mektupta, İtalyan saldırı-ganlığı karşısında "İtalyan Sosyalist Partisinin içler acısı iflası"nın kendilerini çok üzdüğünü, yoldaşlarının İtalyan sosyalistlere karşı bir müeyyide kararı alınması için Enternasyonal'in meclislerine başvurmasını kendisinden istediklerini yazar. İtalyan sosyalistlerin tamamen tepkisiz kalmalarının tüm Osmanlı sosyalistlerinin cesa-retini kırdığını itiraf eder. Ona göre, ortaklaşa alınmış kararlara böylesine bir uymama ciddi bir şekilde kınanmazsa, Enternasyonal açısından ileride tehlikeli sonuçlar doğurabilir.¹⁴

Üstelik İtalyan işgalini kınasa bile, savaş atmosferinde II. Enternasyonal'in –en üst düzey yöneticilerinin ağzından– İttihatçılara yönelik suçlamalarda bulunması olumsuz sonuçlar doğurmuş olmalıdır. Brüksel'deki Enternasyonal Büro'nun sekreteri Huysmans'ın 4 Kasım 1911'de *Daily Chronicle*'a verdiği demeçte Türkleri ve hatta Jön Türkleri de sevmek için bir sebepleri olmadığını ifade etmesi;¹⁵ Enternasyonal'in 5 Kasım 1911'de Paris'te düzenlediği Trablusgarp mitinginde yaptığı konuşmada, Enternasyonal Büro'nun başkanı Belçikalı revizyonist Emile Vandervelde'in "İttihatçıların Abdülhamit politikasını devam ettirdiği" tezini savunup İTC yönetimini kınaması; Enternasyonal'in Türkleri pek de istemeyerek savunmak zorunda kalması ve bu savunmayı da İttihat ve Terakki'yi kınayıp şartlı olarak yapması,¹⁶ sosyalist de olsa İttihatçı bir yurtsever için fazlasıyla itici olsa gerektir.

14 George Haupt/Paul Dumont, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler*, Tuğrul Artunkal (çev.), Gözlem Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1977, s.121-122. İtalyan sosyalistlerin Trablusgarp Savaşı'ndaki tutumları için bkz. Orhan Koloğlu, *Osmanlı-İtalya Libya Savaşında İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal*, Ümit Yayıncılık, 1. basım, Ankara, Temmuz 1999, s.104-119, 140-153.

15 Koloğlu, s.139.

16 Tarkan Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c.1, İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1998, s.285; Tarkan Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952, s.308; Tarkan Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, c.3, İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 2000, s.543-545.

İçerdeki durum da II. Enternasyonal "sol"u adına pek umut verici sayılmaz. Gayrimüslim sosyalist mebuslar II. Meşrutiyet meclislerine girmişlerdir. Ahmad'ın belirttiği gibi, Meclis-i Mebusan'daki II. Enternasyonal'e bağlı bu mebusların Osmanlı Devleti'nin kapitülasyon gibi hayati sorunları için önerebilecekleri pek bir şey yoktur. Parvus'un kaygılarını gayrimüslim sosyalistler değil, İttihatçılar paylaşmıştır. Bu nedenle bir paradoks belirmiştir. Sosyalist mebuslar ülkede yabancı yatırımların artmasının en yararlı yol olacağını öne sürmüşlerdir. Mesela SİF önderlerinden Vlahov, yabancı sermayeyi teşvik etmek ve daha çoğunu imparatorluğa çekmek için bir açık kapı siyasetini savunurken,¹⁷ İttihatçılar kapının kapitülasyonlar sayesinde zaten ardına kadar açık olduğunu ve kendi amaçlarından birinin de mali özerklik ve siyasal egemenliği yeniden kazanmak için kapıyı kapamak olduğunu vurgulamışlardır. Zamanın en önemli tartışmalarında gayrimüslim sosyalistler yoktur. "Sosyalist mebuslar ne milliyetçilerin milliyetçilikleriyle, ne de İttihatçıların anti-emperyalizmiyle yarışabilirdi."¹⁸

Georgeon'un deyişiyle, ezilen halkların isyanının habercisi olan Türkçülük ise, antiemperyalist bir renkle ortaya çıkmıştır. Diğer "pan" hareketlerden bazı önemli noktalarda ayrılan Pantürkizm, ilerici bir içerik taşır. 20. yüzyıl başı Türkiye'sinin siyasi yelpazesinde tartışmasız bir biçimde "solda" yer alır ve ancak Ekim Devrimi'nden ve Mustafa Kemal'in kendisini mahkûm etmesinden sonra "sağa" çark edecektir.¹⁹

Kısacası, emperyalist tehdidin ve vatan savunması ihtiyacının ağır bastığı koşullarda Rasim Haşmet gibi yurtsever sosyalistler, ihtiyaçları olan antiemperyalizm ve ulusal kurtuluşçuluk gıdasını II.

17 Karşıtlığı görmek için Lenin'e bakılabilir. 1915'te Lenin, II. Enternasyonal'in çöküşünden bahsederken şöyle yazar: "Emperyalizmin hedefi, zayıf ülkelere sermaye ihracıdır." Doğu Perinçek, *Lenin Stalin Mao'nun Türkiye Yazıları*, Kaynak Yayınları, 3. basım, İstanbul, Temmuz 1992, s.97.

18 Ahmad, s.29-32.

19 Georgeon, s.7-9.

Enternasyonal sosyalizmde değil, Batı ile arasına eleştirel bir mesafe koyan İttihatçı ve halkçı Türkçülükte bulmuşlardır. Osmanlı solunun İştirakçi Hilmi'nin temsil ettiği kolu ise, (Şefik Hüsnü'nün "İngiliz ve Fransız emperyalistlerinin adamları" dediği) Hürriyet ve İtilaf fayına yerleştiği ve hiçbir zaman emperyalizm – vatan savunması gibi bir derdi olmadığı için tükenecek, 1918'den sonra "enternasyonalizmi" İngiliz işgal kuvvetlerinden para almaya varıracaktır.²⁰ Emperyalizm çağında bir ezilen dünya ülkesinde vatan savunmasını es geçmek, Osmanlı sosyalizminin İtilafçı kolunu tarihsel olarak tasfiyeye uğratmıştır.

Hâlbuki 1917 Ekim Devrimi'nin ardından sol için sahne köklü şekilde değişecek, özellikle 1920'de Anadolu'da çarpıcı ve anlamlı bir toplu "Bolşevikleşme" olgusu ortaya çıkacaktır. Esas itibarıyla İttihatçı damgası taşıyan bu hızlı ve yaygın Bolşevikleşme, uluslararası planda antiemperyalist ve ulusal kurtuluşçu (Komintern'in temsil ettiği) solun yükselmesiyle mümkün olabilmıştır. 1917-1921'de Türkler arasında komünizm bu sayede revaç bulmuş ve ulusal kurtuluşçu bir hareket olarak doğmuştur. Osmanlı sosyalizminin İtilafçı kolu vatan savunmasını es geçtiği için, 1917 sonrasının Komintern'e bağlı Türk solu ile Osmanlı sosyalizmi arasında tarihsel bir süreklilikten ziyade, bir kopuş söz konusudur. Komintern'e bağlı Marksist Türk solunun asıl kadroları, Osmanlı sosyalizminin bu İtilafçı kolundan değil, antiemperyalist İttihatçılık ile Türkçülük içinden çıkmışlardır.

20 Bu konuda, Çapanoğlu'nun kaynakçada anılan ilgili kitabına bakılabilir. Şefik Hüsnü'nün değerlendirmesi ise, "Giriş"te aktarılmıştı. Bunlar yanında, ilk Türk komünistlerinden Affan Hikmet, Kazım Kip (Vanlı Kazım) ve Ziyetullah Nuşirevan'ın benzer tespit ve hatıraları için bkz. *Milli Azadlık Savaşı*, Erden Akbulut (der.), TÜSTAV Yayınları, 1. basım, İstanbul, Mart 2006, s.22, 82-85, 110. Ama belki de en dikkate alınması gereken kaynak, İştirakçi Hilmi'nin Mütareke dönemi partisi Türkiye Sosyalist Fırkası'nın genel sekreteri ve partinin yayın organının başyazarı Mustafa Fazıl Çun'dur. Bkz. *TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1*, Yücel Demirel (çev.), TÜSTAV Yayınları, 1. basım, İstanbul, Mart 2004, s.42-44.

Rasim Haşmet gibi, 1908-1909'da Selanik'te sol / sosyalist bir kimlikle ortaya çıkan, 1911-12'den itibaren Türkçüleşen genç İttihatçıların bu harekete, akıma ve örgüte sol adına neler kattıkları, 1917 sonrasında ve özellikle de 1920'nin İttihatçı damgası taşıyan toplu Bolşevikleşmesine dolaylı da olsa ne tür bir etkileri olduğu sorgulanmaya ve irdelenmeye değer bir konudur.

Bu, başlı başına bir çalışma başlığıdır.²¹ Şimdilik sadece ilgili bir yorumu aktarmakla yetinebiliriz: Harris'e göre, Rasim Haşmet gibi Selanik sosyalistlerinin önemli bir rol oynadığı ve "radikal sosyal reform" kavramını sempatik bulan Gökaltıp grubu, sosyalist ve milliyetçi fikirleri uzlaştırmaya hatırı sayılır derecede dikkat etmiştir. Türk milliyetçiliği hamuruna radikal bir sosyalist maya katma gayretleri, Kemalizm'in ilerideki gelişmesini hazırlamada önemli ve anlamlı katkıda bulunmuştur. Bundan başka, birleştikleri alaşım, Mustafa Suphi, Ethem Nejat, Şevket Süreyya gibi kişiler için sonraları Türk milliyetçiliğinden komünizme geçişi kolaylaştırmıştır.²²

21 Rusya'daki devrimci gelişmelere gösterdiği ilgi göze çarpan *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde 1917-18'de çalışan Rasim Haşmet Bey'in, Ekim Devrimi'nden sadece üç ay kadar sonra ölmesinin, bu sürecin incelenmesi bakımından bir talihsizlik olduğu açıktır.

22 George S. Harris, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, Enis Yedek (çev.), Boğaziçi Yayınları, 2. basım, İstanbul, 1976, s.25-26.

KAYNAKÇA

A) Rasim Haşmet Bey'in Eserleri

Kitaplar

Rasim Haşmet, *Müntahabat Okuyorum* Birinci Sene, Yeni Asır Matbaası, Selanik, 1327.

Sürelî Yayınlardaki Yazıları (kronolojik)

1905

Yadigâr-ı Terakki Mezunlarından Rasim Haşmet, "Muallim Efendilere", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 17 (12 Mayıs 1321), s.3-4. "Üstad-ı Muhterem Şevki Efendi Hazretlerine" ithaflı.

Rasim Haşmet, "Büyük Olsaydım", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 24 (14 Temmuz 1321), s.3-4. "Kardeşim Aydın. Haşmet'e" ithaflı.

Rasim Haşmet, "Dul Valide", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 25 (21 Temmuz 1321), s.6-7. "Anneme" ithaflı.

"Söyleniş: Küçüklük", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 25 (21 Temmuz 1321), s.13-14.

Rasim Haşmet, "Vodina Tenezzüh Katarı: Azîmet", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 27 (4 Ağustos 1321), s.3-4. "Kompartmentan Refiklerime" ithaflı ve "22 Temmuz sene 321" kayıtlı.

- Rasim Haşmet, "Sınıfta", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 29 (19 Ağustos 1321), s.5-6. "18 Ağustos 321" kayıtlı.
- Rasim Haşmet, "Tekemmüle Doğru", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 30 (25 Ağustos 1321), s.1. "Kardeşim Hilmi'ye" ithaflı.
- Rasim Haşmet, "Esâtîr Sahifeleri: Çiçekler", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 33 (15 Eylül 1321), s.3-4. "25 Temmuz 319" kayıtlı.
- Rasim Haşmet, "Musahabe: Mebâhis-i İctimaiyyeden: Tekemmüle Doğru", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 36 (6 Teşrinievvel 1321), s.7-11.
- Rasim Haşmet, "Bülbül", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 37 (13 Teşrinievvel 1321), s.8-9. "Faik Ali Beyefendi'ye" ithaflı.
- Rasim Haşmet, "Musahabe: 25", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 39 (27 Teşrinievvel 1321), s.7-11.
- Rasim Haşmet, "Pasteur", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 41 (10 Teşrinisani 1321), s.10. "Kardeşim Elif. Zâtî Bey'e" ithaflı.
- Rasim Haşmet, "Fakat... Gülmel!", *Çocuk Bahçesi*, birinci sene, numara 42 (24 Teşrinisani 1321), s.3.

1908

- Rasim Haşmet, "Davul", *Bahçe*, numara 2 (28 Temmuz 1324), s.3-4.
- Rasim Haşmet, "Kahraman Niyazi: Nasıl Oldu?", *Servet-i Fünûn*, c.35, numara 905 (13 Eylül 1324), s.322. "Selanik 10 Ağustos 1324" kayıtlı.
- Rasim Haşmet, "Hasbîhâl", *Bahçe*, numara 12 (7 Teşrinievvel 1324), s.9. "Kadınlar İçin" ve "Selanik 322" kayıtlı.
- Rasim Haşmet, "Meşhur Simalar 1: Homeros", *Bahçe*, numara 15 (28 Teşrinievvel 1324), s.6. "İsmail Safa merhuma" ithaflı ve "Beyoğlu 16 Temmuz 322" kayıtlı.
- Rasim Haşmet, "Memurlarımıza", *Aşîyan*, birinci sene, c.1, numara 10 (6 Teşrinisani 1324), s.316-317. "Selanik 4 Teşrinievvel 1324" kayıtlı.

Rasim Haşmet, "Beyaz Mendil", *Bahçe*, numara 19 (25 Teşrinisani 1324), s.5. "A. İsmet'e" ithafı ve "Selanik 14 Teşrinisani 324" kayıtlı.

Rasim Haşmet, "Mensur Şiir: Hayır! Bilmeyiniz, Öğrenmeyiniz!", *Bahçe*, numara 20 (2 Kânunuevvel 1324), s.12-13. "Galata 320" kayıtlı.

Rasim Haşmet, "Settar Han", *Bahçe*, numara 22 (16 Kânunuevvel 1324), s.2-4. "Kahraman Ö. Naci Bey'e" ithafı ve "Selanik 11 Kânunuevvel 324" kayıtlı.

1909

Rasim Haşmet, "Ö. Naci", *Bahçe*, numara 24 (30 Kânunuevvel 1324), s.8-9.

Rasim Haşmet, "Fünûn-i Hâzıraya Nispetle Fıkr-i Hukuk", *Füyuzat*, birinci sene, numara 1 (1 Kânunusani 1324), s.35-46. "Selanik 323" kayıtlı.

Rasim Haşmet, "Nasıl Olabilir?", *Bahçe*, numara 26 (13 Kânunusani 1324), s.7-8. "Selanik, 26 Eylül 324" kayıtlı.

R. H., "Neşriyat-ı Şehriyye", *Füyuzat*, birinci sene, numara 2 (1 Şubat 1324), s.58-64.

R. H., "Neşriyat-ı Şehriyye", *Füyuzat*, birinci sene, numara 3 (15 Mart 1325), s.60-64.

Râfıza Hasnâ, "Sembol Sahifeler: Enin-i Muhit", *Kadın*, birinci sene, numara 22 (9 Mart 1325), s.9. "Selanik; Yalılar – 325" kayıtlı.

Rasim Haşmet, "Mutlakıyet-i İdare ve İmtiyâzât-ı Sunûf", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 39 (5 Mayıs 1325), s.193.

Rasim Haşmet, "Musahabe: Ziyet", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 48 (21 Temmuz 1325), s.348-351. "Nisaf" kayıtlı.

Rasim Haşmet, "İstikbale Doğru", *Servet-i Fünûn*, c.37, numara 951 (13 Ağustos 1325), s.235. "İnsaniyet İçin" ve "Beyoğlu 322" kayıtlı.

- Rasim Haşmet, "Musahabe: Tettebbu", *Zaman*, numara 292 (16 Ağustos 1325/29 Ağustos 1909), s.1-2.
- Rasim Haşmet, "Türk Sesleri: İkbâl Nedir?", *Eşref*, birinci sene, adet 25 (20 Ağustos 1325), s.5. "Kardeşime" ithaflı ve "17 Kânunuevvel 1321" kayıtlı.
- Rasim Haşmet, "Türk Sesleri: İlk Duygu", *Eşref*, birinci sene, adet 26 (27 Ağustos 1325), s.4. "Muhterem Üstadım Mehmet Emin Beyefendi'ye" ithaflı ve "13 Kânunuevvel 1321" kayıtlı.
- Rasim Haşmet, "Türk Sesleri: Ezilirken", *Musavver Eşref*, birinci sene, adet 1-27 (3 Eylül 1325), s.6. "28 Teşrinisani 1321" kayıtlı.
- R. H., "Kolağası Emin Bey", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 2 (8 Eylül 1325), s.24.
- Rasim Haşmet, "Söyleniş: Küçüklük", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 3 (15 Eylül 1325), s.42-43.
- Hâce Rasim, "Saçlı mı, Kel mi?", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 4 (22 Eylül 1325), s.53.
- "Prens Şahabettin", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 5 (6 Teşrinievvel 1325), s.75-78. "Mabadı var" kayıtlı.
- Rasim Haşmet, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrinievvel 1325), s.81-85.
- Hâce Rasim, "Girit İçin (Memiş'in Türküsü)", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrinievvel 1325), s.91-92.
- Resmî, "Prens Şahabettin", *Bahçe*, c.3, numara 7 (21 Teşrinievvel 1325), s.100-101. "5inci nüshadan mabat" kayıtlı.
- Hâce Rasim, "Meşrutiyet ve Hürriyet Ne Demektir", *Bahçe*, c.3, numara 7 (21 Teşrinievvel 1325), s.107-109. "Selanik 19 Teşrinisani 324" kayıtlı.
- Hâce Rasim, "Haftalık Notlar", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 8 (28 Teşrinievvel 1325), s.114-115.
- Rasim Haşmet, "Kardeşlik", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 9 (4 Teşrinisani 1325), s.139-142.

Rasim Haşmet, "Sosyalizm Arkasında", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 10 (11 Teşrinisani 1325), s.151-153. "Saint-Simon'a" ithaflı.

Rasim Haşmet, "Din", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 12 (25 Teşrinisani 1325), s.183-185. "Babama" ithaflı ve "20 Mart sene 320" kayıtlı.

1910

Rasim Haşmet, "Sendikalizme Dair", *Resimli Kitap*, c.4, numara 20 (Mayıs 1326), s.655-663.

Rasim Haşmet, "Musahabe: Hüsün ve Şiir Mecmuası ve Gençlik", *Hüsün ve Şiir*, numara 3, s.3-5.

Rasim Haşmet, "Ibsen ve Biz", *Hüsün ve Şiir*, c.1, numara 5 (1 Ağustos 1326), s.26-28.

Rasim Haşmet, "Kimsin ve Nesin Ey Genç Kız!", *Hüsün ve Şiir*, c.1, numara 7 (3 Eylül 1326), s.52-54. "Yalılar 25 Ağustos 326" kayıtlı.

Cesare Lombroso, "Tetebbu ve Tefekkür: Mebâhis-i İctimâiyye ve Felsefiyyeden: Anarşizm'e Dair", Rasim Haşmet (müt.), *Hüsün ve Şiir*, c.1, numara 8 (21 Eylül 1326), s.75-78. "Mabadı var" kayıtlı.

Rasim Haşmet, ["Takazâ-yı Edebî" içinde] "Hüsün ve Şiir'e", *Genç Kalemler*, c.1, numara 1-9 (6 veya 7 Teşrinisani 1326), s.91. "Selanik 22 Eylül 326" kayıtlı.

Rasim Haşmet, (başlıksız), *Vatandaş*, ikinci sene, numara 45 (24 Teşrinisani 1326), s.2-3.

1911

R. H., "Hafta-i Edebî", *İttihat*, üçüncü sene, numara 609-751 (18 Nisan 1327/1 Mayıs 1911), s.2-3.

R. H., "Hafta-i Edebî 2", *İttihat*, üçüncü sene, numara 617-759 (27 Nisan 1327/10 Mayıs 1911), s.3.

- R. H., "Hafta-i Edebî 3", *İttihat*, üçüncü sene, numara 623-765 (4 Mayıs 1327/17 Mayıs 1911), s.3.
- R. H., "Hafta-i Edebî", *İttihat*, üçüncü sene, numara 629-771 (11 Mayıs 1327/24 Mayıs 1911), s.3.
- R. H., "Hafta-i Edebî 5", *İttihat*, üçüncü sene, numara 635-777 (18 Mayıs 1327/31 Mayıs 1911), s.3.
- Rasim Haşmet, "Edebî Musahabe: Edebiyat Kitapları", *Gençlik*, birinci sene, numara 2 (24 Mayıs 1327), s.17-20.
- Refî Nevzat, "Musahabe-i Edebiyye 9: Edebiyat-ı Milliye ve Genç Kalemler", *Muhit-i Mesai*, numara 10 (24 veya 25 Haziran 1327) s.1-4. "Mabadı var" ve "İstanbul Kadıköy" kayıtlı.
- Rasim Haşmet, "Edebî Musahabe: Edebiyat Kitapları", *Gençlik*, birinci sene, numara 3 (17 Temmuz 1327), s.33-37.
- M. T., "Tenkit: Yeni Hayat Cereyanı", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 2 (30 Ağustos 1327), s.1-7. "Kadıköy 21 Ağustos 327" kayıtlı.
- Rasim Haşmet, "Şiir: *İrade*", *Genç Kalemler*, c.2, numara 9 (4 Eylül 1327), s.152. "Muhterem ve Fazıl Doktor Ethem Bey'e" ithaflı ve "Selanik, 9 Ağustos 327" kayıtlı.
- Rasim Haşmet, "Felsefe: Felsefe Karşısında Fenn", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 5 (15 Teşrinievvel 1327), s.8-19.
- Refî Nevzat, "Lisan İnkılâbı", *Musavver Erganun*, birinci sene, numara 1 (15 Teşrinievvel 1327), s.4-6. "İstanbul 12 Teşrinievvel 327" kayıtlı.

1912

- Rasim Haşmet, "Mezâhib-i İctimaiyye", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 10 (30 Kânunuevvel 1327), s.12-15. "Mabadı var" kayıtlı.
- Rasim Haşmet, "Mezâhib-i İctimaiyye", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 12 (1 Şubat 1327), s.17-26. "Selanik 17 Kânunusani sene 327 devam edecek" kayıtlı.

Rasim Haşmet, "Mezâhib-i İctimaiyye", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 13 (16 Şubat 1327), s.14-23.

Rasim Haşmet, "Mezâhib-i İctimaiyye", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 14 (1 Mart 1328), s.18-30.

Refî Nevzat, "Türkiye", *Rumeli*, üçüncü sene, numara 697 (20 Mart 1328/2 Nisan 1912), s.1. "Mehmet Ali Tefvik Bey'e" ithaflı.

Rasim Haşmet, "Filozof Bergson", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 17 (15 Nisan 1328), s.26-30.

1915

Refî Nevzat, "Musahabe-i Vataniyye ve Edebîyye: Ordunun Destanı", *Babalık*, beşinci sene, numara 311 (15 Teşrinievvel 1331/28 Teşrinievvel 1915), s.1.

1917

Rasim Haşmet, "Şiir: Kızıma", *Donanma Mecmuası*, numara 132-83 (16 Ağustos 1333), s.1327. "Meram 25 Haziran 917" kayıtlı.

Rasim Haşmet, "İman ve Ümit", *Donanma Mecmuası*, numara 140-91 (11 Teşrinievvel 1333), s.1454. "Naim'e" ithaflı.

Rasim Haşmet, "Senin Gölgen", *Türk Yurdu*, c.13, sayı 149/8 (6 Kânunuevvel 1333), s.3644-3645. "Konya, 17 Kânunuevvel 1332" kayıtlı.

1918

Rasim Haşmet, "Şiir: Ey Yurdum", *Donanma Mecmuası*, numara 153-104 (12 Şubat 1334), s.1668. "8 Kânunusani 1332" kayıtlı.

Merhum Rasim Haşmet, "Şiir: Son Ümidim İçin", *Donanma Mecmuası*, numara 156-107 (7 Mart 1334), s.1707.

Rasim Haşmet Bey'e Ait Olması Muhtemel Yazılar (kronolojik)

"Mebâhis-i İlmiyyeden: Tolstoy, Rus Muharriri", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 36 (24 Mart 1325), s.146-149.

"Mebâhis-i İctimâiyyeden: Tolstoy, Rus Muharriri 2", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 37 (31 Mart 1325), s.163-166.

"Tolstoy'un Nasihatleri", *Bahçe*, birinci sene, c.2, numara 39 (5 Mayıs 1325), s.205.

"İki Mübareze", *Amele Gazetesi*, birinci sene, numara 3 ve 4 (Ağustos-Eylül 1325).*

"Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri İkinci Kongre Mukarreratı", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 6 (14 Teşrinievvel 1325), s.85-91.

Bir Köylü, "Vatandaşlık", *Bahçe*, ikinci sene, c.3, numara 10 (11 Teşrinisani 1325), s.150. "Akil Koyuncu'ya" ithafı.

"Kolonel'in Rüyası", *Alafranga*, birinci sene, numara 2 (2 Kânunuevvel 1326), s.2.

H..., "Taşrada Maarif", *İttihat*, üçüncü sene, numara 748-606 (13 Nisan 1327/26 Nisan 1911), s.1. "Darülmuallimin efendilerine" ithafı.

H..., "Kil u Kal", *İttihat*, üçüncü sene, numara 749-607 (14 Nisan 1327/27 Nisan 1911), s.2-3.

H..., "Taşrada Maarif 2", *İttihat*, üçüncü sene, numara 751-609 (18 Nisan 1327/1 Mayıs 1911), s.1. "Darülmuallimin efendilerine" ithafı.

H..., "Kil u Kal: Bende Fikr-i İcat Uyanıyor", *İttihat*, üçüncü sene, numara 751-609 (18 Nisan 1327/1 Mayıs 1911), s.2.

H..., "İşlerimiz Nasıl Görülüyor", *İttihat*, üçüncü sene, numara 752-610 (19 Nisan 1327/2 Mayıs 1911), s.1-2.

H..., "Kil u Kal: Sosyalizme Doğru", *İttihat*, üçüncü sene, numara 753-611 (20 Nisan 1327/3 Mayıs 1911), s.2.

* Bu makalenin çevriyazısı önce *Tarih ve Toplum* dergisinde (c.11 sayı: 66-Haziran 1989) yayımlanmış, sonra da Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar I* kitabına ay-nen aktarılmıştır. Metinde, makalenin Rasim Haşmet'e ait olduğuna dair bilgi ve-rilmemektedir. Ancak, *Tarih ve Toplum*'un anılan sayısının "Okuyucuya Mektup" kısmında Rasim Haşmet'in makalesi olarak sunulmuştur. Gazeteyi göremediği-miz için emin olamıyor ve o nedenle yazıyı bu kategoride listeliyoruz.

- H..., "Kil u Kal: Terakki Tedrici Olur", *İttihat*, üçüncü sene, numara 754-612 (21 Nisan 1327/4 Mayıs 1911), s.2-3.
- H..., "Kil u Kal: Bu, Böyle Olmayacak", *İttihat*, üçüncü sene, numara 755-613 (22 Nisan 1327/5 Mayıs 1911), s.3.
- H..., "Nasıl Terakki Ediyoruz", *İttihat*, üçüncü sene, numara 760-618 (28 Nisan 1327/11 Mayıs 1911), s.1.
- "Yeni Hayat", *Yeni Felsefe Mecmuası*, numara 7 (15 Teşrinisani 1327), s.3-9.
- Ben, "Sosyalistin İtirazı", (*Musavver*) *Erganun*, birinci sene, numara 6 (2 Kânunusani 1327), s.82-83.
- M. T., "Sosyalizmin Tarihi", *İştirak*, sene 2, numara 3-20 (5 Temmuz 1328), s.36-40.
- Şefî Nevzat, "Turan'dan Hilal'e", *Konya Osmanlı*, sene 3, numara 19 (17 Teşrinisani 1330/30 Teşrinisani 1914), s.5.
- Şefî Nevzat, ("Cihat Hakkında Erkân-ı Vilayet ve Memleketin Mütâlaât ve İctihâdâtı" içinde), *Konya Osmanlı*, sene 3, numara 19 (17 Teşrinisani 1330/30 Teşrinisani 1914), s.11.

B) Diğer Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Dâhiliye Nezareti İdari Kısım – BOA. DH-İD 112-1/13.

Dâhiliye Nezareti Siyasi Kısım – BOA. DH-SYS. 65/7.

Maarif Nezareti Mektubî Kalemi – BOA. MFMKT. 1165/37.

Maarif Nezareti Mektubî Kalemi – BOA. MFMKT. 1165/59.

Konya Maarif Arşivi

KMA, İttihat ve Terakki Mekteplerinin Karar ve Muallim Sicil Defteri, BYEK, D NO: 52.

KMA, Tasrifat Defteri, Konya İttihat ve Terakki Mektepleri Varidat ve Musarrafa (Masârifât) Defteri, BYEK, D NO: 13.

Mustafa Haluk Ökeren'in Şahsi Evrakı

İsmail Suphi (Suphi Ethem) Bey'den Mustafa Haluk (Ökeren) Bey'e 17 Eylül 1326 (30 Eylül 1910) tarihli mektup (kişisel kitaplığımızda).

Osmanlıca Dergiler ve Gazeteler

<i>Alafranga</i>	(İstanbul)
<i>Aşiyân</i>	(İstanbul)
<i>Azad</i>	(İstanbul)
<i>Babalık/Türk Sözü</i>	(Konya)
<i>Bahçe</i>	(Selanik)
<i>Çocuk Bahçesi</i>	(Selanik)
<i>Donanma Mecmuası</i>	(İstanbul)
<i>Eşrefî Musavver Eşref</i>	(İstanbul)
<i>Füyuzat</i>	(Selanik)
<i>Genç Kalemler</i>	(Selanik)
<i>Gençlik</i>	(İzmir)
<i>Genç Türk</i>	(İstanbul)
<i>Hak</i>	(Selanik)
<i>Hâkimiyet-i Milliye</i>	(İstanbul)
<i>Hür Memleket</i>	(İstanbul)
<i>Hüsün ve Şiir</i>	(Manastır-Selanik)
<i>İdrak</i>	(İstanbul)
<i>İkdam</i>	(İstanbul)
<i>İnkılâp</i>	(İstanbul)
<i>İştirak</i>	(İstanbul)
<i>İttihat</i>	(İzmir)
<i>İttihat ve Terakki</i>	(Selanik)
<i>Kadın</i>	(Selanik)

<i>Kadınlar Dünyası</i>	(İstanbul)
<i>Konya Ocak</i>	(Konya)
<i>Konya Osmanlı</i>	(Konya)
<i>Muahede</i>	(İstanbul)
<i>Muhit-i Mesai</i>	(Selanik)
<i>Musavver Erganun</i>	(İstanbul)
<i>Piyano/Düşünüyorum</i>	(İstanbul)
<i>Resimli Kitap</i>	(İstanbul)
<i>Rumeli</i>	(Selanik)
<i>Sabah</i>	(İstanbul)
<i>Servet-i Fünûn</i>	(İstanbul)
<i>Silah</i>	(Selanik)
<i>Sosyalist</i>	(İstanbul)
<i>Tabiat</i>	(Manastır)
<i>Tanin</i>	(İstanbul)
<i>Tasvir-i Efkâr</i>	(İstanbul)
<i>Tenvir-i Efkâr</i>	(Selanik)
<i>Türk Yurdu</i>	(İstanbul)
<i>Vakit</i>	(İstanbul)
<i>Vatandaş</i>	(Selanik)
<i>Yeni Asır</i>	(Selanik)
<i>Yeni Felsefe Mecmuası</i>	(Selanik)
<i>Yeni Fikir</i>	(Manastır-İstanbul)
<i>Yeni Fikir</i>	(Konya)
<i>Yeni Mecmua</i>	(İstanbul)
<i>Zaman</i>	(Selanik)

Yıllıklar

Musavver Salname-i Servet-i Fünûn, üçüncü sene, 1328 Sene-i Maliyyesine Mahsus, İsmail Suphi (câ. ve mu.), Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaası, İstanbul.

Salname-i Vilayet-i Selanik, 1322 Sene-i Hicriyyesine Mahsus Onsekizinci Defa Olarak, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik.

Salname-i Vilayet-i Selanik, 1324 Sene-i Hicriyyesine Mahsus Ondokuzuncu Defa Olarak, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik.

Salname-i Vilayet-i Selanik, 1325 Sene-i Hicriyyesine Mahsus Yirminci Defa Olarak, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik.

Türk Yılı 1928, Akçuraoglu Yusuf (top.), Yeni Matbaa, İstanbul, 1928.

Kitaplar

ABİDİN NESİMİ [FATİNOĞLU], *Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949*, Promete Yayınları, İstanbul, 1979.

ABİDİN NESİMİ [FATİNOĞLU], *Yılların İçinden*, Gözlem Yayınları, 1. basım, İstanbul, Mayıs 1977.

A. CERRAHOĞLU, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, May Yayınları, 1. basım, İstanbul, Haziran 1975.

A. CERRAHOĞLU (KERİM SADİ), *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İletişim Yayınları, 2. basım, İstanbul, Nisan 1994.

AHMAD, Feroz, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Nuran Yavuz (çev.), Kaynak Yayınları, 7. basım, İstanbul, Ekim 2007.

AHMET HAMDİ [ÜLKÜMEN] ve M. ZEKERİYA [SERTEL], *Hayat ve Şebâb*, Rumeli Matbaası, Selanik, 1327.

AKIN, Mehmet Çetin, *Konya Gazi Lisesi ve Tarihi Gelişimi*, Kardelen Yayınları, İstanbul, Eylül 2007.

- AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İmge Kitabevi Yayınları, 2. basım, Ankara, Kasım 1998.
- ALANGU, Tahir, *Ömer Seyfeddin: Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, May Yayınları, Ankara, 1968.
- ALKAN, Mehmet Ö., *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Selanik'ten İstanbul'a Terakki Vakfı ve Terakki Okulları 1877-2000*, Terakki Vakfı, İstanbul, 2003.
- ANASTASSIADOU, Meropi, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri: Selanik 1830-1912*, Işık Ergüden (çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Kasım 2001.
- APAK, Rahmi, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- ARABACI Caner, Bünyamin Ayhan, Adem Demirsoy, Hakan Aydın, *Konya Basın Tarihi*, Palet Yayınları, 2. basım, Konya, Nisan 2009.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.1 (1903-1915), Kaynak Yayınları, 1. basım, İstanbul, Ekim 1998.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Millî Kurtuluş Tarihi*, c.2, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2001.
- BERKES, Niyazi, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, 1. basım, Ankara, Mayıs 1975.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ahmet Kuyaş (hızl.), YKY, 3. basım, İstanbul, Kasım 2002.
- BEZİRCİ, Asım, *Halk ve Sosyalizm İçin Kültür ve Edebiyat*, Evrensel Kültür Kitaplığı, 1. basım, İstanbul, Aralık 1997.
- BEZİRCİ, Asım, *Şairlerimizin Diliyle Barış*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1987.
- ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1970.
- ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman, *Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1964.

- DENMAN, Fatma Kılıç, *İkinci Meşrutiyet Döneminde Bir Jön Türk Dergisi: Kadın*, Libra Kitapçılık, 1. basım, İstanbul, Aralık 2009.
- DOKTOR ETHEM, *Terbiye-i İrade*, Asır Matbaası, Selanik, 1327.
- Dr. Şefik Hüsnü Deymer Yaşam öyküsü, *Vazife yazıları*, Erden Akbulut (der.), Sosyal Tarih Yayınları, 1. basım, İstanbul, Şubat 2010.
- DURU, Kâzım Nami, *Arnavutluk ve Makedonya Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1959.
- DURU, Kâzım Nami, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1957.
- ENGELS, Friedrich, *Bay Eugen Dühring'in Bilimi Altüst Edışı ["Anti-Dühring"]*, İsmail H. Yarkın (çev.), İnter Yayınları, 1. basım, İstanbul, Mayıs 2000.
- ERİŞİRGİL, Mehmet Emin, *Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp*, Aykut Kazancıgil-Cem Alpar (hızl.), Remzi Kitabevi Yayınları, 2. basım, İstanbul, 1984.
- EVİRİMER, Rifat Necdet, *Fecr-i Âti Şairleri: Mehmed Behçet ve Tahsin Nahid*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1961.
- FİLİZOK, Rıza, *Ali Canip'in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 2001.
- GENÇAY, Güngör, *İki Haşmet - Şair Haşmet ve Oğlu Ressam Haşmet*, Gerçek Sanat Yayınları, 1. basım, İstanbul, Ocak 2004.
- GENÇ KALEMLER TAHRİR HEYETİ, *Millî Jimnastik*, (Yeni Hayat Kitapları, adet 1), Rumeli Matbaası, Selanik, (tarihsiz).
- GEORGEON, François, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, Ali Berktaş (çev.), YKY, 1. basım, İstanbul, Ocak 2006.
- GEORGEON, François, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, Alev Er (çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. basım, İstanbul, Aralık 1999.

- GÖKALP, Ziya, *Kızıl Elma*, Hayriye Matbaası, İstanbul, 1330.
- GÜZEL, M. Şehinuş, *Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1984*, Kaynak Yayınları, 1. basım, İstanbul, Şubat 1996.
- HACISALİHOĞLU, Mehmet, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, İhsan Catay (çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Şubat 2008.
- HARRIS, George S., *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, Enis Yedek (çev.), Boğaziçi Yayınları, 2. basım, İstanbul, 1976.
- HAUPT, George - DUMONT, Paul, *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketler*, Tuğrul Artunkal (çev.), Gözlem Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1977.
- HUYUGÜZEL, Ö. Faruk, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. basım, Ankara, 2000.
- İSKİT, Server R., *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1939.
- JAURES, Jean, *Demokrasi, Barış, Sosyalizm*, Asım Bezirci (çev.), Evrensel Basım Yayın, 1. basım, İstanbul, Temmuz 1999.
- JOLL, James, *İkinci Enternasyonal 1889-1914*, Kudret Emiroğlu (çev.), Belge Yayınları, İstanbul, Aralık 2002.
- KARATAY, Namdar Rahmi, *Kitaplarımın Hikâyesi*, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1952.
- KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2. basım, İzmir, Ekim 2002.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur - BERGE, Metin, *Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar*, Kebikeç Yayınları, Ankara, Kasım 1994.
- KOÇ, Yıldırım, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, Kaynak Yayınları, 2. basım, İstanbul, Eylül 2003.
- KOÇ, Yıldırım, *Yanlış-Doğru Cetveli: İşçi Sınıfı Tarihi Yazımında İnatçı Hatalar*, Epos Yayınları, 1. basım, Ankara, 2010.
- KOLOĞLU, Orhan, *Osmanlı-İtalya Libya Savaşında İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal*, Ümit Yayıncılık, 1. basım, Ankara, Temmuz 1999.

- KÖROĞLU, Hüseyin, *Konya Lisesi Tarihi*, Yeni Konya Gazetesi Yayını, Konya, 1989.
- LANDAU, Jacob M., *Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri (1883-1961)*, İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1996.
- LOUIS, Paul, *Fransız Sosyalizmi Tarihi (1789-1950)*, Şerif Hulûsi (çev.), Dördüncü Yayınevi, İstanbul, 1966.
- MARDİN, Şerif, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*, İletişim Yayınları, 6. basım, İstanbul, 1999.
- MERİÇ, Cemil, *Saint-Simon (İlk sosyolog-İlk sosyalist)*, Çan Yayınları, İstanbul, Aralık 1967.
- M. [MUSLİHİDDİN] ADİL [TAYLAN], *İktisat Dersleri*, birinci kitap, Zaman Matbaası, Selanik, 1328.
- MEHMET ALİ TEVFIK [YÜKSELEN], *İntikam Şiirleri*, Osmaniye Matbaası, Selanik, 1328.
- MEHMET EMİN [YURDAKUL], *Ordunun Destanı*, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekâsı, 1331.
- Milli Azadlık Savaşı*, Erden Akbulut (der.), TÜSTAV Yayınları, 1. basım, İstanbul, Mart 2006.
- MORONI, Ileana, *O Ergatis, 1908-1909: Ottomanism, National Economy And Modernization In The Ottoman Empire Through A Greek-Language Newspaper Of İzmir*, Libra Kitapçılık, 1. basım, İstanbul, Ekim 2010.
- NÜZHET HAŞİM [SİNANOĞLU], *Millî Edebiyat'a Doğru Birinci Cilt Şairler Kısmı*, Nefaset Matbaası, İstanbul, 1918.
- OLGUN, Kenan, *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008.
- Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik 1876-1923*, Mete Tunçay ve Erik J. Zürcher (der.), Mete Tunçay (çev.), İletişim Yayınları, 3. basım, İstanbul, 2004.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz, *Ta'til-i Eşgal Kanunu, 1909 Belgeler-Yorumlar*, Sermaye Piyasası Kurulu, 2. basım, Ankara, Aralık 1996.

- ÖMER SEYFETTİN, *Bütün Eserleri Makaleler 1*, Hülya Argunşah (hızl.), Dergâh Yayınları, 1. basım, İstanbul, Ocak 2001.
- ÖNDER, Mehmet, *Konya Matbuatı Tarihi*, Ülkü Basımevi, Konya, 1949.
- (ÖZZORLUOĞLU), Süleyman Tevfik, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, Tahsin Yıldırım-Şaban Özdemir (hızl.), Dün Bugün Yarın Yayınları, 1. basım, İstanbul, Ocak 2011.
- PERİNÇEK, Doğu, *Lenin Stalin Mao'nun Türkiye Yazıları*, Kaynak Yayınları, 3. basım, İstanbul, Temmuz 1992.
- PETROSYAN, Yuriy Aşatoviç, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, Mazlum Beyhan-Ayşe Hacıhasanoğlu (çev.), Bilgi Yayınları, 1. basım, İstanbul, Nisan 1974.
- POLAT, Emre, *Osmanlı'nın İlk Yahudi Sosyalisti Avram Benaroya ve Faaliyetleri*, Truva Yayınları, 1. basım, İstanbul, Aralık 2004.
- POLAT, Nâzım H., *Rübâb Mecmuası ve II. Meşrutiyet Dönemi Türk Kültür, Edebiyat Hayatı*, Akçağ Yayınları, 1. basım, Ankara, 2005.
- RAİF NECDET [KESTELLİ], *Hisler ve Fikirler*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, İstanbul, Mart 1326.
- SADRİ SEMA, *Eski İstanbul Hatıraları*, Ali Şükrü Çoruk (hızl.), Kitabevi, 2. basım, İstanbul, 2008.
- SARAÇOĞLU, Ahmet Cemaleddin, *Gazeteler, Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul*, İsmail Dervişoğlu (hızl.), Kitabevi, İstanbul, 2009.
- SARINAY, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Neşriyat, 1. basım, İstanbul, 1994.
- SAVİÇ, G., *Rus İhtilal Cemiyetine Mensup Bir Kadının Hayatı*, Kazım Nami (müt.), Selanik, 1326.
- Selânik 1850-1918*, Gilles Veinstein (hızl.), Cüneyt Akalın (çev.), İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1999.
- Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Kongresi Mecmuası*, Osmaniye Matbaası, Selanik, 1328.

- SENCER, Oya, *Türkiye’de İşçi Sınıfı-Doğuşu ve Yapısı*, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1969.
- SERTEL, Yıldız, *Annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?*, Belge Yayınları, 3. basım, İstanbul, Ocak 2001.
- ŞEFİK HÜSNÜ [DEYMER], *Türkiye’de Sosyal Sınıflar*, Memet Türkkan (çevriyazı), Kaynak Yayınları, 2. basım, İstanbul, Nisan 1997.
- ŞİŞMAN, Cengiz, *Sabatay Sevi ve Sabataycılar: Mitler ve Gerçekler*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2007.
- ŞİŞMANOV, Dimitır, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, A. R. Zarakolu (hızl.), Belge Yayınları, 1. basım, İstanbul, Mart 1978.
- TEVETOĞLU, Fethi, *Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Fadliyetler*, Ayyıldız Matbaası, 1. basım, Ankara, Şubat 1967.
- TEVFİK FİKRET, *Halûk’un Defteri*, Tanin Matbaası, İstanbul, 1327.
- TÖR, Vedat Nedim, *Yıllar Böyle Geçti*, YKY, 1. basım, İstanbul, Eylül 1999.
- TUNAYA, Tark Z., *Türkiye’de Siyasî Partiler 1859-1952*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952.
- TUNAYA, Tark Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, c.1, İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1998.
- TUNAYA, Tark Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, c.3, İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 2000.
- TUNÇAY, Mete, *Türkiye’de Sol Akımlar-I (1908-1925)*, BDS Yayınları, 2. basım, İstanbul, Ağustos 2000.
- TKP MK 1920-1921 *Dönüş Belgeleri-1*, Yücel Demirel (çev.), TÜSTAV Yayınları, 1. basım, İstanbul, Mart 2004.
- Türk Dilinin Sadeleşmesi ve Hece Vezni Üzerine Bir Münakaşa*, Abdullah Uçman (hızl.), Kitabevi, İstanbul, Ekim 1997.
- UZER, Tahsin, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, TTK, 3. basım, Ankara, 1999.

- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, 7. basım, 2001.
- WALICKI, Andrzej, *Rus Düşünce Tarihi 1760-1900: Aydınlanmadan Marksizme*, Alâeddin Şenel (çev.), V Yayınları, 1. basım, Ankara, Şubat 1987.
- YAHYA KEMAL [BEYATLI], *Çocukluğum Gençliğim Siyasî ve Edebî Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti, 4. basım, İstanbul, 1999.
- YÜCEBAŞ, Hilmi, *Bütün Cepheleriyle Aka Gündüz Hayatı-Hâtıraları-Eserleri*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1959.

Makaleler ve Yazı Dizileri

- ADANIR, Fikret, "Makedonya Sorunu ve Dimitar Vlahof'un Anılarında II. Meşrutiyet", *Birikim*, sayı 9 (Kasım 1975).
- ADANIR, Fikret, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi: Makedonya Örneği", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, Mete Tunçay ve Erik Jan Zürcher (der.), Mete Tunçay (çev.), İletişim Yayınları, 3. basım, İstanbul, 2004.
- AHMAD, Feroz, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, Mete Tunçay ve Erik Jan Zürcher (der.), Mete Tunçay (çev.), İletişim Yayınları, 3. basım, İstanbul, 2004.
- ALİ HAYDAR [TANER], "Ziya Gökalp Etrafında Hatıralar XIV Çeşitli Hatıralarım", *İş*, c.13, sayı 75.
- ARABACI, Caner, "Bir Partizan Gazetecilik Örneği: Konya Osmanlı Gazetesi", *İletişim ve Ötesi*, Bilal Arık ve Mustafa Şeker (ed.), Tablet Yayınları, 1. basım, Konya, Ocak 2007.
- BEZİRCİ, Asım, "İlk Sosyalist Şairimiz: Rasim Haşmet", *Forum*, c.23 sayı 374 (16 Şubat 1970).

- ÇORUHLU, Dr. Samih [Akdes Nimet Kurat], "İstiklâl Savaşında Komünizm Faaliyeti 1-10/1-17", *Yeni İstanbul*, yıl 17, sayı 5886-5897, 5933-5949 (Mayıs, Temmuz 1966).
- DUMONT, Paul, "Osmanlı Sosyalizminin Doğuşu", *Selânik 1850-1918*, Gilles Veinstein (hızl.), Cüneyt Akalın (çev.), İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1999.
- DUMONT, Paul, "Yahudi, Sosyalist ve Osmanlı Bir Örgüt: Selanik İşçi Federasyonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, Mete Tunçay ve Erik Jan Zürcher (der.), Mete Tunçay (çev.), İletişim Yayınları, 3. basım, İstanbul, 2004.
- DUMONT, Paul, "20. Yüzyıl Başları Osmanlı İmparatorluğu İşçi Hareketleri ve Sosyalist Akımlar Tarihi Üzerine Yayımlanmamış Kaynaklar", *Toplum ve Bilim*, sayı 3 (Güz 1977).
- GEORGEON, François, "Müslüman ve Dönme Selânik", *Selânik 1850-1918*, Gilles Veinstein (hızl.), Cüneyt Akalın (çev.), İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 1999.
- İLİCAK, H. Şühür, "Jewish Socialism in Ottoman Salonica", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 2 No. 3 (September 2002).
- KARPAT, Kemal H., "N. Batzaria'nın Anıları: Jön Türkler ve Milliyetçilik", Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Recep Boztemur (çev.), İmge Kitabevi Yayınları, 1. basım, Ankara, Nisan 2004.
- KURDAKUL, Necdet, "Raif Necdet (Kestelli)", *Tarih ve Toplum*, c.12, sayı 69 (Eylül 1989).
- MORONI, Anastasia Ileana, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Ulusal Sorun", Erdem Evren (çev.), *Tarih ve Toplum*, c.40, sayı 239 (Kasım 2003).
- NERMİ, M. [MUSTAFA], "Gökalp Etrafında Selanik Hatıraları (Ziya Gökalp Etrafında Hatıralar I)", *İş*, yıl 1, sayı 3-4 (Temmuz-Teşrin 1934).

- ODABAŞI, İ. Arda, "1908 Devrimi Nasıl Oldu?: Bir İttihat ve Terakki Piyesi", *Yeni Tiyatro*, yıl 1, sayı 4 (Mart-Nisan 2008).
- ODABAŞI, İ. Arda, "1908 Devrimi'nden Bir Piyes: Aşk ve İstibdat", *Yeni Tiyatro*, yıl 1, sayı 6 (Temmuz-Ağustos 2008).
- ODABAŞI, İ. Arda, "1908 Devrimi'nin İttihatçı Dergisi: *Bağçe* (I), *Müteferrika*, sayı 34 (Güz 2008).
- ODABAŞI, İ. Arda, "31 Mart Vakası'nda *Tanin*'in Selanik Nüsha-i Mahsûsası", *Müteferrika*, sayı 36 (Kış 2009).
- ODABAŞI, İ. Arda, "Genç Kalemler İncelemelerindeki Hatalar", *Müteferrika*, sayı 30 (Kış 2006).
- ODABAŞI, İ. Arda, "*Kadın Dergisi* (Selanik) Üzerine Bazı Notlar ve Basına Yansıyan İlk Sabatayizm Tartışması", *Müteferrika*, sayı 37 (Yaz 2010).
- ODABAŞI, İ. Arda, "Munis Tekinalp (Moiz Kohen)'in Erken Dönem Biyografisine ve Bibliyografyasına Katkı", *Toplumsal Tarih*, sayı 204 (Aralık 2010).
- ODABAŞI, İ. Arda, "Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nun Beynelmîlel Amele Eğlencesi, Rasim Haşmet Bey ve *Amele Gazetesi*", *Toplumsal Tarih*, sayı 201 (Eylül 2010).
- ODABAŞI, İ. Arda, "Suphi Ethem Bey'in *Tabiat*'ı", *Bilim ve Ütopya*, sayı 152 (Şubat 2007).
- ODABAŞI, İ. Arda, "Suphi Ethem Bey ve *Beşer ve Tabiat Dergisi*", *Bilim ve Ütopya*, sayı 159 (Eylül 2007).
- ODABAŞI, İ. Arda, "Yeni Hayat Kitapları'ndan *Millî Jimnastik ve Bilinmeyen Yazarı*", *Müteferrika*, sayı 32 (Kış 2007).
- ODABAŞI, İ. Arda, "Yeni Hayat/Yeni Lisan Hareketinin İzmir Sözcüsü: *Gençlik Dergisi*", *Müteferrika*, sayı 31 (Yaz 2007).
- ONUR, Hakkı, "1908 İşçi Hareketleri ve Jön Türkler", *Yurt ve Dünya*, sayı 2 (Mart 1977).
- ÖNDER, Mehmet, "Konya Matbuat Tarihi VI", *Konya* (Halkevi Kültür Dergisi), yıl XIII, sayı 123-124 (Ocak-Şubat 1949).

- QUATAERT, Donald, "Selânik'teki İşçiler, 1850-1912", *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, Donald Quataert ve Erik Jan Zürcher (der.), Cahide Ekiz (çev.), İletişim Yayınları, 2. basım, İstanbul, 2007.
- REŞAT FEYZİ, "Fecriâti Nasıl Bir Teşekküldü?", *Resimli Uyanış Servetifünun*, sene 40, c.68-4 k-69, numara 90/1775-105/1790 (21 Ağustos 1930-4 Kânunuevvel 1930).
- SARMIŞ, Dilek, "Cumhuriyet Öncesi Fikir Hareketlerinde Bergsonculuğun Yeri ve Yayılması", Ümit Sevgi Oğuz (çev.), *Toplumsal Tarih*, sayı 192 (Aralık 2009).
- STARR, Joshua, "The Socialist Federation of Saloniki", *Jewish Social Studies*, vol 7, no 4 (October 1945).
- TEKELİ, İlhan - ŞAYLAN, Gencay, "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, sayı 5-6 (1978).
- TER MINASSIAN, Anahide. "1876-1923 Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketin Doğuşunda ve Gelişiminde Ermeni Topluluğunun Rolü", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, Mete Tunçay ve Erik Jan Zürcher (der.), Mete Tunçay (çev.), İletişim Yayınları, 3. basım, İstanbul, 2004.
- TUNÇAY, Mete, "Cumhuriyet Öncesinde Sosyalist Düşünce", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Cilt 1, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, Mehmet Ö. Alkan (ed.), İletişim Yayınları, 1. basım, İstanbul, 2001.
- TUNÇAY, Mete, "Osmanlı Yönetiminin Son Yıllarında (1909-1912) Selânik'te Yahudi Sosyalizmi", *Toplum ve Bilim*, sayı 3 (Güz 1977).
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, "Gökalp'a İlişkin Yeni Notlar", *Sosyoloji Konferansları Ondördüncü Kitap* (1976).
- VARDAĞLI, Tutku, "1908'e Giden Yolda İşçi Hareketleri: Selânik Vilâyeti Tütün İşçileri", *Düne Bakarak Bugünü Anlamak*

- 2008'den 1908'e Bakmak, Mutlu Dursun – Tutku Vardağılı (hızl.), Tarem Yayınları, 1. basım, İstanbul, Ekim 2009.
- VELIKOV, Stefan, "Sur le Mouvement Ouvrier et Socialiste en Turquie Apres la Révolution Jeune-Turque de 1908", *Etudes Balkaniques*, no: 1 (1964).
- YALIMOV, İbrahim, "1876-1923 Döneminde Türkiye'de Bulgar Azınlığı ve Sosyalist Hareketin Gelişmesi", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, Mete Tunçay ve Erik Jan Zürcher (der.), Mete Tunçay (çev.), İletişim Yayınları, 3. basım, İstanbul, 2004.
- YÖNTEM, Ali Canip, "Benim Bildiğim Talât Paşa", *Yakın Tarihimiz*, c.1, sayı 6 (5 Nisan 1962).
- YÖNTEM, Ali Canip, "Devirlerden Hatıralar: Selanik'te Toplanan Gençler İstibdada Karşı Bir Fikir Hareketine Nasıl Başladı Bu Hareketi Nasıl Yürüttüler", *Yakın Tarihimiz*, c.1, sayı 1 (1 Mart 1962).
- YÖNTEM, Ali Canip, "Mehmet Ali Tefik Bey", *Yakın Tarihimiz*, c.1, sayı 7 (12 Nisan 1962).
- YÖNTEM, Ali Canip, "'Milliyetperverlik' Cereyanının En Büyük ve Kuvvetli Şahsiyeti Ziya Gökalp", *Yakın Tarihimiz*, c.3, sayı 38 (15 Kasım 1962).
- YÖNTEM, Ali Canip, "Selânik'te 10 Temmuz Sabahı", *Yakın Tarihimiz*, c.2, sayı 22 (26 Temmuz 1962).
- YÖNTEM, Ali Canip, "Tefik Fikret'in Hiç Bilinmeyen Bir Şiiri", *Yakın Tarihimiz*, c.1, sayı 4 (22 Mart 1962).
- ZİYNETULLAH NUŞİREVAN (ZENUN), "Milliyetperver Bir Adam Sosyalist Olabilir mi?", Arda Odabaşı (çevriyazı), *Teori*, sayı 204 (Ocak 2007).

1928'e Kadar İzmir'de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar Kataloğu, Ö. Faruk Huyugüzel (hızl.), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1996.

DUMAN, Hasan, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, 3 cilt, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2000.

Encyclopaedia Judaica, vol. 4, Keterpress Enterprises, Jerusalem.
Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası (Arap, Ermeni ve Yunan Alfabeleriyle) 1584-1986, Nüvis Beşeri Araştırmalar ve Yayıncılık (hızl.), İstanbul, 2001 (CD-ROM).

Fotoğraflarla Geçmişte Konya, Haşım Karpuz (hızl.), Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, 4. basım, İstanbul, 1998.

IŞIK, İhsan, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi* c.3, Elvan Yayınları, 3. basım, Ankara, 2004.

İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1927), Metis Yayınları, 1. basım, İstanbul, Nisan 1993.

KANAT, Hülya, "Asır Gazetesinin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi (1895-1908)" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999).

KARAAALIOĞLU, Seyit Kemal, *Resimli Türk Edebiyatçıları Sözlüğü*, İnkılâp ve Aka, 2. basım, İstanbul, 1982.

KURDAKUL, Şükran, *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, 5. basım, İstanbul, 1989.

ÖZEĞE, M. Seyfettin, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, 5 cilt, İstanbul, 1971-1979.

Sosyalist Kültür Ansiklopedisi, c.7, May Yayınları, İstanbul, 1980.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi c.2 ve 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988.

Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi c.2, YKY, 2. basım, İstanbul, Mart 2003.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi c.7, Dergâh Yayınları, Mayıs 1990.

TUNCER, Hüseyin, *Türk Yurdu Bibliyografyası*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1993.

İnternet

Mehmet Bildirici, *Konya İdadisi, Konya Sultanisi, Konya Lisesi Mezunları-Eski Öğretmenleri*, 2006 (http://www.mehmetbildirici.com/download/konya_lise_mezunlar.pdf).

Roman

İLHAN, Attilâ, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. basım, İstanbul, Mart 2003.

DİZİN

- 1 Mayıs, 102, 103, 117, 118,
133, 136, 140, 144.
- 31 Mart Vakası, 62, 96, 101,
102, 131, 158, 159, 161, 199,
200, 253, 255.
- Abalıoğlu, Yunus Nadi, 26, 27,
169, 175, 176.
- Abdullah Feyzi, 71, 163, 164,
168.
- Abdurrahman Medhî, 156, 157.
- Abdülhamit, II., 9, 15, 17, 120,
156, 189, 200, 247, 249, 251,
253, 258, 319.
- Abdülhalim Memduh, 287.
- Abdülkadir Kemalî, 169.
- Adıvar, Halide Edip (Halide Sa-
lih), 232, 262, 300, 301, 308.
- Adil Bey, 88, 90.
- Affan Hikmet, 321.
- Ağacık, Fuat Sabit, 19.
- Ahmet Haşim, 292.
- Ahmet Mithat, 287, 299.
- Ahmet Rıza, 119, 195, 251, 252.
- Ahmet Şuayb, 59.
- Ahrar Fırkası, 161, 255, 257.
- Akal, İlkin, 13, 14, 50, 51, 80,
91, 183.
- Akal, Oğuz Haşmet, 48, 91, 141,
182, 183.
- Akçura, Yusuf, 27, 186.
- Akil Fevzi Koyuncu, 24, 25, 30,
35, 42, 47, 54, 55, 57, 59, 62,
68, 71, 73, 78, 91, 121, 124,
148, 156, 158-160, 163, 164,
166, 167, 282.
- Alafranga, 65, 165, 166.
- Ali (Haşmet Ali), 50-52, 157.
- Ali Cevdet, 18,
- Ali Ferruh, 287, 299.
- Ali Nusret, 75.
- Ali Nusret, 75.
- Ali Saib, 127.
- Allemane, Jean, 24, 25, 38, 316.
- Amele Gazetesi, 10, 29, 36, 64,
101, 106, 107, 110, 112-114,
137, 140, 160, 176, 177, 202,
313
- Anarşizm, 25, 30, 32, 38, 111,

114, 137, 138, 187, 198, 202,
203, 205, 218, 219, 259, 261,
280, 305, 311-313, 317.

Antiemperyalizm (Antiemperyalist), 40, 227, 245, 263, 318, 320, 321.

Antimilitarizm (Antimilitarist), 33.

Apak, Rahmi, 36.

Arda, Hacı Adil, 70, 130.

Aristo, 72, 267, 295.

Aşyan, 61, 162, 288.

Aşk ve İstibdat, 32.

Atatürk, Mustafa Kemal, 34, 37, 320.

Aydemir, Şevket Süreyya, 18, 19, 322.

Aydınlık, 43.

Azize Hanım, 50, 51.

Babalık, 82, 175.

Babeuf, Gracchus, 198, 224, 259, 312.

Bacon, Francis, 277.

Baha Tevfik, 75, 84, 119, 162, 217, 290, 302.

Bahçe, 21-25, 28-30, 32, 35, 44, 51, 52, 55, 60, 61, 63, 64, 104, 112, 117, 118, 136, 138, 148, 155, 157-159, 164, 175-177, 199, 203, 253, 314, 316.

Bakunin, Mihail, 32, 198, 199,

259, 311, 312.

Balkan Savaşı, 16, 17, 51, 61, 63, 78-80, 124, 129, 157, 245.

Baraner, Reşat Fuat, 18, 86, 100.

Baştak, Naci Fikret, 48, 81, 83, 84.

Bayıç, Hakkı Behiç, 113.

Bazard, Saint-Amand, 225, 226.

Bebel, August, 36.

Benaroya, Avraam Eliezer, 23, 30, 31, 39, 40, 63, 64, 95, 96, 99, 100-106, 109, 111, 113-115, 117, 118, 131, 133, 135, 138-140, 145-147, 188.

Bergson, Henri, 188, 281,

Besaria Efendi (Nicolae Batzari-a), 58.

Beşir Fuat, 287.

Beyatlı, Yahya Kemal, 38.

Bilgi Kütüphanesi, 78, 79, 128, 129.

Blanc, Louis, 198, 259, 312.

Bodin, Jean, 224.

Bolayır, Ali Ekrem, 178, 179.

Bolşevik Devrimi (Ekim Devrimi), 26, 45, 175, 311, 320-322.

Boyacıyan Efendi (Hampartsun Boyacıyan Murat), 106, 109, 111-113, 137.

Bölükbaşı, Rıza Tevfik, 21, 23,

53, 59, 156, 299.
Brousse, Paul, 24, 25, 316.
Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri,
207, 231, 255-257.
Bulgar Sosyal Demokrat İşçi
Partisi, 96, 141.
Buonarotti, Philippe, 224.
Büchner, Georg, 197.
Büyük Adamlar ve Büyük Çocuklar, 129.

Cabet, Etienne, 226.
Campanella, Tommaso, 224.
Celal Derviş, 70, 115-117, 135,
137.
Cenap Şahabettin, 179, 286,
287, 302.
Cercle des Intimes (Dostluklar
Kulübü), 96, 144, 145.
Comte, Auguste, 278.
Considerant, Victor Prosper,
226.

Çocuk Bahçesi, 17, 50, 52, 53,
57, 61, 63, 120, 154-157,
176, 189, 247, 264.
Çocuklara Rehber, 155.
Çun, Mustafa Fazıl, 321.

Dağarcık, 299.
Daily Chronicle, 319.
Darwin, Charles (Darwinizm),

264, 265, 267, 277.
Dassa, Albert, 96, 115, 116.
Descartes, Rene, 277, 280, 281.
Deslinieres, Lucien, 24.
Deymer, Şefik Hüsnü, 10, 18,
23, 37, 38, 43, 313, 317, 321.
Dicle, 126.
Dilmen, İbrahim Necmi, 56, 70,
135.
Donanma Mecmuası, 87, 88, 90,
176, 183.
Dr. Nazım, 70, 124, 125, 130,
163.
Duru, Kazım Nami, 30, 34, 42,
43, 121, 124, 125, 127, 128,
135, 175, 199.

Edebiyat-ı Cedide, 164, 235,
286, 288, 292-294, 296, 304.
Edibe Haşmet Hanım, 51, 81,
82.
Ediz, Hasan Âli, 18.
Elöve, Ali Ulvi, 24, 30, 31, 58,
178, 179, 258.
Emre, Ahmet Cevat, 178, 179,
258.
Enfantin, Barthelemy Prosper,
225, 226.
Engels, Friedrich, 28, 39, 312.
Enis Avni (Aka Gündüz), 22, 30-
32, 42, 57, 59, 62, 101, 120,
121, 135, 138, 156, 158, 159,
160, 163, 285.
Enver Bey/Paşa, 124, 125, 130.

Erişirgil, Mehmet Emin, 24, 77.
Erozan, Celal Sahir, 122, 178,
179, 287, 290, 302.
Ersoy, Mehmet Akif, 250, 298,
302.
Eşref/ Musavver Eşref, 61, 162.
Ethem (Dr.), 221.
Ethem Nejat, 10, 19, 43, 313,
322.

Fague, Emile, 290.
Faik Ali, 72, 75, 295,
Faik Reşat, 299.
Fatma Hanım, 80, 86, 91, 183.
Faure, Sebastien, 38.
Fazlı Necip, 169, 170.
Fecr-i Âtı, 54-56, 62, 76, 271,
286, 288-290, 294, 295.
Federatif Halk Partisi, 100, 111,
116.
Ferrer, Francisco, 30, 32, 52,
114-117, 137, 138, 203-205,
260, 262.
Feyziye Mektebi, 57, 127, 128.
Figner, Vera, 34, 196, 199, 259,
260, 308.
Fouillee, Alfred, 123.
Fourier, Charles, 198, 212, 226,
259, 312.
Fransız Devrimi, 201, 210-213,
223, 225, 316, 317.
Fransız Sosyalist Partisi, 28,

196, 206, 216, 317.
Füyuzat, 34, 57, 61, 148, 158,
159, 164, 176, 196.

Garbis Efendi, 56.
Gâve, 313.
Gelenbevi Sultanisi, 88-90.
Genç Kalemler, 17, 22, 41, 42,
44, 61, 63, 67, 68, 71, 73, 74,
76, 79, 121, 122, 123, 124,
125, 127, 148-153, 161, 163,
164, 167, 233-236, 239, 242,
250, 274, 275, 291-294, 296-
300, 303.
Gençlik, 42, 67-69, 73, 122,
167, 176, 305, 306.
Gerault-Richard, Alfred Leon,
25.
Glavinov, Vasil, 97, 102, 103,
138, 139, 141.
Godin, Jean-Baptiste Andre,
226.
Gorki, Maksim, 29, 32.
Gökalp, Ziya, 22, 24, 42, 44, 67,
70, 77, 78, 121, 123-125,
128, 130, 132, 152, 188, 233,
241, 242, 246, 275, 281, 292,
295.
Gövsâ, İbrahim Alaattin, 56,
178, 179.
Hak, 30, 32, 138.
Grave, Jean, 24, 38, 316.
Grün, Karl, 225.

Guesde, Jules, 24, 25, 206, 316.
Guyau, Jean-Marie, 123.

Haluk'un Defteri, 77, 296, 297.

Hamon, 24.

Hareket Ordusu, 96, 102, 139,
158, 159, 199.

Harrington, James, 224.

Hartmann, Martin, 36.

Hasan Tahsin (Silahçı Tahsin),
135.

Hasson, Abraam, 96, 111.

Haşmet Efendi, 50, 51, 110.

Herve, Gustave, 317.

Homeros, 302.

Hugo, Victor, 178, 179, 266,
302, 316.

Hukuk Mektebi (İstanbul), 53-
56, 63, 169.

Hukuk Mektebi (Selanik), 22,
35, 57, 61, 68-70, 78, 117,
147, 150, 163, 168.

Huysmans, Camille, 144, 319.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 17, 43,
44, 145.

Hüseyin Hilmi (İştirakçi Hilmi),
10, 17-19, 43, 118, 119, 145,
313, 321.

Hüseyin Hüsnü, 35, 122, 156,
159, 163.

Hüseyin Kâmi, 85.

Hüseyin Kazım Kadri, 39.

Hüsün ve Şiir (Hüsn ü Şiir), 44,

60, 65, 92, 118, 156, 162,
163, 164, 168, 176, 177, 214,
271.

Ibsen, Henrik, 187, 212, 215,
216, 301.

İbrahim (vali), 70.

İbrahim Hikmet, 160.

İbrahim Şinasi, 15, 286, 287,
289, 299.

İçtimaat-ı Umumiye Kanunu,
103, 134.

İhsan (tütün işçisi, Türk tütün iş-
çileri sekreteri), 30, 118, 145.

İkdam, 89.

İktisat Dersleri, 35.

İnkılâp, 113, 114, 136.

İntikam Şiirleri, 79.

İran Devrimi, 194, 250, 251.

İsmail (belediye başkanı), 109,
135.

İsmail Safa, 178, 179, 302.

İşçiler Gazetesi (Journal des Tra-
vailleurs), 113.

İştirak, 17, 33, 34, 102, 118,
119, 120, 153.

İtalyan Sosyalist Partisi, 318,
319.

İttihat ve Terakki Mektebi (İz-
mir), 68, 178.

İttihat ve Terakki Mektebi (Kon-
ya), 81.

İttihat ve Terakki Mektebi (Sela-
nik), 125, 128, 180.

İttihat ve Terakki, 33.

İttihat, 148, 161, 166, 176, 302.

İzmir Sultanisi, 68, 69, 71, 126,
127, 178, 181, 300.

Jakobenler [Kulübü], 43, 223.

Janet, Paul, 123, 124.

Jaures, Jean, 23-25, 38, 40, 187,
189, 206, 207, 229, 316, 317.

Journal de Salonique, 106, 136,
169.

Kadın, 22, 31, 32, 51, 58, 61,
147, 159, 160, 164, 282, 283,
285.

Kadınlar Dünyası, 80, 81.

Kamil Paşa, 94.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri,
290, 292, 302.

Karatay, Namdar Rahmi, 48, 81-
86, 90, 130, 153, 168, 173,
174.

Kaygusuz, Bezmi Nusret, 48,
62, 63, 169, 227.

Kestelli, Raif Necdet, 53, 56, 57,
156, 187, 188, 297, 302.

Kıvılcımlı, Hikmet, 18.

Kip, Kazım (Vanlı Kazım), 321.

Koçi Bey, 299.

Kolektivizm (Kolektivist), 24,
25, 198, 259, 305, 311, 312.

Komintern, 311, 321.

Konya Ocak, 81, 90, 333.

Konya Osmanlı, 82, 83, 129,
130, 154, 170-174, 176, 245.

Konya Sultanisi, 49, 65, 81-83,
86, 87, 91, 92.

Konya Türk Ocağı, 90.

Köprülü, Fuat, 56.

Kropotkin, Peter, 24, 32, 198,
259, 312.

Kurtuluş, 21.

La Revue, 159, 196.

Lafargue, Paul, 25, 316.

Lagrange, Joseph-Louis, 277.

L'armee Nouvelle, 317.

Lassalle, Ferdinand, 198, 259,
311, 312.

Lavoisier, Antoine, 277.

Le Bon, Gustave, 277, 279, 280.

Lenin, Vladimir İliç Ulyanov,
26, 27, 37, 311.

Likurgos, 224.

Lombroso, Cesare, 218.

Loti, Piyer, 302.

M. Şevket, 182.

M. Zühtü, 71, 78, 150.

Mably, Gabriel Bonnot de, 254.

Mahmut Nedim, 171, 172, 174.

Makedonya İç Devrimci Örgütü
(MİDÖ), 100, 207.

- Malato, 38.
 Manyasizade Refik, 61.
 Marechal, Sylvain, 224.
 Marksizm, 15, 311.
 Marx, Karl, 28, 36, 198, 223, 259, 311, 312.
 Masonlar, 114, 115, 137.
 Materyalizm (Materyalist), 163, 197, 266, 268, 272, 273, 313.
 Mehmet Cavit, 57-59, 66, 121, 130.
 Mehmet Celal, 289.
 Mehmet Ferit Paşa, 211.
 Mehmet Mecdet, 313.
 Mehmet Rauf, 59, 286, 292, 294.
 Meker, Aziz, 27.
 Memduh Necdet, 163.
 Meslier, Jean, 224.
 Millî Jimnastik, 239, 244.
 Mithat Paşa, 110, 201, 248.
 Morelly, 224.
 Morus, Thomas, 224.
 Muallim Naci, 289.
 Muhit-i Mesai Encümen-i Edebi, 65.
 Muhit-i Mesai, 66, 79, 148, 149, 150, 151, 152, 168, 233, 237, 300.
 Musavver Erganun, 78, 153, 169.
 Musavver Hale, 176.
 Musavver Muhit, 288.
 Mustafa Nermi, 21-24, 29, 30, 32, 35, 42, 57, 78, 120, 121, 123-126, 140, 158-160, 163, 165, 282, 285, 317.
 Mustafa Suphi, 10, 19, 313, 322.
 Müfit Ratip, 75.
 Mülazım Ömer, 33.
 Müntahabat Okuyorum, 126, 178, 180-182.
 Mütalaa, 155.
 Müverrih Asım, 299.
 Nabizade Nazım, 287.
 Nahum, Saul, 119, 141, 144, 145, 318.
 Namık Kemal, 54, 203, 286, 287, 289, 302.
 Narodna Volya, 116.
 Narodnizm/Narodnik, 34, 41, 42, 196, 259.
 Nazım Hikmet, 18, 19.
 Nesimi, 70.
 Nietzsche, Friedrich, 72, 188.
 Niyazi (Resneli), 230, 249.
 Nordau, Max, 72, 188, 290.
 Ordunun Destanı, 246, 263, 293.
 Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad), 113, 166.
 Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, 33, 34.
 Osmanlı Sosyalist Fırkası, 17, 18, 102, 118-120, 153.

Otecestvo, 255, 256.

Ömer Naci, 53, 57, 60, 121, 130,
156, 194, 195, 251, 252, 287.

Ömer Seyfettin, 29, 31, 41, 43,
101, 119, 121, 122, 126, 128,
132, 163, 239, 299, 302.

Özeren, Necip Necati, 24, 156,
157, 164, 165.

Özzorluoğlu, Süleyman Tevfik,
165, 166.

Pars, Hakkı Baha, 34, 35, 158,
188, 215, 217.

Parvus Efendi (Alexander Israel
Helphand), 318.

Payot, Jules, 221.

Picard, Emile, 279.

Piyano, 75, 163.

Platon (Eflatun), 72, 223, 224.

Poincare, Henri, 277, 279, 280.

Poincare, Lucien, 279.

Pozitivizm/Pozitivist, 195, 218,
251, 252, 266, 267.

Pressence, Francis de, 38.

Progres de Salonique,

Proudhon, Pierre-Joseph, 187,
198, 259, 312.

Rabotniçeski Vestnik, 116.

Raife Hanım (Emine Raife
Ulus), 48, 182, 183.

Rakovski, Christian, 136.

Rasime Haşmet Hanım, 51, 81,
82.

Recaizade Mahmut Ekrem, 287,
289, 292, 302.

Reclus, Elisee, 198, 259, 312.

Refik Nevzat (Dr.), 38, 119, 153,
313.

Renan, Ernest, 278.

Renard, George, 216.

Resimli Kitap, 65, 165, 288,
289, 297, 302.

Revue Socialiste, 29, 196, 216.

Romanya Mektebi, 58, 60, 66.

Rousseau, Jean-Jacques, 77,
188.

Rukiye Haşmet Hanım, 51, 80,
159.

Rumeli (gazete), 22, 60, 75, 79,
118, 149, 150, 153, 169, 180,
181, 237.

Rus Devrimi (1905), 26, 37, 38.

Rus İhtilal Cemiyetine Mensup
Bir Kadının Hayatı, 34, 196.
Rübâb, 176.

Sabah, 89.

Sabataycılık (Dönmelik), 12,
148, 160, 282, 283, 285.

Sabri Cemil, 179.

Sabri, 70.

Sadi, Samuel, 96.

Sahâif-i Tetkik ve Tefekkür, 177,

214.
Saint-Simon, Claude Henri de,
37, 186, 188, 189, 191, 192,
198, 208, 216, 225, 226, 259,
273, 312, 316.
Saint-Simoncular, 186, 188, 225,
226.
Sami Paşazade Sezai, 256, 287,
289, 299, 302.
Sami, 70.
Sanayi ve Fünûn Sunûf-ı Âliyyesi, 58.
Sanlı, Mehmet Sırrı, 122.
Saraçoğlu, Ahmet Cemalettin,
176.
Sam Bey, 307.
Saviç, G., 34.
Schiller, Friedrich, 228, 229,
266.
Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu (SİF), 10, 11, 23, 29-31,
63, 64, 93, 95, 97-102, 105,
108, 110, 114, 117, 118, 131-
141, 143, 145, 146, 160, 177,
201, 202, 261, 313, 318, 320.
Selanik Vilayeti Birinci Mualim-
limler Kongresi, 69, 71, 127,
128, 300, 307.
Selanikli Tevfık, 135.
Selim, III., 248.
Sendikalizm, 29.
Serbest İzmir, 119.
Serdaroğlu, Emin Bülent, 75,

290, 302.
Sertel, Sabiha, 18, 137.
Sertel, Zekeriya, 121, 129, 152,
167.
Servet-i Fünûn, 55, 61, 62, 150,
162, 250, 287, 288, 298, 302.
Settar Han, 194, 195, 250-252.
Sırat-ı Müstakim, 250, 298.
Silah, 33, 137.
Simon, Jules, 278.
Smith, Adam, 223.
Socialisme, 28, 206.
Sokrat, 74, 281.
Sosyalist Enternasyonal (II. Enternasyonal), 23, 97, 101-
104, 106, 116, 119, 132, 133,
135, 138, 145, 187, 212,
316-320.
Spencer, Herbert, 123, 264.
Suphi Ethem (İsmail Suphi), 65,
66, 163.
Şahabettin Süleyman, 236, 290,
302.
Şemsettin Sami, 287, 299.
Şevki Efendi, 154.
Tahir Rüştü, 70, 127.
Tahsin Nahit, 55, 56.
Taine, Hippolyte, 123, 306.
Talat Bey/Paşa, 57, 120, 130.
Tanca, Kaya, 48, 51, 87, 177.
Taner, Ali Haydar, 124, 128.

- Tanin, 89, 161.
Tanrıöver, Hamdullah Suphi, 75.
Tarhan, Abdülhak Hamit, 250,
286-289, 292, 298, 302.
Tasvir-i Efkâr, 26-28, 88-90,
175-177.
Tatil-i Eşgal Kanunu, 26, 94, 97,
103, 104, 131, 134, 135, 138.
Taylan, Muslihiddin Adil, 35,
70, 170.
Tekinalp, Munis (Moiz Kohen),
35, 43, 122, 124, 125.
Tenkit, 176.
Tenvir-i Efkâr, 22, 165.
Terbiye-i İrade, 221.
Tevfik Fikret, 53, 54, 59, 77,
156, 178, 179, 188, 189, 208,
264, 281, 286, 287, 294, 296,
297, 300, 302, 304.
Tolstoy, Lev, 29, 32, 72, 77, 92,
185, 187-189, 273, 290, 295,
304.
Tomov, Angel, 104, 115, 116.
Trablusgarp Savaşı, 79, 118,
229, 245, 262, 275, 318, 319.
Turan, Hüseyinzade Ali, 79.
Tüccar-ı Kâtip ve Müstahdemîni
Sendikası, 30.
Türk Derneği (dergi), 16, 167.
Türk Derneği, 16.
Türk Ocağı, 16, 78, 90, 132.
Türk Spartakistleri, 21, 163.
Türk Yurdu Cemiyeti, 16.
Türk Yurdu, 16, 87, 88, 132,
167, 176, 183.
Türkçe Şiirler, 17, 53, 57, 60,
72, 76, 156, 162, 185, 186,
203, 294, 295.
Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası,
21.
Türkiye Komünist Fırkası, 113.
Türkiye Komünist Partisi, 86.
Ulukut, Abdi İsmet, 57, 59, 72,
127-129, 150, 156, 158, 164,
165, 168, 178, 179, 233, 300.
Ulum-ı Edebiyye ve Felsefiyye
Fakültesi, 67.
Umsan, Edip Raşit, 86, 91.
Us, Hakkı Tark, 14, 182.
Uşaklıgil, Halit Ziya, 59, 235,
286, 287, 289, 292, 294, 302.
Uzer, Tahsin, 39, 135.
Ülkümen, Nebizade Ahmet
Hamdi, 121, 129, 164, 167,
168.
Vaillant, Edouard, 24, 25, 38,
316.
Vakit, 26, 89.
Vandervelde, Emile, 319.
Vartkes Efendi, 109.
Vatandaş, 65, 68, 164, 165, 168,
219.
Vlahof Efendi (Dimitar Vlahov),

- 31, 95, 99-104, 111-114,
118-120, 131, 138-141, 143,
144, 146, 320.
- Vorwaerts, 206.
- Weitling, Wilhelm, 198, 312.
- Yadigâr-ı Terakki Mektebi, 51,
52, 65, 81, 154, 190.
- Yalçın, Hüseyin Cahit, 53, 59,
130, 156, 287.
- Yazar, Mehmet Behçet, 54-56,
158.
- Yeni Asır (Asır), 34, 35, 79, 117,
118, 130, 155, 169, 170, 176.
- Yeni Felsefe Mecmuası, 17, 41,
42, 67, 83, 120-122, 151-
153, 167-169, 176, 177, 223,
227, 237.
- Yeni Fikir, 167.
- Yeni Mecmua, 91.
- Yeni Mektep, 167.
- Yeni Osmanlılar, 15.
- Yorulmaz, Haydar Rıfat, 313.
- Yöntem, Ali Canip, 22, 24, 30,
31, 33, 35, 42, 47, 50, 54-57,
59-62, 71, 75-79, 101, 118-
121, 123, 125, 127-129, 132,
149, 152, 153, 158-161, 163,
167, 168, 233, 235, 237,
294-298.
- Yörük, Ethem Hidayet, 62.
- Yurdakul, Mehmet Emin, 53, 57,
60, 72, 76, 156, 162, 178,
179, 185-187, 189, 202, 203,
231, 236, 246, 275, 292-295,
297, 299, 301-304.
- Yusuf Osman, 24, 26-28, 30, 57,
59, 78, 104, 129, 158-160,
175, 178, 179, 250, 298, 302.
- Yükselen, Mehmet Ali Tevfik,
78, 79, 122, 129, 188, 227.
- Zaman, 30, 61, 79, 107, 109,
110, 112, 116, 118, 135, 136,
138, 160, 161, 176, 177.
- Zekâ, 176.
- Zekiye Hanım, 50, 51.
- Zekiye Türkan, 86, 183, 246,
247.
- Zıpır, 158.
- Ziya Paşa, 299.
- Ziynetullah Nuşirevan, 315, 321.

YAŞAMÖYKÜSÜ

İletişim bilimleri doktoru olan İ. Arda Odabaşı 6 Ağustos 1973'te İstanbul'da doğdu. Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun olduktan sonra, yüksek lisansını Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Bilimleri Anabilim Dalında "Televizyon ve Siyasal Propaganda" başlıklı teziyle tamamladı. Aynı anabilim dalında "II. Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi" başlıklı teziyle 2006 yılında doktora derecesini aldı. Bir dönem *Bilim ve Ütopya* dergisinde genel yayın yönetmenliği görevini yürüttü. Çeşitli dergilerde çok sayıda makalesi yayımlanan Odabaşı'nın uluslararası ve ulusal bildirileri, ansiklopedi maddeleri, kitap sunuşları ve eleştirileri bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak Türk devrim, düşünce ve basın-yayın tarihi, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve II. Meşrutiyet Dönemi üzerine çalışmaktadır.

İngilizce ve Osmanlıca bilen Odabaşı, evli ve bir çocuk babasıdır.

İ. Arda Odabaşı

**OSMANLI'DA
SOSYALİZM TÜRKÇÜLÜK
VE İTTİHATÇILIK
-Rasim Haşmet Bey-**

Bu kitap, ilk sosyalist aydınlarımızdan olmasına karşın neredeyse hiç tanınmayan Rasim Haşmet Bey'i eksen alarak, II. Meşrutiyet döneminde Sosyalizm, Türkçülük ve İttihatçılık arasındaki ilişkileri inceliyor...

İlk Türk sosyalistlerinin 1908-1909'da Selanik'te ortaya çıkışları, bu sosyalist çevrenin Türkçüleşme süreci, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu ile ilişkileri ve tarihimizdeki ilk Dönmelik (Sabataycılık) tartışmasının Rasim Haşmet tarafından başlatılışı, ele alınan konular arasında...

Osmanlı sosyalizmine dair, bugüne dek bilinmeyen pek çok yeni bulgu, ilk kez bu eserde gün ışığına çıkarılıyor...

Kitap, 2012 yılında, Sosyal Bilimler Araştırması alanında Yunus Nadi Ödülü'nü kazandı.

ISBN 978-975-343-818-2

9 789753 436182

KAYNAK **YAYINLARI**